

АРХИВСКИ ЗАПИСИ
ARCHIVAL NOTES

**АРХИВСКИ ЗАПИСИ
ARCHIVAL NOTES
2/2016**

*Редакција
Editorial Board*

**Tomanović Saša, Mirjana Kapisoda, Srđan Pejović,
Aleksandar Berkuļjan, Predrag Vukić, Dr Đorđe Borozan,
Dr Božidar Šekularac, Luka Milunović, Dragica Lompar**

*Уређивачки одбор
Editorial Staff*

**Tomanović Saša, Mirjana Kapisoda, mr Jadranka Selhanović,
Srđan Pejović**

*Главни уредник
Editor in Chef
Tomanović Saša*

*Одговорни уредник
Editorialist
Srđan Pejović*

*Секретар редакције
Editorial Board Secretary
Mirjana Kapisoda*

*Лектор
Language Editor
Dragica Lompar*

Издавач: Државни архив Црне Горе/Publisher: The State Archives of Montenegro
Цетиње, Новице Церовића 2,
тел. 041/ 230-226, факс 041/ 232-670.
e-mail: dacg@t-com.me; e-mail: pejovic.dacg@t-com.me

ISSN 0353-7404

ДРЖАВНИ АРХИВ ЦРНЕ ГОРЕ

АРХИВСКИ ЗАПИСИ

ЧАСОПИС ЗА АРХИВСКУ ТЕОРИЈУ И ПРАКСУ
ARCHIVAL THEORY AND PRACTICE REVIEW

Година XXIII/2016
Број 2

Цетиње, 2017

SADRŽAJ TABLE OF CONTENTS

ČLANCI I PRILOZI/ ARTICLES AND CONTRIBUTIONS

Prof. dr Božidar ŠEKULARAC: DRUŠTVENO-PRAVNI ODNOSI U CRNOJ GORI U DOBA CRNOJEVIĆA	7
<i>SOCIALLY-LEGAL RELATIONS IN MONTENEGRO DURING THE RULE OF THE CRNOJEVICHS</i>	7

Boban BATRIČEVIĆ: RECEPCIJA, REINTERPRETIRANJE I KORIŠĆENJE NJEGOŠEVA LIKA I DJELA U PROPAGANDI I POLITIČKOME DISKURSU CRNOGORSKIH VLASTI (1945-1989)	21
<i>RECEPTION, REINFORCEMENT AND USE OF NJEGOSH'S CHARACTER AND WORK IN PROPAGANDA AND POLITICAL DISCOURSE OF MONTENEGRO AUTHORITIES (1945-1989)</i>	21

Adnan ČIRGIĆ: LUKA VUJOVIĆ KAO PROUČAVALAC CRNOGORSKIH GOVORA	67
<i>LUKA VUJOVIĆ AS A RESEARCHER OF MONTENEGRIN PRONOUNCIATION</i>	67

Srđa MARTINOVIĆ: INŽENJERIJA CRNOGORSKE VOJSKE 1904-1918. GODINE	81
<i>MONTENEGRIN ARMY ENGINEERING 1904-1918</i>	81

Марија Црнић Пејовић: СИНДИКАЛНО КУЛТУРНО УМЈЕТНИЧКО ДРУШТВО ОРЈЕН Херцег Нови (1944-1959)	89
<i>FOLCLORE SOCIETY OF TRADE UNION "ORJEN"- HERCEG NOVI 1944-1959</i>	89

IZ ARHIVSKE TEORIJE I PRAKSE / FROM THE ARCHIVAL THEORY AND PRACTICE

Prof dr Azem Kožar: ARHIVSKA MREŽA ZEMALJA U TRANZICIJI: JAVNI, PRIVATNI I SPECIJALNI ARHIVI	113
<i>ARCHIVAL NETWORK OF COUNTRIES IN TRANSITION: PUBLIC, PRIVATE AND SPECIAL ARCHIVES</i>	113

Марина МАТИЋ: ПОПИС ГРАЂЕ О МАНАСТИРУ САВИНА ИЗ АРХИВА ХЕРЦЕГ-НОВОГ (МЈЕТАЧКИ ПЕРИОД 1689-1797)	135
<i>LIST OF HOLDINGS OF SAVINA MONASTERY FROM THE HERCEG-NOVI ARCHIVE (Venetian period 1689-1797)</i>	135

Srdan PEJOVIĆ, Vukota VUKOTIĆ: IZDAVAČKA DJELATNOST DRŽAVNOG ARHIVA CRNE GORE	173
<i>STATE ARCHIVES OF MONTENEGRO AS A PUBLISHER</i>	173

Dr sc Mile BAKIĆ: VALORIZACIJA ARHIVSKE GRAĐE – IZAZOV I POTREBA ARHIVA I SAVREMENOG DRUŠTVA –	185
<i>VALORIZATION OF ARCHIVAL HOLDINGS - THE CHALLENGE AND NEED OF ARCHIVES AND MODERN SOCIETY</i>	185

DOKUMENTI I SJEĆANJA / DOCUMENTS AND MEMORIES

Ђорђе СТОШИЋ: ГРОБ СЕРДАРА ЈОЛА ПИЛЕТИЋА У НИШУ – КУЛТУРНО ДОБРО РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ -	195
<i>TOMB OF SERDAR JOLE PILETIC IN NIS - CULTURAL HERITAGE OF THE REPUBLIC OF SERBIA</i>	195

Prikazi / REVIEWS

Nada Drašković, Bio-bibliografija Milorada Nikčevića, <i>Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Cetinje, CKD „Montenegro“, Osijek, CHCDP „Croatica- Montenegrina“, RH, 2016. Godine (dr sc Mile Bakić)</i>	209
Lucijana Duranti, Arhivski zapisi-teorija i praksa, Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dr. Sc. Mile Bakić)	219
Dr Branislav Marović, Komunisti Crne Gore i crnogorsko nacionalno pitanje 1919–1989, <i>Centar za geopolitiku, Nikšić, 2017, DRAGOCJEN PRILOG PROUČAVANJU CRNOGORSKOGA NACIONALNOG PITANJA (Aleksandar Radoman)</i>	224
Dr. sc. Mile Bakić, Arhivska izdavačka djelatnost, <i>Državni arhiv Crne Gore, Cetinje, 2017. (mr Dragoljub Šarović)</i>	230
IZVJEŠTAJ O RADU za 2016. godinu	235

UDK 34(497.16)“14“

UDK 94(497.16)

Чланци и прилози

Prof. dr Božidar ŠEKULARAC

DRUŠTVENO-PRAVNI ODNOSI U CRNOJ GORI U DOBA CRNOJEVIĆA

Prvi pisani zakonik u srednjevjekovnoj Zetskoj državi, mada sačuvan samo u prijepisu u *Cetinjskom ljetopisu* je onaj gospodara zetskog Ivana Crnojevića, upisan pod naslovom „Sud carski i patrijaršijski koji je uzakonio gospodin zetski Ivan Crnojević“,¹ sud gospodski i sud patrijaršijski koji niko ne može prekršiti.

Uvidom u tekst ovog prvog crnogorskog zakonika može se izvući više zaključaka. Gospodar Ivan Crnojević u uvodnoj rečenici obrazlaže da je ovaj zakonik (sud) pisan po uzoru na carski i despotski, ali i patrijaršijski, povezujući tako svjetovnu i duhovnu vlast, objedinjenu u jednoj ličnosti, gospodaru Crne Gore, te da niko ne može prekršiti njegov sud. Dakle, on je vrhovni sudija, jer se u sljedećoj rečenici kaže: „Reče gospodin Ivan“. Dalje se navodi osam članova utemeljenih na crnogorskoj narodnoj tradiciji, koji predviđaju veoma stroge, materijalne i duhovne kazne, ali i drakonske, ukoliko neko ukrade od „hrama Božje Matere ove Mitropolije“ („da se oslijepi“). Iz narodne tradicije je preuzeto kamenovanje,

---

¹ B. Šekularac, *Crnogorski anali ili Cetinjski ljetopis*, Cetinje 1996, 161; B. Šekularac, *Cetinjski ljetopis*, Cetinje 1993, 171.

sramoćenje, protjerivanje iz Crne Gore, prinudni rad na manastirskom imanju (tri godine), te sudska kazna globe u žitu, vinu, trista aspri. I na kraju da osuđenom gospoda „dade osam palica“.²

Ivan Crnojević se u Povelji o osnivanju cetinjskog manastira tituliše kao *Ivan Černojević božijeju milostiju gospodin zetski*. Na kraju su sankcije vrlo stroge, a duhovne su potkrijepljene citatima iz jevanđelja.³ Dakle, vrlo slično odredbama zakonika kojega je donio Ivan Crnojević.

U srednjevjekovnoj Zeti vladar je bio, pored ostalog, i „vrhovni sudija“ koji vlada „po milosti Božijoj“, odnosno po vlasti od Boga.⁴ Vlastela je imala ulogu svjedoka koji kazivanja na „sudu“, svojim potpisima „sve utvrdiše i upisaše“. Vlastelini se navode u ispravama po mjestima koja predstavljaju, rjeđe po imenu i prezimenu, a uz njih se ponekad pominju i „ostali Zečani mali i golemi“. To su bili „svjedoci“, „dobri ljudi“ čija je uloga u sporu bila od presudnog značaja. Oni su, svakako ugledni, poštteni i neporočni ljudi, uglavnom iz susjednih mjesta koji su znali granice, a uživali su veliko povjerenje među strankama u sporu.⁵

Broj svjedoka je često varirao zavisno od vremena i vrste spora. U Zeti (Crnoj Gori) Crnojevića taj broj je često bio 24, ali i manje (12;6).

U vrijeme dinastije Crnojevića nastavlja se već ustaljeni princip rješavanja sporova iz doba Balšića. Kao primjer može se uzeti spor oko zemljišta između Gruda i Podgoričana, koji je iznesen pred Stefanom Crnojevićem. U rješavanju spora on određuje 24 vlastelina i **pristava** Đura, koji je bio zadužen da

---

² B. Šekularac, *Crnogorski anali ili Cetinjski ljetopis*, Cetinje 1996, 161.

³ B. Šekularac, *Cetinjski ljetopis*, Cetinje 1993, 96-107.

⁴ T. Taranovski, *Istorija srpskog prava u Nemanjičkoj državi*, I, Beograd 2002, 134.

⁵ S. Stanojević, *Studije o srpskoj diplomaciji*, Svedoci, Glas SKA, 110, Beograd 1924, 1-25.

utvrđi grudske меде. U ispravi se precizno navode granice.⁶

U novom sporu o granicama Gruda, u vrijeme Ivana Crnojevića, kao pristav javlja se Ban Hot i 24 vlastelina. Ovaj pristav se pominje i prilikom spora oko меда između Mataguža i Hota 1445. godine.⁷ Kao naknadu za svoju ulogu pristavi su dobijali „pristavštinu“. Pristav je u sudskom sporu imao značajnu ulogu, te su njegove „usmene izjave uživale javnu vjeru“, zbog čega su smatrane „institutom javne vjere“.⁸

Svjedočenje pristava bilo je od izuzetne važnosti jer, ukoliko se on ne pojavi „na rabotu“, stranka nije kriva.⁹ Stoga je njegovo izlaganje bilo dokaz od presudnog značaja, što potvrđuje podatak da se pretres odlagao sve dotle dok se pristav ne pronađe.

Iz vremena Đurđa Crnojevića sačuvana je povelja izdata 14. decembra 1492. kojom ovaj vladar vraća zemlje oduzete od Golubovića i utvrđuje njihove granice.¹⁰

Međutim, prethodno je gospodar Ivan Crnojević zbog lažnih optužbi prognao Goluboviće preko mora koji su otišli u Italiju. Njihovu baštinu „pritiskoše i razuzeše“ Malonšići tako što dio dadoše gospodaru, a „po dobroj volji“ drugi dio podijeliše među sobom. Nešto kasnije Golubovići su pozvani da se vrate iz Italije, kada oni izađoše pred gospodara Ivana Crnojevića, pravdajući se da „Bog zna i Bogom se svjedočimo“ da „nijesu krivi, lukavi, niti su sagriješili“, te ga zamoliše da im budu „vraćene baštine“. Pošto dokazaše svoju nevinost, gospodar Ivan Crnojević je naredio da im se baštine vrate.

---

⁶ A. Solovjev, *Zetska presuda iz godine 1445.*, Arhiv za pravne i društvene nauke XXI, jul-avgust XXIII, br. 1-2, Beograd 1931, 51-53.

⁷ I. Božić, *Uloga i organizacija ratničkih družina u Zeti XV veka*, Nemirno Pomorje XV v., Beograd 1979, 170.

⁸ M. Kostrenčić, *Fides publica u pravnoj istoriji Srba i Hrvata do kraja XV veka*, Beograd 1930, 5.

⁹ Snežana Božanić, *Ratničke družine sa prostora Zete i oblasti Crnojevića u imovinsko-pravnim sporovima oko zemljišta (1445-1492) – paralele sa srednjovekovnom Srbijom*, Istraživanja, 25, Novi Sad 2014, 62-64.

¹⁰ B. Šekularac, *Dukljansko-zetske povelje*, Titograd 1987, 220-225.

On pozva „Bogdana Šćepanovića koji je u to doba bio kefalija među Malonšićima“, pa mu izdade naređenje: „Pođi i povrati Golubovićima baštine“ i „da im se sve povrati“.¹¹

Podaci iz ove Povelje jasno ukazuju na to kakve je značajne nadležnosti imao kefalija u državi Crnojevića. Bogdan Šćepanović je, kao kefalija, bio kod Malonšića organizovanih kao pleme, posebna upravna jedinica.¹² Očigledno je da je Bogdan Šćepanović predstavljao najugledniju i najuticajnijiu ličnost kod Malonšića. On „po zapovjedi gospodina Ivana polazi da rješava ovaj spor“. Onaj dio koji je „iznašao“ vraćeno je, ali „ostale baštine i zemlje“ koje je pritislo pleme „nije mogao iznaći“, tako da im nije ispravljeno i vraćeno.

Zbog ove nepravde Golubovići se obraćaju Ivanovom sinu Đurđu, pokazavši „pisanije“ (14. decembar 1492.) koje je nastalo u vrijeme vladanja i gospodstva Ivana Crnojevića. Đurađ pozva Malonšiće koji potvrdiše da su imenovana „dva komata zemlje“ bila Golubovića u selu Kosiću i Mlinskom potoku. Nakon toga Đurađ određuje 24 vlastelina od istih Malonšića, koji su biliiskusni i „najbolje vjerovani“, a među njima i pristav Dragaš Đurđević od Mataguža, da vrate zemlje. Imenovana vlastela nađe međe poimenično i zakle se da je to imanje Golubovića što im Đurađ dade i potvrdi.

Osim 24 vlastelina, koji pravo presudiše, kao svjedoci tome činu imenuju se *vlastela i milosnici Đurđevi*: Nikola Štiljanović, Vuk Dođević, Ilija Ilić, Jovan Nikolić, Vlado Alavandić, Šćepan Cijek i Radosav Janković.¹³

Povelju je pisao *dijak* Nikola Kosijer.

Povelje Crnojevića sadrže niz podataka o radu državne uprave ovih vladara. Tako se navode: dvorodržice, kefalije, logoteti, dijaci, pristavi, milosnici, majstori, itd., dakle, cijela pravna nomenklatura.

¹¹ B. Šekularac, *Dukljansko-zetske povelje*, Titograd 1987, 222.

¹² I. Božić, *Uloga i organizacija ratničkih družina u Zeti XV veka*, 169, nap. 41.

¹³ B. Šekularac, *Dukljansko-zetske povelje*, Titograd 1987, 221, 222, 223.

Kefaliju Radosava Bogdanovića i 24 vlastelina određuje Đurađ Crnojević da utvrde stare međe između Čeva i Pješivaca, a zatim između Brežina i Stanisaljića. Dakle, Radosav Bogdanović je predstavnik državne uprave.¹⁴

Isti vladar daje da se utvrde međe Orahove Ljuti (29. decembar 1494.).¹⁵ Na teren su izašla 24 vlastelina i „pristav Dragaš Đurović iz Mataguža“, „dvoranin gospodski i majstor“, lice koje uživa javnu vjeru. Spor je vođen oko pronije koju je Đurađ predao Ščepanu Malonšiću „za vjernu službu“, a bila je oduzeta od Radonje Baločevića, koji je proćeran zbog ubistva. Svjedoci su Vuk Dođević i Nikola Štiljanović, a bio je prisutan i „dvorodržica Radosav Junaković“.

U povelji iz 1489. godine o razgraničenju između Bajica, Bjeloševića i Očinića, Ivan Crnojević šalje 24 vlastelina na čelu sa *knezom* Aleksom Božidarevićem da „obnađu međe“.¹⁶ Vlastela se zaklela pred pristavom Vukom Štiljanovićem, pošto su granice „usječene“.

U povelji iz 1492. godine prvi put nalazimo termin „majstor“. Majstorima su nazivane raznovrsne zanatlije, koje su pored meropha i sokolnika bili naseljenici na crkvenim i vlasteoskim imanjima i koji su živjeli od zemljoradnje, a bili su određeni i za druge majstorske poslove za potrebe gazdinstva. Sam termin *majstor* potiče od lat. *magister* i starodalmatinskog *maistu*.¹⁷

Ovđe nalazimo i termin „dvoranin gospodski“. Epitet gospodski, vlasteoski, značio bi da su dvorani bili ljudi određeni za službu gospodi i vlasteli. „Samo veća gospoda imala je na svojim dvorovima veći broj ljudi, koji su se zvali dvorani i bili su određeni na službu njihovu“.¹⁸ Dakle, dvoranin označava pripadnika dvora čiji je sastav bio raznovrstan.

¹⁴ B. Šekularac, *Dukljansko-zetske povelje*, Titograd 1987, 218-220.

¹⁵ B. Šekularac, *Dukljansko-zetske povelje*, Titograd 1987, 226-227.

¹⁶ B. Šekularac, *Dukljansko-zetske povelje*, Titograd 1987, 211.

¹⁷ T. Taranovski, *Istorija srpskog prava u Nemanjičkoj državi*, I, 57; K. Jireček, *Istorija Srba*, III, 117.

¹⁸ S. Novaković, *Zakonik Stefana Dušana cara srpskog*, Beograd 1898, 210.

Dvorska kancelarija u doba Ivana Crnojevića je bila sastavni dio administracije, a uspostavljena je na Cetinju, a drugu je imala kotorska vlastela u Kotoru. U ove dvije kancelarije „ostavljena“ je bila povelja Ivanova o potvrđi *metoha i baština* manastira Sv. Nikole na Vranjini, 1482. godine.¹⁹

Povelju je pisao logofet Nikola Grk. Gospodar Ivan je bio lično prisutan u Crmnici kao vrhovni presuditelj. Prisutni su bili: vlastela, zetski vojvoda Tomo, od dvora vojvoda Đurađ, vojvoda Vuk i kefalija Nikola, a od „pridvoraca mojih Lazar i Stefan“. Od „koterske vlastele moćnom Ivanu Crnojeviću“ bi poslat kotorski vlastelin Nikola Jakobović, radi utvrđivanja granica. Sa njim bijaše i kotorska vlastela: Paoman Tripković, Marin Tripenžić, Jakov Grasović, Marin Kuvelica i Živko Kaščelan. Iz Budve su bili prisutni Gašpar *kancelijer* i Stefan Nikoletović, koje je poslao „gospodin knez Budve Aluviz Longo, moćnom gospodaru Ivanu“.

Pomenuta u Povelji „vlastela“ i „zetske vojvode“ su „tada bili baš prava vlastela, razume se većina od njih mala vlastela i uopšte ljudi od vlasteoskog roda“.²⁰

U doba Crnojevića u Crnoj Gori, tim nazivom imenuju se zapovjednici vojnih jedinica, lokalni vlasnici zemlje i oni koji su vršili neku lokalnu funkciju. Većina je bila sitna vlastela, dok su moćni pojedinci uz pomoć rodbine i sljedbenika uspijevali da postanu „velika vlastela“.

Pridvorice su bili sitna vlastela, ljudi koji su stanovali neposredno kod dvora, za razliku od *dvorana*, koji su bili dvorski namjesnici na imanjima velike vlastele ili kralja. Dvoranin je sin pronijara, dakle vlasteličić.²¹

Pored vlastele i vojvoda, u krupnu vlastelu, ubrajane su i kefalije.

---

¹⁹ B. Šekularac, *Dukljansko-zetske povelje*, 194-197.

²⁰ J. Erdeljanović, *Naselja i poreklo stanovništva*, 24, Beograd 1926, 758.

²¹ K. Jireček, *Istorija Srba*, III, 186; B. Šekularac, *Dukljansko-zetske povelje*, 193.

Titula *kefalija* ili *kepalija* najprije je uvedena u gradovima Skadru i Skoplju od 1300. godine.²² Značajna je uloga pripadala kefaliji pri suđenju u sporovima. Oni se javljaju u ulozi sudije kao najvažniji predstavnici lokalne uprave u gradu i okolini.²³ Kefalije su bile zadužene i za funkcionisanje policijske službe na određenom području. U poveljama Đurđa Crnojevića pominje se Bogdan Šćepanović „ćefalija od Malonšića koji bi trebalo da bude upravni organ vladaočev“.²⁴ Ćefalija u Nemanjićkoj državi srednjeg vijeka bio je starješina grada i župe oko grada.²⁵

U radu državne uprave određeno mjesto pripadalo je i *dvorodržici*. Najstariji pomen dvorodržice potiče iz 1368. godine a odnosi se na dvor gospodina Aleksandra, gospodara Kanine i Valone.²⁶

U crnogorskim poveljama ovaj termin sriječemo među svjedocima Đurđa i Stefana Crnojevića. Dvorodržac je u stvari domaćin vladalačkog dvora. On je upravljao poslenicima koji su podmirivali razne potrebe vladalačkog dvora, a živjeli su u posebnim naseljima koja su se po njihovoj struci i nazivala.²⁷

U povelji Đurđa i Stefana Crnojevića iz 1492. godine sriječemo termin *pronija* „koja u Vizantiji i južnoslovenskim zemljama, jeste izraz razvijenog feudalizma“. Ova riječ na grčkom znači brigu, staranje, nadzor, upravu. U Vizantiji je dobila specijalni smisao. Otuda su vizantijski carevi izvjesnim licima davali zemlje i druga dobra na upravu, pa je takvo imanje počelo da se naziva pronijom. Te veće posjede – pronije, dobijali su samo predstavnici vlastele, dok su ostalima davane sitnije parcele. Iz Vizantije se sistem pronije

²² K. Jireček, *Istorija Srba*, III, 20.

²³ S. Božanić, „*Ratničke družine*“ sa prostora Zete, 66.

²⁴ V. Čubrilović, *Malonšići – pleme u Crnoj Gori*, Zbornik FF, VIII, Beograd 1964, 463.

²⁵ K. Jireček, *Istorija Srba*, III, Beograd 1923, 20, 150.

²⁶ M. Blagojević, *Državna uprava u srpskim srednjevjekovnim zemljama*, II izdanje, Beograd 2001, 204, 255, 266-270.

²⁷ T. Taranovski, *Istorija srpskog prava*, I, 60.

prenosi u slovenske zemlje Balkanskog poluostrva, jer je ovaj sistem njima odgovarao. Veliko proširenje i značaj dobila je pronija i u Zeti, gdje se održala i pod mletačkom vlašću. G. Ostrogorski konstatuje da je „pronija uslovno državna i ne predstavlja pronijarovu svojinu. Pravo svojine i službenog raspolaganja zadržava *državna vlast*, kao u Vizantiji.²⁸

Interesantno je vidjeti kakve su dužnosti pronijara u povelji braće Crnojevića od 1492. godine. Oni daju Šćepanu proniju u „prćiju da mu bude u vječnu baštinu“ i da ne daje ništa „nego samo na godinu po jedan dukat gospodstvujušćemu“. Ova odredba ukazuje na to da su se poreske dužnosti pronijara u Zeti i „pronija održavala u Crnoj Gori pod upravom Crnojevića još posljednjih godina XV veka, ispoljavajući izvesne osobine koje su karakteristične za sistem pronija u svim vremenima u svim oblastima širenja. Pronija uvek predstavlja naročitu vrstu zemljeposeda, kojom vrhovna vlast slobodno raspolaže i koju ona dodeljuje i oduzima po svom nahodjenju“.²⁹

U povelji braće Đurđa i Stefana Crnojevića iz 1495. godine upotrebljava se termin *boljare*, koji se pominju kao prisutni pri utvrđivanju granica zemalja Cetinjskog manastira. Termin *boljarin* i *boljari* dospio je iz Bugarske literaturnim crkveno-slovenskim uticajem, a u Bugarskoj, a zatim i Rusiji, upotrebljavan je za označavanje višeg, povlašćenog staleža. Ova se riječ rijetko upotrebljavala u zetskim poveljama i nije se odomaćila u crnogorskoj pravnoj terminologiji.

U pomenutoj povelji braće Crnojević prisutna su bila 24 *boljara* (ranije 24 *vlastelina*), koji su se imali zakleti da se iznađu prave međe.³⁰

Kada je u pitanju sud, važno je istaći da je broj sudija bivao 6 ili 12, odnosno 24 člana. Sud od 6 ili 12 plemenika sudio je uglavnom manje parnice i prijestupe, a 24 lica obično

---

²⁸ G. Ostrogovski, *O Vizantijskom feudalizmu*, Beograd 1969, 342, 282, 284.

²⁹ G. Ostrogovski, *O Vizantijskom feudalizmu*, 340.

³⁰ B. Šekularac, *Dukljansko-zetske povelje*, 237.

su sudila krvnine, parnice od širokog značaja, kao što je bio ovđe slučaj utvrđivanja granica. Na presudu izbornog suda uvijek su pristajale obje strane.³¹

Milosnik se u zetsko – crnogorskim poveljama pominje dosta često i to u ulozi svjedoka. Milosnici su svojim prisustvom garantovali izvršenje pravnog čina. Đurađ Crnojević je angažovanjem „svjedoka i milosnika“ potvrdio odlučnost da se spor okonča. Milosnika je bilo čak sedam.³² Imena milosnika su bila garant zaštitnika i izvršioca pravne radnje. To su dakle lica preko kojih je vladarev dar izvršen.³³

Milosnici su samo svjedočili da je dokument istinit, a nijesu mogli jemčiti za izvršenje riječi gospodara. U članu 67 *Zakonika cara Dušana*, milosnici su označeni kao ljudi kojima je bila dužnost da posvjedoče da je povelja istinita.³⁴

U plemenu Malonšići pominje se kao starješina „knez Niko Straisaljić“ (1494). I u ostalim predjelima Crne Gore u doba Crnojevića spominju se *knezovi* kao starješine katuna ili sela, sve do propasti Crnojevića države. Kasnije i Turci preuzimaju naziv kneza za seoskog starješinu, koji će se upotrebljavati sve do XIX vijeka.³⁵

Pisar koji je pisao povelju Đurđa Crnojevića 1494. godine bio je *dijak* Nikola Popov. Dijak (od grčkog diakonos) bio je zadužen samo za pisarski posao, za razliku od *logoteta* (logofeta) kome je bio povjeren još i nadzor nad crkvama, čime bi on postao vladarev organ u odnosu prema crkvi.³⁶

Termin *jazažija* (povelja Ivana Crnojevića iz 1469. godine)³⁷ je naziv za pisara, odnosno dvorskog činovnika. P. Ro-

³¹ N. Dučić, *Crna Gora*, Glasnik SUD, XL, 1935, 48.

³² S. Božanić, n. dj., 66.

³³ T. Taranovski, *Istorija srpskog prava*, I, 227.

³⁴ B. Šekularac, *Dukljansko-zetske povelje*, 165.

³⁵ V. Čubrilović, n. dj., 463.

³⁶ S. Novaković, *Služba logoteta u staroj srpskoj državi*, Beograd 1886, 31.

³⁷ B. Šekularac, *Dukljansko-zetske povelje*, 106.

vinski daje ime „jazažije ili sekretara Nikole Popovića iz Žabljaka“.³⁸

U poveljama Crnojevića pominju se: pristav Dragaš Đurđević iz Mataguža (1492); pristav Vuk Štiljanović (1489); pristav Nikola Kosijer (1494); pristav Radosav Junaković (1492).

Pristav je bio stalni izvršni organ sudski, a sudijin *sokolnik* znači sudijinog slugu. Pristav je vršio određene samostalne funkcije kod suda, i to za pozivanje stranaka na ročište, za zvanično potvrđivanje izvjesnih pravnih radnji.³⁹

Upravno središte bio je *dvor*, koje se pominje u poveljama na više mjesta. „Bez sumnje se u istom dvoru koncentrisala administrativna i sudska vlast“.⁴⁰

Dvor su sačinjavali pripadnici plemićkog staleža, koji je jedini stajao vladaocu na raspoloženju, vršeci prema njemu svoju vojnu i dvorsku službu. Diferencijacijom različitih funkcija, definisao se razvoj određenih vlasti i postanak dvorskih zvanja. Između ostalog i zvanje *kaznac* koje je kasnije na vizantijski način preuzeto u *protovestijar* koji je bio vladaočev blagajnik, dakle bio je na čelu finansijske uprave.⁴¹

Slijedi zvanje *vojvoda* ili *veliki vojvoda*, koje je imalo staleški smisao, vojna služba, a u isto vrijeme naročita nagrada za ratne podvige.

Dakle, dvorski zvaničnici i dostojanstvenici vršili su izvjesne stalne dužnosti, kao što su bili logotet, kaznac, protovestijar, dvorodržica, ali su istovremeno sačinjavali kadar pouzdanih ljudi, kojima je vladar povjeravao po potrebi različite funkcije. To je bila centralna uprava.⁴²

U poveljama se pominju knezovi kao seoske starješine, što znači da je selo imalo svoju samoupravu.

---

³⁸ P. Rovinski, *Crna Gora u prošlosti i sadašnjosti*, I, 427.

³⁹ T. Taranovski, *Istorija srpskog prava*, II, Beograd 1931, 123.

⁴⁰ T. Taranovski, *Istorija srpskog prava*, I, 208.

⁴¹ T. Taranovski, *Istorija srpskog prava*, I, 198.

⁴² T. Taranovski, *Istorija srpskog prava*, I, 199-200.

Država nije stvorila seosku samoupravu, već ju je zatekla kao staru ustanovu, pa ju je iskoristila u svoje svrhe. Seoska samouprava je posredovala između vlastodržaca, koji su zapovijedali i naplaćivali dažbine od stanovništva, i onih koji su naredbe izvršavali, dažbine plaćali i radili na imanjima.⁴³

Organizacija vojnih snaga u Crnoj Gori Crnojevića i zapovijedanje njima sačinjavali su osnovni i glavni poziv vladara. Komandna vlast u vojsci pripadala je lično vladaocu, koji je prije svega bio vojskovođa. Pošto nije bio u mogućnosti da uvijek i lično komanduje, vladar je po potrebi delegirao pojedina lica. Tako su postajale vojvode iz vlasteoskih redova.⁴⁴

Povelje Crnojevića predstavljaju pravo terminološko vrelo koje odslikava društvene odnose i uređenje u srednjovjekovnoj Crnoj Gori toga doba.

U zetskoj kancelariji bili su u upotrebi utvrđeni formulari prema zapadnom uticaju, primljeni preko Dubrovnika i Huma, sa datiranjem i navođenjem mjesta pisanja.⁴⁵

Osim vlastele i dvorskih činovnika u poveljama se mogu naći i podaci o zanimanju i statusu stanovništva. Tako se u povelji braće Crnojević iz 1495. godine jasno ističu tri sloja stanovništva: kmetovi, stočari i radnici, dok se u povelji Đurđa Crnojevića iz 1494. pominje majstor Ostoja Šestan. Dakle, određeni sloj ljudi bavio se zanatima.

Vladar je imao pravo da manastirskim vlastelinstvima uz imanje daje određene ljude da rade na imanju manastira, kao 1482. godine kada Ivan Crnojević ističe manastirski *metoh*.

Metoh (grčki *metecho* – učestvujem) je zemljoradničko naselje manastira u kome žive monasi koji obrađuju zemlju, odnosno manastirsko imanje.⁴⁶

S druge strane, gospodar je mogao pokloniti zemlju i baštinu, privremeno, ili u „vječni vijek“.

⁴³ T. Taranovski, *Istorija srpskog prava*, I, 214.

⁴⁴ T. Taranovski, *Istorija srpskog prava*, I, 201.

⁴⁵ B. Šekularac, *Dukljansko-zetske povelje*, 38.

⁴⁶ M. Vujaklija, *Leksikon stranih reči i izraza*, Beograd 1980, 560.

Dakle, vladar je bio „vrhovni sudija“, pod čijom je nadležnošću bilo sudstvo, zakonodavstvo i uprava. Sudio je u sporovima i prijestupima, ali i kažnjavao, kao što je progonstvo ili oduzimanje baštine. Vladar je imenovao dvorske dostojanstvenike i vlastelu pa je mogao da interveniše u rješavanju sporova.

Interesantno je istaći da u poveljama Crnojevića nema ograničenja sudskog i administrativnog imuniteta.

Veoma je indikativan *Vranjinski ugovor* od 6. septembra 1455. godine o priznanju vlasti Venecije od strane mletačkog vojvode Stefana Crnojevića i njegovih zetskih vazala i feudalaca. Njime se definiše da „budu prihvaćeni dobro i čista srca pod okrilje presvijetle Sinjorije i da budu njeni podanici, bilo da je riječ o pronijarima ili drugim slobodnim ljudima, vojvodama i starješinama.“⁴⁷

Saglasno ovome Ugovoru, „nijedan stanovnik Zete ne može pozivati na sud svoga pronijara“ (u značenju baštinika), što znači da su seljaci izgubili „pravo“ da se sude sa svojim gospodarom, odnosno sa crkvom ili vlastelom.

Na kraju se preciziraju međusobne obaveze potpisnika, a zatim se nabrajaju mnoga naselja i mjesta, opštine i plemena, njih 51, čiji su predstavnici potpisali ovaj Ugovor. Ovim činom, mada se Crna Gora uvodi u vazalni položaj, može se reći da je uvažena i priznata kao nezavistan subjekt čiji veliki vojvoda Stefan sa predstavnicima opština i plemena, vodi pregovore i potpisuje Ugovor sa načelnikom Zuan Bolanijem presvijetle Sinjorije mletačke.

Nabrojana mjesta, opštine i plemena, jasno ukazuju da je Stefan Crnojević uspio da u burnim vremenima objedini i zaokruži crnogorsku teritoriju, pa makar to bilo u osnovi jedinstvo na plemenskom uređenju. A poznato je da je opšti pojam plemena i plemensko uređenje u svojoj organizaciji „počivalo na fiktivnom poreklu od jednog zajedničkog plemenskog deda“, analogno rimskom *gens*, kod Južnih Slovena

---

⁴⁷ Sime Ljubić, *Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke Republike*, X (od 1453. do 1469.), Zagreb 1891, 67-68.

plemja.⁴⁸ Istovremeno, plemena i plemenska organizacija u Crnoj Gori može se pratiti još od dukljanskog perioda, o čemu svjedoči i čuveni *Ljetopis popa Dukljanina*, a potvrđena je u arhivskoj građi i kroz čitav srednji vijek i nakon toga.

Stapanjem mnogobrojnih „družina i opština“, omogućilo je nastanak velikih plemenskih zajednica. Kretanje stanovništva odvijalo se prema gradovima pod mletačkom vlašću, ali mnogobrojni ratovi i unutrašnji sukobi usloveli su da se narod sklanja po katunima Gornje Zete. Upravo ova katunska naselja tada su bila naseljena tokom cijele godine i time postala mjesta stalnog življenja.⁴⁹

Crnogorska plemena i katuni imali su svoja autonomna prava koja je poštovao njihov gospodar – starješina, a uvažavao ih je i sam vladar, što se ogleda i iz samog *Vranjinskog ugovora* iz 1455. godine. U katunima su prvo glavari i starješine bili „katunari“, koji su vremenom postajali vojvode, a u tursko doba „muselemi“.

Tipičan primjer ratničkih družina u dokumentima nalazimo u predjelima oko Bara, Ulcinja i Zabojane, koji su se okupljali oko svojih vođa.

Ratničke družine i katuni, čiji su članovi bili srodnički povezani, organizovali su sopstvenu odbranu, ali su se često i sukobljavali sa susjedima oko pašnjaka, pa je ponekad dolazilo do žestokih trvenja i neprijateljstava, pljački i ubijanja. Sukobljene strane mirila je porota od 24 vlastelina, po utvrđenim pravilima.⁵⁰

Pojedini katuni upisani su bili u poveljama kao knežine sa starješinama kao knezovima „comes catuni“. Knez na čelu knežine bio je knez nad svim katunima u knežini.⁵¹

⁴⁸ K. Jireček, *Istorija Srba*, III, Beograd 1923, 44.

⁴⁹ J. Jovanović, *Stvaranje crnogorske države i razvoj crnogorske nacionalnosti*, Cetinje 1948, 61.

⁵⁰ B. Đurđev, *Postanak i razvitak brdskih, crnogorskih i hercegovačkih plemena*, Titograd 1984, 103-128; I. Božić, *Plemena u društvenoj strukturi srpskih zapadnih oblasti uoči turskih osvajanja*, JIČ, I, Beograd 1964, 3-12.

⁵¹ K. Jireček, *Istorija Srba*, II, 97.

Kneževska vlast u crnogorskim katunima dugo se zadržala u istim porodicama, što potvrđuju i turski defteri. „Vlastela plemena Malonšići i oni okolnijeh katuna“, zatim „*nobilis Arbanenses*“ kako su Mlečani nazivali Hote, vršili su određene funkcije u vojnoj, upravnoj i sudskoj organizaciji katuna.⁵²

Pažnja srednjovjekovne crnogorske države bila je, prije svega, usmjerena da otkloni opasnost spolja i osigura unutrašnji poredak. U tom cilju prednost je davana vojnom uređenju i sudovima. Administrativni kancelarijski poslovi spajani su sa sudskim, tako da su ćefalije (kefalije) bili namjesnici u varošima i naseljima, ali u prvom redu i sudije. Vrhovni sudija, pak, bio je sam vladar – gospodar.

Sporovi oko vlasništva crkvenih imanja i međa spadali su u domen dvorskog ili gospodareva suda, dok su manastiri imali svoje sudove za duhovna pitanja. Iz jedne povelje braće Đurđa i Stefana Crnojevića, iz 1495. godine vidi se da je granice Cetinjskog manastira utvrđivala porota od 24 vlastelina.⁵³

---

⁵² B. Šekularac, *Uticao Vlah na formiranje i razvoj crnogorskih plemena*, Arhivski zapisi, I, Cetinje 2016, 9-26.

⁵³ B. Šekularac, *Dukljansko-zetske povelje*, 235.

UDK 821.163.4:929Petrović Njegoš P. II
UDK 32(497.16)“1945/1989“

Boban BATRIĆEVIĆ

Fakultet za crnogorski jezik i književnost Cetinje
boban.batricevic@fcjk.me”

**RECEPCIJA, REINTERPRETIRANJE I KORIŠĆENJE
NJEGOŠEVA LIKA I DJELA U PROPAGANDI I
POLITIČKOME DISKURSU CRNOGORSKIH VLASTI
(1945-1989)**

Sažetak: *U radu se analiziraju različiti nivoi upotrebe lika i djela Petra II Petrovića-Njegoša za potrebe promovisanja ideja crnogorskih komunista. Poslije Drugoga svjetskog rata komunisti će od Njegoša, slično kao Karađorđevići, načiniti nacionalnoga pjesnika Jugoslavije, ali na drugačijim osnovama. Komunističke vlasti su se trudile da Njegošev lik i njegovo djelo u potpunosti prilagode svojim ideološkim potrebama, iako je približavanje Njegoša i komunizma izgledalo nemoguće, budući da je Petar II bio predstavnik jedne dinastije, a ne radničke klase, pravoslavni vladika, pjesnik romantizma bez izraženih stremljena ka socijalnoj misli, i prije svega arhetip oca nacije u velikodržavnim tumačenjima prethodnih vlasti.*

**RECEPTION, REINFORCEMENT AND USE OF NJOGOSH'S
CHARACTER AND WORK IN PROPAGANDA AND POLITICAL
DISCOURSE OF MONTENEGRO AUTHORITIES (1945-1989)**

Summary: *The paper analyzes different levels of use of the character and works of Peter II Petrovich-Njegosh for the purpose of promoting the ideas of Montenegrin communists. After the Second World War, the communists will, as the Karadjordjevics did before them, make Njegosh the national poet of Yugoslavia, but on different grounds. The Communist authorities tried to adapt Njegosh's character and his work to their ideological needs, although the approaching Njegosh to the idea of Communism seemed impossible, since Peter II was a representative of a dynasty, not the working class,*

an Orthodox Prince- Bishop, a poet of romanticism without any expressed aspirations towards social thought, and above all the archetype of the father of the nation archetype of the father of the nation in the great-minded interpretations of the previous authorities.

Uvod:

Endru B. Vahtel zapazio je da većina istočnoevropskih nacija u traganju za svojim identitetom u njegovoj samopotvrđi ima nacionalnu književnost i nacionalnog pjesnika, prateći metod koji je u XIX vijeku uspostavio Herder.¹ Mađari tako imaju Šandora Petefija, Poljaci Adama Mickijevića, Rusi Aleksandra Puškina. Kad su Južni Sloveni u pitanju slična je situacija – France Prešern kod Slovenaca, Ivan Mažuranić kod Hrvata, Petar II Petrović kod Crnogoraca, stvarali su književne spomenike koji su pomogli proces samoidentifikacije. Njihova najveća snaga ležala je u sposobnosti da izraze kolektivni identitet. Ali ono što komplikuje situaciju kod balkanskih Slovena jeste slučaj u kome se Mažuranić ne smatra samo hrvatskim pjesnikom, no i ilirskim i proto - jugoslovenskim, a istorija je potvrdila da je Njegoš nacionalni pjesnik i kod Srba i kod Jugoslovena i kod Crnogoraca.² Uzrok tome treba tražiti u političkim procesima na Balkanu od sredine XIX vijeka naovamo, procesima nacionalnoga oslobođenja, potom ujedinjenja, pa razjedinjenja, ponovnog ujedinjenja i ponovnog razjedinjenja Južnih Slovena. Crna Gora, koja je u početku tih kretanja dala Njegoša i imala faktičku nezavisnost, bila je jedna od najvažnijih kopči južnoslovenske inkluzije. Začeci proto-jugoslovenskog nacionalizma iz sredine XIX vijeka razlikovali su se od viđenja jugoslovenstva na kraju XIX vijeka. Od ideje koja nije priznavala vjerske i kulturne razlike i koja je naciji pristupala kolektivistički – ističući zajedništvo (čak i s Bugarima), ona će se pretvoriti u jednu vrstu kohezije

¹ Andrew B. Wachtel, „How to use a classic: Petar Petrović in Twentieth Century“, In: *Ideologies and National Identities: The Case of Twentieth Century Southeastern Europe*, Ed. John Lampe, Mark Mazower, 2004, 131.

² Isto, 132.

opterećene frojdovskim „narcizmom“ malih razlika. U velikom identitetu pokazaće se više manjih identiteta – hrvatski, slovenački, bošnjački, makedonski, srpski i crnogorski, koji je opet specifičan zbog svog „srpskog“ ideološkog predznaka u tome periodu, zbog programskih načela crnogorske političke elite koja je nastojala ovladati „srpstvom“ i potom preuzeti ulogu južnoslovenskog Pijemonta. Zato je upotreba Njegoša najinteresantnija u Crnoj Gori, budući da se u njoj prepliću tri identiteta – crnogorstvo, srpstvo i jugoslovenstvo. U kontinualnom sagledavanju srpske i jugoslovenske prošlosti crnogorska teritorija dopunjavala je „rupe“ koje su nastajale usljed diskontinuiteta. Njen prostor od sredine XIX vijeka postaje interesantan svim sukcesivnim programima na Balkanu, a uz Crnu Goru redovno je išao i Njegoš kao jedna od njenih personifikacija – onaj ko je posedovao Njegoša-posedovao je Crnu Goru.

Zapažamo da je svaka vlast u Crnoj Gori od Njegoševe smrti do danas, bilo domaća bilo okupatorska, koristila Njegoša u svom promovisanju. Nekad je ta upotreba bila simboličnog, nekad neposrednog karaktera, ali konstantna. Crna Gora Danila I i Nikole I Petrovića koristila ga je u nekolike ravni – njime je potvrđivala crnogorsku nezavisnost i isticala crnogorski ekskluzivitet među Južnim Slovenima; srpska okupatorska vlast uspostavljena rušenjem crnogorske države 1918. rastočila je Njegošev srpski identitet po novostvorenoj zajednici Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca i kanonizovala ga kao nacionalnog pjesnika tih naroda – odnosno jugoslovenskoga naroda nakon 1929. godine. Komunisti nakon 1945. takođe su kanonizovali Njegoša, preokrenuvši ključ tumačenja. Od 1989. godine, kad je srušena komunistička paradigma te krenuo proces raspada Jugoslavije, Njegoš će u „krnjoj“ Jugoslaviji biti personifikacija srpstva Crne Gore i Srbije. Od obnove nezavisnosti crnogorske države 2006. godine Njegoš će biti interpretiran kao stub crnogorske nacionalne kulture i crnogorskoga nacionalnog identiteta. Interesantno je da je svaka od navedenih vlasti nastajala na pepelu prethodne,

posebno slavila Njegošev borbeni humanizam predstavljajući njegove stihove kao neku vrstu jerihonskih truba čiji ton ambisava zidine tirjanstva prethodne vlasti. U toku dva svjetska rata okupatorske vlasti i njihovi eksponenti, takođe, će naći prostora da u svom saobraćanju s crnogorskim stanovništvom preko Njegoša pronađu kontakt. "Komunistički" Njegoš čini se veoma zanimljivim za proučavanje.

* *

*

Još u ranoj fazi Drugoga svjetskog rata komunisti su počeli koristiti Njegoša u svojoj propagandi, mada je eksperimentisanje s Njegoševim „dijalektičkim materijalizmom“ u Crnoj Gori otpočelo još ranije. Naime, Milan Bandović je u svojim tekstovima dokazivao da je Petar II nedoktrinarni pjesnik dijalektike i materijalizma, tvrdeći da je crnogorska borba protiv Osmanskoga Carstva u stvari borba protiv sultanovskog imperijalizma.³ Svijet slobode nakon pada imperijalističkih stega, koji su videli komunisti, Bandović je nalazio kod Njegoša u nastojanju da čovječanstvo iz „carstva nužnosti uđe u carstvo slobode“.⁴ No dalje razrađivanje Njegoševе filozofije kroz optiku *sukoba klasa* nije bilo moguće u okolnostima koje je sa sobom donio Drugi svjetski rat. U opštoj mobilizaciji narodnih masa za sukob protiv fašista, komunisti su bili svjesni značenjskih komponenti Njegoševa imena. U pozivu stanovnicima cetinjskog sreza od 11. avgusta 1941. godine da nastave borbu protiv Talijana navodi se da fašistički porobljivači „nesmetano šetaju“ Njegoševim Lovćenom, ponosom Crne Gore, a potom se pobrojavaju značajni lokaliteti novovjekovne crnogorske ratne istorije.⁵ U

³ Milan Bandović, „Njegoš i dijalektički materijalizam“, *Zeta*, 28. 4. 1935, 8-9.

⁴ Isto, 9.

⁵ „Poziv cetinjskog vojnog komiteta od 11. avgusta 1941. god. za nastavljjanje borbe protiv okupatora i domaćih izdajnika narodu sreza cetinjskog“, In: *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda – borbe u Crnoj Gori*, tom III, knjiga 1, Beograd, 1950, 30.

oktobru, u prijedlogu za organizaciju narodne vojske koju je Glavni štab poslao svojim jedinicama nalazimo viziju da se u sklopu Lovćenske brigade formira „Njegošev bataljon“ u koji će ući stanovnici iz Cuca, Bjelica, Njeguša i Čeklića.⁶ Istoga mjeseca u svrhe terenske propagande štampana je u jednom komunističkom glasilu Njegoševa basna „Orao i svinja: ili naša braća podmićena od Turaka“,⁷ kao aluzija na četničke i zelenaške jedinice koje su počele sarađivati s Talijanima.

„Istraga poturica“ zauzela je posebno mjesto kod komunistu u Drugom svjetskom ratu. Jaka reakcija fašista kao odgovor na julske uspjehe ustanka crnogorskoga naroda i početak likvidiranja *klasnih* neprijatelja od strane komunistu stvorile su im veliki broj neprijatelja. Kako Šerbo Rastoder zapaža, partizani su se s neistomišljenicima obračunavali pod geslom „istrage poturica“ ili „Nove Badnje večeri“.⁸ To nam pokazuju dostupni izvori. Najvažnije je pomenuti *Proglas Pokrajinskog komiteta KPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak od 21. novembra 1941. crnogorskom narodu*, budući da će ovaj dokument imati uticaja na mnoge kasnije komunističke objave. Proglas počinje Njegoševim stihovima „Kud su šće potpezne kučke, / Brankovići i ližisihani / Što im oće društvo sa Turcima“, iskorišćenim u kontekstu kolaboracije četnika i jednog dijela zelenaša s okupatorom.⁹ Nakon osude njihove saradnje s fašistima komunisti se direktno obraćaju vođstvu Crnogorske federalističke stranke: „Uskoro će biti novo Badnje veče, i crnogorski narod će, kao i one slavne noći, očistiti svoju

⁶ „Uputstvo štaba Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Crnu Goru, Boku i Sandžak od oktobra 1941. god. za organizaciju partizanske vojske“, *Isto*, 55.

⁷ Petar II Petrović Njegoš, „Orao i svinja: ili naša braća podmićena od Turaka“, *Sloboda*, br. 2 (13. 10. 1941), 4.

⁸ Živko Andrijašević & Šerbo Rastoder, *Istorija Crne Gore od najstarijih vremena do 2003*, Podgorica, 2006, 413.

⁹ „Proglas Pokrajinskog komiteta KPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak od 21. novembra 1941. crnogorskom narodu“, In: *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda – borbe u Crnoj Gori*, tom III, knjiga 1, Beograd, 1950, 179.

zemlju od modernih poturica. «Ne složi se bajram s Božićem / jel' ovako braćo Crnogorci?» A njihovom gospodaru, – krvavom psu, palikući Pirciu Biroliu – neka kao nekada poslanici Selima vezira odnesu poruku Vuka Mandušića: «Drž, ridžale, uzmi ovaj fišek: / Ponesi ga na poklon veziru / i kaži mu da je to cijena / Koje drago glave crnogorske.»¹⁰ U velikom broju komunističkih objava i proglašenja narednih godina riječ „poturica“ sinonim je za „izdajnike“, „petokolonaše“ i sluge „okupatora“. Mnogi od tih dokumenta pozivaju na akciju uz riječi – „trijebimo gubu iz torine“¹¹ ili „dolje poturice“.

Zanimljiva je prisutnost Njegoša i u drugoj vrsti komunističke propagande. U njihovom zvaničnome glasilu na crnogorskoj teritoriji – *Pobjedi*, pokrenutom 24. oktobra 1944. godine, komunisti će od prvih šest štampanih brojeva u čak četiri pominjati Njegoša. Uzevši u obzir tu činjenicu, dolazimo do zaključka da su partizani njegov lik stavili u službu pripreme za konačno oslobođenje Crne Gore (4. januar 1945. godine) i organizovanja vlasti na slobodnoj teritoriji. Tako na naslovnici petoga broja, izašlog 14. decembra 1944. godine, nalazimo reprodukciju linoreza Antona Lukatelija „Njegoš i kolona partizana“ sa stihovima iz *Gorskoga vijenca*. Pošto Titov kult još nije bio zaživio van redova i simpatizera NOB-a, komunistima je trebao dobro poznati velikan kao zaleđe partizanskoj vojsci. I Lukateli je to odradio ingeniozno: prateći trendove najdjelotvornije svjetske propagande, autor je po uzoru na jedan od najpoznatijih plakata iz Drugoga svjetskog rata (korišćen prilikom odbrane Moskve), na kome Staljinov džin nadvisuje Kremlj i izdaje naredbu da se krene na Njemce, napravio linorez čije je Njegošev lik, zauzevši polovinu crtačkog prostora (!), prikazan kao božanstvo koje gleda s neba na narodnooslobodilačku vojsku. Sama figura neodoljivo podseća na Karla Marksa. Partizani marširaju cetinjskim trgom ispred Dvora Nikole Petrovića; na njihovu čelu su barjaktari – jedan nosi trobojku s petokrakom, a drugi transparent na

¹⁰ Isto, 182-183.

¹¹ Isto, 98, 181, 294.

kojem je ispisano „TITO“. Tako je Lukateli suptilno umetnuo vrhovnoga komandanta, kome je „nabildovani“ i socrealistički vladika davao legitimitet da predvodi budućnost (jer partizani marširaju prema posmatraču). Vrhunac upotrebe Njegoševa lika na tome propagandnom momentu, dostignut je stavljanjem stihova iznad učesnika marša „Blago meni moji sokolovi / Blago meni junačka slobodo / Jutros si mi divno voskresnula.“ Zasigurno, konzumer takvog marketinga sticao je utisak da je vladika Rade osnivač i zapovjednik proleterskih brigada koje su oslobodile Jugoslaviju. Jedna od proslavljenih partizanskih jedinica nosila je ime Lovčenski partizanski odred.

Slika 1: Anton Lukateli – „Njegoš i kolona partizana“. Izvor: Pobjeda.

Njegoš je prije konačnoga oslobođenja poslužio komunistima i u popularizovanju Sovjetskoga Saveza. Istoričar N. S. Martinović objavio je jubilarni članak „Jedan kulturni dug Rusiji“ povodom 110 godina od nabavke Njegoševe štamparije. Na kraju teksta zaključio je da je napredna generacija koja istoriju i pjesmu ispisuje mitraljezom protiv okupatora svjesna značaja i tekovina koje je slovenska matica uvijek rado dijelila s Crnom Gorom te da je progresivno sve što otud dolazi.¹² Prvo interpretiranje Njegoševa štiva u korist pojašnjavanja narodnooslobodilačke borbe nalazimo već krajem 1944. Književnik Čedo Vuković obilježio je tekstom 93 godine od pjesnikove smrti. U njegovoj analizi nalazimo odjek proleterske retorike jer Njegošev stih opisuje kao „metalno čvrst“, što je omogućilo Crnoj Gori da se izbori protiv zla.¹³ Aluzije na narodnooslobodilačku borbu vidimo po konstantom Vukovićevu isticanju Njegoša kao pjesnika naroda, a *Gorskoga vijenca* kao narodnoga djela. Kao mnogi prije komunisti i oni će aktuelne događaji tumačiti kroz „istragu poturica“. „Njegoš je naš. On nam je danas bliži nego ikad (...) ‘Trijebimo gubu iz torine’ – koliko su nam te riječi bliske danas, kada naši borci čiste zemlju od novih ‘poturica, ližisihana, prljavih dželata i palikuća!“. Njegošev stih „Na groblju će iznići cvijeće za daleko neko pokoljenje“ protumačen je kao proročka vizija napredne omdaine, koja je pošla putem Njegoševim da se bori protiv okupatora – „to je naše mlado borbena i radno pokoljenje“.¹⁴ U jednom drugom tekstu, namijenjenom omladini, isti autor trudio se kroz komunističke fraze objasniti sve Njegoševe vrijednosti, posebno citirajući Blaža Jovanovića koji je, po njegovim riječima, crnogorske borbe u toku rata nazvao „sinovima *Gorskoga vijenca*“.¹⁵

¹² Niko S. Martinović, „Jedan kulturni dug Rusiji“, *Pobjeda*, br. 3 (18. 11. 1944), 6.

¹³ Čedo Vuković, „Naš Njegoš“, *Omladinski pokret*, br. 7 (5. 12. 1944), 7.

¹⁴ Isto.

¹⁵ Čedo Vuković, „Njegoš i omladina“, *Omladinski pokret*, br. 17 (8. 8. 1945), 3.

U proklamovanju nove ideologije Njegoš će dakle, kao i ranijim vlastima, odigrati veliku ulogu, i na crnogorskoj i na opštejugoslovenskoj teritoriji. Nakon završetka rata komunisti su uspjeli da zadrže vlast i otklone svoju opoziciju. Stvorena je nova Jugoslavija na federalnoj osnovi, orijentisana prema „izgradnji socijalizma“. Šest republika dobile su svoje ustave i proklamovanu jednakost. Ustavom NR Crne Gore, koji je simbolizovao povratak njezina istorijskog individualiteta, donijetim 31. decembra 1946. godine, između ostalih značajnih odredbi biće definisan i njen novi grb – Lovćen s Njegoševom kapelom okružen lovorovim vijencem, koji je pri dnu povezan crnogorskom zastavom.¹⁶ Komunističke vlasti istinski su se trudile da Njegošev lik i njegovo djelo u potpunosti prilagode svojim ideološkim potrebama, iako je približavanje Njegoša i komunizma izgledalo nemoguće, budući da je Petar II bio predstavnik jedne dinastije, a ne radničke klase, pravoslavni vladika, pjesnik romantizma bez izraženih stremljena ka socijalnoj misli, i prije svega arhetip oca nacije u velikodržavnim tumačenjima prethodnih vlasti. Uz izuzetnu interpretativnu akrobatiku, nove vlasti će veoma brzo uspjeti da savladaju sve izazove ideologiziranja. Kako je odlično zapazio E. B. Vahtel, suštinsko pitanje koje se postavilo pred komunističkom vlašću, prilikom izgradnje nove Jugoslavije, jeste pitanje koja se djela mogu upotrijebiti kako bi se kulturni fokus zemlje preusmjerio sa sintetičkoga multikulturalizma ka nadnacionalnom internacionalizmu propovijedanim od strane komunista.¹⁷ On smatra da su jugoslovenski komunisti od sovjetskih učitelja naučili više od same taktike vladanja, odnosno kako se, uz odgovarajući otklon u interpretaciji, većina djela iz prošlosti može iskoristiti u socijalističkoj stvarnosti – kanon se nije trebao značajno mijenjati, već samo iznova protumačiti. „Neugodna

---

¹⁶ Andrijašević & Rastoder, 437.

¹⁷ Endru B. Vahtel, *Stvaranje nacije, razaranje nacije: književnost i kulturna politika u Jugoslaviji*, Stubovi kulture, Beograd, 2001, 174.

međuratna tumačenja mogla su se pripisati ideološkim pogreškama tog vremena, a ne autoru i njegovom djelu“,¹⁸ tvrdi američki slavista, što je zaobilazilo ranije postavljanje Njegoša u središte multikulturalne jugoslovenske kulture i omiljenost Petra II od strane kralja Aleksandra.

Njegoš je u socijalističkoj realnosti Jugoslavije tumačen kao preteča jugoslovenstva, pa je posebno isticana njegova uloga u 1848. godini, koja je uzimana kao prekretnica u jugoslovenstvu. Niko S. Martinović zapisuje 1946. godine da je još prije revolucije naroda Njegoš pripremao Jugoslovane za velike događaje, citirajući njegovu pjesmu „Pozdrav rodu iz Beča 1847“ u kojoj je pjesnik zabilježio da su „lepo, lipo, ljepo i lijepo“ listovi jednoga cvijeta.¹⁹ Njegoševo jugoslovenstvo tretirano je kao vrhunac oslobodilačko-ujediniteljske borbe, pošto je počivalo na težnji ustaničkih akcija protiv dva velika carstva, što se potpuno uklapalo u komunistički ekskluzivitet dogmatskoga antireakcionarizma u teoriji i ustaničkih akcija iz potonjega rata u praksi. „Vrijeme je“, kaže Martinović, da se ljudi koji su krčili puteve progresa „predadu u nasljedstvo onih koji su u velikom otadžbinskom ratu ostvarili san naših velikih predaka: bratstvo i jedinstvo slovenskih naroda i narodnu slobodu. Njegoševa ličnost je svijetli lik naše slavne prošlosti i nova istorija će mu dati dostojno mjesto.“²⁰

Prva prava prilika jugoslovenskih vlasti da proslave neki značajniji kulturni jubilej i na tom nivou ispromovišu nove vrijednosti na opštedržavnome nivou ukazala se 1947. godine kad je obilježeno 100 godina od prvoga izdanja *Gorskoga vijenca*, što je ujedno pružilo šansu težnjama ka stvaranju centralizovane kulture jugoslovenskih naroda. U novim političkim i ideološkim koncepcijama kao srećna okolnost pogodio se Njegošev etnički korijen – svjesni činjenice da je glavni razdor u bivšoj Jugoslaviji bio na liniji između

---

¹⁸ Isto, 177.

¹⁹ Niko Simov Martinović, „Njegoš i 1848“, *Stvaranje*, br. 1, 1946, 43.

²⁰ Isto.

Srba i Hrvata, Njegoševo etničko porijeklo kao Crnogorca omogućilo je zaobilaženje eventualnih favorizacija nasljeđa jednih ili drugih.²¹ Budući da Crnogorci nijesu optuživani za hegemonističke aspiracije, Petra II mogao je svako prihvatiti.²² Pošto je vlast nakon Drugoga svjetskog rata priznala Crnogorce kao samosvojan narod s pravom na samoopredjeljenje, to je omogućavalo tretiranje Njegoša kao crnogorskoga i jugoslovenskoga pisca, čime su izbjegnuta ranija prosrpska tumačenja. Zalažući se za centralizam i u politici i u kulturi, Njegoševa važnost i isprepletenost njegove ličnosti u obje oblasti pomagale su pribavljanju legitimnosti vladajućim tendencijama.

Proslava *Gorskoga vijenca* bila je po svim nivoima organizacije, porukama koje su poslate i uopšte diskursa koji je vladao tokom manifestacije ponovno kanonizovanje Njegoša u potpuno novome ruhu. Kao nekad izgradnja kapele 1925. i ovaj događaj imao je prvorazredni značaj u (dobro kontrolisanoj) državnoj propagandi. Hrvatski *Vjesnik* je na naslovnici objavio veliki Njegošev portret s porukom „Proslava stote godišnjice ‘Gorskog vijenca’ je praznik za sve narode Jugoslavije“, dok su nova izdanja toga djela štampana u Hrvatskoj, Srbiji i Bosni i Hercegovini, drugi prijevod objavljen je u Sloveniji, a prvi put *Gorski vijenac* je preveden i izdat u Makedoniji. U organu vladajuće partije *Borbi*, „četiri od šest kolumni bilo je posvećeno Njegošu, a njegova slika odštampana je pet puta veća nego slika Tita (...) Znajući za Titovu sklonost ka preuveličanim sopstvenim slikama, ovakvo grafičko rješenje zaista predstavlja rjetkost“.²³ Sami Titov telegram poslat Odboru za proslavu stogodišnjice *Gorskoga vijenca* koji glasi: „U ime Vlade FNRJ i u svoje ime pridružujem se proslavi stogodišnjice spjeva za slobodu Južnih Slovena –

²¹ Ono što ide u prilog tezi da je Njegoš bio najpodesnija ličnost za prvu veću promociju jeste apstrahovanje na državnom nivou stogodišnjice Mažuranićeve *Smrti Smail-age Čengića*, 1946. godine.

²² Vahtel, 177.

²³ Isto, 178.

Gorskog vijenca – velikog pjesnika Južnih Slovena, sina Crne Gore, Njegoša, koji je odigrao krupnu ulogu u podizanju svijesti Južnih Slovena u borbi za svoju nezavisnost, slobodu i napredak“,²⁴ najbolje svjedoči u kakvom je duhu interpretiranja protekla čitava proslava.

Centralni događaj organizovana je na Cetinju juna 1947. godine uz prisustvo najvažnijih ličnosti Crne Gore i visokih predstavnika ostalih jugoslovenskih republika iz političkoga i kulturnoga života. Glavne momente s proslave zabilježene u štampi sabrao je u svojoj studiji „Njegoš u socijalističkoj i nacionalnoj ideologiji Crne Gore 1945-1989“ Dragutin Papić, *đe kaže*: „Filozof Vuko Pavićević je narodnooslobodilačku borbu povezao s Njegoševim rodoljubljem i tvrdio je da su stihovi ‘Neka bude što biti ne može’ bili glavni motiv rukovodstva narodnooslobodilačke borbe. Publicista Nikola Lekić je naveo da je Njegoševo djelo bilo najbolji podstrekač narodnooslobodilačke borbe i najbolja zaloga bratstva i jedinstva. Lekić je tvrdio da istraga poturica nije ništa drugo nego otpor seljaštva turskom feudalizmu, da Njegoševo djelo nije idealističko već realno i dijalektičko, da je u njemu Njegoš progovorio snagom revolucionara i da je Njegoš, kao i Lenjin, pravio razliku između pravednog i nepravednog rata. Istoričar književnosti Vukoman Džaković je tvrdio da je Njegoš pjesnik socrealizma i da kod njega nema romantičarskih ideja. Džaković se trudio da Njegoševo djelo približi socrealističkim shvatanjima, i izjavio je da Njegošev realizam nema dodira s građanskim realizmom. Kako bi Njegoša i njegovo djelo što više približio socijalističkoj ideologiji Džaković je tvrdio da je Njegoš u ‘Gorskom vijencu’ prikazao turski feudalizam i dekadenciju feudalizma zapada u čijim se njedrima razvijalo građansko društvo. Istoričar i pravnik Niko S. Martinović je smatrao da Njegoševo djelo treba tumačiti marksističkim metodom. Tvrdio je da se Njegoš u ‘Gorskom vijencu’ borio protiv turskog feudalizma i protiv civilizovanog mletačkog

---

²⁴ Pobjeda, br. 34 (11. 6. 1947), 1.

feudalizma. Martinović je dodao i da je Njegoš 'Gorski vijenac' napisao pod uticajem Francuske revolucije 1789. godine. Profesor Danilo Lekić je smatrao da je Njegoš kroz odnos prema Mlečanima napadao zapad i da je opisivao pojedinosti ove nazadne civilizacije. Profesor i publicista Marko Kažić je naveo da je Njegoš kroz riječi vojvode Draška opisao dekadentnost mletačkog i zapadnog društva. Kažić je tvrdio da je Njegoš u NOB-u bio pokretač i vaspitač borbenih i naprednih narodnih masa. Sudeći po ovim stavovima, Njegoš je bio prvi marksistički pjesnik Crne Gore, jer su vodeći političari i intelektualci njegovo djelo tumačili kao proizvod klasne borbe.“²⁵

Na centralnoj proslavi stogodišnjice govorio je predsjednik NR Crne Gore Blažo Jovanović. On je rekao da se Njegoš borio protiv „bezdušnosti hrišćanske kapitalističke Evrope“ te da je bio veliki poštovatelj Rusije, jugoslovenstva i slobode Crne Gore i Crnogoraca, koji se borio protiv turskog okupatora i domaćih izdajnika.²⁶ Jovanović je, kao i mnogi prije njega, jedan istorijski mit iz Njegoševa djela vratio u modu i utvrdio da je istraga poturica u *Gorskom vijencu* prikazana neobično živo i istinito. Istraga je po njemu bila uzor u toku NOB-a i naveo „da je u ratu više nego ikada ranije potvrđena istinitost i trajna pjesnička vrijednost 'Gorskog vijenca', da se Njegošev lik lepršao na zastavama Titove armije i da je Njegoš tokom rata bio suborac i učitelj partizana.“²⁷

Glavno tumačenje Njegoševa djela na jubileju pripalo je književniku Radovanu Zogoviću. „On je promovisao ideje koje je vlast vidjela u Njegoševom djelu. Zogović je tvrdio da je Njegoš revolucionarnu 1848. godinu tumačio baš kao i Karl Marks, i da se u 'Gorskom vijencu' Njegoš borio protiv turskog feudalizma, odnosno turskih eksploatatora i venecijanskog kapitalističkog svijeta. I Zogović je Njegoševo djelo tumačio

---

²⁵ Dragutin Papović, „Njegoš u socijalističkoj i nacionalnoj ideologiji 1945–1989“, *Matica*, jesen 2013, str. 233–234.

²⁶ Isto, 236.

²⁷ Isto.

kao klasnu borbu, i naveo je da je ispod glavnog konflikta u 'Gorskom vijencu' zastupljena borba klase feudalaca i klase porobljenog i eksploatisanog seljaštva. U 'Gorskom vijencu' je vidio dokaz da se novi pravedni društveni poredak može podići samo na razvalini starog i izvojevati samo revolucionarnom borbom. Zogović je izjavio da je čitav 'Gorski vijenac' himna revolucionarnoj borbi za uništenje nepravednih i nerazumnih društvenih odnosa i ustanova. Pomoću Njegoševog djela on je opravdao ciljeve socijalističke revolucije u Crnoj Gori. Takođe je Njegoša smatrao, u osnovi realinom, i tvrdio je da je Njegoš veoma blizak socrealizmu. Zogović se osvrnuo i na Njegoševu nacionalnu pripadnost. Izjavio je da je Njegoš, prije svega, crnogorski pisac i da pripada istoriji crnogorske literature. Zogović je tvrdio da je Njegoš sebe smatrao i Crnogorcem i Srbinom, i da pripada i srpskoj i jugoslovenskoj književnosti, ali da je njegova crnogorska nacionalnost nesporna.“²⁸

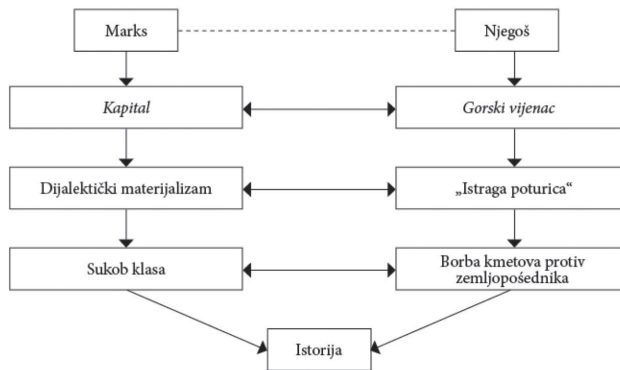
Ovakvi manevri u tumačenju Njegoša mogu se sabrati u nekoliko analitičkih sudova: partizani iz Drugoga svjetskog rata legitimisani su kao savremena verzija Njegoševih oslobodilaca iz *Gorskoga vijenca*; neprijatan motiv – pokolj muslimana, otklonjen je zaobilaženjem religijske potke i veoma popularnim komunističkim epitetom „domaćih izdajnika“; predstavljajući ga kao narodnoga pjesnika komunisti su se direktno obraćali radnicima i seljacima, koji su bili stanac novouređenoga društva, a Njegoševo djelo im je bilo veoma dobro poznato – tako je bio olakšan put prijemu komunističkih parola i proklamacija u narodu. Uz ovo treba dodati i izrazito popularisanje Njegoševa nesvetačkog života i nedržanja do sveštenečkih regula, što je potpuno odgovalalo komunističkom odnosu prema vjeri.

Zanimljivo je analizirati i ulogu koju je *Gorski vijenac* odigrao u popularizaciji marksističkih vrijednosti. Nesumnjivo da je većini Crnogoraca „dijalektički materijalizam“ bio komplikovan za objasniti. Za sliku istorije kako je vidi Karl

---

²⁸ Isto, 236–237.

Marks valjalo je naći crnogorski pandan, kako bi tehnološko-ekonomske fraze bile prijemčivije domaćoj publici. Kao što smo videli iz govora, komentatori su se potrudili da *Gorski vijenac* prikažu ni manje ni više no kao djelo u kome se opisuje borba kmetova protiv feudalne vlastele; crnogorsko-turski rat i „istraga poturica“ pročitani su kao svojevrsan „sukob klasa“. Budući da Marks u sukobu klasa vidi nastanak istorije, neprijateljski čin Crnogoraca prema muslimanima iz Njegoševa djela bio je početak crnogorske istorije; a komunisti su nasljednici te Crne Gore, nastavljači i čuvari te tradicije.

Šema 1: Čitanje *Gorskoga vijenca* u zvaničnom ključu na stogodišnjicu od štampanja djela

Ni nova Njegoševa velika godišnjica, 100 godina od njegove smrti, neće proteći bez aktuelizacije najopipljivijih društvenih i političkih tema kroz njegov lik i djelo. Budući da je te godine sukob između Jugoslavije i SSSR-a bio na

vrhuncu oko Informbiroa, jubilej će biti iskorišćen da se iskritikuju Staljin i njegove pristalice u Jugoslaviji. Govoreći na proslavi o Njegoševu stavu prema Rusiji, Blažo Jovanović taj odnos slika u negativnom kontekstu – navodi da je stav ruske diplomatije uvijek bio utilitaran a pomoć Crnoj Gori uvijek odmjerena i u skladu s ruskim interesima.²⁹ Za svaki primljeni rubalj iz Rusije, kaže Jovanović, slijedio je veliki prijekor. „Njegoševo raspoloženje zbog svega toga najbolje se vidi, između ostaloga, iz izjave date Matiji Banu, gdje se on žesti na takve Ruske postupke. «Rusiju volim – kaže Njegoš – ali ne volim da mi se svakom prilikom daje osjećati cijena te pomoći. Ja gospodar Crne Gore pravi sam rob petrogradskih čudi. To mi je već dodijalo, pa hoću taj jaram da zbacim»“.³⁰ Predsjedniku crnogorske vlade bilo je veoma stalo da slikovito prikaže Njegoševo razočarenje u Rusiju i iznese pred javnost svaki njegov buntovnički potez prema ruskoj diplomatiji. Citirao je Njegoševe riječi ruskome predstavniku u Beču kojemu je rekao da nije ni ruski, ni turski, ni austrijski, već samostalan i slobodan čovjek. Približavanje Jugoslavije SAD-u u toku raskola sa Staljinom i primanje vojne i materijalne pomoći sa zapada našlo je refleksije u izlaganju Blaža Jovanovića povodom Njegoša, nešto što je samo četiri godine ranije bilo nezamislivo – isticanje Njegoševe želje da posjeti Ameriku – „Razočaran postupcima Rusije i sit njene «pomoći», on se, kako je rekao drugom prilikom Matiji Banu, ozbiljno nosi mišlju «da se preveze preko Atlantika» i da posjeti Ameriku, tada najnapredniju zemlju liberalne demokratije, jer «slobodnoj Crnoj Gori – kaže on Banu – priliči da samo od slobodne države kao što je Amerika prima pomoć, kad već ne može bez nje biti.»³¹ Crnogorske prilike iz XIX vijeka predstavljane su kao trenutna stvarnost – što se može tumačiti u smislu – kad je veliki Njegoš mogao okrenuti leđa Rusiji,

²⁹ Jovanović Blažo, „Njegoš i njegovo vrijeme“, Pobjeda, br. 209 (6. 9. 1951), 2-3.

³⁰ Isto.

³¹ Isto.

možemo i mi. Dakle, prošlost je ponovo prizivana do te mjere da će se raskol među komunistima upoređivati s događajem iz *Gorskoga vijenca*. Papović nam donosi nekoliko zanimljivih tumačenja koja su iznijeli tadašnji akteri sukoba: „Publicista Puniša Perović je u Njegošu vidio simbol otpora SSSR-u i Informbirou, i naveo je da, kao što su poturice i ližisahani iz ‘Gorskog vijenca’ bili šibani vatrom Njegoševe mržnje, tako i pristalice SSSR-a stoje na udaru Njegoševog slobodarskog genija. Predsjednik crnogorske vlade Blažo Jovanović je izjavio da je Njegoš bič za sve narodne izdajnike, i da je Njegoš uz KPJ dok ona vodi borbu za opstanak od agresivnih snaga velikoruskog šovinizma i sovjetske birokratije“.³²

Pomenuta Njegoševa sintagma „rob petrogradskih čudi“ bila je neformalni moto čitave proslave. Vladimir Kolar je baš pod tim naslovom objavio tekst u *Pobjedi* u sklopu stogodišnjice. U njemu je dao istorijski osvrt na Njegoševu političku biografiju, s posebnim akcentom na odnosima Rusije i Crne Gore od vremena vladike Danila. Ispod teksta, na istoj stranici, nalazimo karikaturu Staljina koji stoji na carskome tronu pred pokleklim podanicima s porukom „Dosljedan tradiciji samodržaca“.³³ Kolar je u svome tekstu čitavu istoriju rusko-crnogorskih odnosa predstavio kao duboko interesnu. Za njega Rusija nikada nije iskazivala iskrenu ljubav prema Crnogorcima, već je rubljama kupovala njihovu borbenu snagu kako bi ugrožavala Osmansko carstvo. Nije propuštio da iznese sve negativne odnose Rusa prema Petru I i Petru II. Podnaslov o Njegoševu stricu naslovljen je: „Petar Prvi policiski protjeran iz Petrograda“, što je zaista bila istinita opservacija. Što se tiče Njegoša, njegov odnos prema Rusiji tumačen je kao razočaravajući, a autor citira stihove iz *Šćepana Maloga* koji govore o tome kako su Rusi ostavili Crnogorce da se sami bore s Turcima; zaključujući da se u

---

³² Papović, 238–239.

³³ Vladimir Kolar, „Rob petrogradskih čudi“, *Pobjeda*, br, 209 (5. 9. 1951), 9.

Gorskome vijencu Rusija i ne pominje, pošto je Njegoš uvidio da je ne može smatrati sigurnim osloncem u borbi protiv Turaka.³⁴ Slične teze na mnogo opširnijem prostoru iznio je jedan drugi autor u studiji „O tradicionalnim odnosima između Crne Gore i Rusije“.³⁵ U hronološkoj retrospektivi zaključeno je da Crna Gora nikad nije priznavala nametano rusko tutorstvo te da je ruski imperijalizam crnogorsku državu konstantno ugrožavao svojim interesima. Osnovni motiv za pregled rusko-crnogorskih odnosa autor je naveo na početku rada, jer piše iz razloga što: „Današnji sovjetski imperijalisti u težnji za potčivnjavanjem drugih naroda i za svjetskom dominacijom služe se, pored ostalog, jednim posebnim propagandnim sredstvom – pričom o izuzetno velikom značaju Rusije za oslobođenje slovenskih naroda (...) za stvaranje njihovih država i izgradnju njihovih nacionalnih kultura. Da bi dokazali tu svoju tezu, sovjetski hegemonisti ne prezaju ni od najgrubljih falsifikata i izvrtanja istorijskih činjenica.“³⁶ Zato nastoji da objasni „suštinu jugoslovensko-ruskih odnosa na primjeru veza između Crne Gore i Rusije. To objašnjenje potrebno je dati ne samo zato da bi se raskrinkale laži“, već i da bi se spriječile težnje „birokratskih kasti“ koje pokušavaju Jugoslaviju približiti „sovjetskoj Rusiji“. U radu je najveći dio prostora posvećen grkim iskustvima Petra I i Petra II s carskom Rusijom i detaljno eksplicirana težnja ka nezavisnosti jugoslovenskih naroda od vladajućih krugova u Petrogradu.

I sukobi Italije s Jugoslavijom povodom grada Trsta i njegove okoline našli su prostora na Njegoševoj proslavi. Blažo Jovanović napomenuo je da je veoma srećan što je Trst ostavio traga u obimnoj Njegoševoj zaostavštini te da su ga putovanja za učvršćivanje slobode sopstvenog naroda vodila preko toga grada. „Pjevao je Trstu i njegovoj budućnosti čvrsto ubijeden

³⁴ Isto.

³⁵ Radovan Lalić, „O tradicionalnim vezama između Crne Gore i Rusije“, *Istorijski zapisi*, knj. VII, sv. 7–9, 1951, 273–293.

³⁶ Isto, 273–274.

da će Trst uvijek služiti svome narodu, da će Trst uvijek biti usko povezan sa svojim zaleđem zbog kojega je i nastao i otuda trpio svoje blagostanje, a to je zaleđe pretežno slovensko. Nagovještanja velikog duha uvijek su se ostvarivala jer se oslanjaju na dubokom saznanju. Zato je italijanska okupacija Trsta bila samo privremeni prekid «naprednosti duge», zato ni današnje stanje neće vječno trajati.³⁷ Na glavnu proslavu bili su pozvani delegati „slobodne Teritorije Trsta“ koji su u pozdravnome govoru naglasili da tršćanski Slovenci, uprkos prolivenoj krvi nijesu mogli ostvariti težnje koje su prije stotinu godina nagovještavali Petar II i France Prešern – ujedinjenje sa svojim narodom i drugim jugoslovenskim narodima.³⁸

Izolovanost Jugoslavije usljed sukoba s Istokom oko Informbiroa i neslaganja sa Zapadom zbog tzv. Tršćanske krize odrazila se na veliko ispoljavanje i promovisanje patriotizma, herojstva i borbenosti u Njegoševu duhu. Kasniji nobelovac Ivo Andrić rekao je na proslavi da su jugoslovenski umjetnici stigli u Crnu Goru avionima nove i slobodne države te da gaze putem ka boljoj budućnosti socijalističke Jugoslavije.³⁹ M. Zečević pisao je o *Gorskome vijencu* kao o patriotskome djelu, predstavljajući Njegoša kao vrlo svjesnoga „narodnog oslobodioca“ čiji su epski junaci pravi predstavnici crnogorskoga naroda i patriotske vrijednosti.⁴⁰ Istoričar Dimitrije Dimo Vujović napisao je rad „Njegoševo djelo i naša Narodnooslobodilačka borba“ u kojemu je *Gorski vijenac* interpretirao kao osnovni pokretač antifašističke borbe, kontekstualizujući partizansku kampanju 1941/45. s događajima i ličnostima iz Njegoševa spjeva. Vujović tvrdi da su samo komunisti u potpunosti shvatili velikoga pjesnika te na svaki mogući način u toku krvavoga rata koristili njegovo nasljeđe kako bi vojsci podigli moral; on navodi niz

³⁷ *Pobjeda*, br. 210 (6. 9. 1951), 2.

³⁸ *Pobjeda*, br. 210 (6. 9. 1951), 1-2.

³⁹ *Pobjeda*, br. 209 (5. 9. 1951), 2.

⁴⁰ M. Zečević, „Patriotizam u Gorskom vijencu“, *Omladinski pokret*, br. 22 (1951), 6.

primjera će je komunistima *Gorski vijenac* mnogo pomogao – u pisanju proglašenju narodu Crne Gore, Boke i Sandžaka; prilikom podizanja Trinaestojulskog ustanka; dok su borci tamničeni od strane okupatora; u toku rijetkih trenutaka odmora u borbi za slobodu kad su izvođeni scenski komadi iz djela pred vojskom i mnogim drugim prilikama.⁴¹ Zato autor za Njegoševo djelo kaže da je udžbenik patriotizma te da su mladi borci 1941. organizovano čitali najznačajnije Njegoševe redove, a sebe nazivali novim Mićunovićima i Mandušićima. Slična viđenja imao je i književnik Janko Đonović koji je u socrealističkome ključu Njegoševo stvaralaštvo vidio kao materijalističko i realističko, svrstavajući ga u red „naprednih“ mislilaca koji su izvršili veliki uticaj na NOB i revoluciju. S druge strane, historičar književnosti i Njegošev komentator Vido Latković smatrao je da se u pjesnikovu poimanju života nazire simpatisanje i posredna povezanost s revolucionarno-demokratskim pokretima u Evropi XIX vijeka i utopijskim socijalnim realizmom.⁴²

Veoma zanimljivim za prezentovanje čini se pozdravni telegram koji su organizatori Njegoševe proslave poslali Josipu Brozu Titu, budući da taj dokument otkriva način na koji su komunisti vješto preplitali Njegoševu zaostavštinu s Titovim djelovanjem. „Veliko slavlje naše kulture, hvale i priznanja koje narod Crne Gore i Njegoševo Cetinje upućuju danas svome dičnom pretku, genijalnom pjesniku Petru Petroviću Njegošu, nije moglo proći a da se ne sjetimo Tebe, slavni naš Maršale i družo Tito, koji si kao iko naš znao da ocijeniš vrijednost kulturnih i nacionalnih tekovina naše prošlosti i učiniš sve što je u ljudskoj moći da te tekovine dožive punu svoju pobjedu. Proslavljajući danas stogodišnjicu smrti velikog pjesnika našeg nacionalnog preporoda u mislima mučni put koji su za ovih sto godina prošli naši narodi, mi se

---

⁴¹ Dimo Vujović, „Njegoševo djelo i naša Narodnooslobodilačka borba“, *Stvaranje*, br. 5-6 (1951), 303.

⁴² Vido Latković, „Njegoš i revolucionarno-demokratski pokret u Evropi njegova vremena“, *Pobjeda*, br. 209 (5. 9. 1951), 3.

s ponosom zaustavljamo na naše slavno doba, u kojemu je, pod Tvojim rukovodstvom, družu Tito, ostvaren Njegošev san i san mnogih minulih generacija – puno nacionalno oslobođenje jugoslovenskih naroda i stvaranje njihove zajedničke države bratstva i ravnopravnosti. U velikoj bici za izgradnju socijalizma i odbranu nezavisnosti i kulturnih tekovina naših naroda, Njegoševo besmrtno djelo je s nama; ono nemislosrdno šiba po svim malodušnicima i izdajnicima, po svim tiranima i zavojevačima. Zato se i ova veličanstvena proslava pretvara u moćnu manifestaciju naše nacionalne snage, uz spremnost svih naših naroda da pod Tvojim rukovodstvom, družu Tito, nastavimo naše veliko djelo, da odbranimo tekovine naše stoljetne borbe, i da dovedu do kraja punu pobjedu socijalističke revolucije i izgradnju socijalističkog društva“.⁴³

Godine 1951. Njegoš će u Biljardi dobiti svoj muzej, što je ujedno bio prvi put u Crnoj Gori da se jednoj ličnosti posveti muzej. Vlast nije propuštala priliku da na naslovnici svoga propagandnog glasila objavi da su maršal Tito, kao prvi čovjek Jugoslavije i Blažo Jovanović, kao prvi čovjek Crne Gore, Njegoševu muzeju darivali artefakte za postavku.⁴⁴ Nekoliko godina kasnije bilo je prijedloga da se u u Njegoševu čast u Biljardi pored muzeja otvori i poseban naučni institut.⁴⁵ U sklopu jubileja, crnogorsko filmsko društvo „Lovćen film“ snimiće dokumentarac „Njegoš“ koji je kandidovan za međunarodne festivale u Kanu i Berlinu.⁴⁶ Dimenzije proslave najbolje ilustruje podatak da je stogodišnjica Njegoševa u Crnoj Gori obilježena u skoro svim gradovima, čak i selima, a posebnu priredbu u tu čast organizovali su i učenici Poljoprivrednoga tehnikuma u Bijelome Polju.⁴⁷

---

⁴³ *Pobjeda*, br. 210 (6. 9. 1951), 1.

⁴⁴ *Pobjeda*, br. 209 (5. 9. 1951), 1.

⁴⁵ Marko Kažić, „Institut za proučavanje Njegoša“, *Stvaranje*, br. 10 (1960), 860–865.

⁴⁶ Papović, 240.

⁴⁷ Viđeti: *Omladinski pokret*, br. 18 (5. 5. 1951), 3.

Od 1952. godine socrealističko sagledavanje Njegoša neće biti prioritetno pošto su komunisti na VI kongresu KPJ proklamovali slobodu forme u umjetničkome iskazu, pa se socrealizam više nije nametao kao unikatni pravac i metod u tumačenju književnih djela. Baš u čast ovoga kongresa koji je održan u Zagrebu, crnogorski planinari istakli su zastave Jugoslavije na Lovćenu.⁴⁸ Simbolički potencijal Lovćena korišćen je i u bizarne svrhe. Tako je npr. 1955. godine Planinarsko-smučarsko društvo s Cetinja istaklo državnu zastavu na Jezerski vrh u čast povratka Josipa Broza iz azijskih zemalja.⁴⁹ Njegošev lik i djelo polako su oslobađani prilagođavanja socijalističkoj ideologiji, te su se otvarala nova interpretativna polja. U toku postepenog prelaska sa socijalističke na nacionalnu priču, koja će se intenzivirati od šezdesetih godina XX vijeka, Njegoš je uglavnom služio konstantnom popularizovanju međuratnoga komunističkog i NOB-ovskog nasljeđa. „Šećanja pobjednika“ osvježavana su umetanjem Njegoša u anegdotske pripovijesti o slavi i borbi za bolje i naprednije društvo. Puniša Perović držao je predavanje na Kolarčevu univerzitetu o tome kako su komunisti „primali Njegoša“, prišućujući se značaja koji je Njegoš imao za „naprednu“ omladinu u Kraljevini Jugoslaviji. Tvrдио je da su na gimnazijskim manifestacijama pokušavali proturiti subverzivni komunistički aktivizam tako što su stihovima iz *Gorskoga vijenca* koje vojvoda Draško izgovara o mletačkim tamnicama izvodili na predstavama s ciljem da naprave aluziju na monarhističku stvarnost i zatvaranje političkih neistomišljenika režima.⁵⁰ Književnik Milo Kralj napisao je kratku priču s istim motivom, samo što se ovaj put, umjesto karađorđevićkih kazamata, Draškovim riječima sli-

⁴⁸ *Pobjeda*, br 137 (9. 11. 1952), 3.

⁴⁹ *Pobjeda*, br. 8 (20. 2. 1955), 7.

⁵⁰ Puniša Perović, „Kako smo primali Njegoša“, *Stvaranje*, br. 5 (1952), 240–256.

kala cetinjska stvarnost zatvora iz Bogdanova kraja i zatočernih komunista pod talijanskom okupacijom.⁵¹

Krajem pedesetih registrujemo jedan veoma zanimljiv slučaj kad je u pitanju Njegoš. Iako više dođe kao digresija glavnoj priči, čini se neophodnim za prezentovanje. Nakon 1945. godine komunisti su Srpsku pravoslavnu crkvu direktno stavili pod svoju kontrolu i ona je u društvu „bez boga”, kako ga obično nazivaju njeni današnji pripadnici, imala marginalnu društvenu ulogu. Međutim, ona se održala tokom četrdeset pet godina komunističke vladavine. Sigurno je da u tadašnjoj Jugoslaviji nije bilo popularno citirati *Bibliju*, ali Njegoša zaista jeste. U jednom izuzetno interesantnom dokumentu crkvene provincijacije iz 1959. godine, koje pored ostalog daje sliku Crne Gore iz ugla jednoga popa, nalazimo podatak o tome kako jedan drugi sveštenik savjetuje kolegu da koristi Petra II – „da se više čuva desnice nego ljevice i da će kroz ljevicu govoriti desnica i kroz desnicu ljevica. Da manje upotrebljava Sv. pismo, a više Njegoša.”⁵² Sigurno je da nivo zloupotrebe Njegoša od strane SPC zaslužuje zasebnu monografsku obradu.

Kako se u diskursu o identitetima jugoslovenskih naroda šezdesetih godina XX vijeka sve češće počelo potezati pitanje primordijarnih nacionalnih identiteta, tako će komunističke vlasti Njegoša sve češće prilagođavati zvaničnoj nacionalnoj ideologiji. Crnogorske vlasti držale su do toga da je Njegoš kao crnogorski vladar i pjesnik dio crnogorskoga kulturnog nasljeđa, ali su smatrale da se o njemu može govoriti kao o jugoslovenskome književniku. Na prvom većem jubileju u novonastalim okolnostima, sto pedeset godina od Njegoševa rođenja, crnogorska vlast organizovala je veliku proslavu s novim interpretativnim praksama, đe se prije svega isticalo

---

⁵¹ Viđeti: Milo Kralj, „Gorski vijenac u zatvoru“, *Pobjeda*, br. 6 (5. 2. 1961), 16 i br. 7 (12. 2. 1961), 16.

⁵² Državni arhiv Crne Gore, Fond: Vjerska komisija, fascikla 10, od 29. X 1959. (Dokument nam je ustupio Srđan Pejović koji je do njega prvi došao, te smo mu zbog toga veoma zahvalni.)

jugoslovenstvo. Proslavljanje stopedestodogodišnjice Njegoševa rođenja 1963. godine, Blažo Jovanović je vidio kao povezivanje umjetničkih i kulturnih vrijednosti jugoslovenskih naroda u jedinstvenu socijalističku kulturu. Njegoš je protumačen kao integrativni faktor jugoslovenstva i vrijednost koja je uvijek težila napretku.⁵³ *Pobjeda* je o proslavi pisala kao o najboljem načinu da se postigne „čvršće i sistematskije povezivanje svih naroda Jugoslavije, svih jezičkih područja, naročito trajnije i temeljitije zbližavanje kulturnih radnika i umjetničkih stvaralaca“.⁵⁴ Jedan od centralnih momenata čitave manifestacije bila je odluka crnogorskih republičkih vlasti o ustanovljenju *Njegoševe nagrade za književnost*. U Zakonu koji reguliše nagradu, objavljenom u *Službenome listu SR CG* za 1963. godinu, nalazimo da se u prvome članu jasno konstatuje da se nagrada ustanovljava „u spomen velikog jugoslovenskog pisca Petra II Petrovića Njegoša“.⁵⁵ *Pobjeda* je povodom te odluke napravila anketu s poznatim književnim kritičarima iz Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Srbije i Hrvatske, a jedno od pitanja glasilo je: što mislite o jugoslovenskome karakteru *Njegoševe nagrade*? Svi sagovornici iznijeli su veoma pozitivne ocjene, smatrajući da njezina snaga počiva upravo na jugoslovenskome karakteru. Jedan od kritičara je istakao: „Jugoslovenstvo je za nas nov materijalni, moralni, psihički i duhovni kvalitet. Ono je aktuelno, i mi to znamo, ali griješe oni, koji danas već, misle da se ono bez ostatka može svesti na aktuelnost trenutka. Što više budemo postajali Jugoslovenima, toliko ćemo više biti ljudi: slobodni proizvođači i upravljači – ma gdje bili, ma šta preduzimali“.⁵⁶ Prvi dobitnik te najviše jugoslovenske književne nagrade toga doba bio je Crnogorac Mihailo Lalić, za roman *Lelejska gora*.

⁵³ Blažo Jovanović, „Njegoševa proslava - novi doprinos približavanju najvećih kulturnih tekovina naših naroda savremenom čovjeku“, *Pobjeda*, br. 37 (8. 9. 1963), 1–2.

⁵⁴ *Pobjeda*, br. 36 (1. 9. 1963), 1.

⁵⁵ *Službeni list SR Crne Gore*, br. 29 (1963), 489.

⁵⁶ *Pobjeda*, br. 29 (13. 7. 1963), 9.

Smatrao je da Njegoševa nagrada simbolizuje približavanje jugoslovenskih naroda, sjedinjavanje nacionalnih književnosti i da njezina jugoslovenska širina treba da bude uzor i za ostale nagrade.⁵⁷ Prilikom uručivanja nagrade na centralnoj proslavi njezinu dobitniku, predsjednik crnogorske Skupštine Andrija Mugoša kazao je da po duhu djela i po težnjama velikoga pjesnika nagrada ima jugoslovenski karakter te da je baš to učvršćuje i svrstava u vrhunske vrijednosti „naše socijalističke stvarnosti“.⁵⁸ Čitav diskurs proslave, pored isticanja integrativističkih težnji u pristupima jugoslovenskoj kulturi, obilovao je naglašavanjem napora da se Njegoševo djelo stavi u službu progresa, prije svega promovisanjem njegova humanizma u borbi protiv tiranije. Govorilo se i o aktuelnosti Njegoša u savremenome dobu. Ponovivši neke svoje teze iz ranijih komentara o Njegošu, savezni poslanik Puniša Perović tvrdio je da je Njegoš uvijek aktuelan. On je smatrao da se u modernom dobu, „ispunjenom mnogim protivrječnostima djeluju sile koje se ne mire sa revolucionarnim ostvarenjima pojedinih naroda“, Njegoševe riječi mogu uzeti kao glavno oružje za očuvanje nacionalne nezavisnosti – „nacionalno pitanje, taj lajtmotiv Njegoševog poetskog djela, još živi“.⁵⁹ „Živu“ aktuelnost Njegoševa lika i djela vidio je i u jačanju bratstva i jedinstva, brisanju razlika i stabilnijoj izgradnji međunacionalnih odnosa u Jugoslaviji. Jedan drugi autor pošao je toliko daleko da je aktuelnost Njegoša vidio jednako na Tankom rtu 1843. i na Sutjesci 1943. godine.⁶⁰

Do kraja šezdesetih godina XX vijeka neće biti većih trzavica u tumačenju Njegoševa identiteta. I u leksikografskim i u enciklopedijskim izdanjima potcrtavana je univerzalna

⁵⁷ *Pobjeda*, br. 36 (1. 9. 1963), 3.

⁵⁸ *Pobjeda*, br. 37 (8. 9. 1963), 3.

⁵⁹ Puniša Perović, „Njegoševo djelo danas“, *Istoriski zapisi*, knj. XX, sv. 3, 1963, 346.

⁶⁰ Dušan Nedeljković, „Njegošev borbeni humanizam: Njegoš na Tankom rtu 1843. i na Sutjesci 1943. godine“, *Glasnik Etnografskog muzeja na Cetinju*, knj. 3, 1963, str. 5–22.

vrijednost njegova stiha, a nacionalna karakterizacija kretala se u pravcu – crnogorski/jugoslovenski pjesnik. Međutim, krajem te decenije doći će do rasplamsavanja nacionalizama unutar jugoslovenske zajednice, što će se posebno odraziti na tretiranje Njegoševe nacionalne i kulturne pripadnosti. Njegov višeslojni identitet opet je postao aktuelan. *Književne novine*, glasilo Udruženja književnika Srbije, otvorile su raspravu o pitanju da li je Petar II Petrović Crnogorac ili Srbin, odnosno kojoj kulturi pripada, čiji je pisac i kakva je priroda njegova crnogorstva ili srpstva.⁶¹ Time je otvoreno prvo veće polje mimoilaženja između srpskih i crnogorskih intelektualaca o pitanjima nacionalnih kultura i samim karakteristikama crnogorskoga identiteta. Crnogorske vlasti će januara 1968. održati jedan veliki simpozijum o putevima i razvoju crnogorske kulture.⁶² Tu je u odbranu Njegoša stao nasljednik Blaža

---

⁶¹ Papović, 242.

⁶² Upravo se o zasebnoj crnogorskoj kulturi u dugom trajanju i crnogorskoj kulturnoj istoriji više počelo govoriti 60-ih godina XX vijeka. Do tada je njezino tretiranje ostajalo na tradicionalnoj matrici koja ju je posmatrala kao dio ili produžetak srpske, odnosno hibrida srpsko-hrvatske kulturne baštine. Širok pojam „kultura“ omogućavao je srpskim i hrvatskim intelektualcima da u svojim sintezama, istorijama, antologijama, leksikonima, bibliografijama i sl. kulturna ostvarenja s crnogorskoga prostora umetnu u svoju kulturnu baštinu. Takvome stanju na ruku su išli mnogi faktori: tradicionalno siromaštvo crnogorskoga prostora institucijama; socijalno-ekonomski problemi; geografska raznolikost Crne Gore i slabe komunikacije; dosta kasna inkluzija određenih njezinih djelova u crnogorsko državno tkivo; političke prilike; nezaokružen nacionalni identitet. Ipak, jednoj generaciji crnogorskih intelektualaca predvođenoj Radojem Radojevićem, Radoslavom Rotkovićem, Vojislavom P. Nikčevićem, Pavlom Mijovićem, Miloradom Stojovićem i dr. pošlo je za rukom da naprave otklon od pansrpskoga i panhrvatskoga tradicionalizma i stvore novu konstrukciju i novi prilaz problemima crnogorske kulture, što će u narednim decenijama rezultirati i priznavanjem prava na crnogorski identitet, jezik i kulturu koji su vjekovima postojali. Kao graničnik za ovaj preokret možemo uzeti pomenuti simpozijum. Tada je istoričar književnosti Radoje Radojević iznio za to vrijeme revolucionarno stanovište „da kada postoji nacija postoji i nacionalna kultura kao osnovni element nacionalnog bića, kao neotuđivo kulturno nasljeđe i bogatstvo nacije“.

Jovanovića na mjestu prvoga čovjeka partije i vlasti u Crnoj Gori – Veselin Đuranović. Govoreći o razvitku nacija i nacionalnih kultura na jugoslovenskom tlu i njihovim specifičnostima, posebno na relaciji Crnogoraca i Srba, Đuranović se posebno osvrnuo na tretiranje Njegoša u novonastalim okolnostima. „Čiji je Njegoš? Da li je on srpski ili crnogorski pjesnik, da li je i srpski i crnogorski? Da li njegovo tretiranje kao srpskog pjesnika znači manifestaciju velikosrpskog nacionalizma, da li opet njegov tretman kao crnogorskog pjesnika predstavlja izraz političkog, a ne naučnog prilaza? Pitanje se postavlja ne u apstraktnom, već u najkonkretnijem političkom i idejnom vidu. Jer ako ga neki antologičari svrstaju kao srpskog pjesnika – a što je uobičajeno – onda se na drugoj strani temperatura podiže do nivoa polemisanja kao da se radi o okorjelim šovinistima (...) Naša crnogorska historiografija i književna esejistika, ako treba da ostanu naučno dosljedne, Njegoša jedino mogu tretirati kao crnogorskog pjesnika. Imajući u vidu autentičnost sadržaja i stila književnog djela bića naroda iz kojega je pisac ponikao, njegovog etosa, mentaliteta i psihe, Njegoš je crnogorski nacionalni pjesnik (...) Svojtatanje Njegoša kao srpskog pjesnika ili isključivo srpskog pjesnika i njegovo srbiziranje u smislu negiranja njegovog crnogorskog tretmana, tačnije u smislu negiranja crnogorske nacionalne individualnosti, ima isključivo nacionalistička obilježja i opterećeno je duhom ideologije onih društvenih snaga koje su hegemonizam i supremaciju imale kao osnovne postulate svog pogleda na svijet i svoje praktične politike. Ako danas, dakle,

Taj prvi veći intelektualni nacionalni trzaj izazvao je veliku polemiku, koja će se nastaviti decenijama kasnije. Radojević je rušio koncept „marksističke“ definicije da je crnogorska nacija dio srpskog etničkog bića (Dimo Vujović), a njegove stavove ojačao je Pavle Mijović tvrdnjom da se „nijedna nacija ne stvara na bazi posebnosti nekog drugog naroda, nego valjda na bazi posebnosti svog naroda. Ne može se govoriti o postojanju crnogorske nacije, ako se ne priznaje postojanje crnogorskoga naroda...“ Izvor: Rastoder Šerbo, „Počeci detabuizacije crnogorske historiografije i raspad ideološke paradigme 1989. godine“, *Crnogorski anali*, br. 1, Cetinje, 2013, str. 18–19.

tretiranje Njegoševog književnog opusa kao isključivo srpskog znači negiranje Njegoša kao crnogorskog pjesnika, kao što su to radile 'Književne novine', onda takav tretman znači negiranje nacionalne individualnosti crnogorskog naroda i individualnosti njegove kulture, a onda to ne može biti ništa drugo nego manifestacija velikosrpskog nacionalizma."⁶³ Đuranović je predlagao da se Njegoš posmatra kroz epohu u kojoj je živio „kada na našem jugoslovenskom tlu nacije nijesu bile afirmisane ili je tek bio započeo proces stvaranja“, pa da se tek tada, na osnovu njegovih idejnih i političkih dostignuća može govoriti o pluralitetu njegova identiteta. Ipak, u kontekstu potonjih dešavanja Đuranović jasno ističe da crnogorsko ne može biti srpsko: „To što Njegoša nazivaju srpskim pjesnikom u smislu kako sam već rekao, što ga smatraju i jugoslovenskim pjesnikom govori o dubokom jedinstvu njegove stvaralačke individualnosti, nacionalne autentičnosti i opštečovječanske vrijednosti“, te je kao takvo prema prvome čovjeku Crne Gore, Njegoševo djelo jedna od najsnažnijih poluga crnogorskoga nacionalnog sazrijevanja.

Dodatnu žestinu sukoba koji su izbili oko Njegoša proizvešće intenziviranje priprema i radova na podizanju Njegoševa mauzoleja na Lovćenu i uklanjanju kapele koju je podigao Aleksandar Karađorđević. Iako se na tome projektu radilo više od deceniju i po i uveliko najavljivala njegova realizacija za 1963. godinu, priprema planinskoga terena i probijanje pristupnog puta kasnili su zbog teških geografskih uslova i velikih finansijskih izdataka. Za nacrt mauzoleja i njegov umjetničko-idejni iskaz bio je zadužen Ivan Meštrović, koji je taj posao uglavnom dovršio prije svoje smrti 1962. Radovi su neko vrijeme bili potpuno obustavljeni, ali se nakon proglasa cetinjskih vlasti iz januara 1968. godine sa njima nastavilo. Predstavnici Cetinja napomenuli su opštejugoslovensku orijentaciju Njegoševa djela i pozvali na državnu solidarnost

---

⁶³ Veselin Đuranović, „Njegoševo djelo - izraz snažne stvaralačke individualnosti i nacionalne autentičnosti“, *Pobjeda*, br. 2690 (4. 2. 1968), 9.

u prikupljanju novca za konačnu realizaciju izgradnje mauzoleja.⁶⁴ Od toga trena sva zvanična crnogorska propaganda biće upregnuta u promovisanje opravdanosti toga čina, ali će mediji dati prostora i protivnicima uklanjanja kapele. Protivnici su takođe imali dobro organizovanu propagandnu akciju, mahom iznoseći stavove u liberalnijoj štampi u Srbiji. Tako je poslije višegodišnjih čarki u polemikama *pro et contra* nove Njegoševe grobnice izbio pravi *polemos* (grč. rat), koji je otkrio dubinski društveni konflikt i polarizovanje crnogorsko-ga društva oko pitanja etničkoga identiteta Crnogoraca.⁶⁵

---

⁶⁴ Blažo Kilibarda (ur.), *Lovćen, Njegoš, Meštrović, Projekt Njegoševa mauzoleja na Lovćenu i njegova realizacija (1952-1974)*, Zagreb, 2004, 48.

⁶⁵ Interesantnu analizu višegodišnje polemike koja je vođena oko mauzoleja dao je češki historičar František Šitek. On je diskurs i sukobljavanja sublimirao ovako: „Protivnici mauzoleja smatrali su kapelu u prvom redu istorijskim spomenikom, grobnicom čiji izgled su odredili sam Njegoš, tradicija i tehničke mogućnosti njegovog vremena. Izgradnja mauzoleja je u tom svijetlu izgledala kao potpuno neosnovana, suvišna investicija, koja je Njegoševe ostatke premještala u različit, aistorijski kontekst. Štoviše, kapela je odavno postala sastavni dio lokalnog pejzaža. (...) Postepeno su na težini dobijali argumenti koji su upozoravali na religioznu funkciju kapele. Njeno zamjenjivanje sekularnim spomenikom su protivnici mauzoleja videli kao napad na pravoslavnu crkvu, njeno istorijsko i kulturno nasljeđe, čiji je bitan dio predstavljao i sam Njegoš. Taj argument se naravno nije mogao poreći: pokušaji da se Njegošev lik ‘odvoji od crkve’ i ‘približi narodu’ bili su veoma izraženi u redovima pristalica izgradnje mauzoleja i relativno otvoreno proklamovani. Diskurs pristalica kapele ni u kom slučaju nije bio oprezan i defanzivan. U šezdesetim godinama se, za razliku od prethodne decenije, pod paljbom kritičara povremeno nalazio i planirani projekt. Protivnici su mauzolej, u poređenju sa skromnom kapelom, videli kao masivan i megalomanski, kao grobnicu koja priliči orijentalnim despotima i faraonima, ali ne Njegoševoj ličnosti. S umjetničkog gledišta protivnici su ga videli kao arhitektonski anahronizam, koji ni na koji način ne reflektuje ne samo Njegoševu doba, već ni savremenost, kao relikv prevaziđenih koncepcija s početka dvadesetih godina, kad je Meštrović stvarao svoje prve prijedloge. Kritikovana je i veza koju je umjetnik imao s demonizovanim režimom kralja Aleksandra. ‘Meštrovićev mauzolej veliča ideju religioznog misticizma i snagu monarhije’, nacionalizam i mit između svjetskih ratova o urođenoj genijalnosti i nadređenosti ‘našeg rasnog genija’, dokazivao je jedan od najagilnijih pro-

tivnika mauzoleja, beogradski historičar Lazar Trifunović. Tako je mauzolej u cjelini bio dovođen u pitanje kao građevina koja nema ništa zajedničko ni s pravoslavnom tradicijom, ni sa socijalističkom savremenošću. Zajedljivoj kritici bili su kontinuirano izlagani i pojedinačni detalji projekta: uz 'nenarodnu', historijski prevaziđenu 'bečku' secesiju, to su bili prije svega na ulazu planirane karijatide (kao 'germanski arhitektonski element') i statua orla iznad Njegoša u sedećem položaju od crnog granita ('bizmarkovski, njemački orao' – naime orao iz tradicionalnog crnogorskog grba koji reflektira vizantijsko-pravoslavnu tradiciju morao bi biti dvoglavi). Iz donekle fundamentalističkih razloga karijatide nijesu mogli da 'svare' ni crkveni velikodostojnici. Njegoš je ipak bio vladika koji je živio u celibatu i kipovi ženskih figura iznad njegova groba za njih su bili skandalozni. Pristalice mauzoleja su naprotiv u odbranu iznosili mnoštvo citata iz pjesnikovog djela i stručne literature o Njegošu, koji su prema njima dokazivali da je njegov odnos prema ženama bio u potpunosti pozitivan. Smiješni, ali u svoje vrijeme ozbiljni spor o Njegošem odnosu prema suprotnom polu samo potvrđuje intenzitet diskusija. Obje strane su tokom višegodišnjeg spora iznijele i izanalizirale valjda i najsitnije historijske i umjetničke detalje, da bi dokazali da su u pravu. Na ličnom nivou kontroverze su se često vodile oko dvije značajne osobe povezane s Lovćenom u 20. vijeku: Ivana Meštrovića i kralja Aleksandra. (...) Pristalice izgradnje mauzoleja obično su ga opravdavale kao dostojanstvenije mjesto posljednjeg prebivališta za ostatke narodnog velikana. (...) Nastojanja da se Njegoš sekularizuje, i da se predstavlja kao pjesnik, a ne kao crkveni poglavar i vladar, te da se tako približi građanima savremenog jugoslovenskog društva predstavljala su često spominjan motiv. U tekstovima iz tog vremena povremeno bi zaiskrilo nastojanje da se vrh Lovćena učini pristupačnijim i atraktivnijim za posete od školskih ekskurzija do stranih turista, što je pak od strane protivnika bilo osuđivano kao nedopustiva komercijalizacija Njegoševih grobnica. Naravno, crnogorski komunisti u vezi s lovćenskim slučajem nijesu osjećali potrebu da se prepuštaju historijskom sentimentu i umjesto toga otvoreno su priznavali da prošlost namjeravaju prilagoditi potrebama sadašnjosti. Endrju Wahtel objašnjava da su njihove motivacije bile da se Njegoš *odsrbi*, mjesto njegovog posljednjeg prebivališta *odvizantini* i da se tako njegovo tijelo dovede u sklad s interpretativnim paradigmatama, koje su već prije toga bile ustanovljene za njegovo djelo (...) Dakle, diskurs o Njegošu je na nov način odražavao novo shvatanje crnogorskog identiteta kao u potpunosti samostalnog, koji se s tim srpskim na prijateljskom i bratskom nivou dodirivao u opštejugoslovenskom okviru na ravnopravnom nivou. Osim što je Njegošev lik ponovo postao crnogorski i što je maksimalno udaljen od crkve, primjećuje se i njegova dosljedna depolitizacija.“ František Šitek, „Njegoševa grobnica na Lovćenu. Promje-

Najtvrodokrniji protivnik ove ideje bila je Srpska pravoslavna crkva, koja se u raspravu direktno uključila tek u najnapetijoj fazi polemike, a njen stav svodio se na tumačenje da izgradnja mauzoleja znači potiranje pravoslavne tradicije i srpskoga identiteta Crne Gore. Njen „Sveti arhijerejski sinod“ osudio je 1969. podizanje mauzoleja, a već 1970. Mitropolija crnogorsko-primorska SPC, pod čijom se ingerencijom nalazila kapela na Lovčenu, podnijela je Ustavnome sudu jugoslovenske države žalbu protiv SR CG zbog, kako su smatrali, nemanja prava vlasti na uklanjanje postojećega objekta. Njegoševu grobnicu crkva je smatrala svojim vlasništvom što je nastojala dokazati iznošenjem istorijskih izvora.⁶⁶ Ustavni sud federacije, na čijem se čelu tada nalazio Blažo Jovanović, negdašnji predsjednik Crne Gore i inicijator izgradnje mauzoleja 1952. godine, donio je odluku da spor ne spada u nadležnost federalnoga suda već da je to posao za crnogorski Ustavni sud. Predstavници Cetinja predali su crnogorskome sudu ozbiljan elaborat s velikim brojem argumenata, koji su između ostalog osporavali i sam položaj SPC u Crnoj Gori. Pišući o tome, F. Šistek navodi da je „jurisdikcija nad crnogorskom eparhijom od strane SPC po njima bila nelegalna, jer je SPC nelegalno prisvojila cjelokupnu pravoslavnu imovinu 1920. godine na osnovu jednostrane i nekanonske odluke o ukidanju domaće, autokefalne Crnogorske pravoslavne crkve, koje je uslijedilo nakon prisajedinjenja samostalne crnogorske države Kraljevini SHS 1918. godine. Argument koji je negirao legitimnost SPC na teritoriji SR CG bio je u tome obliku iznešen prvi put u komunističkoj Jugoslaviji. Nakon formiranja samostalne Makedonske pravoslavne crkve 1967. godine, koju su podržali federalni i republički ne i reinterpretacije spomen mjesta u kontekstu sukcesivnih političkih, ideoloških i nacionalnih projekata, 1845–2010.“, In: *Narativi o identitetu. Izabrane studije o crnogorskoj istoriji*, Matica crnogorska, Podgorica, 2015, 126–132.

⁶⁶ Lazar Trifunović (ur.), *Sumrak Lovćena. Dokumenti i prilozi o sudbini Njegoševe kapele na Lovčenu 1845–1971*, Beograd, 1989, 64–71.

organi najjužnije jugoslovenske republike bez obzira na otpor SPC, slični argumenti crnogorskih komunista morali su u ušima predstavnika SPC zazvučati prijeteće.⁶⁷ Ustavni sud Crne Gore donio je odluku o proglašavanju žalbe Mitropolije neligitimnom, a svi su federalni i republički organi stali na stranu pristalica izgradnje mauzoleja. Podršku Crnogorcima pružilo je političko rukovodstvo Srbije, dok je najveću davalo hrvatsko političko rukovodstvo.

Skupština Opštine Cetinje odgovarajući na optužbe „Svetog arhijerejskog sinoda“ istakla je da je izgradnja mauzoleja izraz želje radnih ljudi Jugoslavije, optužujući pritom SPC da je 1925. godine ćutala kad je kralj Aleksandar rušio Njegoševu kapelu i podizao novu.⁶⁸ Komisija za vjerska pitanja Izvršnoga vijeća SR Crne Gore odgovorila je Sinodu da je odluka o podizanju mauzoleja suvereno pravo crnogorskoga naroda i njegovih političkih i samoupravnih organa i akata. U njihovome odgovoru doslovno je iznešena konstrukcija o Njegošu kao jednom od najvećih pjesnika jugoslovenskih naroda, „poglavaru crnogorske države i crnogorske pravoslavne crkve“ (!).⁶⁹

U Odbor koji je trebao da rukovodi podizanjem Njegoševa mauzoleja ušli su gotovo svi najvažniji crnogorski funkcioneri na federalnome i republičkome nivou, između ostalih Veljko Milatović, Veselin Đuranović, Svetozar Vukmanović Tempo, Peko Dapčević, Jovo Kapa i dr. Predšednik Odbora bio je predšednik predšedništva Crne Gore Veljko Milatović; za potpredšednika je izabran predšednik Cetinja Petar Tomanić.⁷⁰ Članovi odbora bili su i neki najznačajniji jugoslovenski naučnici i umjetnici: oskarovac Dušan Vukotić, Veljko Bulajić, Oskar Davičo, Branko Ćopić, Branislav Đurđev, Vladimir Dedijer, Ćamil Sijarić, Esad Mekuli i mnogi drugi.

⁶⁷ Šistek, 138.

⁶⁸ *Pobjeda*, br. 2807 (20. 3. 1969), 8.

⁶⁹ *Pobjeda*, br. 2809 (27. 3. 1969), 3.

⁷⁰ *Informacije o mauzoleju Petra II Petrovića na Lovćenu*, Cetinje, 1974, 1-3.

Interesantno je da su protiv projekta javno istupali mnogi značajani stvaraoci poput Mihaila Lalića, Petra Lubarde, Rista Stijovića, Gligora Stanojevića, Miroslava Krleže.

Mauzolej je svečano otvoren 28. jula 1974. godine. Zvanična propaganda isticala je da novo vrijeme zahtijeva moderniji prilaz Njegošu te da novi spomenik dijelu crnogorskoga društva treba biti „otrjeznjenje od pravoslavnih i političkih zabluda, romantizma i sentimentalizma“.⁷¹ Glavno lice na ceremoniji nije bio predstavnik jugoslovenskih vlasti, već zapravo prvi čovjek Crne Gore, Veljko Milatović, personifikacija aktivnije crnogorske identitetske emancipacije koji je dao veliki doprinos jačanju kulturnih i obrazovnih institucija u tome pogledu. Interesantno je uočiti da je iste te godine donešen novi federalni Ustav koji je garantovao veći stepen nezavisnosti jugoslovenskim republikama. Sve to kad je crnogorski slučaj u pitanju odrazilo na sami diskurs o Njegošu. Milatović je u svečanome govoru isticao da Mauzolej „crnogorske borbe i slobode, nije hododarje i zadužbina u slavu trona i oltara, dekor moći i prilog što veliča ulagača“, niti „hladni mermerni kovčeg na vrhu opjevane gore, niti svetište izmaknuto od smrtnika da bi izazvalo strahopoštovanje“, već je za njega nerazdvojni dio Lovćena i znamen koji povezuje „Njegoša-pjesnika“ sa sadašnjim i budućim generacijama.⁷² Ekskluzivitet Njegoša s modernim vremenom, Milatović je vidio u njegovome borbenom humanizmu, herojstvu, etici stiha, slobodarstvu, nužnosti neprestane borbe za ljudskost i dostojanstvo, borbe protiv iskopa, mraka i neslobode. Poseban tretman dobilo je isticanje Njegoševa crnogorstva – Njegoševo djelo predstavljeno je kao „vrhunski izraz nastao na crnogorskom prostoru“ i osuda tradicionalističkih gledišta

---

⁷¹ Blažo Kilibarda (ur.), *Lovćen, Njegoš, Meštović. Projekt Njegoševa mauzoleja na Lovćenu i njegova realizacija (1952–1974)*, Zagreb: Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske, Matica crnogorska 2004.

107.

⁷² Veljko Milatović, „Njegošev borbeni humanizam dio života i sudbine Crnogoraca“, *Pobjeda*, br. 3324 (1. 8. 1974), 1.

– „Da bismo Njegoša voljeli, živjeli s njim i primali njegove poetske i moralne poruke o životu i slobodi, da bismo dograđivali i produžavali život njegovih istina, neophodno ga je vraćati autentičnosti i izvornosti; dužni smo da tumačenje njegovog djela, pjesničkog i državničkog, oslobodimo balasta romantičarske i folklorne naivnosti, pravoslavne i građanske mitomanije i dekora za jednu efemernu nacionalnu dramu i patetiku“.⁷³ Time je jasno stavljeno do znanja da crnogorske vlasti odlučno odbijaju bilo kakvo svojatanje Njegoša te da ga vide isključivo kao odraz crnogorskoga duha u sklopu jugoslovenske zajednice. Milatović je zaključio da je lovcenski mauzolej simbol kolektivne jugoslovenske solidarnosti, a da je najveći spomenik Njegošu „slobodna Crna Gora u slobodnoj zajednici“ ravnopravnih jugoslovenskih naroda i narodnosti Jugoslavije. Crnogorski Njegoš ponovo je bio spojnica, o čemu nam govore naslovi iz dnevne štampe povodom otvaranja mauzoleja: „Manifestacija bratstva i jedinstva“, „Spomenik solidarnosti svih ljudi Jugoslavije“, „Doprinos međusobnom upoznavanju i zbližavanju“. Propaganda je bila toliko jaka u promociji grandioznosti Njegoševa groba, da je u simboličkom smislu igrao sličnu ulogu kao Lenjinov mauzolej u Moskvi.⁷⁴ Zasebni listovi namijenjeni radnicima crnogorskih industrijskih giganata poput *Obodina* i *Košute* kontinuirano su i u velikom tiražu prenosili vijesti o mauzoleju. U njima nalazimo veliki broj kolaža, sastavljenih od izjava poznatih ličnosti Jugoslavije povodom nove građevine. Jedan takav izgleda ovako: Marko Orlandić predsjednik Republičkoga Izvršnog vijeća Crne Gore je rekao: „Izvanredno! Vrijednost ovog mauzoleja biće sve veća, jer će ova svojevrsna kulturna znamenitost postati mjesto na kome će se okupljati ljudi cijelog svijeta“. Momčilo Cemović, savezni sekretar za finansije: „Monumentalno! Izvanredno!“. Slikar Aco Prijić: „Ovo svet nema“. Dušan Vukotić, režiser: „Nadmašilo je sva

---

⁷³ Isto, 1-2.

⁷⁴ O simboličkim horizontima izgradnje Lenjinova mauzoleja, videti: Mihail Riklin, *Komunizam kao religija*, Fraktura, Zagreb, 2010.

moja očekivanja. Velik po dimenziji, spomenik je ipak topao, intiman. Taj spomenik slobodarskoj ideji je nadmašio ovo vrijeme i ove prostore. Mlade generacije mogu da se inspirišu i zbližavaju“. Veljko Bulajić: „Kao član odbora imao sam uvid u sva rješenja spomenika. Danas sam prijatno i neočekivano iznenađen. Mauzolej se divno uklapa u pejisaž. Postaje sa njim jedna cjelina, daje Lovćenu nove dimenzije. Doista veličanstveno. Ovo je najljepši Meštrovićev spomenik“. Glumac Mišo Janketić citirao je Njegoša: „Čovjek izgnat za vrata čudestva, on sam sobom čudo sačinjava“. Poznati književnik Miloš Crnjanski rekao je da ga je mnogo obradovao Njegošev mauzolej: „Da jedan narod digne svoga pesnika na najvišu stenu i da mu napravi jedan takav mauzolej, toga nema u svetu. To je vanredno lepo za Crnu Goru i sve nas. To mi se jako dopalo“. Tome Momirovski, predsjednik Udruženja pjesnika Makedonije: „Spomenik dostojan najvećeg jugoslovenskog pjesnika. Vjerujem da će to biti ne samo mjesto pjesničkom hodočašću nego i pravo mjesto za još potpunije upoznavanje Njegoša“.⁷⁵ Kako bi čitava ceremonija oko otvaranja mauzoleja protekla u duhu titoističke propagande, organizatori su se potrudili da nakon završetka svečanosti „druga Tita“ okite zlatnom medaljom s Njegoševim likom.⁷⁶

U maniru konzumerističkoga marketinga, koji potrošača uvjerava da dođe i sam se uvjeri u kvalitet proizvoda, zvanična propaganda je pisala o novootvorenome spomeniku. Posebna ciljna grupa bili su i najmlađi. Književnik Zuvdija Hodžić pozivao je čak da nagovore svoje roditelje i učitelje da vide mauzolej, „dođite, vidite, čujte (...) ne želimo da vam prepričamo cijelu knjigu. Otkrićemo vam samo one najsitnije zanimljivosti: da Mauzolej ima radioaktivne gromobrane koji, pored sigurne zaštite, bilježe i uvode u zapisnik svaki udar грома; da se snopovi specijalnih reflektora, skrivenih u stijenama, ukrštaju iznad Mauzoleja i prave živu buktinju koja se vidi iz velike daljine; da je jačina rasvjete Mauzoleja ravna

⁷⁵ *Obodin*, br. 127 (1974), 9.

⁷⁶ *Pobjeda*, br. 3324, (1. 8. 1974), 1.

jačini rasvjete Cetinja, sa stambenim zgradama, fabrikama, preduzećima, ustanovama; da je svod iznad Njegoševe figure, veličine 125 kvadratnih metara, pokriven mozaikom od 400.000 zlatnih kockica^{.77} Jer to je za Hodžića đaćka, nastavnička i roditeljska obaveza prema Njegošu, u što će se uvjeriti pošetom, koja je po njemu „izuzetan i nezaboravan događaj“. O mauzoleju je pohvalnu riječ izrekla i prva dama Jugoslavije, Jovanka Broz, koja ga je doživjela kao veličanstven prizor kakav se rijetko može doživjeti u svijetu – na kome treba držati časove istorije.⁷⁸ Njegošev mauzolej naći će široku primjenu kao simbol korišćen na mnogim logotipima. U skladu s već pomenutim novim kursom u pravcu jačanja nacionalne emancipacije Crnogoraca, osnovaće se brojne kulturne i naučne institucije, od kojih naročito treba istaći Univerzitet Crne Gore i Crnogorsku akademiju nauka i umjetnosti koje su u svom amblemu sadržale Njegošev mauzolej. I grb Crne Gore doživjeće 1974. transformaciju budući da je dotadašnju kapelu okruženu vijencem zamijenio mauzolej.

Od sredine sedamdesetih godina XX vijeka pa do početka krize jugoslovenske zajednice krajem naredne decenije, interpretiranje Njegoša neće se bitnije mijenjati. Njegova crnogorska narodnost i pripadnost crnogorskoj kulturi te opštejugoslovenski karakter bili su glavni okviri tumačenja. Isticanje crnogorstva i jugoslovenstva bilo je važno zbog afirmacije aktuelne državne politike, dok se Njegoševo „srpstvo“ svodilo na dio poruka koje je promovisao u svojoj književnosti. Književna tumačenja na tome polju igrala su veoma bitnu ulogu, budući da su interpretatori Njegoševa djela pribavljali argumente koji su bili na istoj liniji koju je proklamovala jugoslovenska vlast ali i crnogorska komunistička partija. Tu opštu klimu potvrđuje nam Njegoševa nagrada, koja je 1978. godine dodijeljena srpskome piscu Oskaru Daviču. On je u svojoj bešedi, prilikom primanja nagrade, govorio o snazi Njegoševa iskaza, koji nikako ne može biti iskaz mržnje,

⁷⁷ Zuvdija Hodžić, „Dođite, vidite, čujte“, *Titov pionir*, br. 1 (1974), 3.

⁷⁸ *Cetinjski list*, br. 6 (10. 6. 1976), 1.

već iskaz slobode.⁷⁹ Davičo se osvrnuo i na akciju Srpske pravoslavne crkve i njezinih istomišljenika protiv podizanja mauzoleja, istakavši da je ta „buka“ potekla od patrijaršije – „u civilu ili mantiji“ koji su kao zarobljenici prošlosti „vadili iz frižidera istorijskog nepamćenja“ štetne konstrukcije o tome da jedan Hrvat i katolik ne može podizati spomenik jednom pravoslavnom vladaru i vladici i time stvorili neprijatnu atmosferu.⁸⁰ Još precizniji od Daviča u određivanju Njegoševe suštine bio je dobitnik te književne nagrade za 1981. godinu, slovenački pisac Josip Vidmar. On je smatrao da je „Njegoš Crna Gora i da je Crna Gora Njegoš“ te da se to skoro ne može kazati za ostale pjesnike. *Gorski vijenac* s njegovim „mudrim i slobodnim instinktom“ Vidmar je uporedio s narodnooslobodilačkom borbom, a kolebanja vladike Danila iz toga epa upoređeno je s izazovima koje su oni imali u toku rata.⁸¹ Na manifestaciji dodjele nagrade govorio je i predsjednik Skupštine Crne Gore Radivoje Brajović, koji je svojim govorom potvrdio odraz Njegoševe nagrade u očima crnogorskih vlasti: „Njegoševa nagrada izraz je želje naroda Crne Gore da se i na ovaj način oda priznanje stvaraocima koji naročito značajnim djelima obogaćuju riznicu književnih vrijednosti kod nas“, napominjući da je nagrada utemeljena u znak poštovanja prema velikanu „crnogorske i jugoslovenske kulture“,⁸² koja po svojoj koncepciji izražava potrebu da jača državno jedinstvo u kulturnome i svim drugim poljima. Samoupravna, socijalistička Crna Gora na taj način prema Brajoviću razvija „svoju nacionalnu kulturu i kulturu naroda i narodnosti koji u njoj žive“, razvijajući sopstveni izraz u kulturi s težnjom ka prožimanju crnogorske s kulturama svih naroda i narodnosti u Jugoslaviji, kako bi zajedništvo bilo obogaćeno.

⁷⁹ Oskar Davičo, „O Njegošu, o pesništvu“, *Ovdje*, br. 14 (1978), 12.

⁸⁰ Isto.

⁸¹ Josip Vidmar, „Njegoš je Crna Gora“, *Cetinjski list*, br. 136, (25. 10. 1981), 9.

⁸² *Pobjeda*, br. 5701 (17. 10. 1981), 9.

Dodjela Njegoševe nagrade 1981. godina veoma je važna i iz jedne druge ravni – zbog određenih društveno-nacionalnih fenomena u posttitovskoj Jugoslaviji (umro 1980) koji su najavljivali unutrašnju krizu. Od početka osamdesetih u redovima srpskih književnika i intelektualaca sve se češće isticala teza o Njegoševu srpstvu i Njegošu kao dijelu srpske kulture. Juna 1980. u Marksističkome centru CK SK Crne Gore održan je skup o valorizovanju crnogorskoga kulturnog nasljeđa na marksističkim osnovama, đe je predsjednik Predsjedništva Crne Gore Veljko Milatović tvrdio da su Crnogorci posebna nacija i da se prisvajanje i tretiranje crnogorske kulture kao dvonacionalne ne može dozvoliti te da Njegoš može pripadati samo crnogorskome narodu.⁸³ Problemi oko nacionalnih književnosti potresali su i ostale republike po raznim pitanjima, pa je Komisija Saveza književnika Jugoslavije 1981. godine napravila „Predlog zajedničkog minimuma programskih osnova za nastavu književnosti u srednjim školama Jugoslavije“.⁸⁴ U osnovi, taj su prijedlog prihvatila sva književna udruženja u državi osim Udruženja književnika Srbije. Oni su smatrali da je tim dokumentom najviše oštećena srpska književnost i u svome prijedlogu, pored ostalog, istakli da Njegoš pripada srpskoj tradiciji i da je s narodnom poezijom najviše uticao na formiranje srpske nacionalne svijesti.⁸⁵ Reakcija iz Crne Gore došla je brzo – u faktički zvaničnom glasilu crnogorske vlasti – *Pobjedi* – pojavljuje se anonimni tekst u kojem se ponavlja gledište Veljka Milatovića da je teza o dvojnoj nacionalnosti Njegoševoj neodrživa i da on pripada crnogorskoj kulturi i crnogorskoj naciji.⁸⁶ Nepotpisani autor saopštenja nije imao ništa protiv srpskog zaključka da je Njegoš uticao na formiranje nacionalne svijesti kod njih, ali da po marksističkome postulatu o pravu

---

⁸³ Stenogram rasprave s toga skupa čuva se u Državnome arhivu Crne Gore, OSIO-PG, CKSK Crne Gore. Izvor: Papović, 247.

⁸⁴ Papović, 248.

⁸⁵ Isto.

⁸⁶ Viđeti: *Pobjeda*, 20. 6. 1981, 11.

naroda na jezik, književnost i kulturu, Petar II pripada Crnogorcima. O istome problemu oglasilo se i Predsjedništvo Udruženja književnika Crne Gore, koje je na sednici srpske teze okarakterisalo kao „neprihvatljive“ i da zbog njih nema potrebe za polemikom jer se dvojnost Njegoša ne prihvata – „Njegoš je bez ikakvog dvojtva, crnogorski pisac, a stanovište po kojem je i ‘ideolog srpstva’ može biti opravdano u onoj mjeri u kojoj je ideolog univerzalnog humanizma“.⁸⁷ Rečeno je i da se ne može prihvatiti poziv „ni od jednog tabora ‘da se vidi na kome je carstvo’, jer nijesu u pitanju nikakve diobe već poštovanje kriterijuma vrijednosti u svakom pojedinačnom slučaju“, a da teritorijalni i drugi principi ne bi smjeli remetiti jugoslovensko zajedništvo, jer bi se u slučaju postavljanja Njegoševe pripadnosti kao problema prevazišli okviri istorije književnosti i književnosti uopšte. Sva ova dešavanja zbila su se nekoliko mjeseci prije dodjele Njegoševe nagrade 1981. te Vidmarove i Brajovićeve riječi s manifestacije njezine dodjele postaju mnogo jasnije, jer je vlast stavljala do znanja da o skretanju sa zvaničnog tumačenja Njegoša ne može biti riječi.⁸⁸ To nam potvrđuje i tekst Branka Pavićevića, predsjednika CANU i člana Predsjedništva CKSK Crne Gore, objavljen koncem oktobra iste godine, povodom 130 godina od Njegoševe smrti. Razmatrajući značaj ‘istrage poturica’ koju je smatrao istorijskom činjenicom potkrijepivši taj stav pozivanjem na jedini dokument o tome događaju – zapis vladike Danila,⁸⁹ Pavićević je utvrdio da događaj o kojemu je

⁸⁷ *Pobjeda*, br. 5610 (18. 7. 1981), 9.

⁸⁸ Interesantno je navesti da je istog ljeta 1981. godine crnogorsku intelektualnu scenu potresala i rasprava oko knjige Špira Kulišića *O etnogenezi Crnogoraca* (objavljena 1980), u kojoj je autor razvoj crnogorske nacije odvojio od razvoja srpske. Zbog velike polemike koje je izazvalo to djelo Marksistički centar CK SK organizovao je skup koji je trebao smiriti duhove.

⁸⁹ Za taj dokument lingvističkom analizom utvrđeno je da ne pripada crnogorskome jeziku XVII vijeka, već da se radi o falsifikatu koji je najvjerovatnije nastao u XIX vijeku. Viđeti: Vojislav P. Nikčević, *Istraga poturica – mit ili stvarnost*, Almanah, Podgorica, 2000.

riječ ne predstavlja čin konfesionalne netrpeljivosti, već akt oslobođenja od Osmanskoga carstva. Za njega je „istraga“ crnogorska nacionalna revolucija, a Njegoševo srpstvo samo politički program oplođen mitovima i legendama u funkciji oslobodilačke borbe.⁹⁰

Rasprave oko Njegoševe nacionalnosti i pripadnosti nacionalnoj kulturi prenijete su u enciklopedistiku. Prilikom pisanja drugog izdanja *Enciklopedije Jugoslavije*, crnogorska i srpska redakcija imale su nedorazum. Urednik za književnost Crne Gore za tu enciklopediju – pisac Sreten Asanović, isticao je kako je crnogorska Redakcija na sastanku 3. novembra 1981. odbila prijedlog svrstavanja Njegoša u srpske pisce, dok je u duhu međusobnih veza i prožimanja odobravala obrađivanje nekih crnogorskih pisaca u okviru srpske književnosti, ali uz uslov da njihova imena nose crnogorsku nacionalnu odrednicu.⁹¹ Crnogorska redakcija za *Enciklopediju Jugoslavije* sastala se aprila 1982. godine i zvanično odbacila dualna svojstva nacionalne kulture i usvojila gledište da sve ono što je nastalo u nacionalnoj istoriji crnogorskoga naroda pripada crnogorskome narodu, a samim tim i Njegoš, Stefan Mitrov Ljubiša i Marko Miljanov, što mora biti uvaženo u enciklopediji. Narednoga mjeseca izdato je i zvanično saopštenje u kojemu je proklamovano da je iz bića crnogorskoga naroda potekao jugoslovenski i svjetski pisac. Objasnjavajući zašto se Petar II ne može dvonacionalno kulturno dijeliti, Redakcija je istakla da Njegoševo stvaralaštvo svojim predmetom, etikom, pogledom na svijet i leksičkim osobenostima i njihovim estetsko-umjetničkim iskazom izražava istorijsku stvarnost crnogorskoga naroda te da je ono snažno uticalo na nacionalno i kulturno konstituisanje Crnogoraca.⁹² Po književnim vrijednostima Njegoševo djelo okarakterisano je kao baština svjetske i jugoslovenske kulture pa

⁹⁰ Videti: Branko Pavićević, „Pjesnički pogled na crnogorsku nacionalnu revoluciju“, *Pobjeda*, br. 5708 (24. 10. 1981), 9–10.

⁹¹ Papović, 250.

⁹² *Pobjeda*, br. 5919 (29. 5. 1981), 9.

se o njemu može pisati i u okvirima drugih literatura, a posebno onih sa srpskohrvatskoga jezičkog područja. Takav pristup je, prema shvatanjima članova Redakcije, omogućavao politiku bratstva i jedinstva i dalje učvršćivanje jugoslovenskog zajedništva. Budući da je ovu komisiju formirala Skupština SR Crne Gore, možemo reći da je ovo bio i stav crnogorske vlasti prema Njegošu.⁹³ U trećem tomu *Enciklopedije Jugoslavije* publikovanom 1984. pod odrednicom „Crnogorci“ nalazimo tekst o crnogorskoj književnosti u kojoj je Njegoš tumačen u ključu predloženom od strane crnogorske Redakcije.

Dalja produbljanja krize u jugoslovenskoj zajednici osamdesetih odražavaće se i na tumačenja Njegoševa značaja. Srpski intelektualci sve će žešće prisvajati crnogorskoga pisca, a u aktuelne polemike pojaviće se i za komunističku stvarnost jedno netipično gledište. Na sastanku aktiva Saveza komunista književnika u Sarajevu jedna od učesnica rasprave Mubera Mujagić iznijela je viđenje koje je djelove *Gorskoga vijenca* i Mažuranićeva spjeva *Smrt Smail-age Čengića* karakterisalo kao uvredljivo te predložila da se u nastavnim programima za osnovne i srednje škole umjesto toga Njegoševa djela izučava *Luča mikrokozma*. To je otvorilo novo poglavlje u situiranju Njegoševe poezije unutar jugoslovenskoga konteksta i konceptualizovalo pitanja percepcije *Gorskoga vijenca* kod muslimana. Titogradska *Pobjeda* će januara 1985. povodom slučaja Mubere Mujagić prenijeti saopštenje Mata Andrića, predsjednika CK SR BiH u kojemu se ograđuje od njenih shvatanja, nazvavši ih neprihvatljivim i tendencioznim, pošto su nastali na metodologiji koju je nazvao „istrgavanjem“ iz konteksta određenih citata.⁹⁴ Dalekosežnije će posljedice po pitanju tumačenja Njegoša za blisku budućnost ipak imati *Memorandum* Srpske akademije nauka i umetnosti iz 1986.

⁹³ Papović, 251.

⁹⁴ *Pobjeda*, br. 6857 (7. 1. 1985), 9. *Nikšičke novine* su istim povodom objavile tekst Milorada Vučelića u kojemu autor kritikuje svođenje Njegoševe poezije na uvredljive tonove, smatrajući da se na taj način unižava njegova pjesnička veličina. Videti: Milorad Vučelić, „Zar samo krst i polumjesec“, *Nikšičke novine*, br. 795 (25. 1. 1985), 5.

godine. Pored srpskih nacionalnih problema, potpisnici su naveli i problem razvodnjavanja i rasparčavanje srpske kulture i književnosti – „od srpske književnosti otkidaju se njeni najbolji pisci i najznačajnija dela da bi se veštački ustanovile nove regionalne književnosti. Prisvajanje i rasparčavanje srpskog kulturnog nasleđa ide tako daleko pa se u školama uči kako Njegoš nije srpski pisac, da su Laza Kostić i Veljko Petrović vojvođanski, a Petar Kočić i Jovan Dučić bosanskohercegovački pisci“.⁹⁵ Takvi navodi nijesu imali jačega uticaja na aktuelnu crnogorsku vlast koja se držala svojih etabliranih stavova, ali će nakon njezine smjene 1989. godine viđenja iznešena u *Memorandumu* biti izuzetno aktuelna u Crnoj Gori. Tvrđi nacionalistički tonovi prema crnogorskome kulturnom nasljeđu dolaziće iz Srbije i preko nekih Crnogoraca koji su živjeli i radili u Beogradu. Godine 1986. u Beogradu će istoričar Batrić Jovanović objaviti knjigu *Crnogorci o sebi (od vladike Danila do 1941) – prilog istoriji crnogorske nacije*, u kojoj kao osnovnu motivaciju za njezin nastanak navodi iznošenje dokaza o tome da su se svi preci Crnogoraca ošćali Srbima i Crnogorcima i da knjiga afirmiše tezu da su Crnogorci srpskog etničkog porijekla.⁹⁶ „Dvojnost“ crnogorske nacije u takvoj postavci nesmetano Njegoša svrstava u srpsku književnost, za koga Jovanović direktno kaže da se može smatrati i srpskim književnikom. Predsjedništvo CKSK Crne Gore osudilo je Jovanovićevo pisanje i navelo da član SK i učesnik revolucije takvim svojim zaključcima nanosi štetu političkim prilikama u Crnoj Gori i unosi konfuziju među članstvom u SK.⁹⁷ I ta konfuzija (naravno ne potaknuta Jovanovićevim pisanjem, no novom klimom u Jugoslaviji) sve će više narastati narednih godina, budući da crnogorski komunisti nijesu imali monolitne nacionalne nazore.

---

⁹⁵ Memorandum SANU dostupan na: <http://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/memorandum%20sanu.pdf> Pristupljeno: 5. 12. 2016.

⁹⁶ Papović, *Intelektualci i vlast u Crnoj Gori 1945-1990*, Matica crnogorska, 2016, 381.

⁹⁷ Isto, 382.

Zaključak

Kako je uočio D. Papović određenje Njegoša kao dominantno crnogorskoga pisca i vladara, a onda i književnika koji po porukama iz svog djela pripada jugoslovenstvu i srpstvu, bilo je zvanično u Crnoj Gori od 1945. do 1989. godine. Tada dolazi do promjene sveukupne proklamovane paradigme, koje će iz temelja promijeniti odnos prema Njegošu i staviti ga u nove ideološke kalupe. Ono što treba priznati komunističkoj vlasti toga perioda jeste to što je u zvaničnome određenju Petra II napravila otklon od nacionalističko-religiozne simbolike njegova lika i djela te nije mogao postati arhetip srpskoga i crnogorskoga nacionalizma. Naprotiv, Njegoš je, ukoliko otklonimo ideološke nanose komunističkih fraza, postao simbol borbenoga humanizma i zajedništva. Moglo bi se reći da je filozofija tih pogleda najbolje stala u nekoliko redova o „Njegošu kao našem savremeniku“ povodom 175 godina od njegova rođenja (1988): „Danas aktuelizovati neprocjenjivo stvaralaštvo Njegoša, njegov filozofsko-literarni, odnosno, umjetnički opus, tj. veliko humanističko jezgro u tom opusu, koje je ovaploćeno u licu: slobode, istine, pravde, sloge i sveukupne ljudske sreće, je naša civilizacijska obaveza, u kojoj moralna zrelost i savjest, zaostaju za ciljevima koje je Njegoš, prema čovjeku i društvu, postavio i sam lično postizavao i to veličinom svoga uma i srca, znanja i morala, intelekta i čovječnosti, neprestano se boreći da bi Crnogorcima olakšavao ovozemaljsku, sa kosmičkom dramom“.⁹⁸ Nažalost, ono što će Njegoš doživjeti od 1989. pa nadalje bilo je suprotno svemu što nalazimo u pomenutim redovima.

---

⁹⁸ Bogić Knežević, „Njegoševa poetika u duhovnoj emancipaciji crnogorskog bića“, *Mostovi*, br. 106, 1988, 27.

Literatura:

1. Andrijašević, Živko, Rastoder, Šerbo : Istorija Crne Gore od najstarijih vremena do 2003, Podgorica, 2006.
2. Bandović, Milan : Njegoš i dijalektički materijalizam, *Zeta*, 28. 4. 1935.
3. Davičo, Oskar : O Njegošu, o pesništvu“, *Ovdje*, br. 14 (1978).
4. Đuranović, Veselin : Njegoševo djelo - izraz snažne stvaralačke individualnosti i nacionalne autentičnosti“, *Pobjeda*, br. 2690 (4. 2. 1968).
5. Hodžić, Zuvdija : Dođite, vidite, čujte, *Titov pionir*, br. 1 (1974).
6. Informacije o mauzoleju Petra II Petrovića na Lovćenu, Cetinje, 1974.
7. Jovanović, Blažo : Njegoš i njegovo vrijeme, *Pobjeda*, br. 209 (6. 9. 1951).
8. Jovanović, Blažo : Njegoševa proslava - novi doprinos približavanju najvećih kulturnih tekovina naših naroda savremenom čovjeku“, *Pobjeda*, br. 37 (8. 9. 1963).
9. Kažić, Marko : Institut za proučavanje Njegoša, *Stvaranje*, br. 10 (1960).
10. Knežević, Bogić : Njegoševa poetika u duhovnoj emancipaciji crnogorskog bića“, *Mostovi*, br. 106, 1988, 27.
11. Kolar, Vladimir : Rob petrogradskih čudi, *Pobjeda*, br. 209 (5. 9. 1951).
12. Kralj, Milo : ‘Gorski vijenac u zatvoru’, *Pobjeda*, br. 6 (5. 2. 1961); i br. 7 (12. 2. 1961).
13. Lalić, Radovan : O tradicionalnim vezama između Crne Gore i Rusije, *Istorijski zapisi*, knj. VII, sv. 79, 1951.
14. Latković, Vido : Njegoš i revolucionarno-demokratski pokret u Evropi njegova vremena, *Pobjeda*, br. 209 (5. 9. 1951).
15. Lovćen, Njegoš, Meštović : Projekt Njegoševa mauzoleja na Lovćenu i njegova realizacija (1952-1974), Zagreb, 2004.

16. Martinović, Niko S. : Jedan kulturni dug Rusiji“, *Pobjeda*, br. 3 (18. 11. 1944).
17. Martinović, Niko S. ; Njegoš i 1848“, *Stvaranje*, br. 1, 1946.
18. Milatović, Veljko : Njegošev borbeni humanizam dio života i sudbine Crnogoraca“, *Pobjeda*, br. 3324 (1. 8. 1974).
19. Nedeljković, Dušan : Njegošev borbeni humanizam: Njegoš na Tankom rtu 1843. i na Sutjesci 1943. godine, *Glasnik Etnografskog muzeja na Cetinju*, knj. 3, 1963.
20. Nikčević, Vojislav P. : Istraga poturica – mit ili stvarnost, *Almanah*, Podgorica, 2000.
21. O tradicionalnim vezama između Crne Gore i Rusije, *Istorijski zapisi*, knj. VII, sv. 79, 1951.
22. Papović, Dragutin : Intelektualci i vlast u Crnoj Gori 1945-1990, Matica crnogorska, 2016, 381.
23. Papović, Dragutin : Njegoš u socijalističkoj i nacionalnoj ideologiji 1945–1989, *Matica*, jesen 2013.
24. Pavićević, Branko : Pjesnički pogled na crnogorsku nacionalnu revoluciju, *Pobjeda*, br. 5708 (24. 10. 1981).
25. Perović, Puniša : Kako smo primali Njegoša, *Stvaranje*, br. 5 (1952).
26. Perović, Puniša : Njegoševo djelo danas“, *Istorijski zapisi*, knj. XX, sv. 3, 1963.
27. Petrović Njegoš, Petar II : Orao i svinja: ili naša braća podmićena od Turaka“, *Sloboda*, br. 2 (13. 10. 1941).
28. Rastoder, Šerbo : Počeci detabuizacije crnogorske historiografije i raspad ideološke paradigme 1989. godine“, *Crnogorski anali*, br. 1, Cetinje, 2013, str. 18–19.
29. Riklin, Mihail : Komunizam kao religija, *Fraktura*, Zagreb, 2010.
30. *Službeni list SR Crne Gore*, br. 29 (1963).
31. Sumrak Lovćena : dokumenti i prilozi o sudbini Njegoševe kapele na Lovćenu 1845-1971, Beograd, 1989.

32. Šistek, František : Njegoševa grobnica na Lovćenu. Promjene i reinterpretacije spomen mjesta u kontekstu sukcesivnih političkih, ideoloških i nacionalnih projekata, 1845–2010, *Narativi o identitetu. Izabrane studije o crnogorskoj istoriji*, Matica crnogorska, Podgorica, 2015.
33. Vahtel, Endru B. : Stvaranje nacije, razaranje nacije: književnost i kulturna politika u Jugoslaviji, Stubovi kulture, Beograd, 2001.
34. Vidmar, Josip : Njegoš je Crna Gora, *Cetinjski list*, br. 136, (25. 10. 1981).
35. Vučelić, Milorad : Zar samo krst i polumjesec, *Nikšićke novine*, br. 795 (25. 1. 1985).
36. Vujović, Dimo : Njegošovo djelo i naša Narodnooslobodilačka borba“, *Stvaranje*, br. 56 (1951)
37. Vuković, Čedo : Naš Njegoš, *Omladinski pokret*, br. 7 (5. 12. 1944).
38. Vuković, Čedo : Njegoš i omladina“, *Omladinski pokret*, br. 17 (8. 8. 1945).
39. Wachtel, Andrew B. : How to use a classic: Petar Petrović in Twentieth Century“, In: *Ideologies and National Identities: The Case of Twentieth Century Southeastern Europe*, Ed. John Lampe, Mark Mazower, 2004.
40. *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda – borbe u Crnoj Gori*, tom III, knjiga 1, Beograd, 1950.
41. Zečević, M. : Patriotizam u Gorskom vijencu, *Omladinski pokret*, br. 22 (1951).

UDK 11.163.4'28:929Vujović L.

Adnan ČIRGIĆ

Fakultet za crnogorski jezik i književnost – Cetinje
adnan.cirgic@fcjk.me

LUKA VUJOVIĆ KAO PROUČAVALAC CRNOGORSKIH GOVORA

Sažetak: *U radu se daje kratak osvrt na doprinos Luke Vujovića crnogorskoj dijalektologiji. Taj doprinos ogleda se prije svega u rasvjetljavanju dva krupna pitanja naše dijalektologije – pitanje mrkovičkoga ekavizma umjesto nekadašnjega dugog jata i opisa kompletnoga toga govora te razrješenju pitanja hronologije i porijekla gubljenja glagolske rekcije u crnogorskim govorima.*

Ključne riječi: *Luka Vujović, crnogorski govori, Mrkovići, jat, glagolska rekcija.*

LUKA VUJOVIĆ AS A RESEARCHER OF MONTENEGRIN PRONUNCIATION

Summary: *The paper gives a brief overview of Luka Vujovich's contribution to Montenegrin dialectology. This contribution is primarily reflected in the clarification of two major questions of our dialectology - the question of the Ekavian dialect of Mrkovići, where former voice long jat is replaced by the voice e, besides the description of the complete speech, the resolution of the chronology and the origin of the loss of verbal reactions in Montenegrin speeches.*

Keywords: *Luka Vujović, Montenegrin speeches, Mrkovići, jat, verbal reaction*

Teško je naći slučaj manje zemlje s više reprezentativnih filologa no što je to Crna Gora. Samo u XX vijeku Crna Gora je iznjedrila znamenite filologe poput Danila Vušovića, Gojka Ružičića, Radomira Aleksića, Radosava Boškovića, Mihaila Stevanovića, Mitra Pešikana, Dragoljuba Petrovića i druge, koji su dali nemjerljiv doprinos ne samo crnogorskoj no slovenskoj dijalektologiji uopšte. Neki od njih poznati su i daleko izvan granica Crne Gore.

Jedan od onih koji je ostavio neizbrisiv trag u našoj dijalektologiji, ali koji nije imao sreće da radi u ondašnjim jugoslovenskim slavističkim centrima, već je svoj angažman vezao za domovinu koja u ono doba i nije imala adekvatnih naučnih institucija, bio je Luka Vujović. Vujović stoga nije imao ni saradnike ni kolege koji bi promovisali njegovo djelo, koje kvalitetom ni u čemu ne zaostaje za najboljim ostvarenjima u crnogorskoj dijalektologiji XX vijeka.

Luka Vujović rođen je 30. VIII 1909. godine u Komarnu, đe je i završio osnovnu školu. Gimnaziju je učio u Mostaru

i Podgorici (đe je diplomirao). Studirao je na Filozofskom fakultetu u Beogradu. „Iako odličan student, zbog učestvovanja u demonstracijama i studentskom štrajku protiv šestojanuarske diktature 1932. godine, bio je isključen iz studentskog doma. Diplomirao je 1934. godine.“¹ Bio je najbolji student u nekoliko generacija i dobitnik *Svetosavske nagrade*. Kao takav, dobio je stipendiju Vlade Poljske pa se usavršavao na Univerzitetu u Varšavi 1935/36. godine na filološkim i lingvističkim studijama. I kasnije će se, 1959/60. godine, usavršavati u Beču i Krakovu iz oblasti sintakse i istorijske dijalektologije. Kako je rečeno, nije radio u slavističkim centrima. Radio je kao profesor u Prokuplju, Osijeku i Kotoru, đe su ga talijanske vlasti otpuštile iz službe pa se 1941. vraća u rodno Komarno. Rat je proveo kao aktivni sudionik narodnooslobodilačke borbe. Nakon oslobođenja radio je kao profesor Barske gimnazije (1945–1947), a naredne dvije godine kao profesor Podgoričke gimnazije. Nakon toga zapošljava se na Višoj pedagoškoj školi (od njenoga osnivanja 1949) na Cetinju, a zatim na Pedagoškoj akademiji u Nikšiću (do 1963). Godine 1964. prelazi na mjesto upravnika Arhivsko-bibliotečkog odjeljenja Cetinjskoga muzeja. Na tome mjestu ostaće do tragične smrti (u saobraćajnoj nesreći) 8. II 1971. godine.

Luka Vujović služio se francuskim, njemačkim, poljskim i ruskim jezikom, što je očito iz svih njegovih studija. To mu je omogućilo ne samo da prati literaturu na tim jezicima, no i da u svojim istraživanjima koristi uporedni metod. Bio je član Komisije za opšteslovenski dijalektološki atlas, član Međuakademijskoga odbora za onomastiku, član Jugoslovenskoga slavističkog komiteta i predsjednik Društva za srpskohrvatski jezik i književnost SR Crne Gore².

¹ Luka Vujović, *Mrkovički dijalekat*, reprint izdanje, Savjet Muslimana Crne Gore, Podgorica, 2012, str. 379.

² Videti više u: Novak Kilibarda, „In memoriam. Dr Luka Vujović“, *Prosvjetni rad*, 4, Titograd, 1971, str. 4.; „Dr Luka Vujović, profesor“, *Glasnik cetinjskih muzeja*, 4, Cetinje, 1971, str. 177.

Luka Vujović rano se počeo interesovati za dijalektologiju. Interesovanje su mu, po sopstvenome priznanju, pobudili njegovi profesori Aleksandar Belić i Vitold Doroševski. Bavljenje crnogorskom dijalektologijom smatrao je svojom dužnošću, kako to ističe u jednome intervjuu u *Pobjedi*.³ Zanimljivo, nije se odlučio za opis govora Riječke nahije, uz čiju je granicu rođen, koji ni do danas nije monografski opisan, već za jedan sasvim osoben govor (ne samo za crnogorske no i za ukupne štokavske prilike) – podaleko i od mjesta rođenja i življenja. „Izbor mrkovičkog dijalekta bila je moja lična želja. Još kao student četvrte godine ja sam uočio osobine ovoga govora po kojima se on znatno razlikuje od ostalih crnogorskih govora. Najprije treba istaći arhaizme kojih je nestalo u našim razvijenijim govorima prije dva do četiri stoljeća (npr. nastavak u 1. licu jedn. prezenta: Ja idu, kažu, kupuju i sl.), a zatim inovacije koje je ovaj dijalekat samostalno razvio (npr. ekavski izgovor dugog jata: dete, lepo, sveća i sl.). Arhaizmi i inovacije mrkovičkog dijalekta mogu se objasniti njegovom potpunom izolovanošću od naših susjednih govora od pada Bara pod Turke 1571. g. pa sve do oslobođenja toga grada 1878. godine. To približno znači: kad bi neko htio da čuje kako su govorili naši preci u daljoj prošlosti, on bi to najbolje provjerio na mrkovičkom dijalektu.“⁴ Kolika je bila Vujovićeva želja da opiše taj govor neka pokaže ovaj podatak: kompletan njegov rad na proučavanju govora Mrko(je)vića spaljen je 1942. godine. Stoga mu se vratio ispočetka i uspio objaviti monografiju koja je i po utemeljenosti zaključaka i po apsolutnoj preciznosti građe (što i nije karakteristika naših dijalektologa) i po novini saznanja koja donosi i po metodologiji bez premca u našoj dijalektologiji.

³ Pavle Donović, „Dr Luka Vujović: Crnogorski govori neiscrpno blago za dijalektologiju našeg jezika“, *Pobjeda*, 2478, Titograd, 1966, str. 8.

⁴ Isto, str. 8. U istome intervjuu Vujović najavljuje rad na opisivanju još jednoga govora – grbaljskoga. Nažalost, nesrećne okolnosti trajno su lišile crnogorsku dijalektologiju još jedne monografije o dosad neopisano-me govoru (osim u vrlo kratkim crtama).

Ne ulazeći u osobine mrkovičkoga govora koje su date u Vujovićevoj monografiji, osvrnućemo se ovđe na neke karakteristike njegova rada. Na ispitivanju toga govora on je proveo deset godina. Preciznost opisa, ogroman broj primjera kojima potvrđuje brojne autohtone osobine, čak i precizni podaci o broju primjera za pojedinu osobinu, njihova upoređivanja čak i s pojedinim oblicima u okolnim albanskim govorima, apsolutna upućenost u sve jezičke slojeve, pa čak i u leksički, govori o tome da je Luka Vujović na terenu proveo vrijeme kao nijedan naš jezikoslovac prije i poslije njeega. Gotovo da se može reći da je svih tih godina živio kao Mrko(je)vić. Iako je riječ o dosta homogenom govoru (liše Dobre Vode, koja je najviše trpjela barski uticaj) koji ne zauzima preveliku teritoriju, Vujović je osobine razvrstavao i tako što je navodio preciznu ubikaciju – za svaki primjer zna se ne samo selo u kojem je zabilježen no i informator koji ga je saopštio. Prisustvovao je mobama, posijelima, porodičnim okupljanjima, svadbama, svakodnevnim kućnim poslovima, razgovarao i s muškarcima i sa ženama, i s mlađim i sa starijim naraštajem, pa se za brojne osobine može naći podatak u kojem se obliku javljaju kod svake od pobrojanih populacija. „Da bih iscrpio svu dijalekatsku građu iz ovog govora, ja sam obišao sva mrkovička sela više puta i zadržavao se u svakom od njih više dana u toku svakog godišnjeg doba, a naročito u toku ljeta. Zato mislim da je ispred mene prošao sav jezički materijal ovog dijalekta i da sam uspio da zabilježim sve ono što je u njemu bitno. Ako se u nekom slučaju naiđe na mali broj primjera, to je znak da ih više nije ni bilo.“⁵ Koliko nam je poznato, podatak iz potonje citirane rečenice kao tačan mogao bi stajati samo uz njegovu dijalektološku monografiju (ograničavamo se na Crnu Goru) i nijednu više. Svi podaci dobijeni su isključivo na osnovu „slobodnih razgovora“ – bez upotrebe kvestionara koji, kako je poznato, ne daju uvijek

---

⁵ Luka Vujović, *Mrkovički dijalekat*, reprint izdanje, Savjet Muslimana Crne Gore, Podgorica, 2012, str. 20.

tačne rezultate. Luka Vujović, analizirajući jezička fakta samostalno i u poređenju s bližim i daljim crnogorskim govovima te sa srpskim i makedonskim govovima, dolazi do zaključka da je mrkovički govor produkt autohtonoga razvoja u svojevrsnoj izolaciji koja je nastupila osmanskim osvajanjem Bara (mnogo prije islamizacije mrkovičkoga stanovništva). Tako on pokazuje da je riječ o govoru koji bolje nego ijedan drugi crnogorski govor čuva stanje s kraja XVI i početka XVII vijeka (s razumljivim autohtonim inovacijama). „S dolaskom Turaka pojačava se uticaj albanskog jezika na Mrkoviće. Tog uticaja je moralo biti od najranijih vremena, jer su arbanaški Anamali dolazili u Bar, a put ih je vodio preko Mrkovića. No od svega toga biće jače susjedstvo Mrkovića i Anamala i česti dodiri na planinskim ispašama gdje i danas s proljeća i u toku ljeta borave zajedno mrkovički i anamalski pastiri. To je od davnina morao biti jak razlog za pojavu obostranog bilingvizma. Zato se u mrkovičkom govoru osjeća uticaj albanske leksike, iako on nije veliki, i uticaj albanske fonetike i sintakse. Ja sam u ovom pitanju daleko od iscrpnosti, ali je dovoljno ukazati na skraćivanje neakcentovanih dužina u mrkovičkom govoru, na desonorizaciju zvučnih suglasnika na kraju riječi, na prelaz lj u l, na nazalizaciju a, o i ea u radnom pridjevu (...), na udvojenju zamjenicu, na upotrebu priloga ge u funkciji predloga s nominativom, na poremećen red riječi u vezi atribut + imenica, pa da se takav uticaj jasno vidi. On je naročito morao biti jak u doba islamizacije.“⁶ Obrada mrkovičkoga dijalekta svakako je njegovo životno djelo, djelo koje je mogao valjano opisati samo apsolutno posvećen istraživač kakav je Luka Vujović bio.

Iako je Luka Vujović u pogledima na standardni jezik bio izraziti tradicionalist koji je čak bio protivan zahtjevima o priznavanju zasebnih varijanata unutar službenoga srpsko-

---

⁶ Isto, str. 21. U monografiji o kojoj je riječ Vujović najavljuje i da će se drugom prilikom opširnije pozabaviti rječnikom i akcentom, ali je i taj posao sigurno spriječila smrt.

hrvatskog jezika⁷ te iako je crnogorske govore smatrao dijelom širega srpskog korpusa, ne može se reći da je njegov dijalektološki rad platio danak tome tradicionalizmu. Je li taj tradicionalizam bio svjesni izbor talentovana čovjeka koji je živio u sredini što nije imala ni valjana časopisa u kojemu bi mogao publikovati rezultate svojih istraživanja ili je u pitanju stvarno ubjeđenje – danas ne možemo znati niti je to pitanje relevantno za ocjenu njegova dijalektološkog rada koji je gotovo apsolutno izvan tradicionalističkih pogleda na crnogorske govore. Tradicionalistički su pogledi na crnogorske govore prisutni samo u njegovoj enciklopedijskoj jedinici o crnogorskim govorima,⁸ ali je pitanje je li to odraz njegova stava ili Redakcije ili opet odraz vremena u kojemu je ta jedinica nastala. Kako god, crnogorski su govori u toj jedinici neadekvatno prikazani kao govori jugoistočne Crne Gore, tj. onaj njezin dio koji pripada starijoj akcentuaciji (tzv. Stara Crna Gora i Brda). Ona druga polovina Crne Gore, četveroakcenatska, nije obuhvaćena tim opisom, tj. svrstana je u tzv. hercegovačke govore. Prirodno je da u vrijeme kad je pisao tu jedinicu Vujović nije mogao baratati podacima koji su nauci postali dostupni u decenijama poslije njega. Tako se recimo zagarački i komanski govor svrstavaju u tip ozriničkih govora, što nema potvrda u stvarnome stanju, ili se govori istočno od Nikšića svrstavaju u tip govora sa starijom akcentuacijom iako se danas zna da govor Gornjih Pješivaca pripada četveroakcenatskim govorima nikšićkoga tipa. Ima i nejasnoća, poput one o sažimanju vokalske grupe ao u primorskim govorima, itd. No ta je enciklopedijska jedinica samo jedan marginalni tekst u inače značajnome njegovu

---

⁷ Ti su stavovi do izražaja došli osobito u njegovoj studiji „Postanak i razvitak našeg književnog jezika“, *Stvaranje*, knj. 5, 1952, str. 275–287. te u kraćem tekstu „Problemi u jugoslovenskoj lingvistici“, *Spone*, 2-3, Nikšić, 1970, str. 98–100.

⁸ Luka Vujović, „Crnogorski govori“, *Enciklopedija Jugoslavije*, 2, *Bosna-Dio*, Izdanje i naklada Leksikografskog zavoda FNRJ, Zagreb, MCML-VI, str. 494–495.

dijalektološkom opusu, pa bi na osnovu nje bilo nepravedno skicirati portret dijalektologa Luke Vujovića. Jedino što bi se na osnovu te jedinice valjano moglo predstaviti jeste stanje u crnogorskoj lingvistici i filologiji uopšte toga vremena.

Kad kažemo da je dijalektološki rad Luke Vujovića oslobođen tradicionalizma, mislimo prije svega na to da nije nasijedao na davno postavljene teze o doseljavanju stanovništva u Crnu Goru poslije raznih vojnih poraza na srpskome jezičkom prostoru. Tim migracijama i tobožnjim vezama Crne Gore sa Srbijom preko današnje ševerne Albanije rješavana je pseudodijalektološka „enigma“ o nekim jezičkim podudarnostima između jugoistočnih crnogorskih govora i kosovsko-resavskih ili drugih starijih srpskih govora. Zanemarivši u potpunosti nalaze i zaključke Luke Vujovića, Mitar Pešikan je pune dvije decenije po odbrani Vujovićeve disertacije plasirao (nesumnjivim autoritetom, ali ne i činjenicama) stav da mrkovički ekavizam nije nastavak bivšega ijekavizma već odraz stanja u srpskim ekavskim govorima. Posebno je to došlo do izražaja u Pešikanovoj studiji o „zetsko-makedonskim“ paralelama u glagolskom sistemu đe se govori o tome da današnji „albanski etnojezički prostor raskida geografski kontinuitet“ (između nekadašnje države Zete i Makedonije, Bugarske i jugoistočne Srbije) – kao da se albanski jezik u Albaniji obreo juče. Ili dalje, u istome radu: „Ovdje je posebno važno da mrkovički govor nije usamljen, da ga – prema tome – ne treba posmatrati kao nekakvu migracionu metastazu, nego kao relikat nekadašnjeg govornog tipa karakterističnog za najjužniju zetsku zonu, odnosno kao svjedočanstvo o tome da su nekada pojedine istočnije izoglose izbijale na Jadran.“⁹ Ne zadržavajući se dalje na stavovima Mitra Pešikana, ukazaćemo na studiju kojom je Luka Vujović rasvijetlio neobičnu pojavu mrkovičkih ekavizama. Ta studija i

---

⁹ Mitar Pešikan, „Neke zetske dijalekatske paralele pojava u makedonskom glagolskom sistemu“, *Makedonski jazik*, god. XXXV, Institut za makedonski jazik „Krstе Misirkov“, Skopje, 1984, str. 118.

danas, gotovo pola vijeka nakon nastanka, može poslužiti kao primjer valjane jezičke polemike. „U svome članku К вопросу о происхождении славян северной Албании (Славянская филология I, 1958, str. 204–205) dr Ivan Popović kaže da je crnogorsko stanovništvo sjeverne Albanije bilo ekavsko.“¹⁰ Tako počinje tu nezaobilaznu studiju o inače malo poznatim nekadašnjim crnogorskim govorima u sjevernoj Albaniji Luka Vujović. Zatim nabraja ne samo činjenice na kojima Ivan Popović bazira svoj stav, već ih upotpunjuje i novima. U najkraćem, to su: slovenske posuđenice u albanskome jeziku ekavske su, ekavizmi mrkovićkoga govora, druge neke osobine koje su mrkovićkome govoru slične s govorima centralne i istočne Srbije, da + prezent umjesto infinitiva u Mrkovićima i tako dalje. Uz to ipak dodaje da je Popovićev stav više baziran na pisanju Andrije Jovičevića i Jovana Erdeljanovića o porijeklu Mrkojevića iz južnih srpskih krajeva no na jezičkim ispitivanjima.

Vujović ne nasijeda na prividne jezičke veze niti na nalaze etnografa za koje nije našao potvrde u svijesti ispitivanih govornih predstavnika s terena. Ne odbijajući mogućnost međusobnih uticaja, on kaže: „Ne može se poreći da spomenute sličnosti pokazuju da je moglo biti u prošlosti posrednog dodira između mrkovićkog govora i govora južne Srbije. Ali mi u to nismo nimalo sigurni, jer nema dokaza da je naše stanovništvo od Prizrena preko sjeverne Albanije do Jadranskog mora činilo neprekinutu cjelinu. Podudarnosti kao što su nastavak u 1. l. prez., zatim zajec i zapametim – arhaizmi su koji su se mogli potpuno nezavisno očuvati i u jednom i u drugom govoru. Ja ne vidim sigurnih dokaza ni u drugim podudarnostima, koje predstavljaju dijalekatske novine, jer su se mogle razviti sasvim nezavisno u oba govora. (...) Najzad, pri poređenju ovih sličnosti u obadva govora nama nedostaje tačna hronologija, koja bi bila od velikog značaja za

---

¹⁰ Luka Vujović, „Je li postojao ekavski govor u jugoistočnoj Crnoj Gori i sjevernoj Albaniji?“, *Južnoslovenski filolog*, XXVI/1-2, Beograd, 1963-1964, str. 511-517.

rješenje ovog pitanja.¹¹ Budući da je bio upućen u stanje u albanskim govorima, Vujović daje i moguće objašnjenje frekventne veze da + prezent umjesto infinitiva u mrkovičkome govoru. On, naime, veli kako je ta veza balkanizam, ali taj balkanizam u mrkovički govor nije mogao doći iz sasvim udaljenoga prizrensko-timočkoga govora niti postoje ikakvi dokazi niti narodna svijest o tobožnjoj migraciji s toga terena u mrkovički. S druge strane, on ističe kako te osobine nema ni u ševnim albanskim govorima, pa u Mrkoviće ona nije mogla stići ni tim putem. Objašnjenje nudi pretpostavka da je ta osobina u Mrkoviće stigla posredstvom nekadašnjih crnogorskih govora ševerne Albanije koji su bili u dodiru s južnoalbanskim govorima čija je to karakteristika. Ključ za rješenje pitanja postavljenoga u naslovu Vujović nalazi u sudbini jata. I odmah ispravlja Popovićevu tvrdnju. Mrkovički govor nije ekavski već umjesto dugoga jata najčešće ima e, a umjesto kratkoga je i uz to izvršenu jekavsku jotaciju (ćerat, ćeskota, viđet, đever, kuđela, šedet, gušenica, šedok). „Da li se na osnovu ovoga materijala o jatu može zaključiti da je mrkovički govor bio ekavski, odnosno protoekavski (kako kaže dr I. Popović)? Mislim da ne može. Broj primjera s ekavskim refleksom kratkog jata suviše je mali. I, što je naročito važno, ne vidim mogućnost da jedan protoekavski govor u susjedstvu ijekavskih govora postane ekavski u dugim, a ijekavski u kratkim slogovima. A građa o jatu u mome navedenom članku (JF XX) nije mogla dati za pravo Popoviću da mrkovički govor shvati nasigurno kao ekavski.“¹² U pojavi mrkovičkih ekavizama, umjesto dugoga jat, Vujović vidi autohtoni proces u kojemu se nekadašnje ije razvilo u e, na sličan način kao što je u govoru podgoričkih, gusinjskih i nekadašnjih zetskih muslimana dao *i*. Budući da je na osnovu stvarnih uprošćenih ijekavizama teško iznijeti nepobitne dokaze u prilog toj tvrdnji (vrijeme > vreme), Vujović nalazi heuristički zasnovano rješenje. Nekadašnji oblici prijenut,

¹¹ Isto, str. 513.

¹² Isto, str. 515.

nijedan i sl., koji nemaju ije od jata, u govoru Mrkovića takođe su dali e, što je rezultat istoga procesa ije > e, jer u Mrkovićima oni glase prenut, nedean. Time je stavljena tačka na pitanje mrkovičkoga ekavizma: „Sada već možemo određeno reći da ekavskog govora u jugoistočnoj Crnoj Gori i sjevernoj Albaniji nije bilo. Pri tome mislim na Mrkoviće i Skadar s okolinom. Albanske pozajmice koje navodi Popović mogu poticati i od srpskih ekavaca. Ukoliko bi bile uzete od ijekavaca iz skadarskog kraja, to bi bio dokaz da su te riječi ušle u albanski jezik dok se jat izgovaralo kao nepotpuni diftong (ili zatvoreno e).“¹³ U jednome drugom radu, nekoliko godina prije ovoga koji je citiran, Luka Vujović je proveo mnogo širi dokazni postupak nakon kojega je teško bilo što novo reći o porijeklu i nastanku mrkovičkih ekavizama. Budući da smo na osnovu citiranoga priloga iznijeli najbitnije podatke o tome, na tome se radu nećemo zadržavati, samo ćemo dodati da je u njemu pokazao kako se ekavizacija nekadašnjih ijekavskih oblika u mrkovičkome govoru izvršila od kraja XVII do polovine XVIII vijeka.¹⁴ Pomenimo i još jednu njegovu studiju o mrkovičkome govoru u kojoj je došla do izražaja ne samo Vujovićeve upućenost u stanje u crnogorskim govorima no i njegovo poznavanje albanskih i romanskih uticaja na naše govore, što mu je omogućilo široku upotrebu komparativnoga metoda. Ta je studija bitna ne samo za poznavanje mrkovičkoga govora no i za rješavanje pojedinih pojava koje su uslovljene istim okolnostima kao u Mrkovićima, kakve su labijalizovano a, desonorizacija finalnih konsonanata, utiranje razlike između *l* i *lj*, razvoj poluglasnika itd.¹⁵ Zbilja je u našoj dijalektološkoj literaturi teško naći više podataka na manjem broju stranica no što to nudi Luka Vujović.

¹³ Isto, str. 516.

¹⁴ Viđeti: Luka Vujović, „Kako se razvio ekavizam mrkovičkog govora“, *Južnoslovenski filolog*, XXIII/1-4, Beograd, 1958, str. 235-246.

¹⁵ Viđeti: Luka Vujović, „Jedan periferni starocrnogorski govor (mrkovički) u svjetlosti istorije jezika, međudijalekatskih i međujezičkih pojava“, *Naš jezik*, XVI/3, Beograd, 1967, str. 171-192.

Kao što je razriješio pitanje jednoga od najneobičnijih štokavskih govora – mrkovićkoga, tako je i obradio jedno od najmarkantnijih obilježja crnogorskih govora u za našu dijalektologiju, kapitalnoj studiji „Istorijski presjek gubljenja glagolske rekcije u crnogorskim govorima“.¹⁶ Riječ je o poznatoj osobini crnogorskih govora da se umjesto lokativa uz glagole mirovanja koristi akuzativ s prijedlozima na *i* u. Studija je zasnovana tako kao da je nastala iz pera genijalnoga Radosava Boškovića. Uostalom, od Boškovićevih nalaza Vujović i počinje razmatranje u njoj. Ne ulazeći u detalje koji bi nas odveli daleko od namjere da u opštim crtama prikazemo doprinos Luke Vujovića crnogorskoj dijalektologiji, reći ćemo samo da on posrednim putem, preko analize sudbine poluglasnika dolazi do zaključka da je gubljenje glagolske rekcije u crnogorskim govorima započeto još u X vijeku. Uzrok te pojave Luka Vujović vidi u istim onim faktorima koji su do nje doveli u drugim balkanskim jezicima – romanski i albanski uticaj, a onda i rani bilingvizam nakon naseljavanja Slovena na današnji prostor. „Na osnovu svega ovoga dolazimo do zaključka, ako se pođe od činjenice da je gubljenje glagolske rekcije u zetskim govorima prouzrokovao bilingvizam – da se ovdje može jednako ogledati i romanski i albanski uticaj. Romanski uticaj je moguć jedino ako je u Zeti X-XI v. bilo Romana (Vlaha), a albanski – ako je glagolske rekcije u tom jeziku nestalo znatno prije X v., što je sasvim moguće i vjerovatno. (...) Za naše pitanje Romani i Vlasi znače jedno isto, iako su se prvi kao stanovnici gradova i direktni potomci Rimljana, razlikovali po svemu pa i po jeziku od Vlaha, potomaka rimskih kolonizatora i poromanjenih starosjedilaca (prepozitivni član kod Romana, a postpozitivni član kod Vlaha). Ali ono što je bitno za nas – nepoznavanje glagolske rekcije – bila je jezička crta i jednih i drugih. (...) U staroj Prevalitani bilo (je) i Romana i Vlaha, i može se vjerovati da je njihov uticaj bio

---

¹⁶ Luka Vujović, „Istorijski presjek gubljenja glagolske rekcije u crnogorskim govorima“, *Južnoslovenski filolog*, XX/1-4, Beograd, 1953–1954, str. 87–126.

dovoljan da prouzrokuje slabljenje glagolske rekcije u zetskim govorima X v., a kasnije i njeno potpuno gubljenje. Ali je to još prije mogao uzrokovati albanski elemenat s kojim su Sloveni X v., kao sa stočarima i stanovništvom sela, bili u još jačem dodiru nego s Romanima.¹⁷ Navedena se osobina, smatra Vujović, s jugoistoka (od albanske jezičke granice) širila na severozapadne crnogorske govore (četvoroakcenatske) živom komunikacijom među stanovnicima. Sigurno je da je vlaško pokretljivo stočarsko stanovništvo u tome imalo znatnoga udjela. Da se ne bi ostalo na nivou pretpostavki, Luka Vujović je analizirajući pisane spomenike potvrdio primjere gubljenja glagolske rekcije još u spomenicima iz XIII vijeka.

U zaključku ovoga osvrtu možemo reći da je Luka Vujović zadužio crnogorsku dijalektologiju u mjeri u kojoj su to učinili najbolji predstavnici te nauke kod nas. Za razliku od njih, Vujović nije imao sreću da djeluje u većoj sredini koja mu je mogla obezbijediti i adekvatne uslove za rad i adekvatne uslove za plasman svojih rezultata pred naučnu javnost. Ako se uzme u obzir da je umro relativno mlad, da je radio u ustanovama kojima njegova struka nije bila primarna,¹⁸ onda su njegove zasluge još više vrijedne pažnje i pohvale. Najbolji način da mu se Crna Gora oduži jeste da se valorizuju rezultati njegova naučnog rada, rezultati koji predstavljaju siguran temelj za jezikoslovnu montenegristikku. Da nije studija Luke Vujovića, lako bi se proturala teza o tobožnjoj ekavskoj izoglosi koja je preko severne Albanije obuhvatala i jugoistočnu Crnu Goru. Njegov opis jednoga sasvim egzotičnog govora glavna je prepreka za prodor te teze. A njegova studija o gubljenju glagolske rekcije u crnogorskim govorima nezaobilazno je štivo za crnogorski istorijsku dijalektologiju. I ne samo crnogorsku.

---

¹⁷ Isto, str. 101–102.

¹⁸ Uslove u kojima je radio nazvao je na jednome mjestu „negacijom nauke“.

Literatura

1. Dr Luka Vujović, profesor, *Glasnik cetinjskih muzeja*, 4, Cetinje, 1971, str. 177.
2. Đonović, Pavle : Dr Luka Vujović : Crnogorski govori neiscrpno blago za dijalektologiju našeg jezika, *Pobjeda*, 2478, Titograd, 1966, str. 8.
3. Kilibarda, Novak : In memoriam. Dr Luka Vujović, *Prosvjetni rad*, 4, Titograd, 1971, str. 4.
4. Pešikan, Mitar : Neke zetske dijalekatske paralele pojava u makedonskom glagolskom sistemu“, *Makedonski jazik*, god. XXXV, Institut za makedonski jazik „Krstе Misirkov“, Skopje, 1984, str. 117–121.
5. Vujović, Luka : Crnogorski govori, Enciklopedija Jugoslavije, 2, Bosna-Dio, Izdanje i naklada Leksikografskog zavoda FNRJ, Zagreb, MCMLVI, str. 494–495.
6. Vujović, Luka : Istoriski presjek gubljenja glagolske rekcije u crnogorskim govorima, *Južnoslovenski filolog*, XX/1-4, Beograd, 1953–1954, str. 87–126.
7. Vujović, Luka : Je li postojao ekavski govor u jugoistočnoj Crnoj Gori i sjevernoj Albaniji?, *Južnoslovenski filolog*, XXVI/1-2, Beograd, 1963-1964, str. 511–517.
8. Vujović, Luka : Jedan periferijski starocrnogorski govor (mrkovički) u svjetlosti istorije jezika, međudijalekatskih i međujezičkih pojava, *Naš jezik*, XVI/3, Beograd, 1967, str. 171–192.
9. Vujović, Luka : Kako se razvio ekavizam mrkovičkog govora, *Južnoslovenski filolog*, XXIII/1-4, Beograd, 1958, str. 235–246.
10. Vujović, Luka : Postanak i razvitak našeg književnog jezika, *Stvaranje*, knj. 5, 1952, str. 275–287.
11. Vujović, Luka : Problemi u jugoslovenskoj lingvistici, *Spone*, 2-3, Nikšić, 1970, str. 98–100.
12. Vujović, Luka : Mrkovički dijalekat, reprint izdanje, Savjet Muslimana Crne Gore, Podgorica, 2012.

UDK 355.31(497.16)”1904/1918”

Mr Srđa MARTINOVIĆ
Ministarstvo odbrane
Ul. Jovana Tomaševića, Podgorica

INŽENJERIJA CRNOGORSKE VOJSKE 1904-1918. GODINE

Sažetak: *Sve do početka XX vijeka crnogorska vojska nije imala potpuno razvijenu inženjeriju kao posebnu vojnu struku. Neophodne inženjerske poslove organizovali su komandiri od improvizovanog materijala uz pomoć podoficira i vojnika koji nijesu imali adekvatnu spremu i opremu. Do formiranja prvih pionerskih jedinica u crnogorskoj vojsci dolazi po povratku u zemlju sa školovanja nekoliko oficira – vojnih inženjera. U balkanskim i Prvom svjetskom ratu učestvovalе su pionerske jedinice crnogorske vojske sa skromnim alatom, ali dajući doprinos ukupnim operacijama crnogorske vojske.*

MONTENEGRIN ARMY ENGINEERING 1904-1918

Summary: *Until the beginning of the 20th century, the Montenegrin army did not have fully developed engineering as a special military profession. Necessary engineering jobs were organized by commanders of improvised material with the help of non-commissioned officers and soldiers who were not trained for that work nor had an adequate equipment. The formation of the first pioneer units in the Montenegrin army comes when several trained officers - military engineers got back home from abroad. In the Balkan wars and World War I, those pioneer units of the Montenegrin army participated with a modest tools and devices, but contributed to the overall operations of the Montenegrin army.*

Prije institucionalizacije inženjerije crnogorske vojske 1904. godine, potrebe ratnih operacija u ratovima za nezavisnost i oslobođenje teritorija zahtijevali su i izvođenje određenih inženjerijskih radova u cilju savladavanja terenskih prepreka pri pokretu jedinica i izvođenju ratnih operacija. Još od prvih ratova u kojima se koristi vatreno oružje, pravljene su određeni zakloni u cilju zaštite od vatrene paljbe, podizana su mala utvrđenja – šančevi i improvizovani mostovi u cilju prelaska nepristupačnih terena, vršena ukopavanja, pravljene logori i drugi objekti za vojne potrebe. Ove radove izvodili su vojnici bez završene inženjerijske obuke ili znanja, ali vješti ovakvoj vrsti poslova. Šančevi su se izrađivali uglavnom od kamena zbog tvrdoće i konfiguracije terena, a izrađivane su i razne vrste pokretnih improvizovanih grudobrana.

U crnogorskoj vojsci ovakve radove najčešće su izvodili vojnici iz sastava druge klase. Međutim, u ranijim ratovima koje je vodila crnogorska narodna vojska zbog načina vođenja ratova, gerilske borbe, nije bilo značajnih radova ovakve vrste. U to vrijeme najveći inženjerijski radovi izvođeni su prilikom opsade i oslobađanja utvrđenih gradova Nikšića, Bara i Ulcinja. U cilju savladavanja prepreka i nadmudrivanja neprijateljskih snaga crnogorska vojska je primjenjivala određene inženjerijske radove. Tako su prilikom opsade Nikšića 1877. godine pravljene pokretni grudobrani – zakloni sa dva ili četiri točka, međusobno spojena osovinom na kojima je stajao grudobran sastavljen od suvih bukovih dasaka, dovoljne debljine koju nije moglo probiti pušcano zrno.¹ Takav grudobran bio je većih dimenzija, iza njega se moglo rasporediti 20–30 vojnika koju su pomoću točkova gurali grudobran naprijed i postepeno se približavali neprijateljskim položajima, što je omogućavalo izvršavanje napada, miniranje bedema, itd. Ovako smišljenim i improvizovanim pomagalicama omogućeno je savladavanje neprijatelja uz smanjenje gubitka sopstvenih snaga. Sličnu

---

¹ Vuković, Miloje, Crnogorska vojska 1878–1914, *Pobjeda*, 8. avgust 1986, str. 12.

upotrebu imali su i snopovi od pruća. U ratovima 1852–53, 1862, 1876–78. godine korišćene su i tehnike obmane, izradom lažnih baterija ili loženja vatre, kao i izrada lažnih šančeva na kojima su ostavljane kapice i drvene palice kao imitacija pušaka, kako bi se neprijateljske snage zavarale o rasporedu jedinica i postigao efekat iznenađenja crnogorskih jedinica. Stavljanje kapica i lažnih pušaka zabilježeno je i u crnogorsko-francuskim borbama u Boki Kotorskoj.

Razvoj vojne inženjerije u crnogorskoj vojsci ili pionera, kako su je zvali, vezan je za 1904. godinu. Do 1900. godine crnogorska vojska nije imala školovanih inženjerijskih oficira. Prvi školovani inženjerijski oficir je Joko Jovanović² koji je 14. decembra 1900. godine završio Vojnu akademiju, Artiljerijsko-inženjerijski smjer, u Carigradu na liceju „Galatasaraj“. Po povratku u Crnu Goru, iste godine stupio je na službu u Upravi građevine i saobraćaja obavljajući inženjerijske i sekretarske poslove. Ministarstvo vojno, u cilju razvoja inženjerijske struke u vojsci, iskoristilo je znanja poručnika Jovanovića i povjerilo mu dužnost osnivanja inženjerijske škole. Tako je na Cetinju, 11. septembra 1904. godine osnovana Prva podoficirska pionerska škola pod rukovodstvom poručnika Jovanovića. Ova škola trebala je da obučava vojno inženjerijski kadar za potrebe crnogorske vojske. Predviđeni uslovi za pitomce ove škole bili su: da su starosne dobi od 20 do 24 godine, da su po prirodi bistri, po mogućnosti da su pismeni, da su zdravi i razvijeni. Još jedan uslov bio je i da potiču iz imućnijih porodica, ovo iz razloga da ne bi domaćinstvu iz kojeg potiče

² Joko Nikov Jovanović (1871–1955), brigadir. Kao stipendista knjaza Nikole Petrovića upućen je u Carigrad na liceju „Galatasaraj“. Jovanović je završio Artiljerijsko-inženjerijsku akademiju 1898. godine u Carigradu. Akademija je trajala četiri godine. U čin potporučnika unaprijeđen je 14. decembra 1900, u čin poručnika 25. marta 1901, a kapetana 9. septembra 1909. godine. Radio je u Upravi građevine i saobraćaja u kojoj je vršio inženjerijske i sekretarske poslove. Jovanović je od 14. septembar 1904. godine preveden na službu u Stajačkoj vojsci kao komandir crnogorske vojske. U Prvom svjetskom ratu bio je komandant brigade Stajačke vojske u Đakovici, jačine dva bataljona.

pitomac bilo narušeno imovno stanje ukoliko njihov član bude devet mjeseci na obuci i kasnije na službi. Nakon izvršenog odabira i selekcije kadra, u školu je upisano 20 mladića, koji su nakon devetomjesečne obuke proizvedeni u pionerske desečare i raspoređeni na službu u Stajaćoj vojsci. Obuku iz inženjerijskih predmeta (fortifikacije, utvrđenja)³ držao je Joko Jovanović, a ostale vojne i opšte predmete drugi oficiri.

Već krajem 1905. godine iz Carigrada dolaze inženjerijski poručnici Blažo Vrbica⁴ i Stevan Radović sa završenom Artillerijsko-inženjerijskom akademijom. Ovi oficiri i sami se uključuju u proces nastave. Time se počinje stvarati stalni inženjerijski oficirski kadar crnogorske vojske. Sa tri inženjerijska oficira školovana u inostranstvu i jednom klasom svršenih pitomaca Pionerske podoficirske škole Stojće vojske stvaraju se osnove za osnivanje prve pionerske čete. Prva pionerska četa osnovana je 1905. godine i ona je ostala okupljena na vježbi osam mjeseci.⁵ Još 20 pitomaca iz svih krajeva Crne Gore, 8. aprila 1906. godine primljeno je u drugu klasu Pionerske podoficirske škole. Druga partija pitomaca okončala je školovanje 21. aprila 1907. Godine, kada su proizvedeni u pionerske desečare Stajeće vojske. U cilju nastavka daljeg školovanja inženjerijskog oficirskog kadra, 30. novembra 1906. godine u Vojničku školu primljeni su pionerski podoficiri iz prve partije koji su završili 1905. godine. Nakon završene Vojničke škole, 14. februara 1908. godine proizvedeni su u pješadijske potporučnike. Ovim je crnogorska vojska dobila prvi pionerski oficirski kadar školovan u domaćim oficirskim institucijama. U periodu od 1904. do 1907. godine ostvaren je značajan napredak u razvoju inženjerije crnogorske vojske: osnovana je podoficirska pionerska škola, školovan podoficirski i oficirski kadar i stvo-

³ DACG, MV, Knjiga o službenim i ličnim odnosima oficira 1905.

⁴ Martinović, Srđa, *Crnogorski generali u Vojsci SHS/Jugoslavije*, FCJK, Cetinje, 2017.

⁵ Vuković, Miloje, *Crnogorska vojska 1878–1914, Pobjeda*, 8. avgust 1979, str. 12.

rena prva pionerska četa. Na takvim solidnim osnovama u periodu 1907–1908. godine osnovano je još tri pionerske čete čija je obuka traja od šest do osam mjeseci. Druga partija pitomaca Pionerske podoficirske škole upisana je 10. marta 1909. godine na Vojničkoj (oficirskoj) školi. Oni su nakon tri godine proizvedeni u pješadijske potporučnike.

Uredbom o ustrojstvu Ministarstva vojnog, donešenoj 2. decembra 1910. godine, članom 8 osnovan je Artiljerijsko-inženjerijski odsjek koji je do tada bio samo Artiljerijski odsjek. Ovaj odsjek, pored artiljerijskih poslova, imao je i inženjerijske poslove u prvom redu: građenje, opravku i održavanje vojnih zgrada za smještaj vojske, stoke, građevinskog materijala i nadzor nad ovim poslovima, zatim građenje, održavanje tvrđava i uopšte utvrđenja, nabavka inženjerijskog materijala, itd. Zadaci odsjeka bili su i izrada trebovanja i predračuna, kao i rješavanje za nabavku građevinskog materijala i alata za vojsku, radionice i slagališta, kao i kupovina zemljišta i zgrada za vojnu upotrebu, pribavljanje sentencija za ovo i čuvanje, prodaja i davanje pod najam vojnodržavnog imanja. Ovaj odsjek od inženjerijskih poslova bio je zadužen i za: proučavanje pitanja, preustrojstva, pravila, propisa, uputstava i njihovu zamjenu kod inženjerije, sređivanje službenih lista inženjerijskih starješina, njihovo raspoređivanje i rasprava o svim pitanjima iz domena inženjerije. U poslove odsjeka spadao je nadzor nad jednoobraznom nastavom, vaspitanjem, vojničkim duhom i disciplinom, jednako tumačenje zakona i propisa i uputstava iz oblasti inženjerije, kao i pregled brojnog stanja, vođenje tačnog računa o oružju i oruđu.⁶ Na čelu Artiljerijsko-inženjerijskog odsjeka nalazio se šef u činu komandira sa dva pomoćnika, jednim artiljerijskim i jednim inženjerijskim kapetanom.

U mirnodopskim vremenima, prema uredbi iz 1908. godine, svaki divizijski okrug obrazovao je jednu pionersku čet

---

⁶ Uredba o ustrojstvu Ministarstva vojnog, 2. decembra 1910, član 17.

jačine pet vodova, od čega je jedan bio vod vojnih telegrafista. Četom je rukovodio kapetan, po mogućnosti inženjerijske struke. Pionerska četa sastoji se od jednog komandira čete (kapetan), četiri komandira voda (poručnici), devet vodnika, 17 desetara, 90 redova, 20 konjovođa i toliko konja.⁷ Tako da se pionerska četa sastojala od oko 140 oficira i vojnika, kojima se naravno moglo u ratnim okolnostima pridodati još nešto redova u slučaju potreba. U slučaju mobilizacije i ratnih okolnosti, prvi vod pionerske čete pridodaje se diviziji, a ostala tri pionerska voda ulaze u sastav brigade. Divizijski pionerski vod sastoji se od komandira čete (kapetan), 6 podoficira i 24 redova.⁸ Vod se dijeli na mostovni park i prtljažnu i alatnu komoru. Mostovni park sastavljen je od dva podoficira i šest redova, dok prtljažnu i alatnu komoru čine četiri tovarna konja i četiri konjovođe koji nose posuđe i teški alat, kao i dva manja, dvije ćuskije, dvije burgije, četiri velike šege, osam sjekira, osam kazmi, osam lopata, klince, gvožđa, konope, žice, prah, eksploziv, telju i pumpe za vodu.⁹ Divizijski pionerski vod od opreme je posjedovao: sjekire, krampe, lopate, šege, maljeve i sitniji alat. Sastav brigadnih pionerskih vodova se nešto razlikuje od divizijskih, a sastoji se od: tri komandira voda (poručnika), 18 podoficira i 60 redova. Svaki pioner – redov nosio je po jedan komad alata koji je podijeljen tako da bude: četvrtina sjekira, četvrtina kazmi, četvrtina lopata i četvrtina šega, maljica i ostalog sitnog alata.¹⁰

Vojna inženjerija dočekala je početak Prvog balkanskog rata u oktobru 1912. godine sa četiri pionerske čete, sa 40-ak nižeg starješinskog kadra sa osnovnim inženjerijskim znanjem, osnovanim Artiljerijsko-inženjerijskim odsjekom i nešto inženjerijskog alata i opreme dobijene putem donacije. Jačina vojne inženjerije u oči balkanskih ratova iznosila

⁷ Babić, Branko, Crnogorska vojska 1878–1912, *Pobjeda*, 23. septembar 1979, str. 14.

⁸ *Crnogorski zakonici 1796–1916*, knj. IV, str. 619.

⁹ Isto, str. 620.

¹⁰ Isto.

je oko 550–560 ljudi. Međutim, iako je stvorena solidna osnova, razvoj inženjerije kao složene vojne struke i dalje nije bio na odgovarajućem nivou. Zato su inženjerijski radovi u toku balkanskih ratova relativno i djelimično primjenjivani. Inženjerijski radovi su se naročito sprovodili prilikom opsade dobro utvrđenog Skadra. Pionerske jedinice su podizale streljačke zaklone od neprijatelja jer je površina oko skadarskih utvrđenja uglavnom bila brisani prostor. Pionerska četa izvodila je i radove na izradi i prilagođavanju saobraćajnica za nesmetani i olakšani prolazak crnogorske vojske. Najveće inženjerijske aktivnosti sprovodila je pionerska četa Primorskog odreda na potezu Skadarskog jezera do rijeke Kira i na potezu oko Taraboša. Najveće poteškoće crnogorskoj vojsci prilikom opsade Skadra zadavala je žičana prepreka ispred skadarskih bedema koji nije imao prirodne prepreke. U takvim uslovima svaki pokušaj napada crnogorskih jedinica nailazio je na žičane prepreke i crnogorske vojnike pretvarao u lake mete. Pionerska četa je pokušavala da olakša crnogorski proboj korišćenjem sjekirica, makaza za kidanje žiče i ručno pravljenih bombi i eksplozivnih sredstava koja su trebala da uklone postavljene prepreke. U okviru pionerske čete jedinica naoružana sjekirama nazivala se popularno „sjekirašima“. U toku skadarske operacije pionerske jedinice izrađivale su i improvizovane bombe dugačke dva do tri metra koje su ručno uguravane u prepreku i aktivirane zapaljivanjem sporogorećeg fitilja (štapina).

Za vrijeme Prvog svjetskog rata 1914–16. godine inženjerija crnogorske vojske brojala je sedam četa: šest pri svakoj diviziji i jedna pri Vrhovnom štabu. Međutim, ovaj raspored varirao je u zavisnosti od situacije na terenu i rasporedu vojske, tako da su zapravo djelovale četiri pionerske jedinice pri četiri odreda (Lovčenskom, Hercegovačkom, Sandžačkom i Starosrbijanskom). U ovom ratu nijesu izvođeni veći inženjerijski radovi. Izrađivani su streljački zakloni, ali samo na položajima na kojima su se crnogorske jedinice zadržavale

duže vremena.¹¹ Nedovoljna primjena inženjerijskih radova u ratnim operacijama crnogorske vojske ima više uzroka, među kojima su najvažniji: malobrojnost pionerskih jedinica, njihova slaba opremljenost, konfiguracija crnogorskog tla koje obiluje prirodnim zaklonima, navike i karakter crnogorskog vojnika za kojeg korišćenje vještački napravljenih zaklona nije bilo u skladu sa njegovim vojničkim duhom i vaspitanjem, česte promjene položaja i pokreti jedinica. Pionerske čete imale su najvažnije aktivnosti prilikom izrade utvrđenja, nijesu bile česti učesnici borbe, obično su u slučaju širih vojnih operacija bili u sastavu rezerve, a pioneri su korišćeni i kao nastojnici, a rjeđe kao radna snaga.

Crna Gora je uspjela da u kratkom periodu od svega desetak godina organizuje pionerske jedinice na nivou četa pri svakoj diviziji crnogorske vojske. U ovom periodu nekoliko oficira školovano je u inostranstvu na prestižnim vojno-inženjerijskim školama koji su svoja znanja uložili na formiranju vojne inženjerije, organizovanju kurseva i prenošenju stečenih znanja i stvaranju adekvatnog kadra. Dva crnogorska vojna inženjera Joko Jovanović i Blažo Vrbica¹² napredovali su u vojnoj hijerarhiji do čina brigadira i brigadnog generala, dok je Stevan Radović bio komandir crnogorske vojske. Nestankom crnogorske države 1918. godine prekinut je i razvoj vojne inženjerije u Crnoj Gori.

---

¹¹ Vuković, Miloje, Crnogorska vojska 1878–1914, *Pobjeda*, 9. avgust 1986, str. 14.

¹² Blažo Vrbica je bio komandir crnogorske vojske, a čin brigadnog generala dobio je kasnije u Vojsci Kraljevine Jugoslavije (prim. autora).

UDK 061.2(497.16Herceg Novi)“1944/1959“

Марија ЦРНИЋ ПЕЈОВИЋ
Херцег Нови

СИНДИКАЛНО КУЛТУРНО-УМЈЕТНИЧКО ДРУШТВО О Р Ј Е Н Херцег Нови (1944-1959)

Сажетак: Године 1945. у Херцег Новоме је фузирано Синдикално културно умјетничко друштво Радник и Синдикално културно умјетничко друштво Орјен. Кроз рад пјевачке, фолклорне, балетске и позоришне секције наставља се културно-умјетнички аматерски рад у СКУД Орјен до 1959. године. Друштво је имало и до 90 чланова. Приређивало је приредбе у граду и по насељима херцеговске општине и шире за државне празнике и другим пригодама. Првих година одржаване су и по четири приредбе мјесечно. Програм приредби био је састављен из хорског пјевања, рецитација, фолклорне тачке и неког мањег позоришног комада или само се приказивао позоришни комад, као на примјер Нушићев Покојник. Крајем 1953. године дошло је до престанка рада позоришне секције јер је већ радило Градско позориште. СКУД Орјен радило је у вријеме великих оскудица, али је марљивим радом успјело да сакупи знатан број позоришних реквизита и ношњи. Поред тога бринуло је и о потребама својих чланова. Имало је и малу књижницу састављену углавном од позоришних комада.

Овај рад је настао на непотпуно сачуваној документацији СКУД Орјен која се налази у Државном архиву Црне Горе Цетиње, Архивском одсјеку ХерцегНови.

Кључне ријечи: СКУД Орјен, Правила, чланови, секције - пјевачка, фолклорна, балетска, позоришна, књижница, приредбе.

FOLCLORE SOCIETY OF TRADE UNION "ORJEN"- HERCEG NOVI 1944-1959

Summary: *In 1945 based in Herceg Novi it was founded the Folclore Society of Trade Union by the fusion of the two the union societies "Worker" and "Orjen ." Through the performance of singing, folklore, ballet and theater sections, UFLS "Orjen " continues its cultural and artistic amateur work until 1959. The Society numbered up to 90 members. It performed in town, its suburbs and beyond the municipality for state holidays and other occasions. In the first few years four events in month were held. The program of the event was composed of choral singing, recitations, folklo-re dances and some smaller theater play or just Nusic' s comedy " The Deceased" was put on stage. At the end of 1953 the theater section has ceased to perform, because the City Theater has already been formed. UFLS " Orjen" worked at a time of great scarcity, but with diligent work it managed to collect a considerable number of theater requisites and national costumes. In addition, it also took care about the needs of its members. It was and a small library composed mainly of theater pieces. This paper was created on incomplete preserved documentation of UFS "Orjen", which is located in the State Archives of Montenegro in Cetinje, Herceg Novi.*

Keywords: *UFS "Orjen" , Regulations, members, sections: singing, folklore, ballet, theater, library, performances.*

Увод

Аматерска културно-умјетничка друштва (Грађанска, односно Соколска музика Херцег Нови, Читаоница, Српски, односно Народни дом, Хрватски, односно Југословенски дом, црквени хорови, који су дјеловали у Херцег Новом, као и Мјесна, односно Соколска музика и КУД Слога у Ћеновићима, Читаоница на Крушевицама чији су чланови успјешно приказивали и *Балканску царицу*) и слична друштва у другим насељима, која су краће или дуже времена дјеловала на територији херцегновске општине, од којих су нека основана у другој половини 19. вијека,

престала су радом 1941. године, својом одлуком или због забране рада.¹

Формирање Друштва

Крајем Другог свјетског рата, 1944. године, основано је у Херцег Новом Синдикално културно умјетничко друштво *Радник*. На састанку 25. августа 1945. године одлучено је да се КУД *Радник* фузира са *Културно умјетничким друштвом Орјен*, што би значило да је већ дјеловао и СКУД *Орјен*, под којим именом је настављен рад. Новоформирано друштво имало је све одлике организације и дјелокруга рада, па и Правила о раду као и друштва која су дјеловала до рата. Послије престанка рада, током четворогодишње окупације и потпуном политичком и друштвеном промјеном, није одмах могло доћи до знатне промјене у организацији аматерских културних друштава. Сачувана су правила друштва *Радник* која је 14. августа 1945. године Земаљски одбор јединствених синдиката радника и намјештеника за Црну Гору потврдио, а крајем истог мјесеца, Мјесно синдикално вијеће јединствених синдиката радника и намјештеника Херцег Нови упутило Управи Синдикалног *културно просвјетног друштва Орјен*.

Из сачуване архивске грађе друштва *Орјен* не може се закључити зашто су ова два друштва била дио синдикалне организације. У Правилима, члану 2, пише: *Друштво ће стално и систематски прикупљати све раднике, намјештенике и пријатеље Ј.С.Р.Н. Југославије а који желе да се баве културно умјетничким радом. У сљедећем члану пише: С.К.У.Д. друштво саставна је организација Ј.С.Р.Н. Југославије.* На основу Правила синдикалних вијећа за

---

¹ Подаци изнесени у раду су из Архивског фонда СКУД *Орјен* који се налази у Државном архиву Црне Горе Цетиње, архивском отсјеку Херцег Нови и нека лична сазнања.

Црну Гору и Боку, друштво је било заступљено у Мјесном синдикалном вијећу Херцег Нови и плаћало чланарину. Као и у правилима Читаоница, односно домова из предходног периода и у овим правилима се осликава и политичко стање датог времена.

- Први задатак Орјена је био: *Да активно учествује у развијању нове истинске и слободне народне умјетности која је поникла из ослободилачке борбе наших народа, а која је уско повезана са интересима најширих народних маса.*
- Члан 4. тачка 2: *Да помаже својим умјетничким радом, развија ударнички покрет такмичења у привредној обнови земље.*
- Тачка 3 гласи: *Да културно умјетничким радом помаже изградњу и учвршћивање Демократске Федеративне Југославије и њене народне власти, да развија истинско братство и другарство народа, оданост и љубав према домовини и народу.*
- У истом духу је и сљедећи задатак: *Да учествује у културним манифестацијама и приредбама у Херцеговине и ван њега по градовима и селима; његује и развија пјесме, музику, позориште, рецитације итд. а које ће служити ширењу и учвршћивању јединства и солидарности радничке класе и допринјети учвршћивању савеза радника и сељака и других народних маса у јединственом Народно Ослободилачком Фронту.*

Ако упоредимо постављене задатке у Правилима из 1945. године и Правила Друштва донесена у ранијим периодима уочава се да у оним ранијим, поред задатака на културно просвјетном раду, истиче се прије свега развијање националне свијести, језика и културе у односу на туђинску власт. Послије Уједињења 1918. године,

такође, налазимо елементе политичких прилика, па се од 30-их година у Краљевини Југославији наглашава његовање југословенства. Да ли су Правила из 1945. године била прописана или усменим препорукама усмјерена од виших синдикалних инстанци или су била жеља оснивача и управе ових друштава да изрази приврженост новој власти или одраз политичко друштвеног миљеа, тешко је закључити. Поред наведеног, још неке одреднице Правила у извјесној мјери су препрека већем броју оних који су жељели и могли много дати у ширењу културно-умјетничког аматеризма. Тако, редовни члан Друштва је могао постати сваки члан синдиката или пријатељ синдикалног покрета. Потпомагајући члан Друштва могло је постати свако лице *које симпатише и материјално помаже раднички покрет ако га прими у чланство управа друштва*. Било би сасвим природно да је члан могао бити не само члан синдиката или пријатељ синдикалног организовања, већ и члан Народног фронта, Антафишистичког друштва жена, Народне омладине (што је у пракси и примјењивано). Такође, сви они који су имали право гласа (јер је тих година неким појединцима одузето право гласа и све што то повлачи и то најчешће због сарадње, односно због подржавања окупатора или оних којих су с њим сарађивали), што потврђује и члан 7: *Члан друштва не може постати ни остати онај који се прије чланства или за вријеме чланства огријешо о интересе Демократске Федеративне Југославије*.

Може се закључити да је на писање Правила друштва Орјен утицало више фактора - политичко и друштвено превирање, још недонесени нови закони и њихова примјена, вријеме у којем се многи појединци нијесу прилагодили новонасталој друштвеној и политичкој ситуацији, када су највећи дио одлука доносили моћни локални политичари, носиоци нове власти као продужена рука њихових надређених. То потврђује да су се првих

година по завршетку рата прослављали црквени и народно-црквени празници и одржавали црквени обреди, вјенчања, крштења, сахране, без икаквих ограничења. Прослављали су се божићни празници, па је војска настала од партизанских јединица наставила налагати бадњаке испред цркве св. Арханђела и Михаила у Новом, као и војска Краљевине Југославије у претходном периоду. Свештеници су палим борцима одржавали парастосе, играло се коло као и прије рата на градском тргу, на дан св. Саве, славиле су се крсне славе. Тако је, на примјер, ово Друштво учествовало *у вјерско националној прослави Велике Госпојине на Савини 28. августа 1945. године*. Двије-три године касније дошло је до прећутних забрана слављења поменутих празника. Но велики број је наставио празновати Божић и крсну славу, крстити дјецу, сахрањивати своје умрле уз црквени обред. То су били, прије свега, они који нијесу били чланови Комунистичке партије или који нијесу настојали да то постану да би дошли до уноснијег радног мјеста. Многи родитељи ортодоксних партијаца престали су славити крсну славу, Божић, Ускрс због забране од стране њихове дјеце, али био је већи број оних који су ишли код својих родитеља на славље или их подржавали у томе, образлажући да то раде због старости родитеља или из поштовања према њима.

Органи Управе *Орјена* били су као и у просвјетно-културним друштвима у претходном периоду: скупштина, предсједник, секретар, благајник, надзорни одбор, комисије. Њихова права и обавезе била су углавном идентична онима од краја 19. вијека и остала су мање-више иста до краја 20. вијека, па и до наших дана.

У сачуваним документима као предсједника Друштва налазимо: Ђорђа Огњеновића, Мирослава Црнића, који је дао оставку 1946. године, Ива Срготу, Стева Суботића, Николу Дунђеровића, уз још неке. Већи број њих били су занатлије.

Обавезе и права чланова

СКУД *Орјен* је 25. новембра 1945. године имало 64 извршујућа и 74 потпомагајућа члана. Једанаест година касније било је 85 чланова, од којих је мали број био члан синдиката, а највећи број је био из редова омладине, углавном ђака средњих школа. Слично стање налазимо и идуће године када је било 90 чланова, како сазнајемо из извјештаја о раду тих година. Наглашава се да број чланова током године варира, јер једни чланови одлазе, а други долазе. Учествовање у раду ових Друштава сматрало се у одређеном времену као врста обавезе. Јуна мјесеца 1945. године, упућен је акт рејонским одборима Народног фронта са именима извршујућих чланова: из Србине једанаест, Мељина један, Савине и Старог града по девет и Игала четири, наводећи колико је појединаца у периоду од 23. априла до 19. јуна провело часова на културном-просвјетном раду. Највише је провео један члан - 102, а најмање - 14.30 часова.

У то вријеме, чланови Народног фронта, а то су били сви одрасли становници, осим оних који нијесу имали гласачко право, морали су добровољно радити на разним општим пословима (чишћење рушевина, уређење околине, засађивање наранчи и др.), па се у акту упућеном рејонским одборима Народног фронта наглашава да се набројани часови активно проведени у овом Друштву сматрају као извршење радне обавезе у своме рејону. О дисциплини, прије свега о редовном долажењу на пробе, водило се строго рачуна па је, на примјер, један члан хора писмено опоменут јер пет пута заредом није оправдао изостанак. Исте 1945. године, на једном састанку је констатовано да пјевачка секција броји 50 чланова на папиру, а да их на дјелу има 30, док свега њих 20 без закашњена долази на пробе. Ништа боља ситуација није била ни 1956. године, када се у извјештају износи да је те године рад био доста

слаб, а узрок је недисциплина јер на пробе не долази и до 60% чланова. Било је и веома савјесних активних чланова што казује сачуван писмени извјештај од 24. септембра 1945. године: *у име дисциплинског одбора и водитељства надзора над друговима и другарицама овога пјевачког друштва имам част да са овога мјеста похвалим неке другове и другарице које заслужују за њихов рад у корист друштва те бих и надаље желио да други пут истакнем више него сада, а ове које ћу сада да прочитам молим да се и надаље такмиче ко ће више да учествује како на пробама тако и на јавним наступима. Такође молим оне који су мало заостали да ове прве престоигну.* Затим су прочитана имена 21 члана. У наставку се наводи да има чланова који касне по пола сата и нијесу могли то да оправдају, али је то била само њихова непажња, сматра извјестилац. Онима који су изостали три пута није послата писмена опомена, јер се чекало да се ти чланови врате са пливачке турнеје па да се онда закаже конференција. Крај извјештаја гласи: *А сада ћу да завршим своје излагање и поздрављам вас са другарским поздравом: Смрт фашизму - Слобода народу,* као што је било уобичајено тих година (извјештај није потписан и не зна се којом приликом је саопштен).

Управа Ватерполо пливачког клуба *Јадран*, маја 1946. године, тражи да се ослободе њени чланови који су били и чланови хора: Бруно Борас, Ђорђе Браунер, Мир-Мирслав Поробић, Саво Краљевић, Мишо Лазаревић, Бранко Познановић, Боро Килибарда, Бато Ђорђе Поповић и Бато Јован Шабовић, јер су играли утакмицу у Тивту. Исте године упућена је молба директору Реалне гимназије да одобри ван времена одређеног за изласке (тада и шест-седам година касније ђаци средњих школа и у вријеме школског распуста могли су излазити до одређеног времена – мислим до 20 часова, а касније само уз пратњу родитеља или старијих особа) ђацима-члановима хора:

Сени Килибарди и њеном брату Бору Килибарди, Нади Павичевић, Ђорђу Бату Поповићу, Славки Кршанац, Мирославу Миру Поробићу, Познановић Бранку, Мишу Лазаревићу, Дабовић Никши и Бруну Борасу. Управа Друштва истог мјесеца јуна те године тражила је од директора гимназије и Учитељске школе изостанак са часова за оне ђаке који су судјеловали у позоришном комаду који су требали одиграти на Груды-Конавлима. Назначено је и вријеме одласка возом у 12.18. и повратак у 22.10 часова. Члановима који су са Друштвом учествовали 5 дана у програмима 1948. године приређеним на радилиштима пруге Никшић – Титоград, а који нијесу били запослени у државним предузећима Љубици Ченић и Ивану Шурану, радницима кројачке задруге, Карлу Циберу бријачу, Светозару Здравковићу дневничару у Грађевинском предузећу, Министарство просвјете Црне Горе одредило је дневнице и то Ченић Љ. 400, а осталима по 700 динара.

Било је и писмених молби за ослобађање од активног чланства. Половином фебруара 1946. године Сергију Кудријевићу, руском емигранту, члану хора који је похваљен за активност и дисциплину, прихваћена је оставка. У молби је навео да живи више од 25 година у Херцег Новом и да је током тих година увијек учествовао у мјешовитим зборовима (мисли на хорова), да има 62 године и да предаје руски језик у гимназији, па није у могућности да и даље активно учествује у раду хора. Претходне године уважена је писмена молба Секуле Гудеља у име његове кћерке, ученице, члана хора, да се ослободи обавеза, јер је поред учења потребна својој мајци која је лошег здравља. Елеонори Мартинети, такође чланица хора, уважена је молба због удаје, док је Ацу Станишићу, члану Друштва, одбијена молба за престанак чланства. Молба Анђелке Вучетић 1947. године да буде члан хорске и балетске секције није у потпуности испуњена јер је примљена *сада* само у балетској секцији. У корист чланова: Маргите

Лисјенко, Сене Килибарда и Душанке Мршић, које су биле у болници због задобијених повреда у љето 1945. Године, када се преврнуо камион којим су се враћале са Цетиња гдје је Друштво гостовало, одржана је приредба 25. августа. Годину дана касније, водила се брига о лијечењу руке Маргарите Лисјенко руководиоца музичко-балетске секције (вјероватно посљедица поменутих повреда).

Услови рада

Услови за рад у послеријатним годинама били су веома лоши, прије свега у немогућности набавке реквизита за рад. Друштво се у јесен 1945. године обратило Среском народном одбору Херцег Нови за набавку 60 кајданки за хор које су се могле набавити у Дубровнику, у федерацији Хрватској како стоји у молби, па се тражи да их подрже како би могли од надлежних власти у Дубровнику да добију дозволу *односно бон за куповину потребног нам материјала*. Исте године тражили су од Градског народног одбора града 45-50 килограма *масног папира* за преписивање улога и исто толико пакпапира за рекламе. Фебруара 1946. године, Друштво се захваљује Народном позоришту у Београду за шест перика које су добили преко Новљанина Божа Терзовића који је тада живио у Београду. Захвалница завршава ријечима: *Наше друштво корачаће са још већом вољом и импулсом у ударничком културном раду јер види подршку у Вама тј. у нашим највећим професионалцима у томе раду*. Исте године обратили су се и Народном казалишту у Загребу *да иде један друг њихов у бијели Загреб*, па моле да их потпомогну са перикама и другим потрепштинама, а вољни су и да плате. Мјесном градском одбору упутили су молбу да им се изда 2 комада конца, и то 1 бијели и 1 црни који им је био потребан за поправку реквизита као и нешто сапуна за прање истих. Од Црногорског народног позоришта са

Цетиња замолили су једну комплетну њемачку униформу јер је нијесу могли наћи, а била им је потребна да 1. маја одиграју позоришни комад *Велики корак*. За потребе позоришне секције обратили су се почетком 1946. године привредном одсјеку Среског народног одбора Херцег Нови да им изда уз наплату, половне робе, и то блузе и женске и мушке *пењоаре*. Исте године обратили су се Централном одбору синдиката радника и намјештеника у Београду да им по опуномоћеном мјештанину Тому Михаиловићу упуте, уз рачун, савремене позоришне комаде, рецитације и хорске пјесме. Молбе је Управа упућивала не само за потребе друштва, већ и за личне потребе појединих чланова. Од Градског народног одбора, одсјека за снабдијевање, замолили су да за шест *вриједних* чланова издају бесплатно половну одјећу, а ако не могу за све бар за неколико њих. Сачуван је из 1948. године поименичан списак 30 извршних чланова са назнаком броја-величине обуће, којима су преко Мјесног синдикалног вијећа додијељене *тенис ципеле* (тих година није било у слободној продаји ни прехрамбених артикала ни одјеће ни обуће, већ се дијелила у ограниченим количинама преко бонова које су грађани добијали.

Потреба за клавиром као проблем јавља се у СКУД Орјен 1946. године. Из акта упућеног Среском народном одбору Херцег Нови, управном одсјеку, сазнајемо да је клавир власништво Стефаније, рођене Грубић, удовице Душана Ивковића, који је реквирилала Команда мјеста и дала га на употребу омладини, а Друштво га позајмило због неопходне потребе. Како је власница тражила повраћај клавира и није пристала да га још неко вријеме уз накнаду Друштво користи, то се поново моли Срески одбор, који наводи да је Команда мјеста узела клавир на привремену употребу, да донесе коначно рјешење. Вјероватно је клавир враћен власници како је Срески одбор и тражио од Друштва, што потврђује сачувано копија рачуна на име

Шпира Сагера (која није потписана) на суму од 50.000 динара из 1948. године за полован клавир марке *Ф. Волф*.

Недостатак просторија и финансијских средстава увијек су били главни проблем који су пратили рад културно просвјетних друштава, у свим временима. Друштво је имало на располагању просторије бившег Југословенског дома које је користило, како стоји у извјештају из 1958. године, и Синдикално вијеће са својим подружницама, Удружење пензионера и већи радни колективи за одржавање састанака. Поред тога, просторије се нијесу у зимског периода загријавале. Недостатак просторија био је и раније актуелан, па је Друштву била додијељена просторија гдје се данас налази Мјесна заједница Херцег Нови (улаз десно од Сахат куле, с погледом на Трг Николе Ђурковића). Долазило је и до неспоразума између Друштва и Синдикалног вијећа, а било је и *самовољног упада и насилног отварања просторија*.

Финансијски извјештаји из педесет и неких година казују о плаћању утрошка електричне енергије, комуналних дажбина за чистоћу, хонорара за одржавање хигијене у просторијама, за израду плаката, кулиса, али и хонорар диригенту, па и на новчане награде за главну улогу и за маскирање глумаца. Чланарина је сакупљана од појединаца или појединих синдикалних подружница које су биле чланови, као на примјер Синдиката здравствених радника, Удружења професора, Мјешовите подружница државних установа и других. Главни приходи су били од дотација и карата продатих на разним приредбама, чајанкама и игранкама које је Друштво приређивало. Понекад су за успјех на неким смотрама добијане новчане награде као 1957. године, када је добијено 30.000 динара за треће мјесто које је освојио хор на републичкој смотри хорова. Тих година отплаћиване су рате за набављене народне ношње. Било је предлога да се уведе *умјетнички динар на биоскопске улазнице* у корист Друштва и Ље-

тње позорнице. Народноослободилачки одбор Херцег Новог је 1957. године дао Друштву 200.000 динара да би се поново активирала драмска секција. Увијек су сујете, неутемељене амбиције и интереси појединаца резултирали неспоразумима и доводили до престанка рада појединих друштава и не само у овој друштвеној области и не само у овом крају. Из наведене дотације од 200.000 динара закључује се да је престало са радом Градско позориште, па је покушано оживљавање тог сегмента културне активности вратити у *Орјен*. Сјећам се тих година разних прича око позоришне дјелатности у граду, а резултат је био гашење позоришта за дужи низ година односно, до 1968. године. Тада је изведена представа *Народни посланик* Бранислава Нушића, али је ускоро поново замро позоришни аматеризам у овом крају. Познато ми је да је тада неадекватно смјештен велики број позоришних реквизита: кулисе, костими, ношње, мобилијар, што је углавном касније завршило на градској депонији, а понешто и у приватном власништву.

Културно-умјетнички рад

Рад СКУД *Орјен* одвијао се кроз више секција, односно његовало се више умјетничких области: хорско пјевање, рецитовање, фолклор, балет, извођење драмских дјела. Током нешто више од једне деценије рада, СКУД *Орјен* приређивало је најчешће приредбе са мјешовитим садржајем: рецитације, хорске пјесме, фолклорне и балетске игре, драмска дјела дуже или краће форме и обично би на крају програма биле организоване игранке-плес. Приредбе су одржаване обавезно на државне празнике или догађаје везане за народоослободилачку борбу, али и другим пригодама.

Првих година, мјесечно су одржаване и по 4 приредбе. Тако је од 20. августа до 25. новембра 1945. године

одржано 9 приредби, и то по једна у Подима, Мељинама, Мокринама, Клинцима и Рисну и 9 у Херцег Новом (2 у августу, 4 у септембру, 2 у октобру и 1 у новембру). Године 1946. за 1. Мај, приређена је приредба у којој су поред хора учествовали чланови балета, док су чланови дилетанске секције су одиграли драму из шпанске револуције. Том приликом је директор учитељске школе професор Марјан Лекић говорио о значају овог празника. Исте године Друштво је учествовало на Цетињу на прослави 100-годишњице штампања Горског вијенца, када је наступило 40 чланова хора. Срески одсјек унутрашњих послова Херцег Нови одобрио је 16. марта 1946. године одржавање клавирског концерта члану *Орјена*, Милошу Ђуровићу са Зеленике. Он је још као дјечак прије рата имао клавирски концерт. Послије рата завршио је музичку академију и имао успјешну каријеру у Сарајеву. Идуће године, Мјесно синдикално вијеће обавијестило је културно-просвјетни одсјек Среског одбора Херцег Нови да је Друштво припремило богат програм за 1. Мај: неколико наступа хора, фолкорна секција украјинско коло, дилетанска секција драму *Велики корак* и наступ солисте Карла Цибера (касније редовног члана хора Радио Београда). Приредба се одржала у Дому културе (приземље данашње Градске кафане), а у програму је учествовала и Градска музика.

За Републичку смотру културно-умјетничких друштава 1948. године, Друштво је припремило сљедећи програм: *Титов напријед*; народна кола: *Дур-дјевојко*, *молдавско коло* и *карелско народно коло*, *балет Копелију* и *Шопенов валцер*, док је хор увјежбавао дјела Мокрањца, Бркановића, Херцигоње (два дјела), Сингера, Бомбарделија, Погачара и Похора, а позоришна секција задњи чин Нушићевог *Покојника*. Програм је упућен организатору смотре, али и Земаљском одбору народног фронта на Цетињу уз молбу да им помогну са 20.000 динара за превоз и 1.700 динара

за материјал и *швење* костима за балет секцију. Те године, крајем јуна мјесеца, посјетили су градилишта пруге Никшић–Титоград. Каснијих година број наступа био је знатно мањи. Хорска, рецитаторска и фолклорна секција наступиле су 1957. године укупно 12 пута, а заједнички 5 пута - за болеснике у Игалу, грађане Тивта, припаднике ЈНА у Дому ЈНА у Херцег Новом, на омладинском збору загорских села, на дан Октобарске револуције. Идуће године наступали су свега три пута и то на 40-годишњицу Побуне морнара у Боки Которској, за 8. март. Учествовале су хорска, рецитаторска и фолклорна секција које су за 8. март извеле свој програм на маскираном балу у хотелу *Бока*.

Хорска секција, поред напријед наведеног, учествовала је у многим приредбама, а на Републичкој смотри хорова 1957. године заузела је треће мјесто. Те године су увјежбане пјесме: *Нова Југославија, Какву цуру видјех мајко, Сијај,сијај солчице, Звијезда вечерњача, Слава херојима, На барикадама, Од Триглава до Балкана*.

Носилац позоришног живота првих година по завршетку Другог свјетског рата у херцеговском крају било је *Синдикално Културно умјетничко друштво Орјен*. На основу непотпуно сачуване архиве *Орјена*, могуће је доћи до сазнања која су се позоришна дјела припремала и изводила. Позоришна секција је 1945. године имала 33 члана, од којих 15 жена и 18 мушкараца. Током љета и јесени 1945. године одиграни су позоришни комади: *Дугме*, шала у једном чину од Б. Нушића, *Ћорав рачун*, шала у три слике из босанског живота од Салиха Казазовића и *Штрајк* од Мирослава-Мирка Црнића глумца-аматера и редитеља овога друштва. Комад *Штрајк* је одигран исте године у Подима, Мељинама, Клинцима и Мокринама. У њему су, у два чина, играли: Сргота Иво, Хинић Милутин, Лепетић Марко, Огурлић Вељко (Вељко), Киш Гојко (Гојо), Радецки Антун, Терзић Радивоје, Велаш Гојко, Север

Петар, Копривица Јованка и Каружић Ана. Комад није имао неку умјетничку вриједност, већ је писан у духу и за потребе времена када је настао и када се приказивао. Радња се одвијала у Краљевини Југославији, у вријеме одржавања једног штрајка којег су организовали фабрички радници тражећи повећање наднице. Дио представе се одиграва у кући једног радника, а дио у жандармериској станици. Приликом сукоба штрајкача и жандармерије рањен је ножем један жандарм, а за то невино оптужен један од радника. Један радник из редова организатора издао је своје другове и лажно оптужио свога друга да је ранио жандарма, али када је видио како страда невино оптужени, признао је сарадњу са полицијом и изјавио да је он извршилац кривичног дјела. Природно, у тексту налазимо погрдне изразе од стране власти за раднике који се сматрају комунистима, као и приказ тешког живота радника и њихово вјеровање да ће једнога дана живјети од свога рада. Аутор *Штрајка* је био поријеклом из Горског Котара, рођен у Завидовиће 1905. године, по занимању фирмописац, који је у Херцег Новом живио (рачунајући и војни рок) од 1928. до смрти 1994. године. Једно вријеме био је у управи Југословенског дома, члан хора св. Јеронима, предсједник *СКУД Орјен*, аматер глумац и редитељ и пола године професионални глумац у Црногорском народном позоришту на Цетињу, гдје је у *Госпођи министарки* 1945. године играо главну улогу, поред познатих глумачких имена Северина Бијелића, Петра Беговића, Васа Перишића, Душана Поповића, Петра Спајића, Милоша Јекнића и других. Познато ми је, на основу плаката да је у Црногорском позоришту играо и у *Покојнику* и *Дјевојачкој клетви*. Једно вријеме члан овога позоришта био је и глумац аматер из Херцег Новог Ђорђе Мирковић, такође члан *Орјена*.

Позоришна секција *Орјена* припремила је позоришни комад *Покојник са предигром у три чина* од Бранислава

Нушића крајем септембра 1946. године. Комад је режирао М. (Мирослав) Црнић, а играли су Ђ. (Ђорђе) Мирковић, И. (Иво) Сргота, А. (Ацо) Станишић, П. (Петар) Вучетић, В. (Вељо) Огурлић, М. Црнић, А. (Андро) Клисура, Ј. (Јован) Шабовић, С. (Стево) Суботић, Ђ. (Ђорђе) Крстинић, И. (Ина) Делаведова, З. (Зорица) Суботић, Д. Вејновић, Н. (Никица) Дунђеровић, А. (Анка) Ћоровић, О. (Олга) Челановић и М. Даниловић (имена у загради дао аутор). У програму за приредбу која се припремала за Први мај 1947. године предвиђено је било и извођење комада из шпанске револуције *Пушка госпође Карар*. У току наредне године, почетком јуна мјесеца у Кутима је одигран позоришни комад *Кијавица* од Б. Нушића. Јула мјесеца упућена је молба Просвјетном одсјеку Среског народног одбора Херцег Нови да се одобри одржавање приредбе у Рису 1. августа, на којој ће се извести и позоришни комад *Бјесно пето* од М. Чаће, а за 18. децембар пријављена је изведба позоришног комада *Силом љекар од Молијера*. Представа се требала одржати у 20 часова у Херцег Новом у сали Дома културе (некадашњој Соколани). Те године уигран је и позоришни комад *Велики корак, док је наредне игран Ђидо*, а 1949. године припремљен комад *Пучина* од Б. Нушића, као и комад *Из мрака*. У записницима са састанака Управе Друштва током 1950. и 1951. године наводе се само наступи хорске и фолклорне секције. Драмска секција је током 1952. године изводила успјешно позоришни комад *Превару* од Л. Шпандекера и расправљало се о избору новог комада. Почетком наредне године констатовано да је спласнуо рад драмске секције, али је одмах настављен рад на припремању једночинки. Тако је у априлу изведена једночинка *У петак*, да би већ крајем године била донесена одлука да се не предузимају никакве активности у вези рада драмске секције, већ да се убудуће помогне рад *Градског позоришта*. Међутим у прољеће идуће године, Друштво је било веома активно што

се види из програма рада којим је тачно одређено којег ће дана гостовати у којем селу херцеговске општине. Поред учествовања хорске и фолклорне секције, у програму је уврштена и једночинка *Чичак* и шаљиви игроказ *Раф* *полаже шоферски испит*.

Током наредне четири године, драмска секција није радила (често је у Друштву долазило до промјена чланова Управе, чему се морало посвећивати много времена, а нови чланови доносили су и нове погледе на саму концепцију програма рада). На сједници Управе 19. септембра 1957. године, предложено је да се поново формира драмска секција, што је поновљено марта 1958. године са задатком да она преузме инвентар *Градског позоришта* те да *активира снаге које су тамо радиле*. То значи да је и Градско позориште већ било престало са радом. Овај састанак Управе је посљедњи за кога постоји записник. Међутим, на основу *Књиге благајне* посљедњи упис извршен је 16. октобра 1959. године што значи да је *КУД Орјен* тих дана престало са радом.

Члан *Орјена* Јукић Казимир примљен је за члана позоришта у Котору, с тим да се јави 20. новембра 1948. године. Управа *Орјена* упутила је допис у којем моли да се К. Јукић може задржати у Херцег Новом до 29. новембра јер је припремио улогу за тај дан као члан позоришне секције.

Стручну помоћ Друштву пружали су и појединци из Армије који су служили војни рок или из сталног састава. У другој половини 1957. године било је 9 чланова хора припадника Армије, а потпуковник Чалић пјевао је у хору и соло. Диригента хора Ивана Лазарова, због презаузетости, замјењивао је Цвјетко Ивановић, диригент хора Радио Титограда који је тада служио војни рок у Херцег Новоме. Један припадник Армије је увјежбавао фолклорну секцију.

Неспоразуми који су настали између руководства Синдикалне организације Херцег Новог и позоришне

секције *Орјена* довели су до стварања *Градског позоришта Херцегнови*, које је према сачуваном плакату у сезони 1952/53. извело 22. децембра 1952. године, у сали Дома културе, премијеру позоришног комада из народног живота са пјевањем у три чина (4 слике) *Сеоска лола* од Е. Тота. Умјетничко вођство повјерено је било Душану Поповићу, редитељу Народног позоришта Цетиње, редитељ је био Мирко Црнић, диригент Иван Багатела, сценограф Саво Вујовић, сликар и професор у Умјетничкој школи у Херцег Новоме. Поред напријед поменутих глумаца Ћ. Мирковића, А. Станишића и М. Црнића, играли су и Бруно Борас, Нада Мирковић (кћерка Ђорђа, касније удата Зидар), Вида Тимотијевић, Мира Фирањ, Томо Мијајловић, Јелена Николић (касније удата Вучетић), Мила Драшковић, Шпиро Букоровић, Лесо Доклестић, Ана Сагер, Илија Пушић, Милутин Хинић и Здравко Чуквас, уз судјеловање оркестра Градске музике и статиста. Суфлери су били Ирена Кикељ (касније удата Чуквас) и Текла Јовићевић. Столарске радове је извео Милан Бакрач, а фризер је био Момо Станић. Коришћени су дјелови костима из Народног позоришта Цетиње, а освјетљење из *свјетлосног парка Ловћен филма*. У програму одштампаног плаката (29x20,5цм) је наведено:

Почетак у 20 сати а свршетак око 23 сата. Преставе почињу тачно у одређено вријеме те се након почетка публика неће пуштати до свршетка чина. Цијене улазница: Паркет 1. Динара 80.- Паркет 2. Динара 60.- Сједиште на балкону Динара 50.

Продаја улазница свакога дана на благајни биоскопа од 10 до 11 и од 17 до 18.30 сати.

Дјеци испод 12 година није дозвољен приступ

Вјероватно у истој позоришној сезони 1952/53. Године, одигран је и позоришни комад у 3 чина *Скамполо* од Дариа Никодемија, који је режирао Мише Рачић, редитељ дубровачког Народног казалишта. Сликарске радове, како стоји у програму, обавио је Саво Вујовић, столарске Гојо

Киш, електричне Раде Чепрњић, кројачке Мира Фирањ, а суфлер је била И. Кикељ. Поред помињаних глумаца аматера А. Станишића, Н. Мирковића, М. Црнића, М. Хинића, И. Пушића, Ј. Николић и А. Сагера, играо је Дудо Шпилар (који је касније био технички директор Југословенског драмског позоришта у Београду и директор Студиа *Бока-Љетна* позорница у Херцег Новом). У програму који је дијељен посјетиоцима приликом улаза, поред наведених података дата је доста ошпширна биографија аутора дјела, као и садржај комада.

У сезони 1954/55. година је одигран позоришни комад из народног живота са пјевањем у пет чинова *Дјевојачка клетва* од Љ. Петровића. Редитељ је био Десимир Петровић, сценограф Митко Булајић, сликар, диригент Иван Багатела уз судјеловање оркестра Градске музике Херцег Новог. Суфлер је била Ирена Кикељ, електрични ефекти Милош Гарзичић и столарски радови Гојко Киш. Глумили су, поред већ помињаних А. Станишића, П. Вучетића, Ђ. Мирковића, Ине Делаведове, М. Хинића, Л. Доклестића, Ј. Николића, и Петронела Павловић, Еџија Ђорђевић (рођена Sasso, касније глумица професионалног позоришта у Котору), Јоне Кошио, Загорка Краљевић, Далибор Франћески, Никола Гвозденовић, Зоран Црнић (син Мирослава који је боравио на школовању ван Херцег Новог од 13. године, а 1954-55. године због похађања Умјетничке школе накратко прекинуо школовање ван родног града и поново наставио) и Коста Мирковић (син Ђорђа).

Градско позориште Херцег Нови само се бавило позоришном умјетношћу, а из сачуваних плаката сазнајемо већи број података. Поред назива позоришног комада, мјеста, дана и часа одигравања и цијена улазница, објављиване су улоге и имена глумаца, редитеља и других учесника у реализацији одређеног позоришног комада. На самом улазу посјетиоцима су дијељени и програми, па је за позоришни комад *Скамполо* у програму наведено и име

суплера. Тако је на неки начин, као и у професионалним позориштима, признаван рад свих учесника у извођењу одређене представе и њеном успјеху. Навела сам извођење ових позоришних комада од стране Градског позоришта јер су у њима углавном учествовали чланови позоришне секције Орјена.

Књижница

Поред наведених секција, Друштво је имало и своју *Књижницу*, библиотеку која је у свом фонду углавном посједовала позоришне комаде. Радецки Катица дала је писмени извјештај о стању књижнице 18. августа 1945. Године, наводећи да је преузела *позоришну архиву и то 70 књига разних позоришних комада*. Наводи да је добијено од мајора Звонка Гракалића из Београда 10-12 разних позоришних комада, око 10 комада од Синдикалног вијећа (Херцег Нови), од *другарице* Тројановић 4 комада, од Николе Радецког 3, тако да има укупно 99 књига те да је 10-15 дато на читање, од којих десетак установама и омладинским домовима. Из записника о прегледу књижнице, извршеног 12. октобра 1945. године, констатује се да се у истој налази сто позоришних комада, али да недостаје пет књига, што је констатовано сравњивањем пописа књига са књигама које се налазе на лицу мјеста, реверса и признаница од референта за културу и просвјету Среског народног одбора Херцег Нови. Једна књига се налазила код Арса Станишића, како је наведено, јер је његово власништво. Уз ову изјаву књижничара комисија је написала знак питања. Признаница референта Среског одбора гласила је на књигу *Како се калио челик*, али исте није било у попису. Поред тога, 18 књига које нијесу садржале позоришне комаде, нијесу биле заведене, од којих се по изјави књижничара једна налазила код Дана Стрижића чије је била власништво. *Извршиоци прегледа,*

како су се потписали Петар Вучетић и Карло Цибер, због мањака и нереди одлучили смо да књижницу затворимо и забранимо свако узимање из књижнице док Управа друштва не донесе коначну одлуку о уређењу књижнице, уз напомену да је најхитније потребно правилно уредити књижницу и музички архив (вјероватно је су мислили на нотни материјал који је користила хорска секција) и повјерити неком искусном члану Друштва.

Сачувана је и потврда, откуцана на писаћој машини, књижничара Орјена, Бранка Илића, без датума, вјероватно из 1945. године за 22 књиге позоришних комада и Његошев *Горски вијенац* за који у рубрици *Врста књиж. комада* руком пише *Фил. спев*, које су примљене од Мјесног синдикалног вијећа Херцег Нови. Сачуван је реверс од 3. новембра 1945. године о издатим књигама позоришног комада *Бабушка* (инв. број 56) и *Скеч* (инв. број 60).

У документацији Орјена сачувани су текстови позоришних комада, у цјелости или дјелимично откуцани на писаћој машини, који су били припремани, одиграни или су били предмет интересовања за евентуално извођење. Одређени дјелови откуцани су вјероватно за појединачне улоге и за већину је непознат аутор. Овај материјал, иако непотпун, даје нам преглед репертоара који је извођен од стране *дилетаната Орјена* првих година после Другог свјетског рата: *Повратак*, *Наша девојка*, *Сретна забуна*, *Застава*, *Ново доба*, *Илузија емигрантског двора*, *Ослобођење*, написао водник Џемал Ћилимковић, *Сумњиво лице* и *Покојник* од Б. Нушића, *Крв за крв*, *Зачарани ормар*, *Скамполо* од Е. Тота, *Просидба* од А. Чехова, *Американски двобој* (материјал узет из Југословенског дома), *Ко је луд*, *Београд некад и сад*, *Крв је ускипјела* од Филиповића, *Штрајк* од М. Црнића, два позоришна комада за које стоји забиљешка да се нијесу играла, јер су за оно вријеме била сувише морално слободна. По један лист је сачуван од комада *Шуми Марица*, *Дражини добровољци*, *Сложна*

браћа, Партизанска част и други чин непознатог комада, који је по неким назнакама играла просвјетна екипа Народноослободилачког фронта Херцег Нови (наведени материјал укупно износи 219 листова).

У овом раду је дат преглед организације, дјеловања, проблема, остварених резултата, утицаја времена и средине на културно-умјетнички рад аматерског *Синдикалног културно умјетничког друштва Орјен Херцег Нови*, које је формирано одмах након завршетка Другог свјетског рата. Кроз рад овога Друштва сазнајемо начин аматерског организовања у датој друштвеној области, истовремено осликавајући друштвено-политичке прилике времена које није карактеристично само за средину гдје је Друштво дјеловало, већ и за читаву територију тадашње државе и одређене органе власти.

Чланови *Синдикално културно умјетничког друштва Орјен Херцег Нови* заслужни су за поновно оживљавање, покретање и успјешно дјеловање аматерског културно умјетничког и забавног живота у општини Херцег Нови, у тешким условима послје четворогодишњих ратних збивања. Овим радом ће, надам се, допринијети да ово Друштво неће бити заборављено и да ће његови бројни часови поклоњени својим суграђанима, бити још дуго у њиховом сјећању.

UDK 930.25(497)

Из архивске теорије и праксе

Prof. dr Azem KOŽAR¹

E-mail: kozar.azem@bih.net.ba

ARHIVSKA MREŽA ZEMALJA U TRANZICIJI: JAVNI, PRIVATNI I SPECIJALNI ARHIVI

Sažetak: *U zemljama eks Jugoslavije još uvijek traje tranzicija kroz koju neminovno prolazi i arhivska djelatnost. Taj proces se odvija prilično sporo, sa brojnim sličnostima i razlikama u pojedinim osamostaljenim državama. Između ostaloga, cjelokupna arhivska djelatnost usmjerena je prema arhivima opšteg tipa bilo kako da su oni statusno organizovani, dok je različito u osnovi prilično nedostatno legislativno uređeno postojanje privatnih i specijalnih arhiva. Mada su, prema arhivskoj legislativi, javni arhivi, osim javne, nadležni i za ophođenje sa svom ostalom arhivskom građom dok se ne formiraju privatni i specijalni arhivi, u praksi se sve svodi na nemogućnost kvalitetnog obavljanja tih poslova iz različitih - najčešće objektivnih razloga. Usljed svega toga, kao i niza drugih okolnosti, arhivska građa u privatnom vlasništvu, građa nastala u procesu disolucije eks Jugoslavije (kroz ratne konflikte i sl.), građa vjerskih zajednica i drugih specijalnih oblasti, velikim dijelom ostaje na margini interesovanja i dosega organizovane arhivske djelatnosti. Kada se ima na umu činjenica da je količina, ali i značaj te građe sve veća, onda se neminovno uočava disproporcija između onoga što arhivska struka i društvo u cjelini čine po ovim pitanjima, u odnosu na ono što sve trebaju (i sa civilizacijskog i profesionalnog aspekta bi morali) da čine.*

Namjera autora ovoga priloga je da se pitanje arhivske mreže koja se u procesu tranzicije nalazi u fazi ustrojavanja, optimalizuje na profesionalnoj

¹ Prof. dr. Azem Kožar, PU „Arhiv za registraturnu, arhivsku i dokumentarnu građu u privatnom vlasništvu“ (u osnivanju), Tuzla, Ul. Put Križani 261, 75.000 Tuzla, Bosna i Hercegovina.

osnovi, kako bi cjelokupna arhivska građa svake zemlje, koja se smatra dijelom kulturne baštine cijelog čovječanstva, bila adekvatno zaštićena i valorizovana. To neminovno implicira potrebu postojanja, osim javnih i odgovarajućih specijalnih i privatnih arhiva. U tom cilju autor analizira postojeće stanje, kako sa legislativne tako i sa pragmatične strane, nastojeći da ukaže na određene nedostatnosti i neophodnost promjene stanja, kako bi animirao i usmjerio nosioce arhivske djelatnosti (društvo i struku) da što prije i što djelotvornije pristupe ustrojstvu sveobuhvatne i profesionalne mreže arhivskih ustanova.

Ključne riječi: *arhivski propisi, arhivska djelatnost, država, društvo, zemlje u tranziciji, javni arhivi, privatni arhivi, specijalni arhivi, vjerske zajednice, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Crna Gora.*

ARCHIVAL NETWORK OF COUNTRIES IN TRANSITION: PUBLIC, PRIVATE AND SPECIAL ARCHIVES

Summary: *In the countries of former Yugoslavia, the transition is still underway and archival activity is inevitable part of it. This process takes place quite slowly, with many similarities and differences in individual sovereign states. Among other things, the entire archival activity is directed towards the archives of general type no matter how they were organized by status, while there are different basically quite insufficient legislative regulations for private and special archives. Although, according to the archives legislation, public archives are dealing not only with archival records held in public institutions but even those preserved in a private and specialized archives, in practice, it leads to a low level of performance of such duties for many - mostly objective reasons. Due to all this, as well as a number of other circumstances, archival material in private ownership, records created in the process of dissolution of former Yugoslavia (through war conflicts, etc.), religious communities records and other entities, largely remains on the margin of interest and reach of organized records management. Bearing in mind the fact that not only the quantity but also the significance of the material is increasing, then there is inevitably the disproportion between what the archival profession and society as a whole do on these issues, in relation to what they should do according to the civilization and professional aspects.*

The intention of the author of this paper is to optimize the issue of the archive network, which is in the process of transition, on a professional basis, so that the entire archival holdings of each country, which is considered part of the cultural heritage of the entire humanity, is adequately protected

and valorized. This inevitably implies the need for existence, other than public, some appropriate special and private archives. To this end, the author analyzes the existing situation, both from the legislative and the pragmatic point of view, in an effort to point out certain insufficiencies and the necessity of changing the situation, in order to animate and direct the carrier of archival works (society and professionals) to get as soon and as effectively as possible to the creation of a comprehensive and professional network of archival institutions.

Keywords: *archival regulations, records management, state, society, countries in transition, public archives, private archives, special archives, religious communities, Croatia, Bosnia and Herzegovina, Montenegro.*

Misija arhivske djelatnosti

Za pravilno razumijevanje uloge i značaja postojanja odgovarajuće arhivske mreže, koju čine javni, privatni i specijalni arhivi, za mogućnost učinkovitog obavljanja arhivske djelatnosti svake zemlje, neophodno je adekvatno (naučno) poimanje arhivske djelatnosti u punom kapacitetu toga pojma. U najkraćem, ona obuhvata ophođenje sa ukupnom produkcijom arhivske građe od njenog nastanka pa do „valorizacije svih oblika vrijednosti“, bez obzira na vrstu zписа na kojima je nastala (klasični ili novi nosioci), karakter vlasništva (državno, društveno, privatno i sl.), na porijeklo i sl. To znači da je predmet rada, odnosno misija arhivske djelatnosti, cjelokupna produkcija arhivske građe: kako ona u državnoj svojini koja čini javnu građu, tako i ona u privatnoj svojini, odnosno u nekom obliku kolektivne (društvene) svojine kao recidivu minulog socijalističkog sistema. Uspješnost misije arhivske djelatnosti se ogleda u tome koliko ona uspijeva da ovlada brigom o ukupnoj produkciji arhivske građe jedne zemlje kao pokretnog kulturnog dobra, te da arhivsku građu stavi u funkciju struke, nauke, kulture, potreba građana i dr. Svaki fragmentarni pristup u favorizovanju jedne u odnosu na druge vrste arhivske građe, odnosno jednih u odnosu na ostale njene funkcije, u korijenu

je pogrešan, fragmentaran i nedostatan. Cjelovitija rješenja su poznata samo dijelu razvijenog svijeta, dok je kudikamo veći broj zemalja u kojima je pristup arhivskoj problematici selektivan. Uzroci takvom stanju su različiti. Na području zemalja ex Jugoslavije dominiraju pitanja koja se mogu podvesti pod pojam nepostojanja odgovarajuće arhivske tradicije, te pitanja koja se tiču karaktera vlasništva u vrijeme socijalističke etape razvoja.² Raskid sa ovim i drugim recidivima negativne prošlosti je dug i složen tranzicijski proces, ali je on istovremeno i civilizacijski neminovan čin. Iako u posljednje vrijeme sve više dolaze do izražaja nominalno-naučna shvatanja misije arhivske djelatnosti, ipak je u praksi još uvijek ogroman raskorak između onoga što ona jeste i što mora da bude. To, između ostaloga, na eks jugoslavenskom prostoru dolazi do izražaja na planu arhivske legislative a naročito njene pragmatične primjene.

Arhivska legislativa o javnim, specijalnim i privatnim arhivima

U zemljama ex Jugoslavije, u vrijeme socijalističke etape razvoja (1945-1990), dominiralo je državno i društveno vlasništvo, dok je procenat postojanja privatnog vlasništva bio neznatan. Takav sistem imao je odraza u svim sferama života i rada - pa i u arhivskoj djelatnosti. U arhivskim i drugim propisima na nivou bivše zajedničke države i njenih federalnih jedinica,³ u fokus interesovanja je stavljeno ophođenje sa javnom arhivskom građom (građom u državnoj svojini), mada je u njima okvirno bila obuhvaćena i arhivska građa mješovitog i privatnog sektora, koja je najčešće podvođena pod pojam "arhivska građa građansko-pravnih i fizičkih lica". Privatnom

² Azem Kožar, „Arhivistička dostignuća Bosne i Hercegovine“, *Atlanti, časopis za savremenu arhivsku teoriju i praksu*, broj 23, sv. 1, Trst, 2003, 149-158.

³ Jovan Popović (priredio), *Zbirka propisa iz arhivske delatnosti*, Beograd, 1987.

архивском грађом је сматрана грађа физичких лица (лични и породични архивски фондови и збирке), као и дио грађе у посједу грађанско-правних лица: приватна и мјеšovита предузећа и дио грађе вјерских заједница.⁴ Архивским прописима на подручју ex Југославије, за које оvdје као илустративне наводимо одредбе назначеног *Zakona o arhivskoj djelatnosti* Bosne i Hercegovine, „архивска грађа у посједу грађанско-правних и физичких лица“ била је заштићена на тај начин што је имаоцима те грађе утврђена обавеза да исту пријаве надлежном архиву достављањем о нjoj одређених података, да омогуће њено снимање и коришћење за научне и стручне потребе, да је предају надлежном архиву, те да је не могу изнијети из земље, нити отуђити продајом грађанско-правном нити физичком лицу без претходне понуде надлежном архиву, итд. У посједу вјерских заједница су, према *Zakonu*, постојале двије врсте архивске грађе: она која је настала до краја 1945. године, а која је сматрана „друштвеном својином“ (члан 7, став 3) и грађа која је настала након 1945. године, чији статус (јавна или приватна) није имплиците одређен.⁵

Транзиција ex југословенског друштва, која је започела 90-тих година прошлог столјећа, одвијала се у веома сложеним околностима: ерозије социјализма и увођења система парламентарне демократије, те дисолуције федеративне Југославије на њене федералне јединице. У динамичним дисолутивним процесима, које карактеришу бројни конфликти, међу којима је најтеже послједиче имао рат у Босни и Херцеговини и Хрватској

---

⁴ Архивска грађа вјерских заједница настала до 1945. године сматрана је „друштвеном својином“ (*Zakon o arhivskoj djelatnosti Bosne i Hercegovine* „Службени лист СР БиХ“, број 21/87, члан 7 став 3), док статус грађе (приватна или јавна) настале након 1945. године није имплиците био одређен, већ је то урађено у архивским прописима донјетим након дисолуције 1995. године. Више о томе види : Azem Kožar, „Станје архивске грађе вјерских заједница Босне и Херцеговине“, *Архивска пракса*, број 10, Тузла, 2007, 203-219; Isti, „Архивска грађа вјерских заједница земаља у транзицији“, *Atlanti*, бр. 17. мnr 1-2, Тrst, 2007, 287-295.

⁵ *Zakon o arhivskoj djelatnosti Bosne i Hercegovine*, „Службени лист СР БиХ“, број 21/87.

(1991-1995), pitanja arhivske djelatnosti su uglavnom među posljednjima dolazila na red. Na planu shvatanja i zakonskog regulisanja misije arhivske djelatnosti, posebno odnosa prema privatnoj i drugoj arhivskoj građi koja nema karakter javne arhivske građe, pojedine osamostaljene države su u odnosu na preddisolutivno stanje zauzele različite stavove: u nekima su novonastale promjene neznatne (Srbija i izvjesno vrijeme Crna Gora),⁶ a u drugima su nešto značajnije (Slovenija, Hrvatska, pa i Bosna i Hercegovina). Ovdje pratimo legislativne promjene u arhivskim propisima Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Crne Gore.

Zakonom o arhivskom gradivu i arhivima Republike Hrvatske,⁷ koji je korišćen kao urnek za arhivsko zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini, utvrđeno je da arhivsku službu obavljaju arhivi kao javne ustanove (Hrvatski državni arhiv i 18 područnih državnih arhiva), a da „određene poslove arhivske službe mogu, kao ustanove, obavljati specijalizirani arhivi i privatni arhivi“ u skladu sa ovim zakonom i drugim propisima (član 39). Dalje je, u članu 42 predviđeno da „specijalni arhivi i privatni arhivi (sveučilišni arhivi, gospodarski arhivi, arhivi vjerskih zajednica, arhivi banaka i dr.) mogu prikupljati i čuvati arhivsko i registraturno gradivo nastalo radom svojih osnivača i drugih domaćih pravnih i fizičkih osoba“. U stavu 2 ovoga člana je utvrđeno da „specijalizirani arhivi koji se osnivaju za zaštitu, obradu i korištenje javnog

⁶ Sve do 2006. godine, kada je došlo do osamostaljenja Crne Gore, Srbija i Crna Gora su činile jednu državnu zajednicu (Saveznu Republiku Jugoslaviju odnosno Državnu zajednicu Srbije i Crne Gore). *Zakonom o arhivskoj građi Savezne Republike Jugoslavije* stavljen je van snage raniji *Zakon o arhivskoj građi federacije* („Sl. list SFRJ“, br. 11/86), dok su zakoni republika Srbije (*Zakon o kulturnim dobrima*, „Službeni glasnik RS“, br. 71/94) i Crne Gore (*Zakon o arhivskoj djelatnosti*, „Službeni list CG“, br. 25/92 i 27/94) zamijenili njihove prijeratne arhivske zakone. Odredbe o arhivskoj mreži, o statusu privatne arhivske građe i građe vjerskih zajednica, pa otuda i prema specijalnim i privatnim arhivima, nisu bitnije promijenjene.

⁷ „Narodne novine RH“, br. 105/97, 64/00, 65/09.

архивског и регистратурнога градива, могу се оснивати на temelju прибављене сагласности и рјешења о разграничењу надлежности из чланка 39, ставка 2 овога Закона“, а што се односи на јавне (државне) архиве. Далје је предвиђено да државни архиви преузимају јавно архивско градиво а да приватно архивско градиво прикупљају „откупом, поклоном или похраном“ (члан 43), да Хрватски државни архив „води Уписник власника архивскога градива Републике Хрватске у приватном власништву“ (члан 45), да „специјализирани и приватне архиве могу основати домаће и стране правне и физичке особе“ (члан 49), да рјешење о постојању услова за оснивање специјализованих и приватних архива доноси Министарство културе (члан 50), те да простор и опрему обезбјеђују њихови оснивачи (члан 52).

Од остале актуелне архивске легислативе у Хрватској, која се односи на ову проблематику, од значаја је *Закон о Хрватском меморијално-документацијском центру Домовинског рата*, којим се ова установа оснива као „јавна знанствена установа – специјализирани архив“,⁸ а ради оphођења са архивском грађом насталом у вријеме ратног конфликта („Домовинског рата“) у вријеме дисолуције ex Југославије 1991-1995. Такође је проблематика оphођења са регистратурном и архивском грађом Министарства оране и Оружаних снага Републике Хрватске, услед специфичности и значаја, уређена посебним архивским прописом као подзаконским актом под називом „Правилник о заштити и кориштењу архивског и регистратурног градива Министарства оране и Оружаних снага Републике Хрватске“. Иако се оvdје номинално ради о регистратури Државног архива Хрватске, у суштини је ријеч о једном облику специјалног архива, који није засебан правни субјект (установа, организација и сл.), већ посебна организациона јединица назначених државних органа. Дакле, специјални архиви у Хрватској постоје као јавне установе (примјер Архива Домовинског рата), односно као организационе јединице државних органа (примјер Архива МО и ОС). Посебни прописи о оснивању и функционисању приватних архива у Хрватској нису донјети.

⁸ *Закон* је објављен у „Народним новинама РН“, број 178/04.

Na području osamostaljene i decentralizovane Bosne i Hercegovine, arhivska mreža je organizovana na tri nivoa: Arhiv Bosne i Hercegovine (država), arhivi dva entiteta: Federacije BiH i Republike Srpske, Arhiv Brčko distrikta BiH, te u okviru Federacije BiH deset kantonalnih arhiva. Na svakom administrativnom nivou doneseni su posebni arhivski zakoni,⁹ koji nisu u mnogo čemu harmonizovani, pa ni po pitanjima specijalnih i privatnih arhiva. Arhiv BiH je izgubio predratnu matičnu funkciju, osim nekih pitanja više informativne prirode. Svaki arhiv je matičan na „svom“ području teritorijalne nadležnosti. Za predmet ovog rada od značaja su odredbe državnog arhivskog zakona,¹⁰ koje bi trebale biti obavezujuće za cijelo područje Bosne i Hercegovine, te odredbe zakona za područje Tuzlanskog kantona¹¹ koji je najvećim dijelom kompatibilan sa državnim zakonom, što nije slučaj sa nekim drugim arhivskim propisima, i ponajviše je podudaran sa naznačenim hrvatskim arhivskim zakonom.

Najvažnije promjene do kojih je došlo u novom (aktuelnom) arhivskom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine je jasna razdioba arhivske građe na javnu (poglavlje II, članovi 5 do 20) i privatnu (poglavlje III, članovi 21 do 29) naznačenog *Zakona o arhivskoj građi* i Arhivu Bosne i Hercegovine. Iako je definicija privatne arhivske građe istovjetna onoj iz hrvatskog zakona, ipak je u daljem određenju toga pojma ostalo nedorečeno pitanje karaktera vlasništva građe vjerskih zajednica, tako da se stiče utisak da je arhivska građa vjerskih zajednica nastala do 1992. godine državno vlasništvo, kako je i ranijim propisima bilo uređeno, a ona nastala kasnije da je privatnog karaktera.

---

⁹ Ustvari, u dva kantona (Posavskom i Livanjskom) nisu doneseni arhivski zakoni, u Zeničko-dobojskom kantonu donesen je arhivski zakon ali nije organizovan rad arhiva, tako da, u skladu sa *Zakonom o arhivskoj građi i Arhivu Federacije BiH*, na području ovih kantona arhivsku djelatnost obavlja Arhiv Federacije BiH.

¹⁰ *Zakon o arhivskoj građi i Arhivu Bosne i Hercegovine*, „Službeni glasnik BiH“, br. 16/01.

¹¹ *Zakon o arhivskoj djelatnosti Tuzlanskog kantona*, „Službene novine TK“, br. 15/00.

Na takav zaključak upućuju odredbe člana 35 *Zakona* u kojem se konstatuje da Arhiv BiH „brine o arhivskoj građi Bosne i Hercegovine nastaloj do 1992. godine“, te odredbe člana 47 da se građa „pravnih i građanskih lica“ smatra „javnim dobrom“. Međutim, odredbe *Pravilnika o preuzimanju arhivske građe u Arhiv BiH*¹² u kojima (poglavlje III o preuzimanju arhivske građe od građansko-pravnih i fizičkih lica – privatna arhivska građa) nijesu utvrđene obaveze Arhiva da preuzima ovu vrstu građe nastalu prije 1992. godine, navodi na konstataciju da se ona smatra privatnom. Dakle, što sve spada u javnu, a što u privatnu arhivsku građu „građansko-pravnih i fizičkih lica“ nije *Zakonom* i podzakonskim aktima cjelovito i nedvosmisleno utvrđeno, što dovodi do određene konfuzije u primjeni ovih propisa. *Zakonom* je utvrđeno da „Arhiv BiH u dogovoru s entitetskim arhivima, utvrđuje popis pravnih osoba imaoća privatne arhivske građe u privatnom vlasništvu, za koju po svojoj stručnoj ocjeni utvrdi da je od interesa za državu“, da „nadležni arhiv vodi Registar vlasnika privatne arhivske građe sa osnovnim podacima o imaoću građe“ (član 22), te da se „na stvaraoca i imaoća privatne arhivske građe primjenjuju odredbe ovog zakona“ (član 24). Konstatacija da „Arhiv Bosne i Hercegovine ima pravo i obavezu inspekcije nad arhivskom građom u privatnom vlasništvu“ (član 23), upućuje na zaključak da se *Zakonom* nastoje izjednačiti prava i obaveze stvaraoca i imaoća javne i privatne arhivske građe.

Naznačenim *Zakonom* predviđena je mogućnost formiranja specijalnih i privatnih arhiva, s tim da su te odredbe znatno restriktivnije u odnosu na hrvatski zakon. Naime, jedino je članom 32 *Zakona* utvrđeno: „Određene poslove arhivske službe mogu obavljati specijalni arhivi u okviru institucija oružanih snaga, unutrašnjih poslova, naučne ustanove, vjerske zajednice, privredni subjekti, banke i dr. kao i privatni arhivi, na način uređen ovim zakonom i drugim propisima“. Bliže odredbe o osnivanju, djelokrugu rada i drugim pitanjima od značaja za rad specijalnih i privatnih arhiva

¹² „Službeni glasnik BiH“, br. 10/03.

ovaj zakon ne sadrži, a o tome nijesu doneseni ni bilo kakvi podzakonski akti. Jedino je prije rata, tačnije 1988. godine, donijet *Pravilnik o uslovima za početak rada arhiva*,¹³ koji se prevashodno odnosio na formiranje javnih arhiva, a koji, koliko je poznato, nije stavljen van snage.¹⁴

Aktuelnim *Zakonom o arhivskoj djelatnosti Tuzlanskog kantona* takođe je predviđeno da „određene poslove arhivske djelatnosti mogu, kao ustanove, obavljati specijalni arhivi (unutrašnji poslovi, oružane snage, zatim vjerske zajednice, privredni subjekti, naučne ustanove, banke i dr.) i privatni arhivi, na način utvrđen ovim Zakonom i drugim propisima“ (član 36). *Zakonom* je utvrđeno i da Arhiv utvrđuje popis imalaca arhivske građe od interesa za Kanton, da vodi Registar vlasnika privatne arhivske građe, da obavlja matične poslove arhivske djelatnosti za područje Kantona, da se „Arhiv i drugi arhivi upisuju u Registar arhiva koji vodi Ministarstvo“ (član 43), te da „mogu početi sa radom nakon upisa u Registar arhiva“, a da provjeru uslova (prostor, stručni kadar, novčana sredstva) za njihovo osnivanje vrši Ministarstvo (član 44). *Zakonom* je predviđeno da „bliži propis o obliku i sadržaju obrasca i postupku za upis i brisanje iz registra arhiva donosi ministar“. Dakle, ovaj kantonalni zakon je znatno određeniji, obuhvatniji i sadržajniji od zakona na nivou Bosne i Hercegovine. Međutim, iz naznačenog se vidi da arhivi i njihovi osnivači, imaju i neke posebne obaveze kada se radi o privatnoj arhivskoj građi i o građi koja može biti u nadležnosti specijalnih arhiva, te o postupku osnivanja i funkcioniranja specijalnih i privatnih arhiva.

U osamostaljenoj Republici Crnoj Gori (2006) donesen je novi arhivski zakon pod nazivom *Zakon o arhivskoj dje-*

---

¹³ „Službeni list SR BiH“, br. 37/88.

¹⁴ Ovdje treba istaći činjenicu da je jedino u entitetu Republika Srpska donijet podzakonski akt pod nazivom „Pravilnik o uslovima za osnivanje i početak rada arhiva“ („Sl. glasnik RS“, broj 31/00), a koji je gotovo istovjetan pomenutom Pravilniku iz 1988. godine.

latnosti.¹⁵ U njemu su prilično obuhvatno, jasno i konzistentno tretirana najvažnija pitanja organizovanja i djelovanja arhivske djelatnosti, pa i pitanja arhivske mreže, svakako uz određene specifičnosti u odnosu na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu. Naime, *Zakonom* su jasno definisana pitanja određenja i tretmana javne i privatne arhivske građe i ustrojena pokrivenost cijelog državnog prostora javnom arhivskom službom.¹⁶ Međutim, ono što je osobeno za ovaj *Zakon* je da njime nije predviđena mogućnost (niti uslovi) postojanja privatnih arhiva, a da su prilično detaljno uređena pitanja osnivanja i djelovanja specijalnih arhiva. Naime, u posebnim podnaslovima se donose odredbe o određenju suštine specijalnih arhiva (član 31),¹⁷ o uslovima za njihovo osnivanje (član 32)¹⁸ i o uslovima za obavljanje djelatnosti (član 33).¹⁹

¹⁵ *Zakon* je objavljen u „Službenom listu CG“, broj 49/10. Pod istim nazivom je u prvim godinama tranzicije 1992. godine donijet arhivski zakon („Sl. list CG“, broj /92), te 1994. („Sl. list CG“, broj /94).

¹⁶ *Zakonom* o arhivskoj djelatnosti iz 1992. godine izvršena je reorganizacija arhivske službe, tako što se osniva Državni arhiv Crne Gore (u statusu upravne organizacije) a postojeći arhivi iz statusa samostalnih ustanova u oblasti kulture postaju njegova arhivska odjeljenja kojima se arhivskom mrežom pokriva i područje 12 opština koje do tada nisu imale organizovanu brigu o arhivskoj građi na svom području (opštine: Kolašin, Danilovgrad, Plužine, Šavnik, Mojkovac, Andrijevica, Plav, Rožaje, Pljevlja, Žabljak, Ulcinj i Tivat). Više o tome vidi: Mirjana Kapisoda, Stevan Radunović, Pregled stanja registraturne i arhivske građe u Državnom arhivu Crne Gore, *Arhivska praksa*, broj 19, Tuzla, 2016, 31.

¹⁷ U članu 31 *Zakona* je utvrđeno: „Specijalni arhiv je ustanova ili dio organa ili pravnog lica koji obavlja arhivsku djelatnost u odnosu na arhivsku građu određenog stvaraoca ili određene djelatnosti, odnosno oblasti (univerzitetski arhiv, privredni arhiv, arhiv vjerskih zajednica, arhiv banaka, arhiv privrednih subjekata i dr.)“.

¹⁸ U članu 32 *Zakona* stoji: „(1) Specijalni arhiv može osnovati država, opština, domaće pravno i fizičko lice. (2) Osnivač specijalnog arhiva dužan je da prije donošenja akta o osnivanju pribavi saglasnost Ministarstva o razgraničenju nadležnosti sa Državnim arhivom“.

¹⁹ U članu 33 *Zakona* su propisani uslovi za obavljanje djelatnosti specijalnih arhiva, a tiču se postojanja prostora, opreme, sredstava i stručnog arhivskog osoblja, o čemu bliži propis donosi Ministarstvo, koje također utvrđuje ispunjenost uslova i izdaje odobrenje za rad koje dostavlja i Državnom arhivu.

U skladu sa ovim *Zakonom*, Ministarstvo kulture je donijelo *Pravilnik o bližim uslovima za obavljanje djelatnosti specijalnih arhiva*, u kojem su jasno određeni uslovi: pitanje postojanja prostora, opreme, sredstava i stručnog arhivskog osoblja.²⁰

Stanje i mogućnosti

Broj stvaralaca i imalaca privatne arhivske građe u zemljama tranzicije, kao i njena količina i značaj, konstantno se povećavaju. To je, takođe, slučaj i sa arhivskom građom koja potencijalno pripada u nadležnost specijalnih arhiva. U značajnom je porastu i količina javne arhivske građe. Dakle, sve vrste arhivske građe su u porastu. Bilo bi logično pretpostaviti da sve te promjene, koje u osnovi povećavaju obim arhivskih poslova, prati i odgovarajuća organizovanost arhivske djelatnosti. Ovo posebno kada se ima u vidu administrativna složenost područja Bosne i Hercegovine – posebno entiteta Federacija Bosne i Hercegovine koji je podijeljen na deset kantona. Sudeći prema objavljenim informacijama arhivska služba i društvo Hrvatske se mnogo brže i uspješnije prilagođavaju tim promjenama i izazovima, dok je to znatno skromnije kada se radi o arhivskoj službi i društvu Bosne i Hercegovine, kao i Crne Gore. Ovdje nemamo namjeru elaborirati o radu i dometima arhivskih službi ovih zemalja, već samo ukazati na neke njihove osobenosti, sličnosti i razlike.

Kada je u pitanju arhivska služba Republike Hrvatske, treba ukazati na neke konkrentne efekte jasno postavljenih zakonskih odredbi na planu odnosa prema privatnoj arhivskoj građi, odnosno prema građi specijalnih arhiva, kako bi se bolje uočile nedostatnosti aktuelne bosanskohercegovačke, a dijelom i crnogorske arhivske djelatnosti na tim pitanjima, te

---

²⁰ U *Pravilniku* se, između ostaloga, u članu 10, uređuje pitanje stručnog arhivskog osoblja, i konstatuje da su potrebna četiri zaposlenika i to po jedan arhivist za poslove preuzimanja arhivske građe, potom sređivanja, obrade i zaštite, te za rad sa korisnicima, kao i jedan zaposlenik za obavljanje poslova tehničke zaštite građe.

da bi se sve poluge sistema, pa i arhivski zaposlenici, što prije i što određenije usmjerili ka poboljšanju postojećeg stanja.

Naime, najnoviji pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske, na osnovu „središnje evidencije o arhivskom gradivu u Hrvatskoj, te o svim izvorima važnim za hrvatsku povijest, bez obzira gdje se čuvaju, koje vodi Hrvatski državni arhiv kao matična arhivska ustanova“, uradili su arhivisti Hrvatske 2006. godine.²¹ U njemu su kao specijalni arhivi označeni: Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu i arhivi crkvenih ustanova. U skladu sa utvrđenom metodologijom (prema ISAG), u ovom Pregledu su dati podaci o crkvenim arhivima kao privatnim arhivima koji se čuvaju van državnih arhiva, tj. u crkvenim objektima. Radi se o arhivima katoličke crkve, koji su i najbrojniji (među kojima su kaptolski, biskupski, samostanski i župski), pravoslavne crkve, o židovskim arhivima i arhivu Islamske zajednice Hrvatske. Pregled sadrži podatke o 98 crkvenih arhiva u kojima se nalaze 952 arhivska fonda i zbirke (podaci se odnose na stanje zaključno sa 2004. godinom). To je značajno povećanje u odnosu na pokazatelje od 20 godina ranije, kada je bilo 60 crkvenih arhiva sa 474 arhivska fonda i zbirke. Za predmet interesovanja ovoga rada je od značaja činjenica da je jasno postavljeno arhivsko zakonodavstvo, u pogledu jasnog određenja karaktera arhivske građe vjerskih zajednica, uz dodatne kompatibilne propise vjerskih zajednica,²² te svakako uz revnosno obavljenu ulogu države Hrvatske, Hrvatskog državnog arhiva i područnih državnih arhiva, dalo odgovarajuće rezultate.

Decembra 2004. godine, Vlada Republike Hrvatske je osnovala specijalni arhiv pod nazivom „Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata“ a radi

---

²¹ *Pregled arhivskih fondova i zbirki*, sv. 1, Zagreb, 2006.

²² Tako je Hrvatska biskupska konferencija 2002. godine donijela *Uredbu o crkvenim arhivima*. O tome više vidi: *Uredba hrvatske biskupske konferencije o crkvenim arhivima*, Hrvatska biskupska konferencija u: „Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije“, 541-543.

„prikupljanja, sređivanja, čuvanja, zaštite, te stručnog i znanstvenog istraživanja arhivskog gradiva i svih podataka vezanih za Domovinski rat“.²³ Do 2015. godine preuzeto je 65 fondova i zbirki, ukupne količine od 1.300 metara dužnih.²⁴ Sa arhivističkog stajališta, ovdje se radi o pravilno prepoznatoj potrebi da se za ratnu produkciju arhivske građe oformi specijalni arhiv.²⁵ Time je izvršena još jedna dobro osmišljena podjela arhivskoga posla, jer bi u suprotnom problematika zaštite, prikupljanja, čuvanja, arhivističke obrade i korišćenja ove građe neminovno opterećivala normalan rad postojećih javnih arhiva.

U Bosni i Hercegovini je stanje privatnih i specijalnih arhiva, i građe koja njima pripada, znatno drugačije. Arhivska djelatnost (mreža javnih arhiva i arhivističkih udruženja) u tome nije vinovnik, niti kreator, ali jeste sudionik koji sa

---

²³ Ante Nazor, Ivan Radoš, „Arhivsko gradivo o području Bihaća pohranjeno u Hrvatskom memorijalno-dokumentacijskom centru Domovinskog rata“, *Zbornik radova sa Naučnog skupa „Dokumentaciona osnova ratnih zbivanja u Bosni i Hercegovini (1992-1995)“*, Tuzla, 2016, 75.

²⁴ Rad i rezultati rada ovog specijalnog arhiva predstavljeni su na 49. savjetovanju hrvatskih arhivista, Plitvice, 26.-28. oktobar 2016.

²⁵ Posebna valorizacija ratne produkcije arhivske građe bila je prisutna u arhivskoj teoriji i praksi zemalja eks Jugoslavije, ali i šire. Ta stajališta su svestrano primjenjivana prema ratnoj građi iz Drugog svjetskog rata: i kada je u pitanju njeno vrednovanje i kada se radi o osnivanju specijalnih arhiva koji su baštinili tu građu (Arhiv Vojno-istorijskog instituta Beograd i dr.). Nakon disolucije eks Jugoslavije, koja se uglavnom odvijala kroz ratni konflikt, zemlje slijednice su različito vrednovale ratnu građu nastalu u toku disolucije. Najveći značaj toj građi dala je Republika Hrvatska, koja je i posebno vrednovala i osnovala specijalni arhiv za tu građu, te Bosna i Hercegovina u kojoj je odnos prema ovoj građi veoma različit od strane pojedinih administrativnih nivoa i osnivača arhiva. Arhivska legislativa i arhivska praksa su veoma različite, čak i dijametralno suprotne: u nekim arhivskim zakonima se ova građa posebno vrednuje, dok joj se u drugima ne pridaje bilo kakav poseban značaj. Više o tome vidi: Azem Kožar, „Problematika zaštite i preuzimanja arhivske građe o ratnim zbivanjima u zemljama eks Jugoslavije, s posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu“, *Arhivski zapisi*, broj 2, Cetinje, 2014, 157-168.

mnogo poteškoća nastoji realizovati zakonska određenja. Problemi su u nerazumijevanjima koja su posljedica podijeljenog (po etničkim, političkim i drugim osnovama) bosanskohercegovačkog društva, koje nije kadro niti da donese odgovarajuću arhivsku legislativu, a kamoli da obezbijedi njenu primjenu. Iz tih razloga je *Zakon o arhivskoj građi i Arhivu BiH* isuviše načelan u cjelini, pa tako i kada se radi o problematici privatnih i specijalnih arhiva. On je odraz odnosa političkih snaga u zakonodavnoj vlasti Bosne i Hercegovine, kao što su entitetski i kantonalni zakoni odraz odnosa političkih struktura u entitetskim i kantonalnim zakonodavnim organima. Tamo gdje je bilo više pluralizma i nešto boljeg razumijevanja prirode arhivske djelatnosti, tamo su i interesi djelatnosti više inkorporirani u arhivsku legislativu, a to se osjetilo u provedbi zakonskih određenja. Rezultat takvih okolnosti je primjera radi *Zakon o arhivskoj djelatnosti Tuzlanskog kantona*, o kojem je ovdje (komparacije radi) bilo riječi, ali i neki drugi arhivski propisi na različitim administrativnim nivoima.

Dakle, jasno postavljena arhivska legislativa po pitanjima privatne arhivske građe fizičkih lica, o čemu je naprijed bilo riječi, rezultirala je adekvatnim rezultatima na način da je u javne arhive, po inerciji ranije prakse, preuzimana privatna arhivska građa uglavnom od fizičkih lica, najčešće otkupom i poklonima, ali ne (tj. znatno manje) i građa privatnih pravnih lica (preduzeća). Podaci pokazuju da se u arhivima Bosne i Hercegovine 2005. godine nalazilo 106 porodičnih i ličnih fondova i zbirki (1979. ih je bilo 43) zatim, 127 arhivskih zbirki (1979. ih je bilo 57), te 50 fondova i zbirki koji su kategorisani pod „Ostalo“, a kojih 1979. godine nije bilo. To znači da je u razdoblju od 25 godina (najintenzivnije u vrijeme od okončanja rata 1995.), od 1979. do 2005. godine, u bosanskohercegovačke arhive preuzeto: 63 porodična i lična fonda, 70 zbirki i 50 fondova i zbirki svrstanih pod

„Ostalo“.²⁶ Ovi podaci su respektabilni, mada su za njihovu cjelovitiju procjenu neophodni i još neki dodatni parametri posmatranja.²⁷

Međutim, suštinsko pitanje na planu odnosa društva i struke prema arhivskoj građi u vlasništvu privatnih preduzeća, čije se količine i značaj enormno povećavaju, i dalje je ostalo neriješeno. Nedostatna i konzervativna arhivska legislativa na planu osnivanja privatnih arhiva, kao ustanova kulture, uzrokuju stanje konfuzije, koje se svodi na praksu javnih arhiva kao da se ništa novo ne događa, da je jedino važna javna građa, a za privatnu građu ako se i koliko se stigne pridati joj nešto pažnje. Ni država niti arhivi ne podstiču formiranje privatnih arhiva.²⁸ Država vjerovatno iz neznanja i birokratizovane svijesti, a arhivi vjerovatno, cijeneći po činjenicama kojim raspoložemo, zbog toga da bi u saradnji sa jednim brojem ovih registratura osigurali vanredne prihode. O razlozima državne inertnosti suvišno je razmišljati, međutim, arhivski pristup je najblaže rečeno diskutabilan. On se, bar donekle, može i opravdati ako se poslovi saradnje sa privatnim registraturama obavljaju u okvirima profesionalnog odnosa: da se brižljivo

²⁶ Podaci za 1979. godinu korišteni su iz publikacije *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, Bosna i Hercegovina*, Beograd, 1981. a podaci za 2005. iz priloga: Azem Kožar, „Arhivski fondovi i zbirke u arhivima Bosne i Hercegovine“, *Zbornik radova sa 1. kongresa arhivista Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 2006, 39-52.

²⁷ Između ostaloga arhivista A. Rodinis navodi da je u „Knjizi otkupa i poklona“ koju vodi Arhiv BiH, zaključno sa 2004. godinom upisano 1037 otkupa i poklona, od kojih je većina (961) upisano do 1960. godine a da od tada isto „rapidno opada“, tako da iznosi prosječno godišnje 13 upisa. Andrej Rodinis, „O privatnoj arhivskoj građi (s osvrtom na otkupe i poklone u Arhivu BiH)“, *Glasnik arhiva i AU BiH*, br. 37/38, Sarajevo, 2007, 173-174.

²⁸ Prvi pokušaj osnivanja arhiva za arhivsku građu u privatnom vlasništvu, kao privatne ustanove, učinjen je u Tuzli 2016. godine. Međutim, uslijed uvjetovanja koja je iskazao Arhiv Tuzlanskog kantona, tražeći od nadležnog ministarstva da se prvo donese podzakonski akt o osnivanju i radu specijalnih i privatnih arhiva, procedura upisa u Registar arhiva kod Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta u Vladi TK je još uvijek u toku.

valoriziraju privatne registrature, da se bar onim najznačajnijim registraturama pruži odgovarajuća stručna pomoć, da se ti poslovi usluga arhiva obavljaju transparentno i u skladu sa pozitivnim propisima, itd. Međutim, bosanskohercegovački arhivi nemaju kadrovskih potencijala za takvu vrstu poslova i usluga. Postojeći arhivisti angažovani na zaštiti arhivske građe u nastajanju, prema arhivskim normativima i standardima, mogu tek svake druge ili treće godine (umjesto obavezno svake godine) da izvrše redovne preglede i kontrolu stanja u registraturama prve kategorije, a kamoli da se uspješno nose sa obavezama prema građi registratura druge kategorije, a da se i ne govori o privatnoj arhivskoj građi. I kada to rade, na šta su nerijetko zbog neadekvatnog finansiranja i prinuđeni, onda je to neminovno bar dijelom na uštrb redovnih i prioritetnih zakonskih obaveza. U takvoj situaciji vakuuma, tj. u raskoraku između potreba arhivske djelatnosti i mogućnosti njenog obavljanja od strane nadležnih arhivskih ustanova, stvara se prostor za nezakonito djelovanje neformalnih pojedinaca i grupa, koje neregularno i nestručno obavljaju poslove uređenja kancelarijskog i arhivskog poslovanja privatnih preduzeća. Čak se i neka privatna preduzeća, registrovana u zemlji ili inostranstvu, koja nijesu ustanove i koja se prema arhivskom zakonodavstvu ne bi mogla baviti ovim poslovima, pojavljuju kao realizatori arhivskih poslova u privatnim preduzećima, što nerijetko rade u sprezi sa organima vlasti, arhivistima i arhivskim ustanovama. Svaki učesnik tako nezakonitih poslova izvlači neku finansijsku korist za sebe, svi su manje-više zadovoljni postojećim stanjem, te se time blokira mogućnost regularnog formiranja i djelovanja privatnih arhivskih ustanova i njihovog uključivanja u podjelu obavljanja poslova arhivske djelatnosti.²⁹ To je višestuko štetno i po arhivsku djelatnost i po društvo u cjelini.

---

²⁹ Za naznačene konstatacije o anomalijama u ophođenju sa privatnom arhivskom građom na području Bosne i Hercegovine, autor raspolaže brojnim saznanjima i činjenicama, koje će biti predmet posebne arhivističke rasprave.

Neadekvatno postavljeno pitanje statusa arhivske građe vjerskih zajednica u arhivskoj legislativi Bosne i Hercegovine, negativno se odrazilo na ophođenje javnih arhiva prema istoj. Arhivi ne pokreću pitanja preuzimanja onog dijela građe vjerskih zajednica koji je nastao do 1992. godine i koji se smatra državnom (javnom) građom. Nadzor nad kancelarijskim i arhivskim poslovanjem vjerskih zajednica od strane arhiva je više u stanju mirovanja i iščekivanja promjena koje bi vodile stvaranju specijalnih arhiva ovoga tipa. Takvo stanje (status quo) je donekle i očekivano, s obzirom na činjenicu da je i kroz propise o vjerskim zajednicama³⁰ iskazano njihovo opredjeljenje da formiraju specijalne arhive. Sve te nedorečenosti, dileme i lutanja imale su za posljedicu da su u javne arhive preuzete neznatne količine ove arhivske građe. Do 1979. godine preuzet je svega 21 arhivski fond i zbirka „Vjerskih zajednica“, ukupne količine 18,8 metara dužnih, odnosno svega 0,6% do tada preuzetih fondova i zbirki. U narednih 25 godina, zaključno sa 2005. godinom, preuzet je još samo jedan arhivski fond. Gotovo sva preuzeta građa odnosi se na razdoblje prije 1945. godine.³¹

Više je uzroka ovako sporom i nedostatnom rješavanju pitanja arhivske građe vjerskih zajednica. Država je inertna, vjerske zajednice nedovoljno motivisane i zainteresovane, a arhivi smišljeno indolentni iščekujući rješenje u smjeru formiranja specijalnih arhiva. Ta očekivanja sa aspekta arhiva imaju svoje opravdanje, jer arhivi nemaju prostora, niti drugih uslova da preuzmu arhivsku građu vjerskih zajednica, javno je se ne odriču, a priželjkuju da tu brigu preuzme neko drugi. Međutim, ta iščekivanja dugo traju i sigurno ostavljaju traga na stanje arhivske građe vjerskih zajednica. Zbog svega

³⁰ Radi se, između ostaloga, o *Zakonu o slobodi vjere i pravnom položaju crkve i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini*, „Službeni glasnik BiH“, broj 5/04 i dr.

³¹ Radi se, između ostaloga, o *Zakonu o slobodi vjere i pravnom položaju crkve i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini*, „Službeni glasnik BiH“, broj 5/04 i dr.

toga bi bilo logično očekivati da arhivi pospješuju te procese, da podržavaju i požuruju vjerske zajednice u tome, da ih pomažu inicijativama, podrškama, stručnim uputama, itd. Jer, ako jedan tako važan sektor djelatnosti kakve su vjerske zajednice, nije pod punom arhivističkom kontrolom, onda se postavlja razumno pitanje da li arhivska zajednica uspješno izvršava svoje zakonske obaveze?

U jednom broju arhivskih zakona u Bosni i Hercegovini je posebno vrjednovana ratna produkcija arhivske građe.³² Jedan broj arhiva je preuzeo određene količine ove građe ili je stavio pod odgovarajući nadzor. Zaključno sa 2005. godinom, u arhivima Bosne i Hercegovine su pohranjena 74 arhivska fonda (724 metra dužna građe) koja se u cjelosti ili djelimično odnose na ratno razdoblje 1992-1995. godina.³³ Međutim, ni jedan administrativni nivo vlasti, niti neki arhiv ili arhivističko udruženje, nijesu se bavili pitanjima osnivanja specijalnog arhiva za građu ratne provenijencije 1992-1995. godina. Takvo stanje je ponajviše posljedica političkih neslaganja prije svega o karakteru rata, jer je za jedne taj rat bio agresivni, za druge odbrambeni, a za treće građanski.³⁴ Savjet bezbjednosti UN ga je okarakterisao kao agresiju na Bosnu i Hercegovinu. Pošto u političkim strukturama Bosne i Hercegovine nema konsenzusa tri konstitutivna naroda o karakteru rata, onda je brigu o arhivskoj građi ratne provenijencije nemoguće riješiti

---

³² Radi se o arhivskim zakonima na nivou Federacije BiH, te o tri kantonalna zakona: za Unsko-Sanski, Sarajevski i Tuzlanski kanton.

³³ Azem Kožar, „Vrednovanje arhivske građe u zemljama u tranziciji“, *Atlanti*, broj 18, Trieste, 2008, 317-325.

³⁴ Političke razlike o karakteru rata 1992-1995. su prisutne u radu svih nivoa vlasti, pa i svih političkih stranaka u Bosni i Hercegovini. One su se otvoreno pokazale od kada se (od prije nekoliko godina) postavilo pitanje sudbine arhivske građe Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju. Svi sudionici rata su nastojali da dokažu opravdanost svojih stavova da se ona smjesti na njima „pogodnim“ lokacijama (Zagreb, Beograd, Sarajevo, Banja Luka i dr.). Više o tome vidi: Azem Kožar, „Arhivistički aspekti osnivanja Arhiva Međunarodnog suda u Haagu“, *Atlanti*, broj 21, Trieste, ? , 187-196.

osnivanjem posebnog, specijalnog, arhiva, kako je to urađeno u Republici Hrvatskoj. Palijativno rješenje bi, bar za početak, s obzirom na ukupne političke i druge okolnosti, trebalo tražiti u formiranju specijalnog arhiva na nivou Federacije Bosne i Hercegovine, ili bar neke vrste međukantonalnog arhiva za područja kantona koji su prepoznali poseban značaj ove građe. Sve je to, razumljivo, nedovoljno da društvo i struka preduzmu maksimum na ovom planu, kakav je to slučaj sa susjednom Republikom Hrvatskom.

Arhivska legislativa u Crnoj Gori, a u skladu sa tim i arhivska zajednica ove zemlje, „u središte brige o arhivskoj građi van arhiva sve proteklo vrijeme stavlja isključivo javnu arhivsku građu“.³⁵ O prednostima i nedostacima nove organizacije arhivske službe, uređene *Zakonom o arhivskoj djelatnosti* iz 2010. godine, te posebno *Pravilnikom o unutrašnjoj organizaciji Državnog arhiva Crne Gore*, pisao je i arhivista ovog arhiva Srđan Pejović.³⁶ Ova i mnoga druga objavljena stajališta pripadnika arhivske djelatnosti, navode na konstataciju da problematika brige o arhivskoj građi u privatnom vlasništvu privatnih pravnih lica (privatni sektor) u Crnoj Gori nije još uvijek na odgovarajući način ni prepoznata, tako da su ova pitanja pravno neuređena i stručno nepokrivena. Potpuno je drugačije stanje kada se radi o legislativi koja se odnosi na osnivanje i rad specijalnih arhiva, a kakva je primjena tih propisa u arhivskoj literaturi o tome nema dovoljno podataka, tako da to ostaje otvoreno pitanje za posebno istraživanje.

---

³⁵ Snežana Pejović, Neka iskustva Istorijskog arhiva Kotor u zaštiti i obradi privatnih arhiva, *Arhivska praksa*, broj 10. Tuzla, 2007, 127. Ovdje treba istaći činjenicu da autorica misli uglavnom na arhivsku građu u posjedu fizičkih lica, mada se u elaboraciji stanja dotiče i nedostatnosti arhivskih propisa kojima je ova problematika nedostatno uređena.

³⁶ Između ostaloga o ovome vidi: Srđan Pejović, O unutrašnjoj organizaciji Državnog arhiva, *Arhivski zapisi*, broj 2, Cetinje, 2010, 134-148.

Zaključak

Arhivsku mrežu svake zemlje čine javni, specijalni i privatni arhivi. Pitanja postojanja i djelovanja javnih arhiva koji se brinu o javnoj arhivskoj građi su u središtu interesovanja arhivske djelatnosti svake zemlje, pa je tako stanje i na području zemalja ex Jugoslavije. To je prirodno stanje koje vuče korijene iz svoje arhivske (socijalističke) tradicije. Toj tradiciji je takođe poznata i briga o arhivskoj građi u posjedu specijalnih arhiva (vojske, partije, radničkog pokreta, narodnooslobodilačkog pokreta iz Drugog svjetskog rata i sl.). Znatno manja tradicija je stvorena u ophođenju sa privatnom arhivskom građom pravnih lica, što je u direktnoj vezi sa strukturom vlasništva socijalističke etape razvoja. To, međutim, nije slučaj kada se radi o privatnoj arhivskoj građi fizičkih lica, jer je ta građa sukcesivno pohranjivana u arhivima (otkupom, poklonima, depozitom).

U osamostaljenim jugoslovenskim državama 90-ih godina XX vijeka, postojeće stanje je u najvećoj mjeri nastavljeno. I dalje je briga o javnoj arhivskoj građi, o kojoj se brinu javni arhivi, u fokusu interesovanja i djelovanja, dok se briga o građi specijalnih i privatnih arhiva značajno razlikuje od jedne do druge države. To pokazuje stanje njihovog tretmana u arhivskim propisima, a posebno u segmentu njihove primjene, s tim da je teorija znatno konstruktivnije postavljena nego što je to njena primjena. No, i u tome ima razlika kako se pokazalo u osvrtu na stanje u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori. Svaki od ovih primjera je na svoj način ilustrativan, ima određenih prednosti i nedostataka u organizaciji mreže arhivskih ustanova (javnih, specijalnih, privatnih). Ipak, u osnovi je primjer Hrvatske u mnogo čemu kompaktniji i uspješniji, mada i on ima određenih nedostataka. Na arhivistima i arhivima sve tri zemlje je da uočene slabosti što prije otklone, počev od upornog ukazivanja na nedostatnosti svojim osnivačima i centrima političke moći, pa sve do konačne re-

alizacije. Nadati se da će se takva stremljenja i promjene ubrzo i početi događati.

UDK 930.25(497.16Herceg Novi)

UDK 726.71(497.16)“1689/1797“

Марина МАТИЋ*

самостални научни истраживач, Београд

**ПОПИС ГРАЂЕ О МАНАСТИРУ САВИНА ИЗ АРХИВА
ХЕРЦЕГ-НОВОГ
(МЛЕТАЧКИ ПЕРИОД 1689-1797)****

Сажетак: Представљамо цјеловиту млетачку архивску грађу у вези са манастиром Савина, важним упориштем православних Боке Которске, похрањену у Архиву града Херцег-Новог. Грађа обухвата период млетачке управе у Херцег-Новом, од ослобађања града од Турака (1687), па до пада Млетачке републике (1797). Овако издвојена и хронолошки систематизована, грађа омогућава увид у живот манастира Савина током XVIII века, али и даје много шира сазнања о економско-правним односима у локалној средини, о потребама становништва усклађиваним са политичко-црквеним приликама, о традицији, односима православне заједнице са млетачким властима, уопште о животу у мултикултуралној и мултиконфесионалној Боки Которској. Грађа отвара и шира сазнања о мјесту и улози манастира Савина у локалној средини, с обзиром да на тим просторима у XVIII вијеку није било српске црквене организације и епископске главе.

Кључне речи: манастир Савина, Бока Которска, XVIII вијек, Архив Херцег Новог, млетачки период.

---

* maticmarina@yahoo.com

** Пописана архивска грађа резултат је вишегодишњег посвећеног проучавања архивског материјала у Архиву града Херцег-Новог, у сврху израде докторске дисертације *Манастир Савина у XVIII веку*, одбрањене на Филозофском факултету Универзитета у Београду (2015).

**LIST OF DOCUMENTARY MATERIAL ABOUT SAVINA MONASTERY
FROM THE ARCHIVE OF HERCEG-NOVI
(VENETIAN PERIOD 1689-1797)**

Summary: *We are presenting the complete Venetian archive material related to Savina Monastery, an important stronghold of Orthodox Christians in Boka Kotorska, stored in the Archive of Herceg-Novi. The material includes the period of Venetian dominion in Herceg-Novi, from the liberation of the city from the Ottomans (1687), to the fall of the Republic of Venice (1797). Such separated and chronologically systematized, the material enables insight into the life of Savina Monastery during the XVIII century, yet also gives much wider knowledge about the economic and legal relations in the local environment, about the needs of the population adjusted to the political and clerical circumstances, about tradition, the relations of the Orthodox community with the Venetian authorities, and life in general in multicultural and multiconfessional Boka Kotorska. The documents also open wider knowledge about the place and role of Savina Monastery in the local environment, considering that there was no Serbian church organization or episcopal jurisdiction in these lands in the XVIII century.*

Keywords: *Savina Monastery, Boka Kotorska, XVIII century, Archive of Herceg-Novi, Venetian period.*

Манастир Савину чине три цркве. Двије мање, Црква Успења Богородичиног и Црква светог Саве, потичу из средњег вијека (XIII–XV вијека, према досадашњим сазнањима).¹ Њих су затекли монаси манастира Тврдош, када су 1693. организовано прешли у Савину, након разрушења Тврдоша од стране Млечана.² Тада манастир Савина поново оживљава, након периода дугих ратова (Кандијског и Морејског), током којих је можда неко вријеме и запустио. Велика савинска црква, такође посвећена Успењу Богородичином, саграђена је између 1777-1797. године, великим напорима савинског братства, али и знатним приложничким активностима православних ових

¹ В. Ђурић, *Савина*, Београд 1977.

² П. Д. Шеровић, Одлука генералног провидура Долфина о издавању двопека калуђерима манастира Требиња (Тврдоша) пребјеглим на млетачку територију, *Историјски записи* 2 (1959) 576-577.

и других крајева.³ Велики дио предочене грађе, односи се управо на купопродајне трансакције, даривања и завјештања савинском братству током XVIII вијека, у циљу опстанка манастира и подизања Велике цркве. Важност економске стабилности и напретка манастира имало је посебан значај у околностима под страном влашћу, отсуству српске православне организације и епископске главе, те борбе за очувањем вјерског и етничког идентитета.⁴ Стога је и усмјереност савинаца ка прикупљању средстава за изградњу нове Велике цркве имала у таквим околностима посебан и ангажовани карактер. Живе активности на економском и политичком плану спроводиће још епископи Саватије и Стефан Љубибратић, који су своје упориште нашли у Херцег-Новом након његовог освајања од Турака (1687).⁵ У потоњим савинским игуманима и архимандритима, имаће своје пожртвоване насљеднике (Леонтије Рајовић, Арсеније Милутиновић, Нектарије Љубибратић, Данило Јоанорајовић, Инокентије Дабовић...)⁶ Увид у ове њихове активности, најбоље одсликава управо архивска грађа пред нама.

Грађа коју представљамо припада, како је речено, Архиву Херцег-Новог, Политичко управном млетачком архиву (1689-1797), (АН, PUMA), разврстаном у *Fasciculae* (F. 1-350) и *Libro Terminazione* (L. T. No. I-CXXX). У овај преглед уврштени су сви документи наведеног млетачког

---

³ Д. Медаковић, Манастир Савина – Велика црква, ризница, рукописи, Београд 1978; О многобројним руским прилозима сакупљаним више од деценије трудом савинског јеромонаха Симеона Марковића Драгуличића: С. Накићеновић, *Ruski prilozzi za izgradnju manastira Savine*, Хришћански весник 27(3) 199-203; М. Матић, Манастир Савина у XVIII веку (докторска дисертација), Београд 2015, 87-96.

⁴ М. Матић, Економски живот манастира Савина у XVIII веку, Гласник Етнографског института САНУ LXIV (2) (2016) 365-374.

⁵ М. Матић, *Bishop Savatije Ljubibratic under the Auspices of the Republic of Venice (1687-1716)*, Истраживања 27 (2016) 106-119

⁶ М. Матић, Борба за Далматинско-бокељску епископију у XVIII веку, Историјски часопис 65 (2016) 159-182.

периода, у вези да манастиром Савина и савинцима. Документи су поређени хронолошки.

ПРЕГЛЕД ДОКУМЕНАТА

- Декрет Данијела Долфина, генералног провидура, о мјесечном издавању 600 либара бешкота, из складишта муниције, свештенику Теофилу Радловићу и осталим калуђерима из манастира Тврдоша (калуђери су послје разрушења Тврдоша прешли трајно у манастир Савина), 1. септембар 1693. L. T. No. 45, бр 45(1).
- Анђа и Јана Куњела уступају неке земље у Мељинама манастиру Савина, 10. фебруар 1705. F. 31, бр. 61.
- Стојко Стијепов из Кута и други, дугују калуђеру Гаврилу из манастира Савина 30 цекина, 1705. F. 31, бр. 55.
- Владика Саватије моли да се неко земљиште купљено од Анђе и Саре Кувеља из Мељина пренесе на манастир Савина. Одобрено декретом провидура Јеролима Кверинија, 1706. L. T. No. 4, бр. 9, 14(1).
- Викар Вићенцо Букија тражи да му се изручи из полога владике Саватија девет цекина, 1712. F. 44, бр. 44(5), 46.
- Калуђер Иларион Аврамовић из манастира Савина, предлаже да се саслуша Јован Васиљевић, манастирски слуга, о нанешеним озљедама од стране капетана Николе Паликуће, 1719. F. 68, бр. 5(1).
- Наређење мајсторима Раду Ђурђевићу и Митру да одрже обавезу поправке једне куће савинским калуђерима, 1719. F. 64, бр. 32(1).
- Уговор којим Маре, покојног Вука Кртоле, уступа један комад земље у Мељинама калуђерима манастира Савина, 24. април 1719. L. T. 2/4, бр. 11, 40(1).

- Приватни уговор којим Зуане Казина из Херцег-Новог уступа (поклања) калуђерима манастира Савина два комада земље у Сушћепану, уз услов да му исплате трошкове које је имао приликом преноса ове земље на своје име, 25. фебруар 1720. Исплатио трошак калуђер Исаија Витомировић у име игумана А. Калуђеровића. L. T. 2/4, бр. 11, 100(1).
- Илија Цвијетовић се признаје дужником Азарије Требињца од 50 цекина и игумана Гаврила из манастира Савина од 10 цекина, 1722. F. 75, бр. 317(1), 318.
- Водник Ђорђе Каић уступа неке некретнине у Подима калуђерима Цркве свете Богородице у Савини, који их примају преко пуномоћника капетана Сима Томашевића, 1722. F. 75, бр.100(1), 101.
- Калуђер Ђорђе Даниловић из манастира Савина пријављује вересију од 35 цекина коју насљедници Илије Цвијетовића дугују насљеднику игумана Гаврила и Макарија, 1722/1723. F. 75, бр. 118(1).
- Илија Цвијетовић се признаје дужником калуђера Гаврила из манастира Савина. На предлог калуђера Ђорђа Даниловића, заступника оставштине покојног игумана Гаврила Савинца, извршиће се процјена Илијине имовине, 1723. F. 75, бр. 324(22), 330, 334, 363, 366.
- Илија Цвијетовић се очитује дужником према Азагији Требињцу од 50 златних цекина и игуману Гаврилу из Савине 10 златних цекина, 20. јун 1723. F. 57, бр. 63(4), 65.
- Архимандрит манастира Савине, Леонтије Рајовић, тражи већу суму новца од Јова Ћуковића из Рисна, 1724. F. 78, бр. 80(1).
- Налог Јани, Лаза Самарцића, из Топле да дигне руке с једне земље у Топлој, својине манастира Савине, 1724. F. 78, бр. 91(1).

- Калуђер Василије из Пода, дарује манастиру Савина неке некретнине у Подима, 1724. Ф. 78, бр. 115(1).
- Стане, Тома Вукајло, из Кута, дарује све своје покретне и непокретне ствари манастиру Савина, 1724. Ф. 78, бр. 117(1).
- Петар Терзић из Савине признаје се дужником проигумана Гаврила, калуђера манастира Савина, за 35 цекина (1714). Исти дугује манастиру Савина 72 златна цекина. Покренута цивилна парница за наплату поменутог дуга, 1724. Ф. 78, бр. 199, 204(18), 239, 238, 217.
- Одлуком провидура Ерика додијељено је три комада земље у Кутима калуђерима манастира Савина, а које су раније уживали Стане Вукова и калуђер Василије Дабовић, уз услов потписан одредбама, 21. септембар 1724. Л. Т. No. 5, бр.12, 148(1).
- Калуђер манастира Савина, Јанићије, тражи извршење опоруке покојног Вука Лучина Иванковића из Луштице, 1725. Ф. 19, бр. 6.
- Одлуком провидура Занеа досуђене су калуђерима манастира Савина неке некретнине у Мељинама, на њихово потраживање од 2847 лира, које им дугује Петко Терзић из Мокрина, 23. август 1725. Л. Т. No. 5, бр. 12, 185(1).
- Владика хаџи Стефан Љубибратић именује својим пуномоћником Јова Лупешковића из Херцег-Новог, ради наплате дуга од Ђорђа Каића, 1725. Ф. 83, бр. 13(1).
- Владика хаџи Стефан Љубибратић и калуђер Данило Золотовић из Пешковића, предали су у руке добрих људи међусобни спор око дуга Ђорђа Каића, 1725. Ф. 83, бр. 15(1).
- Пресуда добрих људи у спору савинаца око дуга Ђорђа Каића, 1725. Ф. 83, бр. 19(5).
- Ана Лагранде Лафлор, за дуг од осам цекина, уступа

игуману манастира Савина два златна предмета. Остала два цекина се обавезује да плати у готовом, 1725. Ф. 78, бр. 23(1).

- Стијепо Новаков из Луштице признаје се дужником манастира Савина од осам златних цекина, 1725. Ф. 78, бр. 28 (1).
- Калуђер Ђорђе Даниловић, у име манастира Савина, одустаје од свих привилегија и захтјева који припадају манастиру по легату Вука Иванковића из Луштице, 1725. Ф. 78, бр. 28(1).
- Дозвола владици Стефану Љубибратићу да са својим пратиоцима (шест лица) отпутује за Пећ, а затим у Београд. Препорука свим командантима да му не праве никакве сметње, 1725. Ф. 78, бр. 34(1).
- Дозвола за Београд архимандриту Леонтију Рајовићу, старјешини манастира Савина, и тројици његових сарадника ради прикупљања прилога и препорука свим командантима да им не праве сметње, 1725. Ф. 78, бр. 34(1).
- Позив Јовану Бакинију да откупи од владике Стефана Љубибратића залог од два пара златних минђуша, 1725. Ф. 78, бр. 98(1).
- Јане, удова покојног Лаза Самарцића, у име свог сина Петра и осталих синова из Херцег-Новог продаје калуђерима манастира Савина неке земље на Баеру за 1.115 лира, 16. март 1725. Ф. 78, бр. 128(2), 130; L. T. No. 5, бр. 12, 161(1).
- Иван Перчевић из Требиња, продаје калуђерима манастира Савине неке земље у Топлој (Баер) за 20 златних цекина, 16. март 1725. Ф. 78, бр. 128(1); L. T. No. 5. бр. 12, 162(1).
- Калуђер Исаија Витомировић из Потпланине оставља све своје покретно и непокретно имање, послје своје смрти, манастиру Савина. Ту се убраја и једна келија коју је саградио својим новцем у Мојдежу, 20.

- март 1725. F. 78, бр. 130(2), 131; L. T. No. 5, бр. 12, 165(1).
- Јане, удова Лаза Самарџића, и њен син Петар признају се дужницима калуђера манастира Савина од 35 цекина, 1725. F. 78, бр. 276(3), 277.
  - Јован Гавриловић из Мељина признаје легат којим је његов покојни брат, калуђер Симеон, оставио манастиру Савина два комада земље у Мељинама, записник од 25. септембра 1725. F. 78, 33(1); L. T. No. 5, бр. 12, 184(1).
  - Налог сељанима Казимира да не смију посјећи једно стабло код воде зване „Врба“ које држи архимандрит Леонтије Рајовић из манастира Савина, 1725. F. 78, бр. 111(1).
  - Стјепана Стојкова из Топле, насљедника покојног Стојка Стјепанова, позива на суд калуђер Јоаникије Сагерај, посредник архимандрита Л. Рајовића, за дуг од 27 златних цекина и за 202 млетачких сребрних дуката, 20. фебруар 1725. L. T. No. 55, бр. 21(4), 22, 25(1), 26.
  - Писмо Леонтија Рајовића, из манастира Савина, Петру Фонтани, из Херцег-Новог, у коме га извјештава да владика (Стефан) не може доћи на позив провидура, јер сјутра чини посјету Збору на Топлој, 21. август 1725. F. 330, бр. 20(1).
  - Антонио Валери из Котора, пише Драгоману Петру Фонтани у Херцег-Нови о начину уређења једне вересије савинских калуђера, 21. септембар 1726. F. 20, бр. 7.
  - Калуђер Данило из манастира Потпланине, село Мојдеж, позван је на суд од стране калуђера Арсенија Аврамовића, старјешине манастира Савина, ради земљишта и мељорације истог, својине покојног калуђера Исајије Витомировића, 29. фебруар 1726. L. T. No. 55, бр. 59(2).

- Калуђер Данило Косјер из манастира Подпланина, село Мојдеж, у име игумана манастира Савина, Арсенија Аврамовића, опозива неки мандат од фебруара 1726. F. 83, бр. 80(1).
- Калуђер Данило Косијерац, из манастира Подпланина, се жали да старјешина манастира Савина хоће да му одузме неке земље, 1726. F.84, бр. 49(1).
- Списак државне даће на земље, које дугује манастир Савина, 5. јун 1726. L. T. No. 2/4, бр.11, 157 (1).
- Уговор којим Стјепан, покојног Стојка Стјепанова из Топле, настањен испод Жирина (Зирина), у своје име и насљедника свог брата Мија, продаје калуђеру Арсенију Калуђеровићу, игуману манастира Савина једну ораницу у Зиринама за 41 реал, 22. март 1726. L. T. No. 5, бр.12, 198, 199(2).
- Приватни уговор којим архимандрит манастира Савина, Данило Јовановић, у име свих осталих калуђера продаје (уступа) Михајлу Стојковићу, покојног Симе, неке некретнине у Топли за 77 цекина. Те некретнине савинци су купили од покојног Симе уговором од 22. марта 1726. L. T. No. 5, бр. 14, 193 (1).
- Превод на италијански пресуде добрих људи, патријаршијског архиђакона Ефрена Станковића, митрополита херцеговачког Аксентија Гавриловића, архимандрита манастира Савина Леонтија Николина, капетана Петра Ћ(Ц)еловића, капетана Митра Колумбарића, оба из Рисна, и капетана Огурлића из Херцег-Новог. Пресуда је издата у спору између насљедника покојног Рада, Јова и Митра Властелиновића из Рисна, због диобе оставштине у манастиру Савина, 24. фебруара 1726. L. T. No. 5, бр.16, 48(1), 49.
- Налог Ивану Милутинову, реченом Ћезеровићу, из Херцег-Новог да се окане земље зване „Драгов бри-

јег“, својине калуђера манастира Савина, око 1726. Ф. 84, бр. 20(1).

- Стојан, покојног Стојка Стефанова из Топле, за себе и наследнике продаје калуђеру Арсенију Калуђеровићу, игуману манастира Савина, неке некретнине у Топлој за 40 реала, 1727. Ф. 83, бр. 28(1).
- Симо и браћа Кујачић из Каменог уступају неке некретнине цркви у Савини (вриједности 19 цекина), преко калуђера Игњатија Чукваса, у име игумана Арсенија Аврамовића, 1727. Ф. 88, бр. 2(1), 3.
- Павле Остоја из Сплита јавља да је уредио неки посао калуђера манастира Савина, 1727. Ф. 93, бр. 147(1).
- Баба Анђа, жена покојног Мића Бошкова, из Каменог оставља манастиру Савина свој посјед у Каменом, укњижен на њено име, 1727. Ф. 95, бр. 5(1).
- Арсеније, калуђер манастира Савина, подноси на регистрацију изјаву бабе Анђе, жене покојног Мића Бошкова из Каменог, којим оставља своју кућу и имање калуђерима манастира Савина, 18. мај 1727. Одобрено одлуком провидура Пасквалија, 3. јун 1727. Л. Т. 2/4, бр.11, 152(2).
- Игуман манастира Савина, Арсеније Калуђеровић, моли да се манастиру додијеле неке земље у Сушћепану које се налазе у посједу истог, да би могли да их укњиже на име манастира. Уговорено одлуком генералног провидура Вендрамина, 11. јул 1727. Л. Т. 2/4, бр. 11, 157(1).
- Уговор којим наследници покојног попа Андрије Косијера продају архимандриту манастира Савина, Леонтију Аврамовићу, неке некретнине у Топлој за 15 златних цекина, 16. октобар 1727. Л. Т. бр. 42, 85(1).
- Процјена земаља на Мељинама својине Радула Митрова, реченог Мешкин, због дуга од 10 цекина које Радуле дугује архимандриту манастира Савина, Леонтију Рајовићу, 1729. Ф. 86, бр. 134(8), 139.

- Дозвола калуђеру Мојсију Драгићевићу из манастира Савина, за пут барком у Далмацију, око 1729. Ф. 103, бр. 5(5).
- Парница калуђера манастира Савина за наплату неког потраживања, 1729. Ф. 103, бр. 104(6), 105.
- Калуђери манастира Савина против Франа Палинија ради исплате дуга, око 1729/30. Ф.103, бр. 149 (1).
- Опат Виско Валери из Херцег-Новог, као пуномоћник Михајла Раковића, продаје архимандриту манастира Савина, Рајовићу, преко калуђера Зарија Милочевића, $\frac{1}{4}$ брашног млина у Сасовићима за 232 лире, 1729. Ф. 88, бр. 44(1).
- Продаја на јавну дражбу једног земљишта у Мељинама, својине Радула Митрова, реченог Мешкин, за дуг од 10 цекина према архимандриту Леонтију Рајовићу. Одобрено одлуком провидура Марка Аурелија Саранка, 20. октобар 1729. Ф. 99, бр. 22(8).
- Издат пасош калуђеру манастира Савина, Исаји, за манастир Пиву, око 1729. Ф.103, бр. 265(1).
- Калуђер Игњатије Чуквас у име архимандрита манастира Савина, Леонтија Рајовића, полаже у суд 330 лира у корист Радула Митрова Мешкина из Вратница, на име куповине једног земљишта, око 1729/30. Ф. 103, бр. 228(1).
- Игуман манастира Савина, Арсеније Аврамовић, продаје Јовану Петровићу из Херцег-Новог неке некретнине у Топлој (Бајер) за 20 цекина, 1729. Ф. 103, бр. 325(2).
- Извјештај вјештака Диодатија о извршеном премјеру неких некретнина у Подима, својине калуђера манастира Савина, 23. август 1729. L. T. No. 5, бр. 12, 157(1).
- Јован Гаврилов из Савине позива на суд калуђера Игњатија Луковца из манастира Савина, који у име старјешине истог манастира, игумана Арсенија, ду-

гује истој цркви четири цекина у злату и 20 лира, око 1729. L. T. бр. 56, 180(3).

- Митар Вуков, речени Терзија, из Подзирина и калуђер Арсеније Аврамовић, старјешина манастира Савина, позвани су на судску расправу за 14 месеци, ради дуга од 543 лире. Ту суму Митар Вуков дугује калуђеру Аврамовићу. Одлука донијета у корист калуђера Арсенија Аврамовића, 13. јул 1729. L. T. бр. 56, 239(3), 240.
- Уговор даривања којим алфијер Јово Леовић из Кута поклања архимандриту Леонтију Рајовићу, настојатељу манастира Савина, неке некретнине у Кутима. Одобрено одлуком провидура Петра Витурија, 24. јун 1730. L. T. бр. 42, 118(1), 119(1).
- Лука, покојног Леонића из Кута, дарива архимандриту манастира Савина, Леонтију Рајовићу, неке некретнине у Кутима након своје смрти. Калуђери имају само обавезу давања годишњег помена Луки и у случају удаје његове унукe Јане да јој дају спрему (прђију), око 1730. F. 103, бр. бр. 331(1).
- Забрана провидура Вендрамина да се оштећују земље у Мељинама, својина манастира Савина, 1730. F. 103, бр. 181(1).
- Калуђер Герман, у име архимандрита манастира Савина, Арсенија Аврамовића, пријављује вересију коју му дугују браћа Никчевић, 1730. F.103, бр. 507(1).
- Игњатеије Чуквас, калуђер манастира Савина, у име архимандрита Леонтија Рајовића пријављује на регистрацију вересију од 20 цекина, које дугује Драгутин Петров и Нико Проданов, речени Магазиновић, из Топле, око 1730. F. 103, бр. 508(1).
- Налог мјерачу Диодатију да изврши премјер неке земље, својине Игњатија Чукваса, калуђера манастира Савина, 1730. F.103, бр. 183(1).
- На молбу Петра Фонтане из Херцег-Новог позван је архимандрит манастира Савина, Леонтије Рајовић,

да положи у суд све што има својине Рада Митрова из Херцег-Новог, 1730. Ф. 103, бр. 198 (1).

- Наређење архимандриту манастира Савина да приведе у провидуруову канцеларију Рада Вукова из Пресејеке, који се крије у манастиру, око 1730. Ф. 104, бр. 45(1).
- Калуђер Арсеније Аврамовић, игуман манастира Савина, тражи у име цркве наплату потраживања од 14 цекина од Лаза и Петра Самарцића, 1731. Ф.103, бр. 207(1).
- Налог да се изврши процјена штете коју је Никола Шиљеговић из Кута починио на земљишту у Кутима, својини калуђера манастира Савина, 1731. Ф.103, бр. 214(1).
- Калуђер манастира Савина, Арсеније Аврамовић, тражи наплату остатака свог потраживања од 58 лира од Јована Бошковића, реченог Зотовића, из Вратнице, 1731. Ф. 103, бр. 217(1).
- Војин и Васиљ, покојног Јована Вујиновића, из Херцег-Новог, продају архимандриту Леонтију Рајовићу, игуману манастира Савина, преко игумана Ђермаба Перинића, неке некретнине у Кутима, за 4.838 лира, 1731. Ф.103, бр. 364(1).
- Раде Вуков из Пресејеке дарива неке некретнине у Кутима архимандриту манастира Савина, Леонтију Рајовићу. Уговор одобрен одлуком провидура Петра Витурија, 13. август 1731. Ф. 103, бр. 373(1); L. T. бр. 42, 119(1), 120(1).
- Петар и Јелена Синдрак из Кута, настањени у Херцег-Новом, продају неке некретнине у Кутима калуђеру манастира Савина, Игњатију Чуквасу, и Бошку, Лазара Савова, из Жлијеба, за 25 цекина, око 1731. Ф. 103, бр. 376(1).
- Извјештај вјештака Ђорђа Диодатија о извршењу премјера неких некретнина у Ластви, својине калу-

- Ђера манастира Савина, Игњатија Чукваса, 1. јануар 1731. L. T. бр. 42, 158(1).
- Марија, удова покојног Митра Унковића (Мирковића) из Сушћепана, дарива архимандриту манастира Савина, Леонтију Рајовићу, неке некретнине у Сушћепану. Одобрено одлуком провидура Петра Витурија, 15. октобар 1731. F.103, бр. 379(1); L. T. бр. 42. 120(1).
  - Гаврило Петров и Деспина Митрова из Жлијеба, продају неке некретнине попу Јовану Чуквасу, сада калуђеру манастира Савина, за 11 цекина, 1731. F.103,381(1).
  - На молбу игумана Арсенија Аврамовића, настојатеља манастира Савина, позван је Јован Бошков, речени Зотовић, из Вратница, да откупи један бодеж који је zaloжио за дуг од једног цекина. У противном, бодеж ће бити продан на јавној дражби, 1731. F.103, бр. 495,496(10),503.
  - На молбу игумана манастира Савина, Арсенија Аврамовића, позвани су Јане и Петар, покојног Лаза Самарцића, из Херцег-Новог да откупе један бодеж zaloжен за дуг. У противном, бодеж ће бити продан на јавној дражби, 1731. F.103, бр. 497, 498(10).
  - Одлуком генералног провидура, Себастијана Вендрамина, досуђене су неке некретнине у Сасовићима, Мељинама и Кутима, калуђерима манастира Савина, 24. новембар 1731. L. T. бр. 42, 125(2).
  - Калуђери манастира Савина моле да им се дефинитивно доделе неки комади шуме у Мељинама. Удовољено одлуком генералног провидура Зорзија Гриманија, 8. фебруар 1733. у Задру. L. T. бр. 42, 188(1).
  - Калуђери манастира Савина траже да им се додијели мјерач који би измјерио њихово имање. Додељен је Ђуро Диодати, 10. август 1733. L. T. бр. 58, 77(1).

- Проглас народу од 21. поглавља, провидура Стефана Балбија. У оквиру речених поглавља истиче се да се свештеницима и редовницима мора свуда помагати, али и да магацини, ресторани, крчме у заповједним данима имају бити затворене за вријеме служења Свете мисе у Жупној цркви, 14. фебруар 1733. L. T. бр. 60, 3(1)-12.
- Дозвола калуђерима манастира Савина да могу увести са свога винограда у Сасовићима грожђе, 1734. F. 117, бр. 24(1).
- Приватни уговор којим капетан Бошко Калуђеровић, поп Петар и Васо, браћа Калуђеровић из Рисна, уступају калуђерима манастира Савина неке некретнине за 16. цекина, око 1735. L. T. бр. 42, 238(1).
- Одлуком генералног провидура Зорзија Гриманија, додијељене су неке некретнине у Топлој калуђерима манастира Савина, које је раније посједовао капетан Бошко Калуђеровић, 4. август 1735, Задар. L. T. бр. 42, 252(2).
- Вуко Вујов из Мојдежа, уступа неке некретнине, односно дио једног млина, архимандриту манастира Савина за четири златна цекина, 1735. F. 113, бр. 51(1).
- Уговор којим Никола, Саво и Ђуро, Вука Вујова из Мојдежа, продају архимандриту Аврамовићу из манастира Савина неке некретнине у Мојдежу за четири цекина, 25. јануар 1735. L. T. бр. 42, 300, 301.
- Калуђер Игњатије Жарковић, осуђен на 10 година конфирмације у једном манастиру, одређено је да исту издржава у манастиру Савина, 1735. F. 118, бр. 105(1).
- Уговор којим конте Иван Воиновић за себе и брата Василија из Топле продаје калуђерима манастира Савина неке некретнине у Кутима за 87 златних

- цекина. Одобрено одлуком провидура Пјетра Витурија, 10. април 1735. L. T. No. 5, бр. 16, 15(4), 16.
- Калуђери манастира Савина моле да им се исплати 2254 лира за уступљених неколико хиљада комада камена за градњу лазарета. Уважена молба одлуком генералног провидура Зорзија Гриманија, 20. септембар 1735, Задар. L. T. бр.42, 262(2).
  - Калуђер манастира Савина, Игњатије Чуквас, потражује од Саве Сунића 533 лире, 1737. F. 120, бр. 2(1).
  - Наређење Петру Стијепчићу из Сушћепана, да не штети земље у Зиринама, својину калуђера манастира Савина, 1738. F. 123, бр. 4(1).
  - Превод са српског изјаве састављене у манастиру Савина, којом Арсеније Милутиновић, игуман манастира Савина, очитује да је примио од попа Игњатија и Тома Чукваса из Пресеке 40 златних цекина за уступљене им земље у Пријсеци, 31. јул 1738. L. T. No. 5, бр. 21, 76(1).
  - Уговор којим Јован Драшков, речени Шаин, из Пода поклања синовцу Тому Јованову, реченом Томићу, из Попова неке некретнине у Подима, уз доживотно издржавање Шаина и његове жене. Након њихове смрти, треба да исплати калуђерима манастира Савина шест цекина, 4. јун 1738. L. T. бр. 102, 9(1), 10, 11.
  - Стане, удова покојног Мија Ришњановића, дарива манастиру Савина неке побољшице у Мељинама и Подима, 8. октобар 1739. L. T. бр. 102, 29(1), 30.
  - Уговор којим Јово и Ђуро, браћа Станић, у име своје и у име свог трећег брата Тодора, продају Леонтију Аврамовићу, архимандриту манастира Савина, побољшице за 200 лира, 29. фебруар 1739. L. T. бр. 102, 49(1), 50.
  - Забрана сјече дрва и прављење путева на земљишту манастира Савина у Савини, 1739. F. 123, бр. 44(1).

- Налог Ђуру, Јову и Тодору Станићу из Савине, да се не мијешају у земље калуђера манастира Савина, 1739. Ф. 123, бр. 61(1).
- Калуђер манастира Савина позван у суд у спору са капетаном Николом Злоковићем и капетаном Зуаном Ожеговићем из Кута, 1739. Ф. 124, бр. 57(1).
- Томо Лучин и Панто Ожеговић из Кута потражују пет цекина од калуђера манастира Савина, Игњатија Чукваса, 1740. Ф. 123, бр. 65(1).
- Одређена процјена једног земљишта у Ребрима у спору Арсенија, калуђера манастира Савина, Стане Бирчановић из Мељина и Петра Фонтане из Херцег-Новог, 1740. Ф. 133, бр. 40(1).
- Капетан Симеон Милутинов, речени Томашевић, из Топле, продаје неке некретнине калуђерима манастира Савина, око 1740. Ф. 136, бр. 45(1).
- Алфијер Саво Синдик уступа калуђеру Герману Луковцу из манастира Савина све своје плате на име отплате дуга од 553 лире, око 1740. Ф. 126, бр. 140(1).
- Изјава Марка Лазаревића из Мокрина, дата под заклетвом у манастиру Савина, да му Никола Тушуп из Пода дугује шест цекина, 1740. Ф. 130, бр. 103(1).
- Игуман манастира Савина и Стана, жена Милије Ђура Перова, изјављују да су примили од Петра Фонтане 640. лира за уступљено земљиште, 23. октобар 1740. Ф. 340, бр. 75(1), 76.
- Процјена једног земљишта у Ребрима, својине манастира Савина, извршена од вјештака Микела Марола и Микела Де Микелија, 1. септембар 1740. Ф. 321, бр. 55(1).
- Јово Лакетић и Иван Шаин поништавају ранији компромис (да пријатељски уз помоћ добрих људи ријеше међусобни спор) и рјешење међусобних разлика предају у руке архимандрита манастира Са-

- вина, Леонтија Аврамовића, 30. јануар 1741. L. T. бр. 97, 103(1), 104, 105.
- Наређење вјештацима алфијеру Јовану Радову и Трипу Павлову да утврде и процене штету коју су браћа Јанков из Подзирина и дуги сељани починили на земљишту калуђера манастира Савина, 17. фебруар 1742. L. T. бр. 98, 25(1).
  - Позив у суд калуђеру Илариону Аврамовићу из манастира Савина, у спору са Илијом и Јоком Антуновићем из Сушћепана, 1742. F. 146, бр. 47(1).
  - Позив у суд калуђеру Илариону Аврамовићу из манастира Савина у спору са Јованом и Николом Цвијетовићем из Херцег-Новог, 1742. F. 146, бр. 61(2).
  - Уговор којим калуђер Арсеније Милутиновић, игуман манастира Савина, у име свих калуђера продаје капетану Николи Паликући из Савине један комад земље у Мељинама за 16. цекина, 20. фебруар 1743. Одобрено одлуком провидура Пјера Антуна Бемба, 22. децембра 1743. L. T. No. 5, бр. 17, 73(2), 74.
  - Опорука Анђе (састављена 5. фебруара 1742. у Подима од стране калуђера Илариона Аврамовића), жене капетана Ивана Николина, 20. децембар 1743. L. T. No. 5, бр. 17, 74(1), 75.
  - Позив калуђеру Атанасију (Предојевићу) из манастира Савина да се јави у суд у спору са Јованом и Ђуром Станишићем из Сушћепана, 1743. F. 146, бр. 97(1).
  - Позив калуђеру манастира Савина да се јави у суд у спору са Мијатом Париповићем из Топле, 1743. F. 146, бр. 102(2), 103.
  - Калуђер Иларион из манастира Савина, у име своје и осталих калуђера, тражи исплату штете почињене од стране стоке Мијата Париповића, око 1743. F. 146, бр. 149(2), 150.
  - Иван Миладиновић, речени Лазаревић, из Баера, очитује се дужником калуђера Атанасија Предојеви-

- ћа из манастира Савина са 12 цекина, око 1743. Ф. 146, бр. 274(2), 275.
- Спор између калуђера манастира Савина и Атанасија Париповића, судског оврховства, због 166 лира, 1743. Ф. 146, бр. 347(1).
  - Парница представника манастира Савина против браће Илије и Живка Антуновића из Сушћепана, ради узурпирања неке земље у Сушћепану, 1743. Ф.148, бр. 14(1).
  - Калуђер манастира Савина, Симеон Марковић, изјављује да је примио од удове мајстора Милана Милошевића из Херцег-Новог једну цијев од џефердара коју је Марковић претходно дао мајстору да је поправи, 1743. Ф. 159, бр. 13(1).
  - Калуђер Арсеније Милутиновић, старјешина манастира Савина, у име своје и осталих калуђера именује за прокуратора Марка Мирковића и опуномоћује га да их заступа у судској парници против наредника Стефана Речића. Код реченог Речића су војници, Томо Ракочевећ и каплар Марко Вукичевећ, оставили новац, сребро и злато, да их преда манастиру, што Речић није учинио, 19. јун 1743. Л. Т. бр. 65, 58(1), 59.
  - Калуђер Арсеније Милутиновић, старјешина манастира Савина, продаје капетану Николи Паликући, настањеном у Савини, земљу у Мељинама на месту званом „Слатина“ за 16 цекина, 20. новембар 1743. Л. Т. бр. 65, 96(2), 98.
  - Грађанска парница калуђера манастира Савина против браће Париповић, због почињене штете, од стране стоке браће Париповић, на манастирском земљишту, око 1744. Ф. 146, бр. 457(11), 464.
  - Калуђер Иларион Аврамовић, као старјешина манастира Савина, Ђоко Жарковић, као црковнар топаљске Цркве Светог Спаса и Ђуро Лакетић, као црковнар пођанске Цркве светог Срђа и Вакха, име-

нују за прокуратора капетана Зуана (Јована) Даниловића из Топле и капетана Аврама Акимовића из Сасовића, да заступају интересе наведених цркава на суду у Венецији, 3. октобар 1744. L. T. бр. 65, 176(1), 177.

- Тамбур Матео извјештава да је извршио оврху против Тома Томичића, трговца, на осигурање вересије цекина 11, у корист калуђера манастира Савина, 11. фебруар 1744. L. T. бр. 99, 27(1).
- Калуђер манастира Савина, Софроније, у име игумана Арсенија пријављује вересију од пет цекина које му дугује Јово Јованов, речени Томић, 1744. F. 258/6, бр. 114(1).
- Ђуро Ђуковић из Топле, очитује се јемцем браће Милашиновић из Топле за дуг од седам цекина према калуђеру Илариону Аврамовићу из Савине, 1746. F. 156, бр. 44(1).
- Калуђер Иларион Аврамовић, у своје име и у име архимандрита Арсенија Аврамовића, уступа (враћа) једно земљиште Николи Шиљеговићу из Кута, које им је исти својевремено уступио, 1746. F. 156, бр. 56(1).
- Уговор којим се калуђер Иларион Аврамовић, у име игумана манастира Савина Арсенија Аврамовића, одриче једног комада земље званог Сјенокос у корист Николе Шиљеговића из Кута, 16. јун 1746. L. T. No. 5, бр.18, 81(1).
- Мерац Диодати подноси извјештај и нацрт о премјеру неке земље у Мељинама, својине калуђера манастира Савина и капетана Николе Паликуће из Савине, 1746. F. 161, бр. 117(1).
- Извјештај вјештака Зорзија Диодатија о извршеном премјеру земље у Мељинама, својине калуђера манастира Савина (Цркве светог Саве), 26. март 1746. L. T. No. 5, бр. 19, 31(1).

- Одлуком ванредног провидура Зан Марина Дона додијељене су некретнине калуђерима манастира Савина, за изградњу гробља код Цркве светог Саве у Мељинама, 30. март 1746, Котор. L. T. No. 5, бр. 19, 31(1), 32.
- Одобрена додјела некретнина за изградњу гробља код Цркве светог Саве, одлуком генералног провидура Јакова Балдуа, 30. јун 1746, Задар. L. T. No. 5, бр. 19, 32(1).
- Арсеније Милутиновић, архимандрит манастира Савина, потражује од насљедника покојног капетана Јова Лупешковића из Херцег-Новог, да исплати 91 цекин калуђерима савинским, 1746. F. 162, бр. 89, 94(16).
- Уговор од 9. септембра 1746. којим Јован и Мићо Јесеровић из Топле продају калуђерима манастира Савина, заступаних од игумана Арсенија Милутиновића, неке некретнине у Мељинама за 19 цекина. Одобрено одлуком провидура Андрије Корнера од 25. септембра 1746. L. T. No. 5, бр. 19, 13(2), 14.
- Уговор којим Иван и Мићо, отац и син, Гесеровић, продају неке некретнине у Мељинама, калуђерима манастира Савина за 19 цекина, 1746. F. 258, бр. 73(1).
- Калуђер Саватије из манастира Савина, у име архимандрита, изјављује да је био потпуно подмирен за вересију од 232 лире које су биле осигуране врху купопродајне некретнине између Казимира Микеле Раковића и капетана Надале Лиока, око 1746/1747. F. 156, бр. 68(1).
- Уговор о замјени некретнина у Подима између Јокана Зубца из Пода и игумана манастира Савина, оца Арсенија Милутиновића, 1. август 1747. L. T. No. 5, бр. 19, 58(1).

- Уговор којим Никола Пршутовић, покојног Митра из Пода, продаје калуђерима манастира Савина неке некретнине у Подима за 6 цекина, 1. јул 1747. L. T. No. 5, бр. 19, 58(1).
- Калуђер манастира Савина моли да му се призна право својине неких купљених некретнина у Каменом, Мокринама, Подима, Брајковини. Уважена молба одлуком генералног провидура Јакова Балбија, 8. август 1747, Задар. L. T. No. 5, бр. 20, 9(2).
- Заклетва положена у манастиру Савина од стране Станише Ц(ћ)отовића, да је Радоје Стефанов исплатио дуг Зуану Палинију од 109.14. лира, 13. мај 1747. F. 321, бр. 336(1).
- Тутори Цркве светог Саве у Мељинама против Николе Паликуће из Савине, за признање власности једног комада земље у Мељинама, 1748. F. 165, бр. 57(1).
- Грађанска парница игумана манастира Савина, Арсенија Милутиновића, против Стјепана Станића и Јова Гумуровића из Пода, ради признања права власности, 1749. F. 172, бр. 33(2), 34.
- Калуђер Арсеније Милутиновић, игуман манастира Савина, протестује против налога да калуђери морају да чисте јаму која се налази близу ограде јавних лазарета, 1749. F. 174, бр. 43(1).
- Оглашена пресуда Јова Гумуровића у корист калуђера манастира Савина, Софронија Милутиновића, за исплату штета и судских трошкова, 26. март 1749. F. 340, бр. 112(1), 113.
- Калуђер Данило, из манастира Савина, у име игумана, Арсенија Милутиновића, и осталог братства, признајући одлуку генералног провидура Болдуа од 21. јула 1747, пристаје да се изврши пренос неких манастирских земаља на име Мија Филипова Марића из Кута, 22. октобар 1750. L. T. бр. 100, 52(1), 53.
- У грађанском спору калуђера манастира Савина и капетана Николе Паликуће, због признања права

- власности једног земљишта, пресуђено је у корист Паликуће, 9. јун 1750. F. 340, бр. 136(1), 137.
- Игуман манастира Савина, Арсеније Милутиновић, ратифицира пресуду у корист Паликуће, 26. јун 1750. F. 340, бр. 137(1).
  - Грађанска парница између Јова Гумуровића, Стијепана Станића, Кулиновића, сви из Сушћепана, и калуђера Софронија, у име архимандрита Арсенија Милутиновића и калуђера манастира Савина, 1751. F. 183, бр. 28(1).
  - На молбу архимандрита Илариона Аврамовића из манастира Савина, забрањено је Николи Грагу и Мију Миладиновићу из Предграђа, вађење камена са земљишта манастира Савина на Баеру, 1753. F.186, бр. 8(1).
  - Уговор од 18. априла 1752. којим Анђа и Марија, кћери Марка и Ђура покојног Сима Станића из Мељина, продају калуђерима манастира Савина неке некретнине у Савини и Мељинама за 36 златних цекина и 18 лира. Одобрено одлуком провидура Доменика Пикаманија, 1. мај 1753. L. T. No. 5, бр. 22, 10(2), 11.
  - Извјештај вјештака Зорзија Диодатија о извршеном премјеру земаља у Мељинама, својине калуђера манастира Савина, 10. август 1753. L. T. No. 5, бр. 22, 27(1).
  - Уговор од 29. априла 1754. којим Јаков, покојног Продана Радуловића, из Мељина продаје манастиру Савина неке некретнине у Мељинама за 58 цекина. Одобрено одлуком провидура Доменика Пикаманија, 6. јун 1754. L. T. No. 5, бр. 22, 53(3), 54.
  - Извјештај вјештака Зорзија Диодатија о извршеном премјеру неких некретнина у Мељинама, својине калуђера манастира Савина, 10. јун 1754. L. T. No. 5, бр. 23, 39(1).

- Отац Иларион Аврамовић, настојник манастира Савине, полаже у суд једну одјећу од дамаста, заложену од капетана Јована Даниловића из Топле, за дуг од пет златних цекина, која треба да му се изда из претходно положене гаранције за исти дуг, 1755. Ф. 258/5, бр. 29(3), 30.
- Наређење калуђеру Тодору Којовићу из манастира Савина да преда једну бачву траженику Јакову Радуловићу, 1755. Ф. 258/5, бр. 37(2).
- На жалбу игумана манастира Савине, Јосифа Комненовића, издато је наређење сељанима Савине да не смију оштећивати манастирске земље, 1755. Ф. 258/5, бр. 51(1).
- Позив калуђеру Атанасију из манастира Савина да се јави у суд на саслушање у спору са харамбашом Марком Драшкићевићем из Требесина, 1756. Ф. 258/5, бр. 89(1).
- Налог вјештацима да изврше процјену штете почињене од стране породица Кончевић, на земљишту калуђера манастира у Савини 1756. Ф. 258/5, бр. 90(1).
- Препис превода изјаве пароха Илариона Аврамовића из Савине да је капетан Никола Паликућа узурпирао једно земљиште Цркве светог Саве, на којем се може направити гробље за 30 породица, 1756. Ф. 163, бр. 36(1).
- Калуђер Атанасије Предојевић из манастира Савина, именује својим пуномоћником Гаврила, покојног Мија Вукова, да га заступа у парници против Јова Ломбардића и мајстора Ђорђа Пецарића, 1756. Ф. 194, бр. 13(1).
- Грађанска парница између калуђера Атанасија Предојевића, из манастира Савина, и Јова Ломбардића, мајстора Ђорђа Пецарића и насљедника Сима Ђуришића, ради наплате кирије за дућан и магацин, око 1756. Ф. 195, бр. 61(7), 65.

- Гаврило, Мијата, Вуков као пуномоћник калуђера манастира Савина, Атанасија Предојевића, полаже у суд три цекина у корист мајстора Ђорђа Пецарића и Јова Ломбардића из Топле, 10. март 1756. L. T. бр. 103, 43(2), 44.
- Нагодба којом се Васиљ, Јефто и Мато Ђуришић из Топле обавезују да исплате дугове својим вјеровницима у року од 15 дана, и то калуђеру манастира Савина, Предојевићу, два цекина и 113, 4 лире, мајстору Ђорђу..., 16. март 1756. L. T. бр. 103, 45(1), 46, 47.
- Аким, покојног Петра Вујачића, из Пресијеке очитује се дужником игумана манастира Савина, Софронија Видаковића, за 13 златних цекина, 1757. F. 195, бр. 24(1).
- Наређење провидура Рениера из Котора, да се у шуми манастира Савина посјече неколико храстова за јавне потребе, 1758. F. 203, бр. 129(2), 130.
- Процјена неких кметских побољшица на једном земљишту у Топлој, својине манастира Савина које држе и обрађују кмети, извршена је од вјештака Доменика Мињонија и Антуна Цвере, по наређењу провидура Батисте да Мостија, 14. децембар 1758. F. 323, бр. 40(4), 41, 42.
- Уговор којим калуђер Данило Аврамовић, економ манастира Савина, у име свих калуђера уступа $\frac{1}{2}$ млина у Мојдежу браћи Христофору, Перу и Спасоју, Станише Радунчића, из Мојдежа за 30 цекина, 3. јул 1760. L. T. No. 5, бр. 15, 390(1).
- Архимандрит Нектарије Љубибратић, настојатељ манастира Савина, пријављује вересију од 48 цекина према дужнику Мату Мирковићу из Топле, 1761. F. 208, бр. 10(1).
- На молбу калуђера манастира Савина, наређено сељанима свих села у којима манастир има земаља, да их не оштећују, 1761. F. 209, бр. 18(1).

- Наређено Лазару Вукадиновићу, кмету манастира Савина, да одустане од неке земље у Жиринама, својине манастира Савина, 1761. Ф. 209, бр. 19(1).
- Издато одобрење архимандриту манастира Савина, да прими на заклетву Илију Мандића и Ника Ђучића из Крушевица у спору између породице Таузовић и Васиљевић из Крушевица, 1761. Ф. 210, бр. 47(1).
- Тужба Михаила Валерија из Херцег-Новог против калуђера манастира Савина, ради њиховог настојања да покрену против њега парницу због неке земље, 1762. Ф. 211, бр. 103(1).
- Мато Попов, покојног попа Вукашина, из Ратишевинне и Тодор Ђуров Косић из Мокрина, моле да се ослободе плаћања државне даће на неке земље у Сушћепану, својине калуђера манастира Савина, а које се већ више година налазе у њиховом поседу, 20. август 1762. Л. Т. No. 5, бр. 23, 39(1).
- Налог вештацима да изврше процјену једног млина у Топлој, због спора између калуђера манастира Савина и насљедника Јова Цвијетовића и његовог брата из Топле, 1762. Ф. 209, бр. 65(1).
- Томо Катић из Жвиња тражи осигурање своје вересије од 70 лира, од Саве Пиљуровића из Ратишевине, путем заплене уља које дужник има да прими од Илариона, калуђера манастира Савина, 1762. Ф. 209, бр. 71(1).
- Наређење да се изврши процјена побољшица које је учинио Јефто Ломбардић из Топле на једном земљишту више Владичиног моста у Топлој, својине калуђера манастира Савина, 1762. Ф. 209, бр. 71(1).
- Наређење Јефту Ломбардићу из Топле да обустави започети рад на једном земљишту у Љутом Потоку, својине калуђера манастира Савине, и одустане од истог земљишта, 1762. Ф. 209, бр. 75(1).
- На предлог калуђера манастира Савина, издато је наређење да се изврши процјена неких побољшица

које су уложили браћа Ломбардић из Топле на једном манастирском земљишту, 1762. Ф. 209, бр. 75.

- Наређење породицама Паликуће, Ивановића и др. да не оштећују земље у Мељинама и Топлој, својине калуђера манастира Савина, 1762. Ф. 209, бр. 78(1).
- Грађанска парница између калуђера манастира Савина и Илије и његовог брата Николе, покојног Јова Цвијетовића, 1762. Ф. 209, бр. 118(3).
- Нагодба о уступању неких некретнина манастиру Савина од стране насљедника покојног Јова Цвијетковића, на подмиру дуга од седам цекина и 14 лира, 1762. Ф. 209, бр. 286(8), 291.
- Наређење да се један млин у Мојдежу, који држи Саво Вујовић и Петар Радунчић из Мојдежа, пренесе на име калуђера Данила Савинца, 1763. Ф. 209, бр. 82(1).
- Уговор којим калуђер Данило Рајевић, у име свих калуђера, уступа Јову Сава Вујовића из Мојдежа $\frac{1}{2}$ једног млина у Мојдежу за 30 цекина, 7. април 1763. L. T. No. 5, бр. 15, 391(2), 392.
- На молбу оца Данила Рајевића, игумана манастира Савина, Антун Касино, син проте Зуана (Јована) из Херцег-Новог, даје свечану изјаву у суду да је прије седам година саставио Требовник за набавку камена из Корчуле, за изградњу једног звоника уз манастирску цркву, 11. септембар 1763. L. T. бр. 70, 16(1).
- Изјава Василија Кнежевића из Топле да је одлазио на Корчулу да се код прота Измаели пропита о цијенама камена и другог потребног материјала за изградњу звоника уз цркву манастира Савина, 11. септембар 1763. L. T. бр. 70, 17(1).
- Уговор којим се Мато Мирковић из Србине и његов унук Никола признају дужницима оца Данила Рајевића, игумана манастира Савина, и осталих калуђе-

ра на суму од 2838:6. На осигурање овог дуга и камате од 6% у залог даје своје имање, 24. октобар 1763. Л. Т. бр.71, 32(3), 33, 34, 35.

- Данило Рајовић, настојатељ манастира Савина, писмом доставља извод из црквених канона који се односе на брак, 1763. Ф. 211, бр. 221, 222(2).
- Потврда издата од калуђера Софронија Савинца, Николи Озрнићу и Јовану Бијеловићу, о процјени плода на имању алфијера Јова Озрнића, 1763. Ф. 212, бр. 85(1).
- Увјерење издато од Софронија Савинца, алфијеру Јову Озрнићу из Сасовића, о количини плода које је имао на свом имању, око 1763. Ф. 212, бр. 133(1).
- Марко Лупур, покојног Сима, и Јово Петров, покојног Петра, из Кута, дају изјаву, на молбу оца Данила Рајевића из Савине, о куповини неких некретнина од покојног калуђера Јосифа Комненовића из Топле, 1763. Ф. 218, бр. 169(1).
- Наређење издато повјереницима оставштине покојног капетана Сима Томашевића из Топле, да у року од три дана склопе уговор са братством манастира Савина, зависећи од споразума од 24. јула 1764. Братство манастира заступа Андрија Фонтана, 29. август 1764. Л. Т. бр.71, 69(1).
- Отац Инокентије Дабовић, архимандрит манастира Савина, издаје генералну пуномоћ Ивану Луићу конту Буровићу, адвокату у Херцег-Новом. Ф. 160, бр. 17(1).
- Увјерење генералног провидура, Петра Микелија, издато архимандриту манастира Савина, Нектарију Љубибратићу, да је исти власник неких земаља и једног дућана за које плаћа држави одређену даћу, Сплит, 30. јул 1764. Л. Т. Но. 5, бр. 24, 80(1).
- На молбу Пера Драгићевића, Гаврила Бијелића, капетана Глигора Павковића, Андрије Ломбардића, породице Квекића и калуђера манастира Савина,

издато наређење Симу Баја Николића и Симу Грушићу да не смију оштећивати њихове земље, 1765. F. 218, бр. 41(1).

- Калуђер Висарион Сабљичић из Мојдежа дарује, стегом доживотног права плодуживања и издржавања у старости и болести, Цркви свете Госпође у Савини неке некретнине у Мојдежу, 1765. F. 218, бр. 161(3), 162.
- Уговор којим Иво Петров Рајчевић из Луштице, наредник чете прекоморске пјешадије капетана Стефана П(Т)еричевића, поклања „интер вивос“ Цркви свете Госпође на Савини свој $\frac{1}{4}$ део непокретне имовине на Луштици. Игуман Данило Рајевић Савинац за узврат обећава да ће дароватеља уврстити међу добротинитеље манастирске братије, да ће уживати све божанствене бенефиције, да може до смрти живјети у манастиру..., 21. март 1765. L. T. бр. 75, 32(2), 33, 34.
- Уговор којим Лодовико Андрија Фонтана уступа „интер вивос“ Цркви свете Госпође у Савини два винограда у Солима, турска држава, бившу својину Османа Сели-паше Катрагића из Требиња. Одобрено одлуком провидура Пасквалија 21. марта 1765. L. T. бр. 75, 34.
- Уговор којим Петко, покојног Марка Садовића, и Антун, покојног Станише Садовића, из Сушћепана, продају калуђерима манастира Савина неке некретнине у Топлој за шест цекина, 19. септембар 1766. L. T. No. 5, бр. 25, 46(2), 47.
- Калуђер Данило Рајевић, у име архимандрита манастира Савина, и Никола Радуловић, пуномоћник Цркве светог Сергија и Вакха у Подима, моле да се региструје опорука покојног Андрије Пивљанина из Пода, којом је цијело своје непокретно имање оставио манастиру Савина и Цркви светог Сергија у Подима, 30. октобар 1766. L. T. No. 5, бр. 25, 49(2).

- Налог Крсту Амбрововићу из Каменог да преда дио плода са једног врта, својине калуђера манастира Савина, 1767. Ф. 227, бр. 83(1).
- Отац Данило Рајевић, у име старјешине манастира Савина архимандрита Љубибратића, пријављује вересију од 85. цекина, зависеће од задужнице од 8. јуна 1762, које дугује Васиљ Вуковић Кнежевић, 11. новембар 1767. Ф. 290/3, бр. 51(1).
- Братство манастира Савина тражи наплату своје вересије од једног цекина од Ћикана Павлековића, путем заплене два брава која се налазе код Лаза Милошева Радовића, 1768. Ф. 227, бр. 110(1).
- Кузман Константиновић побија неки документ приказан од калуђера манастира Савина и позива се на оригинал који се налази у суду, 1768. Ф. 229, бр. 147(1), 148.
- Позив Кузману и Тодору Константиновићу из Херцег-Новог да поднесу на увид приватно писмо које се односи на неко њихово потраживање од калуђера манастира Савина, 1768. Ф. 227, бр. 131(1).
- Софроније, игуман манастира Савина, именује својим пуномоћником оца Данила Рајовића да га заступа у свим парницама, а особито у спору са калуђером Тодором Константиновићем, реченог Којовића, 1768. Ф. 211, бр. 200, 201(1).
- Зуане Зифто, екстра провидур Котора, препоручује провидуру Херцег-Новог да уреди спор између калуђера Тодора Константиновића и калуђера манастира Савина, Данила Рајевића, 31. децембар 1768. Ф. 231, бр. 187(1).
- Позив калуђеру Тодору Константиновићу, из манастира Савина, и његовом синовцу Кузману, да положи у суд 56 лира за трошкове у једном грађанском процесу, 1768. Ф. 232, бр. 18(1), 21(2), 22.
- Провидур Брагадин, наређује да се предмети калуђера Тодора Константиновића, који исте није хтио да

преузме из манастира Савина, пренесу и похране у суд, 1768. Ф. 232, бр. 47(3), 48.

- Калуђер Тодор Костантиновић из манастира Савина полаже у суд 16 цекина да се пусти из затвора његов синовац Кузман Костантиновић, притворен ради крађе, 1768. Ф. 236, бр. 289, 291(3).
- Изјава калуђера манастира Савина, Дионисија Владојевића, да је подмирен за своје потраживање од стране Ивана, покојног Милоша Петровића, реченог Парапан из Брајковине, 1768. Ф. 236, бр. 276(1).
- Оригинал и превод на италијански изјаве Софронија, игумана манастира Савина, да је Марија Вучкова Вукосављевић положила заклетву у Цркви свете Госпође на Савини, 28. мај 1768. Ф. 232, бр. 4(1).
- Калуђери манастира Савине позивају калуђера Тодора Костантиновића, реченог Којовића, да на свом повратку из Венеције преузме неке предмете из манастира, које је оставио прије одласка у Венецију. У противном исти ће бити предати у суд, 22. новембар 1768. Ф. 268, бр. 225(1).
- Позив патрону Гргу Јанковићу из Топле да, ради извршења одлуке од 25. децембра 1768. у спору са калуђером Тодором Костантиновићем из Топле, положи заклетву у манастиру Савина, 1769. Ф. 233, бр. 35(2), 36.
- Никола Ђуро, Анђа Комадина и Јане Николе Комадина, сви из Ђеновића, предлажу да Маре, жена Васка Вукосављевића из Кумбора, положи заклетву у манастиру Савина да јој није ништа познато о смрти Маре, кћери Николе Комадине. Тада ће јој опростити све гријехе, 1769. Ф. 232, бр. 13(1).
- Грађански спор браће Владовић, трговаца из Херцег-Новог, против калуђера Тодора Константиновића из Савине, 1770. Ф. 242/2, бр. 14(1), 16.
- Доменико Кондулмер, генерални провидур Котора, преко провидура Херцег-Новог позива на саслушање

- у Котор Јова Радонића из Пода и Јакова Барбалића, служитеље у манастиру Савина, 14. септембар 1770. Ф. 242/4, бр. 134(1).
- Налог сељанима Сушћепана да се не мијешају у земљишта у Сушћепану, својине братства манастира Свете Госпође на Савини, 1771. Ф. 244, бр. 26(1).
  - Заклетва положена од Тодора Љиљанића из Пода у Цркви свете Госпође у Савини, да је истинит садржај једног документа, 1771/1772. Ф. 247, бр. 21(1).
  - Положена заклетва Александра Топаловића у манастиру Савина, за неку половину зараде у Ребрима, својине Томане Трупунове, а по изјави Митра Томаниног ђевера, 25. мај 1772. Ф. 247, бр. 59(1).
  - Приватни уговор којим Ђуро Лучић, покојног Ивана из Каменог, каплар чете Занета Барбариха, продаје калуђеру манастира Савина, Софронију Видаковићу, један комад земље у Каменом за 13 цекина, 16. март 1773. Л. Т. No. 5, бр. 26, 180(1), 181.
  - Отац Софроније Видаковић, игуман манастира Савина, подноси на регистровање приватни уговор од 16. марта 1773, којим Ђуро Лучић, покојног Јована из Каменог, каплар чете Занета Барбариха, продаје Видаковићу и осталим калуђерима манастира једно земљиште у Каменом за 13 цекина, 17. март 1773. Л. Т. бр. 109, 40(1), 41.
  - На молбу архимандрита манастира Савина, Данила Рајевића, издато наређење да нико не смије оштећивати манастирске земље, 1775. Ф. 255, бр. 7(1), 8(1).
  - Превод задужнице, којом се Јован Петров Косанчић читује дужником калуђера Инокентија Дабовића из манастира Савина у вриједности од 40 цекина у царским талијерима, 1. фебруар 1778. Ф. 262, бр. 271(1).
  - Александар Спадић, покојног Мата из Херцег-Новог, и Симе Драшковић, покојног Петра из Требесина, читују се јемцима за притвореног Васа Драшковића

да у будуће неће вријеђати ни дјелима, ни ријечима ни једног члана братије манастира Савина, 30. новембар 1781. L. T. бр. 80, 6 (1).

- Речени Бритвица из Пода, признаје да је приликом ликвидације рачуна са архимандритом манастира Савина, оцем Данилом, остао дужан манастиру 120 златних цекина, које се обавезује да исплати у року од 10 година, 26. април 1781. L. T. бр. 111, 55(1), 56.
- Изјава калуђера Илариона Сабличича да је једну половину брашног млина у Мојдежу, купљену уговором од 14. јула 1754. од Петра и Митра Краљевића из Мојдежа, није набавио за свој рачун него за рачун манастира Свете Госпође у Савини. Овим овлашћује манастир на поменућу половину млина укњиженог на своје име, 26. септембар 1783. L. T. No. 5, бр. 15, 205(1).
- Уговором од 1. маја 1783. Марко Павковић, покојног капетана Глигора из Пода, признаје се дужником Данила Рајевића, архимандрита манастира Савина, од 77 златних цекина, 12. јул 1783. L. T. бр. 80, 148(2), 149, 150.
- Извештај Ивана Батисте Мињонија о извршеном премјеру неких некретнина у Ребрима (Подима), својине манастира Савина и Цркве светих Сергија и Вакха у Подима, 21. мај 1783. L. T. No. 5, бр. 15, 211(1).
- Уговор којим Илија Матишоровић, покојног Трипа из Пода, дарива калуђерима манастира Савина један комад земље у Подима и моли исте да се приликом служења свете Литургије сјете душе његовог оца Трипа, 4. септембар 1783. L. T. No. 5, бр. 15, 219(1), 220.
- Оригинал и превод потврде којом се капетан Мато Милутиновић из Херцег-Новог очитује дужником попа Данила Аврамовића из Савине од девет талиера, 5. јануар 1783. F. 272/4, бр. 43(1).
- На молбу архимандрита манастира Савина, Данила Рајовића, наређено је Митру Вукову и његовом бра-

ту, кметима једног земљишта у Мојдежу, да предају дио плода манастиру Савина и да не смију обавити бербу грожђа без учествовања манастирског опуномоћника, 8. септембар 1784. L. T. бр. 119, 87(1).

- Архимандрит манастира Савина, Данило Рајевић, пријављује вересију 500 цекина које дугују манастиру Митар, Петар и Марко Комненовић из Топле, 1. август 1785. F. 272/1, бр. 11(1).
- На молбу архимандрита манастира Савина издато је наређење Митру Милашиновићу из Топле да престане са вађењем камења са земље испод мале Цркве светог Николе на Топлој, која се налази под његовом управом, 22. јун 1786. F. 281, бр. 11(1).
- Забрањено сељанима општећивање земљишта, својине калуђера манастира Савина, 17. август 1786. L. T. бр. 122, 18(1).
- Грађански спор калуђера манастира Савина, заступаних по адвокату конту Ивану Буровићу, ради исплате дуга од 156 цекина и 937 лира, 1787. F. 284, бр. 93(11) до 101.
- Јован Сабличкић, капетан Топалске комунитаци, признајући потраживање манастира Савина од 100 златних цекина, уступа истоме своје потраживање од манастира Крупе, Крке и Драговића, 12. април 1788. L. T. бр. 120, 16(1), 17.
- Данило Рајовић, архимандрит манастира Савина, именује својим пуномоћником др Георгија Стратика, настањеног у Задру, у циљу наплате манастирског потраживања од 350 цекина од манастира Крка, Крупа и Драговић, 3. март 1788. L. T. бр. 121, 23(1), 24.
- Приватни уговор којим Тодор и Нико Пиљуровић, покојног Сава из Ратишевине, продају калуђеру Инокентију Дабовићу из манастира Савина један

- комад земље у Ратишевини звани Ковачине за 12 цекина, 6. фебруар 1788. L. T. No. 5, бр. 30, 37(1). 38.
- Записничка изјава Илије, покојног Јова Цвјетовића из Савине, да дугује братству манастира Савина 150 златних цекина (са стране стоји белешка од 14. јула 1803. да је овај дуг тада исплаћен игуману Никанору Богетићу), 22. фебруар 1789. F. 290/2, бр. 7(2), 8.
  - Контумациона пресуда којом су осуђени Ђуро, покојног Тодора Косића, и Трипко Будец из Ратишеvine, дужни да исплате Инокентију Дабовићу из манастира Савина дуг и трошкове 13.12. лира, 19. октобар 1789. F. 290/3, бр. 324(2).
  - Генерални провидур пише провидуру Херцег-Новог да упути у Котор игумана манастира Савина, 28. мај 1789. F. 324, бр. 157(1).
  - На молбу калуђера манастира Савина, провидур Херцег-Новог издао је наређење кнезу Тодору Озринићу из Казимира и кнезу Трипку Квекићу из Пода да изврше процјену штете коју је стока Петра Травизана починила на манастирском земљишту у Мељинама, 23. јул 1790. F. 299, бр. 34(1).
  - Грађански спор архимандрита манастира Савина, Инокентија Дабовића, против Јована Петрова Косовића, реченог Косића из Мокрина, ради исплате 1439 лира главнице и 1185.18 лира камате, 21. септембар 1791. F. 300, бр. 267(2), 268.
  - Александар Воиновић, у своје име и име свог брата Јована, и Илија Матишоровић предају у руке добрих људи, Андрији Петровићу, Лауру Фонтани, капетану Мату Лазовићу и капетану Јеролиму Вучетићу, спор са оцем Инокентијом Дабовићем, архимандритом манастира Савина, 13. септембар 1791. L. T. бр. 101, 22(1), 23, 24.
  - Иван Лујо Буровић, пуномоћник и адвокат братства манастира Савина, тражи наплату вересије од

- 6082 цекина, које дугује манастиру капетан Матија Мирковић из Топле, 1791. Ф. 238, бр. 183, 189(7).
- Крсто Пашковић моли провидура да се путем са-слушања предложених свједока утврди да је позвани калуђер манастира Савина, Никанор Богетић, који је требало да изврши религиозни обред над тешко обољелим Богом, отишао, уредно се пријавивши у провидуруову палату, не посјетивши Божа ни приликом доласка, ни приликом одласка, око 1792. Ф. 304, бр. 1(1).
  - Записничка изјава о процјени земљишта „Куњица“ у Мокринама, својине Јована Петрова Косанчића или Косића из Мокрина, а на осигурање потраживања архимандрита манастира Савина, оца Инокентија Дабовића, 19. јул 1793. Ф. 306, бр. 161(1).
  - Калуђер Симеон Лучић избачен је из манастира Савина ради непристојног понашања према свом старјешини архимандриту, 31. децембар 1794. Ф. 308, бр. 1(3), 2, 8, 9, 10, 79.
  - Ванредни провидур Марко Зорзи пише провидуру Херцег-Новог, Доменику Пизанију, да се у Котор упути дрски Александар Спадић и да понесе са собом кључеве Цркве светог Саве на Савини. Ако се не одазове, да се ухапси и окован спроведе барком његовим трошком, 16. јануар 1794. Ф. 308, бр. 460(1).
  - Ванредни провидур Марко Зорзи пише провидуру Херцег-Новог, Доменику Пизанију, да упути у Котор калуђере Никанора Богетића и Симеона Лучића, из манастира Савина, да се изјасне поводом једне тужбе капетана Јеролима Вучетића, реченог Драшкићевића, са ове територије, 5. децембар 1794. Ф. 308, бр. 490(1), 496 (1).
  - Молба калуђера Никанора Богетића и Симеона Лучића, обојице из манастира Савина, уручена ванредном провидуру у Котору којом се жале да им

старјешина истог манастира одбија храну на коју имају право као сабраћа у реченом манастиру, 17. октобар 1794. Ф. 308, бр. 501(1), 504(2), 505.

- По наређењу провидура Херцег-Новог, на молбу конта Ивана Луиђија Буровића пуномоћника манастира Савина, извршена заплена 116 цекина, својине Марка Каспурића, трговца у вароши, у корист вјеровника Данила Рајевића, почившег архимандрита манастира Савнина, 26. јануар 1795. Ф. 315, бр. 19(1), 20(2), 21(1).
- По наређењу провидура Херцег-Новог, на молбу Ивана Луиђија Буровића, извршена је заплена 50 цекина од Илије Матишоровића из Пода, које дугује покојни отац Дионисије Владојевић, калуђерима манастира Савина, а под корист истог манастира, 26. јануар 1795. Ф. 315, бр. 22(2), 23.
- Ванредни провидур Соранцо пише провидуру Херцег-Новог, Пизанију, да је склон да се поводом доласка на ове стране Петровића, владике цетињског, помилује и поново прими у манастир Савина калуђер Симеон Лучић, који је био избачен због слабог понашања, 1. јануар 1795. Ф. 315, бр. 446(4) - 450, 455.
- Братсво манастира Савина, својим поднеском, моли да се предње наређење повуче, јер они нипошто не желе да се именовани поново уведе у манастир. Његовим доласком био би поремећен мир, ред и дисциплина и окаљан углед и достојанство манастира, 1. јануар 1795. Ф. 315, бр. 446(4) - 450, 455.
- Ванредни провидур Котора Соранцо, пише провидуру Херцег-Новог, Пизанију, да му доставља у надлежност једну молбу калуђера манастира Савина, Симеона Љубибратића (садржај непознат), 28. септембар 1795. Ф. 315, бр. 453(1).

Требало би имати у виду да представљена грађа није стопроцентни увид у млетачки архив XVIII вијека из предоченог фонда. Ова важна архива стајала је током неких периода XX вијека у влажним подрумима и неадекватним условима.⁷ Дио ње је оваквим немаром неповратно изгубљен. Такође, постоји дио грађе који је у расутим списима и није архивски пописан, те му је приступ немогућ. Ипак, највећи дио архива је сачуван и доступан за проучавање, те смо били у могућности да га обрадимо на овакав начин. Ова грађа нам омогућава да обогатимо сагледавање и разумијевање згуснутих друштвено-историјских догађаја на подручју Боке Которске, у бурном времену ратова и великих миграција и на размеђу интересних зона великих сила, те мјесто и улогу манастира Савина у оквиру њих. Такође, дошли смо и до сазнања о реалној улози манастира у свакодневном животу људи, који се заклињу на манастирским иконама, позајмљују новац од манастирског братства или дају новац на зајам, траже од манастирских архимандрита да их заступају у парницама, прилажу вриједне предмете и новац и завјештавају своју имовину манастиру. Тако се открива читав спектар сложених друштвено-правних и купопродајних односа, те укупних економских прилика у овом оскудном и тијесном крају, гдје је земљиште имало прворазредну важност. Манастир Савина, у условима отсуства српске црквене организације и епископске главе на подручју Боке Которске и Далмације у XVIII вијеку, постаје својеврсна тачка ослонца у очувању идентитета православних под млетачком влашћу, што потврђује и предочена архивска грађа.

---

⁷ Године 1953. Архиву Херцег-Новог је враћена стара архивска грађа млетачког периода, коју су Италијани за вријеме Другог свјетског рата однијели у Задар (М. Crnić-Peјović, F. Peјaković, G. Odalović, M. Sijerković, *Arhiv Herceg-Novog*, Herceg Novi 1984).

UDK 930.25:655(497.16)

Srđan PEJOVIĆ
Vukota VUKOTIĆ

IZDAVAČKA DJELATNOST DRŽAVNOG ARHIVA CRNE GORE

Sažetak: *U radu se analizira funkcija izdavačke djelatnosti, odnosno njena namjena, cilj i svrha. Naglašava se značaj izdavačke djelatnosti kao interdisciplinarne aktivnosti koja spaja arhivsku sa drugim naukama. Pored toga, razmatra se kapacitet kreiranja samostalne izdavačke politike arhivskih ustanova i daje pregled dosadašnje aktivnosti Državnog arhiva Crne Gore na tom polju.*

Ključne riječi: *Arhiv, izdavačka djelatnost, interdisciplinarnost, arhivistika.*

STATE ARCHIVES OF MONTENEGRO AS A PUBLISHER

Summary: *The paper analyzes the function of publishing activity, i.e. its aim, goal and purpose. The importance of publishing activity is emphasized as an interdisciplinary activity connecting archival science with other sciences. In addition, the capacity of creating independent publishing policy of archival institutions is reviewed and provides an overview of the current activities of the State Archive of Montenegro in this field.*

Keywords: *archives, publishing, interdisciplinary, archival science.*

Savremeni arhivi imaju brojne funkcije, koje su raznovrsne po obimu, složenosti i koje sve više dobijaju na značaju. Neke pripadaju domenu administrativnih poslova, zatim kulture, informisanja, nauke uopšte, a po prirodi mogu bi-

ti stručne i/ili naučne prirode.¹ Jedna od bitnih funkcija arhiva koja je možda najviše usmjerena javnosti i putem koje se ostvaruju širi društveni, kao i profesionalni, interesi je izdavačka djelatnost. Ova djelatnost arhiva doprinosi razvoju nauke, kulture, prosvjete, umjetnosti, a ima značajnog uticaja i na razvoj demokratije, parlamentarizma, tolerancije i međusobnog sporazumijevanja.

Pored ostalih arhivskih djelatnosti i izdavačka ima svoje utemeljenje u potrebi savremenih arhiva, a to je unaprijeđena korisnička orijentacija, odnosno bitna funkcionalna aktivnost usmjerena ka opsluživanju građana arhivskim dokumentima i informacijama sadržanim u njima.²

Izdavačka djelatnost je prepoznata kao značajan segment unutar ukupne arhivske djelatnosti, mada se o njoj mnogo manje pisalo nego o nekim drugim granama arhivistike. Razlog tome možemo tražiti u činjenici da je izdavačka djelatnost ta koja stoji na kraju i zaokružuje proces rada u arhivu.³ Ona spada u naučno-kulturnu, prosvjetnu, pa i marketinšku djelatnost arhiva i kao takva je prepoznata od strane arhivista širom svijeta kao njegova važna funkcija preko koje se ova institucija pozicionira u društvu. Oni su, smještajući je unutar arhivske nauke, uvidjeli da izdavačka djelatnost ne pripada samo „čistoj“ arhivistici, već predstavlja kopču sa drugim naučnim disciplinama.⁴ Upravo ta interdisciplinarnost i povezanost sa drugim granama nauke doprinose značaju izdavačke djelatnosti u sklopu zakonskih funkcija arhiva i nameće potrebu da se njome bavimo i sa ugla arhivistike kao samostalne discipline.

---

¹ Dr. sc. Mile Bakić: Arhivska izdavačka djelatnost, Državni arhiv Crne Gore, Podgorica 2017, str. 15.

² Isto

Vidi: Ivan Beuc, Informatologija Jugoslavica

³ Bernard Stulli, Kulturno-prosvjetna djelatnost Arhiva Priručnik iz arhivistike, Zagreb, , 1977, str. 259.

⁴ Miloš Milošević, Objavljivanje arhivske građe, Priručnik iz arhivistike, Zagreb, 1977, str. 240.

Objavljivanjem izvora u arhivskoj teoriji i praksi se ispunjavaju tri važna zadatka:

- udovoljava se osnovnom arhivističkom zahtjevu o zaštiti dokumenata;
- izlazi se u susret korisnicima, jer takve publikacije predstavljaju najbolje i najprikladnije naučno-objavljajno sredstvo;
- ovakvim publikacijama propagira se rad arhiva kao ustanova i podiže svijest u društvu o značaju arhivske službe.

Ispunjavanje ovih zadataka samo po sebi predstavlja složen posao i izazov za arhiviste.

U pogledu izdavačke arhivske djelatnosti, odnosno objavljivanja arhivskih dokumenata (građe) vrlo rano su od strane nauke prepoznata i izdiferencirana dva osnovna pravca, koncepta ili struje. Jedan pravac podrazumijeva objavljivanje arhivskih priručnika i vodiča kroz građu. Ova izdanja imaju svoju jasnu utilitarnu namjenu i služe kao pomoćna sredstva za lakše snalaženje kroz građu i fondove nekog arhiva. Korist od ovakvih publikacija imaju i sami arhivisti i istraživači kojima je olakšan istraživački proces. Njihova izrada zahtijeva od autora visok stepen stručnosti i poznavanja arhivske teorije. Ovakva izdanja, iako namijenjena uglavnom za upotrebu u samom arhivu, uspijevaju da nađu put do šire publike i bivaju cijenjena od strane naučne javnosti.

U ovom kontekstu određena je i funkcionalna aktivnost arhiva u izdavačkoj djelatnosti koja se za dugo vremena slijedila i u socijalističkoj Jugoslaviji. Ovakvo određenje arhivske izdavačke djelatnosti predstavljalo je vododjelnicu, odnosno ograničavajući faktor u razvoju funkcionalnih aktivnosti na objavljivanju arhivske građe, a suštinski je uloga arhiva bila podređena nauci, zapravo "arhivistika postaje 'sluškinja' istorije".

S druge strane, složeniju vrstu arhivskih publikacija čini druga struja izdavačke djelatnosti, a to je izdavanje arhivske

građe kao istorijskih ili drugih naučnih izvora što pripada egdotici ili arheografiji.⁵ U nauci je dugo vremena preovladavalo shvatanje da ova vrsta poslova pripada isključivo nauci, prvenstveno istoriji, a uloga arhivskih ustanova i arhivista odnosno njihova osposobljenost i naučni potencijal je bio problematizovan i otežavao je mogućnost kreativnijeg učešća. U duhu tih shvatanja pojedini autori postavljali su pitanje da li arhivi i arhivisti uopšte imaju legitimitet da se bave ovom djelatnošću. Sa svoje strane bilo je slučajeva da i arhivisti podilaze ovakvim stavovima, vjerovatno zbog činjenice da arhivska služba nije bila dovoljno razvijena, a postojala je i evidentna kadrovska deficitarnost, pa i u periodu neposredno poslije II svjetskog rata. Iako su u ovom smislu vladali oprečni stavovi, kako kod nas tako i u svijetu, činjenica je da arhivi kao institucije nijesu uspjeli da ostvare stepen samostalnosti kreiranjem vlastite izdavačke politike prvenstveno u domenu objavljivanja arhivskih dokumenata.

Od početka rada, u duhu shvatanja "stare paradigme", Državni arhiv je posvetio pažnju i izdavačkoj djelatnosti koja je u prvo vrijeme bila usmjerena na objavljivanje arhivskih dokumenata, odnosno istorijskih izvora. Dosta rano publikovane su „Paštrovske isprave XVI-XVIII vijeka“⁶ (Cetinje, 1959), a potom i „Crnogorske isprave XVI- XIX vijeka“⁷ (Cetinje, 1964). Iako je Državni arhiv bio izdavač ovih zbornika građe, arhivisti nijesu učestvovali u njihovom priređivanju, niti su publikacije zasnovane na arhivskoj građi Državnog arhiva. Ova činjenica ne umanjuje značaj navedenih publikacija, ali ilustruje odnos nauke i Arhiva na polju objavljivanja istorijskih izvora. Usljed različitih okolnosti (materijalni i kadrovski

---

⁵ Egdotika – zasebna disciplina grupe pomoćnih istorijskih nauka koja se bavi teorijom i praksom izdavanja istorijskih izvora (narativnih i diplomatskih). Pojam je formiran u novije doba a kod nas je u upotrebi preovladavao pojam arheografija, koji je bio ustaljen u carskoj Rusiji još od 1831. godine kada je bilo osnovano Arheografsko povjereništvo za izdavanje istorijskih izvora.

⁶ Uredili: Dr. Ivan Božić, Dr. Branko Pavićević, Dr. Ilija Sindik.

⁷ Uredili: Tomica Nikčević i Branko Pavićević.

faktor), Arhiv tokom narednog perioda nije nastavio uspješno započetu aktivnost u pravcu objavljivanja istorijskih izvora.⁸

I pored toga što je u ovom domenu nastupila stagnacija, vrijedi istaći činjenicu da je na temelju arhivske građe Državnog arhiva na Cetinju nastao značajan broj „istoriografskih radova (studije, disertacije, monografije, zbornici, rasprave, prilozi i dr.) koji tretiraju razna pitanja iz oblasti razvitka crnogorske države“.⁹

Ove studije predstavljaju i danas referentnu i nezaobilaznu literaturu kada je u pitanju istorija Crne Gore. Ovo upućuje na zaključak da su arhivski fondovi Državnog arhiva „polazište svim daljim istraživanjima na teme iz prošlosti Crne Gore“.¹⁰ Iako je tematska struktura sadržaja fondova okrnjena, odnosno „građa je pretežno mozaičkog tipa, ekstezivna“, ona je jedinstvena i predstavlja najznačajnije izvorište za istoriju Crne Gore druge polovine XIX i XX vijeka.¹¹

U ovom periodu se na temelju arhivske građe Istorijskog arhiva Kotor pojavljuje publikacija „Pomeni crnogorskih plemena u kotorskim spomenicima XIV-XVI vijek“.¹² Autor ovog zbornika dokumenata bio je Risto Kovijanić, istaknuti naučni radnik i arhivista, a izdavač Istorijski institut Crne Gore. Vrijedi istaći i značajan izdavački poduhvat Istorijskog arhiva Kotor, a to je „Vodič kroz arhivsku građu sa sumarnim inventarima muzejskih i crkvenih fondova i zbirki“ iz 1977. godine. Pored ovih arhivskih ustanova, nešto kasnije se na polju izdavačke djelatnosti pojavljuje i Istorijski arhiv Budva sa ambicioznom izdavačkom politikom i izdanjima.

Interesantna je pojava publikacije „Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ – SR Crna Gora“, u izdanju Saveza arhivskih

---

⁸ Jelena Živković: Državni arhiv Crne Gore i mogućnosti objavljivanja arhivske građe; Arhivski zapisi 1-2/2000, str.7-12

⁹ Isto.

¹⁰ Isto.

¹¹ Isto.

¹² Risto Kovijanić: „Pomeni crnogorskih plemena u kotorskim spomenicima XIV-XVI vijek“, CANU, 1963.

radnika Jugoslavije,¹³ jer se pojavljuju i arhivi koji su do tada bili slabo zastupljeni. Po prvi put javnosti su predstavljeni arhivski fondovi i zbirke u arhivskim ustanovama Crne Gore.

Kada je u pitanju objavljivanje arhivske građe, odnosno istorijskih izvora poslije višegodišnjeg zatišja, pojavljuje se nekoliko značajnih publikacija. Državni arhiv (Arhiv SR Crne Gore) je bio izdavač i suizdavač sljedećih izdanja: „Petar II Petrović Njegoš, građa 1830-1851“; knjiga 4 (1845-1847), Titograd 1986;¹⁴ „Petar I Petrović Njegoš, pisma i druga dokumenta : građa 1780-1820“; knjiga 1, Titograd 1987;¹⁵ „Petar I Petrović Njegoš, pisma i druga dokumenta : građa 1821-1830“; knjiga 2, Titograd 1988.¹⁶

U ovom periodu pojavljuje se i publikacija „Paštrovske isprave“, knj. II, u izdanju Istorijskog arhiva Budva.¹⁷

Naveli smo u kratkim crtama osnovne karakteristike i vrste publikacija koje ilustruju arhivsku izdavačku djelatnost u periodu do reorganizacije, odnosno centralizacije arhivske službe u Crnoj Gori 1992. godine. Tada se formira jedinstvena arhivska ustanova Državni arhiv Crne Gore koja je uključila u svoj sastav sve postojeće arhivske ustanove. Novim organizacionim rješenjima posvećena je pažnja izdavačkoj djelatnosti kao bitnoj funkciji arhiva. Arhiv postaje izdavač časopisa za arhivsku teoriju i praksu „Arhivski zapisi“¹⁸

U prvim godinama Državni arhiv Crne Gore je suizdavač interesantne publikacije „Tragovi prošlosti Crne Gore“ koja sadrži značajne epigrafske spomenike.¹⁹ Povodom jubileja pedesetogodišnjice rada Istorijskog arhiva Kotor, objavljena

¹³ „Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ – SR Crna Gora, Beograd 1983.

¹⁴ Jevto M. Milović, urednik Jovan R. Bojović.

¹⁵ Jevto M. Milović, urednik Jovan R. Bojović.

¹⁶ Jevto M. Milović, urednik Jovan R. Bojović

¹⁷ „Paštrovske isprave“, knj. II, priredili: Jovan Bojović, Miroslav Lučkić i Božidar Šekularac, 1990.

¹⁸ Pokrenut kao bilten Društva arhivskih radnika Crne Gore 1985.

¹⁹ Dr Božidar Šekularac: Tragovi prošlosti Crne Gore; Državni arhiv Crne Gore, Istorijski institut Crne Gore, Štamparija Obod – Cetinje, 1994.

je publikacija „50 godina Istorijskog arhiva Kotor 1949-1999“.²⁰ Nedugo zatim, Arhiv se pojavljuje kao suizdavač publikacije (sa Crnogorskom akademijom nauka i umjetnosti) „Bibliografija o izvorima za istoriju Crne Gore“.²¹ Potom se publikuje interesantan zbornik dokumenata „Državni savjet Knjaževine/Kraljevine Crne Gore 1879-1915“,²² koji se temelji na arhivskoj građi fondova Državnog arhiva. Ovo je prvi slučaj da se u izdanju Državnog arhiva pojavljuje zbornik dokumenata koji je zasnovan isključivo na građi arhivskih fondova, iako ni u ovom slučaju arhivisti nijesu učestvovali u priređivanju. Slijedeći programsku orijentaciju, Arhiv izdaje i publikaciju „Arhivski fondovi i zbirke u Republici Crnoj Gori, tom I-II“,²³ u kojoj je dat pregled arhivskih fondova i zbirki koji se čuvaju u arhivskim odjeljenjima Državnog arhiva Crne Gore. Nakon toga Arhiv se pojavljuje u ulozi izdavača dva zbornika diplomatskih izvora: *Miscellanea Slavorum = Dokumenti o Slovenima (pars prima)*²⁴ i *Miscellanea Slavorum = Dokumenti o Slovenima (pars secunda)*.²⁵

U izdanju Arhiva objavljen je i zbornik dokumenata „Ljetopisi osnovnih škola u Knjaževini Crnoj Gori (1885-1908)“.²⁶ Pojava ove publikacije je izuzetno značajna zbog činjenice da je priređivač arhivista, a zbornik dokumenata zasniva se na arhivskoj građi Državnog arhiva na Cetinju. U ovom slučaju se prvi put ostvaruje ambicija arhivske struke da samostalno, autonomno vrši poslove na objavljivanju građe.

²⁰ „50 godina Istorijskog arhiva Kotor 1949-1999“, urednik: Jelena Antović; Državni arhiv Crne Gore, Cetinje 1999.

²¹ Milorad T. Milović, „Bibliografija o izvorima za istoriju Crne Gore“; CANU, DACG, Podgorica 2000.

²² „Državni savjet Knjaževine/Kraljevine Crne Gore 1879-1915“; Priredili: Branislav Kovačević i Živko M. Andrijašević; DACG, Cetinje 2001.

²³ „Arhivski fondovi i zbirke u Republici Crnoj Gori tom I-II“; DACG, Cetinje 2001.

²⁴ Prikupio Vojislav D Nikčević, preveo sa latinskog Mile Bogeski; Državni arhiv, Cetinje 2002. godine.

²⁵ Prikupio Vojislav D Nikčević, preveo sa latinskog Mile Bogeski; Državni arhiv, Cetinje 2004. godine

²⁶ Priredio Predrag Vukić; Državni arhiv, Cetinje 2003. godine.

Pored toga, prevaziđeno je ustaljeno shvatanje i ograničenje o mogućnosti arhiva da samostalno objavljuje arhivsku građu, odnosno zbornike dokumenata. Svakako se radi o pozitivnom impulsu, jer se Državni arhiv ozbiljnije posvećuje svojoj izdavačkoj djelatnosti i samostalno kreira politiku u toj oblasti.

Kao rezultat toga slijedila su izdanja: „Popis stanovništva u Crnoj Gori 1879. godine“²⁷ (Cetinje, 2009), koje su uredili i priredili arhivisti DACG;

- zbornik dokumenata „Obnova crnogorskog kraljevstva i jubilarne svečanosti 1910. godine“²⁸ (Cetinje, 2010), povodom obilježavanja stote godišnjice proglašenja Crne Gore za kraljevinu;

- istim povodom publikovana je i monografija „Obnova crnogorskog kraljevstva i jubilarne svečanosti 1910. godine“;²⁹

- publikacija „Statut grada Kotora (nastao u XIV vijeku – štampan 1616 u Veneciji)“³⁰ koja i u širim okvirima zauzima značajno mjesto kao dio kulturne (dokumentarne) baštine, ne samo regiona već i Evrope. Dugogodišnji rad na ovom projektu primjer je uspješne saradnje Arhiva i nauke na polju objavljivanja izvora;

- „Poimenični protokoli izdatih pasoša u Knjaževini Crnoj Gori“, edicija u pet tomova koja obuhvata period od 1866. do 1905. godine. Izlazi u periodu od 2013. do 2015. godine i daje velik doprinos izučavanju problema crnogorskog iseljništva na prelazu između XIX i XX vijeka;³¹

---

²⁷ Urednici: Srđan Pejović i Mirjana Kapisoda; Priređivači: Vesna Đuričković, Milka Mašanović, Valentina Kaluđerović, Ziroca Babić, Mirjana N. Kusovac, Ana Pejović, Željko Miranović, Milena Popović, Nataša Pejović, Aleksandra Perović.

²⁸ Priređivači: Velimir Vujačić, Luka Milunović, Srđan Pejović i Stevan Radunović. Na ovom projektu saradnici su bili arhivisti: Nevenka Kršikapa, Milka Mašanović, Zorica Babić, Ana Pejović, Milena Popović, Predrag Vukić, Mirjana T. Kusovac

²⁹ Velimir Vujačić, Cetinje 2010, DACG.

³⁰ Priredili: Miloš Milošević, Sima Ćirković i Jelena Danilović, Kotor 2011. godine

³¹ Urednici: Srđan Pejović i Stevan Radunović; Priređivači: Srđan

- publikacija „Izveštaji rumunskih diplomata o Crnoj Gori iz 1872. i 1874. godine u kojoj su objavljena diplomatska dokumenta iz rumunskog Državnog arhiva, koja oslikavaju tadašnji položaj Crne Gore unutar balkanskih zemalja;³²

- zbornik dokumenata „Gubici crnogorske vojske u Prvom svjetskom ratu 1914-1916“, objavljen povodom obilježavanja jubileja stote godišnjice Velikog rata;³³

- zbornik dokumenata „Prva psihijatrijska bolnica u Crnoj Gori“,³⁴ kao važan doprinos boljem poznavanju medicinskih prilika u doba kralja Nikole;

- Zbornik dokumenata „Odnosi Crne Gore i Bugarske 1878-1913“, 2015. godine, koji je nastao u saradnji sa Državnom agencijom „Arhivi“ Bugarske;³⁵

- „Crnogorska vlast i crnogorsko nacionalno pitanje (dokumenta 1970-1985)“, zbornik dokumenata koji ima za cilj da doprinese osvjetljavanju ovog važnog pitanja savremene crnogorske istorije;

- „Prosvjetni rad profesora Mihaila Bukvića 1903-1916“;³⁶

- „Okružni komitet KPJ Nikšić u NOR-u 1941-1945“.³⁷

Pored navedenih zbornika dokumenata, Državni arhiv bio je izdavač i interesantnih studija iz arhivske teorije i prakse:

- „Razvoj arhivske službe u Crnoj Gori“; ³⁸

Pejović, Stevan Radunović, Vesna Đuričković, Ana Pejović, Milka Mašanović, Mirjana Kusovac, Predrag Adžić; Saradnici: Rajka Knežević, Milena Popović, Lazar Kapisoda.

Tom I, Cetinje 2013; Tom II, Cetinje 2013; Tom III, Cetinje 2015; Tom IV, 2014; Tom V, Cetinje 2014.

³² Urednici: Srđan Pejović i Miodrag Milin, Cetinje, 2014. godine.

³³ Priređivač: Vukota Vukotić; saradnik: Ana Pejović Cetinje, 2014. godine.

³⁴ Priređivač: Mirjana Kapisoda Cetinje, 2015. godine.

³⁵ Urednice: Milena Todorakova i Mirjana Kapisoda, Sofija 2015.

³⁶ Priređivač Žana Tassan; Cetinje 2016.

³⁷ Priređivači: Jadranka Selhanović, Biljana Drašković, Dragoslav Bojović.

³⁸ Dr Mile Bakić, Cetinje 2010. godine

- „Valorizacija arhivske građe“;³⁹
- „Arhivska izdavačka djelatnost“.⁴⁰

Vrijedi spomenuti i značajna izdanja iz oblasti istorije, zatim istorije pozorišta, te kulture uopšte:

- „Kult Sovjetskog saveza i Staljina u Crnoj Gori 1945-1948“;⁴¹
- „Crnogorska ideologija 1860 – 1918“;⁴²
- „Crnogorsko glumište“;⁴³
- „Cetinje kroz vrijeme - početak urbanizacije“;⁴⁴
- „Medova“.⁴⁵

Pobrojana izdanja su rezultat programske orijentacije Državnog arhiva u domenu objavljivanja arhivskih dokumenata. Nedvojbeno je da je po tom pitanju napravljen krupan iskorak i potvrđena sposobnost arhiva i arhivista da uspješno i autonomno realizuju projekte na polju izdavačke djelatnosti, odnosno objavljivanja izvora, kao i da uspješno prevaziđu ograničenja koja je podrazumijevala već pomenuta „stara paradigma“.

Zaključak

Arhivska izdanja, od svog nastanka, uspješno ispunjavaju svoju dvostruku ulogu. Kao prvo, korisnicima i drugim zainteresovanima omogućavaju brži i jednostavniji pristup informacijama, uvid u sadržaj originalnih dokumenata uz prateći kritički aparat i smjernice za dalja istraživanja. Pored toga, publikovanjem arhivske građe, obezbjeđuje se uspješnije čuvanje dokumenata i promovisanje arhivske djelatnosti. U

---

³⁹ Mile Bakić, Cetinje 2014. godine.

⁴⁰ dr. sc. Mile Bakić, Podgorica 2017.

⁴¹ Jadranka Selhanović, Podgorica 2012. godine.

⁴² Živko Andrijašević, Cetinje 2017.

⁴³ Luka I. Milunović, Cetinje – Podgorica 2017.

⁴⁴ Tatjana Jović, Aleksandar Berkuljan, Cetinje 2015. godine.

⁴⁵ Autor Aleksandar Berkuljan, Cetinje 2016.

praksi se pokazalo da interesovanje za edicije koje objavljuje Državni arhiv Crne Gore postoji kod najšire čitalačke publike. Teme koje su u njima obrađene, objašnjenja i prateći kritički aparat doprinijeli su većem interesovanju publike i porastu broja korisnika. Ujedno, svim ovim izdanjima pokrenuta su pitanja od naučne važnosti za crnogorsku historiografiju i rasvijetljeni neki bitni detalji iz istorije Crne Gore. Ovim se dokazalo da arhivisti posjeduju potrebna znanja da odgovore i ovim složenim zadacima. Državni arhiv Crne Gore je pokazao da se efikasnom i promišljenom izdavačkom politikom mogu ostvariti zacrtani ciljevi i njena utilitarna namjena i svrha. Izdavanjem ovih zbornika dokumenata Državni arhiv je uspio da udovolji jednom velikom procentu korisnika arhivske građe. Arhivisti, prepoznajući potrebe i tendencije istraživača, kroz praćenje statističkih podataka o radu sa korisnicima, u mogućnosti su da sa većom preciznošću kreiraju izdavačku politiku Arhiva. U tom smislu, „re-valorizacija“ arhivske građe prema korisničkim zahtjevima i izdavačka djelatnost prate isti cilj.

Kao najpodesniji vid korisnički usmjerene izdavačke djelatnosti pokazalo se publikovanje standardnih klasa informacija. Ova vrsta arhivskog materijala u svojoj izvornoj formi bila je slabo dostupna i komplikovana za korišćenje istraživačima. Pronalaženje relevantnih arhivskih informacija podrazumijeva određeni stepen znanja korisnika, koji nijesu naučni radnici ili istraživači. Što je izvorna arhivska građa starije provenijencije, to je njeno pretraživanje bilo komplikovnije. U našim arhivima se javljala i jezička barijera kod izvora koji su nastali prije upotrebe Vukove reforme ili kada su u pitanju arhivalije na nekom stranom jeziku. Takođe, jedan od problema u korišćenju građe jeste činjenica da se obično radi o rukopisima što predstavlja veliku prepreku i teškoću u radu i tumačenju izvora. Međutim, pravilnom izdavačkom politikom i trudom arhivista ova građa je objavljivanjem lako pronašla put do zainteresovane publike i umnogome je olakšano njeno

istraživanje. Takođe, njeno publikovanje pokazuje da na ovaj način nalazi put ne samo do uskog kruga istraživača, već i šire čitalačke publike.

Isto tako, ispunjavaju se svi zahtjevi koje arhivska teorija stavlja pred nas. Arhivalije ostaju sačuvane i pohranjene u depoima, publikovana građa lako dolazi do korisnika koji je upotrebljavaju za svoja istraživanja, a promovisanjem publikacija širi se uloga arhiva u društvu i jača svijest o važnosti arhivske struke u javnosti. Ispunjavajući ove ciljeve izdavačka djelatnost je neraskidivi i važan dio arhivske prakse kojem se mora posvetiti ozbiljna pažnja.

Upravo svi arhivski poslovi na sređivanju arhivske građe usmjereni su na to da omoguće blagovremeno korišćenje i dostupnost na temelju prava i očekivanja građana i društva. Savremeno društvo pred arhiviste postavlja sve više obaveza, a korisnički zahtjevi se permanentno uvećavaju i dobijaju na značaju. Ocjena kvaliteta rada arhiva umnogome je uslovljena sposobnošću arhiva da udovolji korisničkim zahtjevima. U tom kontekstu nerijetko se ističe da arhivi spadaju među najdemokračičnije, najotvorenije i javnosti najdostupnije državne ustanove. Stoga se savremeni arhivi sve više korisnički orjentišu, jer je individualni korisnik-građanin u njima sve prisutniji, sa brojnim zahtjevima za arhivskom građom radi ostvarenja nekog prava u dokazne, odnosno javno-pravne svrhe. U skladu sa takvim tendencijama oblikuje se programska aktivnost arhiva na objavljivanju građe, koja suštinski odražava novu paradigmu u pristupu ovim poslovima. Prepoznajući da je objavljivanje arhivske građe aktivnost koja svakim danom dobija na značaju, Državni arhiv Crne Gore je kreirao sopstvenu izdavačku politiku koju slijedi već više od dvije decenije, a čiji rezultati i dometi su predstavljeni u ovom radu.

UDK 930.25

Dr Mile BAKIĆ

VALORIZACIJA ARHIVSKE GRAĐE – IZAZOV I POTREBA ARHIVA I SAVREMENOG DRUŠTVA

Sažetak: *U naučnoj obradi i izučavanju valorizacije arhivske građe arhivistika postiže sve veće rezultate, sve više je arhivskih stručnjaka koji izučavaju ovu problematiku, naučnih skupova, radova u časopisima, studija i drugih publikacija. Međutim, očekivani naučni rezultati su izostali, ostalo je mnogo pitanja, nepoznanica na koje arhivistika mora dati odgovore, i pomoći da se dođe do što kvalitetnijeg objektivnijeg i efikasnijeg sistema valorizacije arhivske građe.*

Valorizacija arhivske građe, ma koliko je veliki problem i izazov arhivistike, isto je to i savremenog društva, odnosno arhiva. Pod uticajem savremenih informacionih tehnologija, širenja administracije, porasta broja stvaralaca, količine registratorske i arhivske građe, i dr., savremeno društvo, a ne samo arhivi, suočili su se sa problemom enormnog porasta, odnosno hiperprodukcije dokumenata, koji traže velika sredstva za opremu, smještajni prostor, nove arhivske prostore, obučeni arhivski kadar, i dr. Arhivima prijete opasnost da budu zatrpani arhivskom građom, dokumenti mogu izbjeći kontroli, sve teže je, jednom riječju, njima profesionalno upravljati i na temelju njih donositi pravovremene i valjane odluke. Ovo je veliki globalni problem i izazov savremenog društva, koji zahtijeva sveobuhvatan pristup u njegovom rješavanju, zasnovan na nauci i svim potencijalima kojima savremeno društvo raspolaže.

Ključne riječi: *Valorizacija arhivske građe, arhivistika, arhiv, savremeno društvo.*

VALORIZATION OF ARCHIVAL HOLDINGS - THE CHALLENGE AND NEED OF ARCHIVES AND MODERN SOCIETY

Summary: *In the scientific process and the study of the valorization of archives, the archival science has achieved ever greater results, there are more and more archival experts studying this issue, more scientific meetings, more papers published in archival reviews, studies and other publications issued, however, the expected scientific results are still missing. There are lot of questions that archivists must provide answers, the way to help create more objective and more efficient system of valorization of archives.*

Valorization of archives, regardless the size of the problem and challenge that it presents for the very archival institutions, is also the problem of contemporary society in whole. Under the influence of modern information technologies, the expansion of administration, the increase in the number of creators, the amount of records and archives, etc., not only the archives but the contemporary society, and, have faced the problem of enormous increase, that is, hyper production of documents requiring large equipment costs, depositories, new archival buildings, trained archival staff, etc.

Archives threaten to be overloaded by holdings, documents can get out of control, it is more difficult, in a word, to manage them professionally and make timely and valid decisions based on them. This, I would say, is a great global problem and challenge for a modern society, which requires a global approach to its solution, which must be based on science and all available funds of the modern society.

Keywords: Valorization, archival holdings, archival science, archives, modern society.

Opšte poznato naučno stanovište što se tiče bića, odnosno ontologije valorizacije arhivske građe je: ona je najsloženija i najodgovornija arhivska oblast, najznačajnije pitanje arhivske teorije i prakse, glavni i nezamjenljivi arhivski posao od kojeg zavise svi stručni arhivski poslovi, najnaučnija tema u arhivistici, i sl.

Gotovo da nema zemlje u svijetu, koje preko svojih nacionalnih arhivskih službi nijesu posvećene valorizaciji arhivske građe, zavisno od nivoa vlastitog društvenog razvoja, razvijenosti vlastitih arhivskih službi, raspoloživosti ar-

hivističkih intelektualnih potencijala, bogatstva arhivske tradicije, i dr.

Na temu valorizacije arhivske građe sve je više radova u arhivističkim časopisima, arhivističkih studija, monografija, priručnika i drugih publikacija; sve je više naučnih skupova, simpozijuma, okruglih stolova, seminara na nacionalnom i međunarodnom nivou koji su posvećeni razmatranju različitih aspekata ove tematike; brojniji je i sve stručniji arhivistički kadar koji se teorijski i praktično bavi ovim pitanjima; nacionalna arhivska zakonodavstva sve više se bave i pravno regulišu problematiku valorizacije arhivske građe; valorizacija arhivske građe je postala glavnim pitanjem arhivske teorije i prakse; države preko ministarstava i arhiva izdvajaju sve više materijalnih sredstava u rješavanju ovih pitanja.

Na temelju navedenog, moglo bi se zaključiti da je valorizacija građe postala „planetarni“ problem u svijetu, u prilog čemu govori i činjenica da je u Vašingtonu 1976. godine održan VIII Međunarodni kongres arhiva, koji je tematski posvećen valorizaciji arhivske građe. Kongresu su prisustvovali najveći arhivski zvaničnici i najveća svjetska imena arhivistike. Ovaj Kongres je ostao upamćen i po tome što se dosta „oštro“ i „kritički“ osvrnuo na dosadašnju arhivističku teoriju i praksu u svijetu. Kao što je poznato, Ake Kromnow u svom izlaganju izvjestioca, kaže da još uvijek manjkaju pouzdana rješenja u procjeni vrijednosti dokumenata, odnosno stvorena velika arhivistička literatura ne odgovara očekivanim naučnim rezultatima i da uzroke za to treba tražiti u pomanjkanju opšte naobrazbe i posebnih, stručnih znanja arhivista.¹ Trebamo priznati, da se stanje u ovom pogledu ni danas nije mnogo promijenilo. Ima valjanih, velikih rezultata, ali još uvijek manjka posve objektivni postupak, principi i kriterijumi na osnovu kojih bi se sa potpunom sigurnošću određena registratorska građa procijenila kao arhivska. Ko je sasvim siguran da je svaki

---

¹ Ake Kromnow, *Ocena savremenih materijala*, ICA Vashington, 1976, 1.

predloženi pojedinačni dokumenat baš arhivski ili da u građi predloženoj za izlučivanje nema nekih dokumenata da su arhivski i da ih ne treba izlučivati, nego pohraniti u arhivu? Ruku na srce, to se moglo desiti ponekad i nekim poznatim i iskusnim arhivistima. Uvijek postoji latentna opasnost da nije baš učinjena posve valjana valorizacija dokumenata, da se možda u nečemu pogriješilo, makar na nivou nekih pojedinačnih dokumenata, te da je „krivo izlučivanje ravno paleži arhivalija“² Ovo nije samo teorijsko pitanje, nego se i praktično na „velika vrata“ priznaje da je ona „nužno zlo“, koje se mora primjenjivati ukoliko ne želimo da se zatrpaju arhivi građom i prestanu sa radom.

Takođe, da istaknemo da ima i mišljenja koji se protive valorizaciji dokumenata i smatraju da je ona nasilje nad dokumentima i da prouzrokuje praznine u građi i kida veze među dokumentima. Arhivi, smatraju dalje, nijesu dovoljno kompetentni za obavljanje ovih poslova, jer za to nemaju stručnjaka, pošto se radi prevashodno o naučnim poslovima. Treba reći, među konceptima koji su donijeli i određeni pesimizam u ovom pogledu, postoji i onaj koji zagovara stanovište da je pitanje valorizacije arhivske građe nerješivo, da prevazilazi ljudske intelektualne mogućnosti i da se njime arhivistika ne treba baviti. Ovakva i slična mišljenja nijesu dobila prevagu u arhivistici, ali ih ne treba sasvim zanemariti i odbaciti, naročito naučne razloge i argumente na kojima se zasnivaju, jer imaju određenu naučnu težinu i zasnovanost koja se mora zabilježiti u istoriji arhivske misli, odnosno arhivistici. Arhivistika bilježi i da su se velika naučna arhivistička imena dosta sporila oko toga ko treba obavljati valorizaciju: jedni su da su to arhivi, po drugima stvaraoci, odnosno registrature i dr. Smatra se, stvaraoci to nijesu, jer oni mogu procijeniti samo operativne potrebe, odnosno značaj registratorske građe, dok se o njihovim mogućnostima

---

² Beuc Ivan, *Prijedlog za unapređenje sistema odabiranja i izlučivanja registratorske građe u Jugoslaviji*, Vjesnik historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu, 1969, 467.

u naučnom pogledu ne treba ni govoriti. Imade arhivskih znanstvenika, od kojih su neki poznata svjetska imena, koji smatraju da procjenu vrijednosti dokumenata treba, po svaku cijenu, izuzeti od arhiva. Arhivi su ustanove u koje se doprema arhivska građa, oni je čuvaju i daju na korišćenje.

Ova različita mišljenja su uticala na arhivsku praksu, te otuda imamo da neke zemlje subjektom valorizacije arhivske građe imaju stvaraoca, odnosno registrature, a druge, istina u manjem broju, archive. Gledajući nacionalne arhivske službe u svijetu za konkretno opredjeljenje nekih od navedenih modela, presudnu ulogu su imala i rješenja data njihovim nacionalnim arhivskim zakonodavstvima. Pri tom se, nerijetko dešavalo, da nijesu dovoljno uvažavana dostignuća šire, odnosno svjetske arhivske teorije i prakse, Ipak, ne smije se arhivska normativa ni precjenjivati, jer ona, kao što je poznato, ne samo u ovoj, nego i u drugim društvenim oblastima, nakon određenog vremena znade biti stega, smetnja postavljenim ciljevima i zadacima.

Sve ovo govori u prilog tezi da valorizacija arhivske građe, i pored postignutih velikih rezultata, nije još uvijek naučno zadovoljavajuće riješila niz značajnih pitanja i problema. Pored navedenih, to su i kriterijumi vrjednovanja. Mora se priznati da arhivistika u svijetu stvara sve brojnije i kvalitetnije kriterijume vrjednovanja dokumenata, iako se naučnici slažu da još uvijek nemamo posve valjane, precizne i objektivne kriterijume valorizacije arhivske građe. Ističemo da su brojni kriterijumi na osnovu kojih su valorizovana dokumenta, stvoreni u teoriji i pokazali se valjanim u arhivskoj praksi bilo njihovom pojedinačnom primjenom ili primjenom u određenim kombinacijama. U nekim zemljama u arhivističkoj literaturi i radu arhiva pojavila se *funkcionalna teorija vrednovanja* koja ističe samo jedan kriterijum vrednovanja dokumenata: mjesto i položaj stvaraoca, odnosno registrature u društvu, tj. dokumenta se valorizuju prema njihovom širem društvenom značaju, odnosno društvenom značaju njihovog stvaraoca.

Moglo bi se, s pravom reći, da je u ovom slučaju od ranije preuzet kriterijum: porijeklo dokumenta, odnosno značaj njegovog stvaraoaca, koji je bio samo jedan od kriterijuma u sistemu kriterijuma važećim u pojedinim zemljama. Po našem mišljenju, ovo je samo jedna od teorija što su se pojavile u poslednje vrijeme, njih će biti i ubuduće i veliko je pitanje koja će biti preovladajuća i u kojim zemljama.

Navedenim kratkim razmatranjem jednog broja pitanja, željeli smo ukazati na naučno biće, odnosno ontologiju valorizacije arhivske građe, ali i na to da je ona još veliki naučni izazov arhivistike i arhiva u savremenom društvu. Mora se naglasiti da je mnogo postignuto u arhivistici na temi valorizacije arhivske građe, ali ona je i veliki izazov i nepoznanica za sve ono što arhivistika u naučnoj obradi ove problematike nije još postigla, odnosno nije dala konačne naučne rezultate. Naučnih uspjeha ima, velikih naučnih rezultata je sve više, ali još uvijek nemamo posve naučno precizan i objektivan postupak, načela i kriterijume na osnovu kojih bi se procjenjivala građa na arhivsku i onu što to nije. Kada je riječ o ovim pitanjima htjeli bi da ukažemo i na neka znanja iz heuristike (nauke o nauci). Nauka ne dolazi brzo i lako do svojih otkrića, u pitanju je jako spor i mukotrpan proces, koji zahtijeva veoma dugotrajna i iscrpna istraživanja, koja traže vrijeme, velika materijalna ulaganja i naučni kadar koji se većinom ne može obezbijediti u granicama pojedinih zemalja. Svjedoci smo, što je postalo gotovo pravilo u savremenoj nauci, da se kod ozbiljnijih i opsežnijih projekata koriste naučni timovi čiji su članovi poznata naučna imena iz više zemalja.

U zaključnim razmatranjima o valorizaciji arhivske građe sa aspekta nauke i njene naučnosti, ona je iz navedenih razloga veliki izazov za nauku i arhive zemalja na najširem, odnosno svjetskom planu. Izazov se odnosi, prije svega, na ono što u nauci do sada nije ostvareno o ovoj najvažnijoj i najsloženijoj arhivskoj oblasti. Dosadašnji rezultati su zaista

veliki, impresivni, ali se moraju ostvariti još mnogo veći. Moraju se, radi toga, angažovati svi potencijali od materijalnih i kadrovskih da se dođe do pravih i konačnih naučnih rješenja. Informacije, odnosno dokumenta se nevjerovatnom brzinom umnožavaju, mora se i na ovu vrstu izazova pravovremeno i na pravi način reagovati, kako ne bi bili pretrpani i zarobljeni arhivi, i imali ozbiljnih problema kod donošenja važnih odluka, pa i onih na najvišem, nacionalnom nivou, da informacije i dokumenta ne izmaknu ljudskoj kontroli, itd. Skloni smo ustvrditi da je ovo jedan od velikih izazova savremenog društva koji se mora rješavati po svaku cijenu uz sudjelovanje svih, od države do arhiva.

Drugo pitanje koje se obrađuje i koje je bitna odredica ovog autorskog rada je: valorizacija arhivske građe kao potreba arhiva i, isto toliko, savremenog društva, nastala enormnim prilivom dokumenata od sredine prošlog vijeka i traje do danas. Dakle, hiperprodukcija dokumenata nametnula je valorizaciju kao potrebu društva i arhiva da se suoči sa ovim problemom i počne ga praktično i teorijsko rješavati. Da se arhivi ne bi zatrpali nepotrebnim dokumentima i doveli u pitanje svoj dalji rad, arhivisti su morali ovo pitanje prvi pokrenuti, potpomognuti arhivskim naučnicima i cijelim društvom, odnosno državom. Ključno stanovište u pristupu je bilo da su brojni i različiti faktori uvećanja informacija, odnosno dokumenata: razvoj informacionih tehnologija, širenje administracije, porast broja stvaralaca, registratorske i arhivske građe i količina koje oni svojom djelatnošću stvaraju. Sledeće bitno stanovište u razmatranju ovih problema je bilo da se balast građe mora što više smanjiti, a pri tome da se ne ugrozi javni interes i potrebe nauke i kulture. Na ovim osnovama trebala je da se vodi i politika prinove dokumenata, a u arhive bi prispijevala samo vrijedna dokumenta, koja su u novonastaloj građi u sve manjim količinama, a sva ostala ne treba trajno čuvati. U opštem, globalnom pristupu, ovim pitanjima preovladavalo je stanovište da se obavezno mora

formulisati određen postupak zasnovan na nauci, koji će omogućiti da se što preciznije i objektivnije obavljaju važni arhivski poslovi. Ovog postupka, a da ne govorimo sistema, u to vrijeme nije bilo, trebalo ga je stvoriti. Moglo bi se više govoriti da je tada bilo određenih načela, principa i sl. , koji su bili dosta uopšteni, fragmentarni i time daleko od nekog opšte prihvatljivog sistema.

Engleska je bila prva od zemalja što je, suočivši se sa velikim prilivom registratorske građe, krenula putem potpunog i trajnog rješavanja ovih pitanja u koje su uključeni svi vodeći arhivski, naučni i državni resursi. Predlog mjera uputio je najvišim vlastima Grigov komitet osnovan 1954. godine, a 1959. godine one su date u zakonskoj formi - *Zakonu o državnom dokumentacijskom materijalu*.³ Engleska iskustva su bila dosta uputna za ostale zemlje, naročito kad se radi o: 1. rokovima do kojih se čuvala neka građa kao nevrjedna ili vrijedna za upravu ili istoriju (5 i 25 godina), 2. kriterijumima: istorijski i upravni, na osnovu kojih je neka građa vrjednovana i proglašavana arhivskom. Kod ovog aspekta treba istaći i opšteprihvaćeno naučno mišljenje da su masovnost registratorske građe i zatrpanost arhiva, većinom nevrjednom, usloveli nemogućnost njenog smještaja i korišćenja i izazvali potrebu njene selekcije, odnosno valorizacije od nivoa stvaralaca, arhiva, pa do nivoa cijelog društva. Prema tome, navedeni problemi sa arhivskom građom i radom arhiva, učinili su da se društvo, odnosno država i arhivi preko svojih stručnih tijela, naučnika, zakonodavstva, stručne i naučne literature, krajnje odgovorno i na visoko stručnom i naučnom nivou počnu baviti i rješavati ova pitanja. Navedene potrebe društva, intenzivnije izražene od sredine prošlog vijeka, da se građa mora što strožije procjenjivati i na bazi te procjene samo ona najvrednija dopremati u archive, značajno su podstakle i razvoj arhivistike kao nauke i uopšte arhivske djelatnosti.

---

³ Radmila Mirčić, *Odabiranje i izlučivanje : priručnik iz arhivistike*, Zagreb, 1977, 75.

Tvorac teorije valorizacije je čuveni američki arhivski znanstvenik Theodor Schellenberg koji je osnovne postavke izložio u svom svjetski poznatom djelu „Moderni arhivi. Principi i tehnika rada“, objavljenom 1957. godine u Čikagu, a koje nije ni danas prevaziđeno. I mnoga druga poznata arhivistička imena širom svijeta su se bavila valorizacijom iz čijeg rada su nastali brojni i poznati naučni radovi. Dakle, potrebe društva, odnosno arhiva sa građom uslovili su nastanak „nauke“ o valorizaciji arhivske građe. Ima arhivskih autora koji valorizaciju arhivske građe nazivaju i arhivistikom, što je posve pogrešno. Valorizacija arhivske građe u naučnom pogledu je samo dio arhivistike, koja je djelovala značajno na ovu oblast, ali i na arhivsku djelatnost, odnosno arhivsku praksu. Nanovo ističemo da su prvo nastali navedeni problemi sa arhivskom građom pred kojima su arhivi bili nemoćni, pa su oni morali zahtijevati uključivanje društva, odnosno države, nauke, itd.

U savremenom društvu registraturska građa je nastavila da se umnožava i uvećava u sve većim i većim razmjerama. Stoga su potrebe, odnosno zahtjevi savremenog društva postali sve veći da se registraturska građa valorizuje i odabira i da se čitav ovaj sistem što više teorijski osmišljava i praktično unapređuje. Kako se informacije dupliraju svake četiri godine, što nije svojstveno ni jednoj drugoj vrsti ljudske djelatnosti, prateći savremene trendove sve više će rasti potreba da se sve više smanjuju stope čuvanja arhivske građe na nivou nacionalnih službi, koje kod pojedinih zemalja ne premašuju 2% od ukupne novonastale registraturske građe na godišnjem nivou. Države u svijetu nijesu toliko bogate da mogu čuvati arhivsku građu od 20, 30, 50, a neke i više procenata novonastale godišnje registraturske građe. Zato se sve više opredjeljuju za strožiju i efikasniju valorizaciju arhivske građe, koja će u mjeri koliko je to moguće, ići na njeno veće izlučivanje. Pri svemu ovome, postoji velika opasnost da savremeno društvo nije u mogućnosti da obe-

zbijedi materijalna sredstva za navedene namjene. Nema gotovo države na svijetu, izuzev onih malih i bez nekog šireg arhivskog značaja, a da u svojim projekcijama i planovima ne idu na opredjeljenje što većeg smanjenja arhivske građe koja će se preuzimati u arhive. Savremeno društvo, čini se, u tome gotovo i nema izbora, jer se dokumenta gotovo nekontrolisano umnožavaju, a gdje i kako ih smjestiti kada je za sve manje materijalnih sredstava. I tako dolazimo do začaranog kruga - društvo, odnosno država, arhivi i dokumenti što u njih treba smjestiti - iz kojeg gotovo da i nema izlaza. Države sve više izdvajaju sredstva za ovu namjenu, ali to nije dovoljno da pokrije sve troškove smještaja građe u arhive i oni se neprestano uvećavaju. Društvene, ili ako hoćete, državne potrebe, su aspekt u arhivističkoj literaturi, koji je malo obrađen kada je riječ o valorizaciji arhivske građe. Po našem mišljenju, on zahtijeva da se mnogo bolje i šire naučno obradi. Društvene potrebe su mnogo doprinijele nastanku i razvoju valorizacije arhivske građe, kao i arhivske teorije i prakse.

Ovaj aspekt valorizacije arhivske građe postao je vremenom s pravom dominantan i, mora se priznati, bitno određujući za njen uticaj na arhivsku teoriju i praksu u mnogim oblastima. Ako, pri tom društvenim potrebama dodamo i političke potrebe, još više se usložnjava navedena problematika i čini je u mnogo čemu još težom i komplikovanijom za naučno istraživanje. Nauka je takva, jednostavno kad se misli da je naučno „zatvoreno“ određeno polje, javlja se novo koje ima veze sa prethodnim ili ga otkriva u novoj, dodatnoj dimenziji koja traži u prvom slučaju nova, a u ovom drugom dopunska naučna istraživanja.

UDK 355:928Piletić J.
UDK 726.825(497.11)

Документи и сјећања

Ђорђе СТОШИЋ, историчар-конзерватор
Завод за заштиту споменика културе, Ниш

ГРОБ СЕРДАРА ЈОЛА ПИЛЕТИЋА У НИШУ – КУЛТУРНО ДОБРО РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

*„... А Јоле је сахрањен у Нишу
Као јунак, уз почаст највишу...“¹*

Сажетак: Сваки народ памти своје јунаке. Култ јунаштва и витешка традиција један је од основних елемената националне заједнице. Сердар Јоле Пилетић, познати црногорски ратник, војсковођа и блиски сарадник црногорских владара, рођен је у Завали у Пиперима, у Црној Гори 1814, а умро је Нишу 1900. У централном дијелу нишког Старог гробља, налази се његов гроб и надгробни споменик, који је као непокретно културно добро - споменик културе био подстицај за анализу и истраживање значаја овог споменика и представљање докумената која чувају сјећање на овог црногорског јунака.

Кључне ријечи: сердар, Јоле Пилетић, Ниш, Црна Гора, гроб.

TOMB OF SERDAR JOLE PILETIC IN NIS - CULTURAL HERITAGE OF THE REPUBLIC OF SERBIA

Summary: Each nation remembers its heroes. The cult of heroism and knight tradition is one of the basic elements of the national community. Serdar Jole Piletić, a well-known Montenegrin warrior, commander in military operations and close associate of Montenegrin rulers, was born

---

¹ Народна пјесма *Сердар Јоле и војвода Петко*.

in Zavala in Piperi, Montenegro in 1814, and died in Nis in 1900. In the central part of the Old Cemetery in Niš, there is his tomb and tombstone as an immovable cultural asset - a cultural monument was an incentive for analyzing and researching the significance of this monument and presenting documents that preserve the memory of the Montenegrin hero

Key words: serdar, Jole Piletić, Niš, Montenegro, tomb

Син црногорског војводе Илије Пилетића, Јоле Пилетић постао је славан још у својој шеснаестој години, када је у двобоју, у близини Подгорице 1830. године, убио турског јунака Мурата, а потом и бега Османа који је покушао да освети палог брата. Био је учесник у биткама на Граховцу (1858), а потом и на Вучјем Дољу (1876), када је како су хроничари забиљежили, заробио Омер-пашу, убио Селим-пашу, а Муктар-паши дозволио да оде и исприча шта се на том мјесту догодило. Историја Црне Горе XIX вијека везана је за рат и битке, а јунаци су увек били примјер, односно вође свог народа. Његови херојски подвизи опјевани су у народним пјесмама попут: „Први мегдан сердар Јола“, “Сердар Јоле Војвода Пеко“. Његова неустрашивост и херојски подвизи били су препорука да буде међу најближим савјетницима црногорских владара половине XIX века, најприје Петра II Петровића Његоша, књаза Данила, и књаза и потом краља Николе. Послије стицања независности Црне Горе 1878. године, сердар Јоле се сукобио са књазом Данилом. Због непремостивости тог сукоба, Јоле је са групом виђенијих Црногораца напустио завичај и 1880. године се настанио у Нишу.

Историјски извори указују да је сердар Јоле у Нишу био веома активан у друштвеном и културном животу. Недјељом је имао стални термин за пријем на нишком двору српског краља Милана Обреновића (1868-1889). Осим тога, сердар Јоле је од српске владе добио пензију, а у нишком насељу Палидула имање и кућу. То насеље је по

њему и његовим пратиоцима из Црне Горе добило и локални назив „Црногорско насеље“.² За своје заслуге одликован је највишим руским, српским и црногорским знамењима. Последње деценије живота, сердар Јоле је провео међу Нишлијама. Умро је 5. јануара 1900. године. У Нишу му је гроб са породичном гробницом и споменик, који је од 1957. године споменик културе под заштитом државе.

Споменици културе по дефиницији су покретна или непокретна добра, односно објекти који потичу из неке прошле епохе, а који у своме данашњем облику, стању и садржају имају особине које означавамо као историјску, научну, умјетничку, културну или етнографску вриједност и који могу бити од користи за нова сазнања, или као свједочанства неког историјског догађаја, културних достигнућа, народног живота и обичаја, као простор за континуирано евоцирање сјећања на значајне личности, догађаје, идеје или као свједоци значајних достигнућа у прошлости. Из тог разлога они су веома драгоцјени за разумијевање, проучавање и обиљежавање историјских, културних и политичких догађаја. Тиме постају дио јавног интереса у циљу њиховог очувања и заштите, са основним задатком да пренесу информације будућим генерацијама. Утолико више споменици културе према својој намјени и значењу служе управо потребама појединца и њихова заштита представља општи интерес једне државе. У оквиру споменика културе, посебну улогу имају споменици истакнутим историјским личностима, међу којима је и споменик сердара Јола Пилетића у Нишу.

Као дио јавног простора, споменици представљају мјеста чија је функција управо успостављање поља активног сјећања на одређени историјски догађај, одређену личност или период. Споменици, исто као и знаменита мјеста или меморијални комплекси посебно су артикулисани око догађаја или личности које су на кључан начин

---

² Политика,

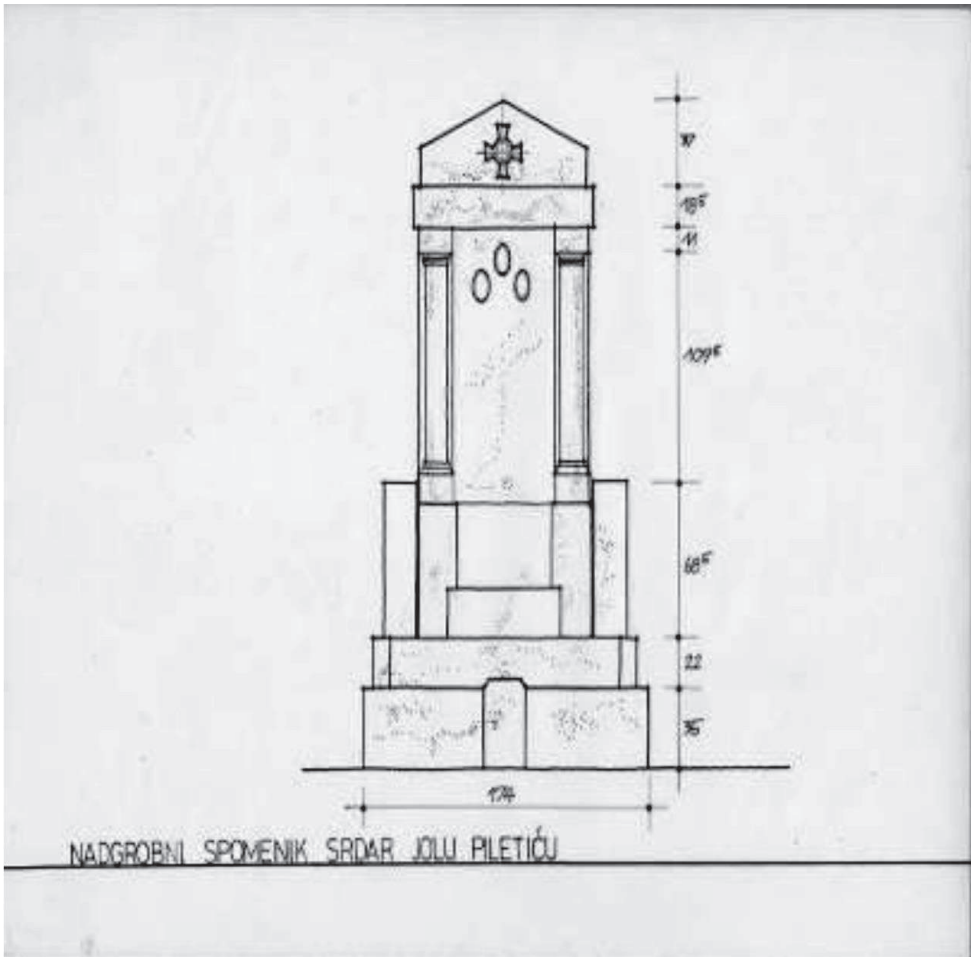
www.politika.rs/scc/clanak/30309/Serdar-Jole-medu-Nislijama

обиљежиле историју једног поднебља и чија су достигнућа или посљедице инкорпориране у памћење становништва, директно учествујући на тај начин у изградњи колективног идентитета. Дио су насљеђа једног поднебља и као такви живо учествују у култура памћења тог краја и формирању идентитета. Управо због памћења одабраних садржаја из прошлости, стварају се оквири за тумачења значења у садашњости. Важну улогу у овом процесу имају превасходно критеријуми одабира тих садржаја који могу бити национални, државни, политички, итд.

Посредници, односно преносиоци памћења имају велики утицај и управо су они ти око којих се организују и креирају комуникацијски простори. Тој категорији припадају споменици - мјеста чија је једна од улога управо успостављање простора активног памћења на један историјски догађај, личност, период, итд. Они постају репрезенти креиране слике коју споменички простори емитују, креира се и памћење, као знак који заступа одређену поруку у садашњости. Креирано памћење, наравно, није неутралано. Присутна пристрасност, кроз различита друштвена или лична стања и емоције, везује се за животност и на тај начин споменик постаје артефакт који подсјећа долазеће генерације на личности, њихове идеје или жртве, догађаје, вјеровања и сл. Често се дешава да је тумачење споменика у датом тренутку селектовано како би допринијело одржању и очувању идентитета или осјећаја припадности једној етници, религиозној, националној или породичној заједници. Споменик је увијек окренут ка јавном, прије свега, можда и са тачке гледишта културне антропологије, као и надгробни споменик, створен да остави трага о некоме кроз вријеме, али првенствено за друге. У том смислу, он је и створен како би трајао у времену.

Споменик сердара Јола Пилетића на Старом гробљу у Нишу

Гробница са спомеником сердару Јолу Пилетићу налази се централном дијелу старог нишког гробља, југозападно од главне капеле. Пирамидалног је облика са степенастим постољем. Материјал је зелени гранит и црни мермер. У горњем дијелу споменика налазиле су се три фотографије: сердара Јола, испод десно слика сина у официрској униформи, а лево слика снаје.

Натпис на споменику гласи: „Сердар ЈОЛЕ ПИЛЕТИЋ, војсковођа црногорски, рођен 1814. године у Пипере

Црна Гора, умро у Нишу 1900.- Син МИРОСЛАВ, пешад. пуковник 1872+1935. и снаја МАРИЈА. Споменик подижем свекру, супругу и себи за живота МАРИЈА. Гробница се налази у ограђеном простору од кованог гвожђа.

Предмети који су припадали сердару Јолу Пилетићу, а које је снаја Мара Пилетић поклонила Народном музеју Ниш су:

1. Месингани печат са дршком на коме је угравирано: Сердар Јоле Пилетић; у средини су урезане двије укрштене сабље; дим. Р = 2,5 см, инв.бр. 175.
2. Повеља о одликовању Јола Пилетића орденом „Тачковског крста“ II реда, штампана на дуплом тањем картону, а издата 9. марта 1886. године, под бројем 43, дим: 43,5x29,5 см. инв.бр. 177
3. Медаља за храброст књаза Николе I, из 1862. године, дим:Р=3см, инв.бр. 174/18.
4. Споменица 40 годишњице светоандрејске скупштине, дим. Р=3см, иинв. Бр. 174/7.
5. Споменица на ратове из 1875, 1876, 1877, 1878 књаза Николе I, дим. Р=3,5 см, и. Број 174/12
6. Споменица борбе за независност Црне Горе 1852-3. год., књаз Данило, дим Р=3,5 x4 см, инв.бр 174/7
7. Медаља за храброст, дим. Р=3,5 инв.бр. 174/7
8. Орден – Крст Св. Ане другог степена од црвеног емајла, са проширеним крацима. На аверсу је представљена св. Ана у стојећем ставу и то на мјесту гдје се краци спајају. Представа св. Ане је изведена у бијелом емајлу. Реверс ордена је на средини оштећен, дим 3,5x3,5см, инв. број. 174/16

Рјешењем Завода за заштиту споменика културе Ниш, број 734/2 од 10.09.1971. године, предмети сердара Јола Пилетића уступљени су на годину дана музеју града Титограда ради отварања музеја и изложбе Марка Миљанова.

ZAVOD ZA ZAŠTITU SPOMENIKA KULTURE
 Београд
 Бр. 39222 од 23. августа 1957. год.
 Н Ш С

Zavod za zaštitu spomenika kulture u Nišu, na osnovu čl. 56 a u
 vezi čl. 23 Zakona o zaštiti spomenika kulture (Sl. glasnik NRK
 3/66) preveden izlaganja predmeta sardar Jola Piletića u muzeju
 grada Titograda, doneo:

Н Ш С К Н Ж С

USTUPAJU SE na godinu dana, muzeju grada Titograda, predmeti sardar
 Jola Piletića, zaveštani Narodnom muzeju u Nišu, od pak. Mare Pile-
 tić, radi stvaranja muzeja i škole Marka Miljanova.

Predmeti sardar Jola Piletića, ustupaju se na godinu dana od dana
 donošenja rešenja, uz obavezno osiguranje.

Ustupljeni predmeti su:

1. Mesingani pečet sa drškom na kome je ureziran sardar Jola Pi-
 letić, u sredini su urezane dve ukrštene sablje, dim. H=2,3cm, inv.
 br. 175.
2. Pevalje o odlikovanju Jola Piletića ordenom "Zakavskog krsta" II
 reda, izdane na duplom tanjem kartonu, a izdata 9 marta 1856 god.
 pod br. 43, dim. 43,5 x 29,5 mm, inv. br. 177.
3. Medalja sa hrastovog anjaka Nikole I iz 1862 g. dim. H=3cm, inv.
 br. 174/18.
4. Spomenica 40 godišnjice Svetaandreevske skupštine, dimenzije H=3cm,
 inv. br. 174/7.
5. Spomenica na rusove iz 1875, 1876, 1877, 1878 knjaza Nikole I dimen-
 zije H=3,5 sv. inv. br. 174/12.
6. Spomenica borbe za nezavisnost Crne Gore 1852 - 3 god. knjaza De-
 mila, dim. H=3,5 x 4 mm, inv. br. 174/7.
7. Medalja sa hrastov, dim. H=3,5 mm, inv. br. 174/7.
8. Orden - Krst sv. Ana II stepena u obliku krsta, od crvenog emajla,
 sa profiranim kracima. Na aversu je predstavljen sv. Ana u ste-
 jecim stavu i to na mestu gde se kruci spajaju, aversa ordena je na
 sredini ošteta. Dim. H=1,5 x 3,3cm, inv. br. 174/16.
 Rešenja sastaviti Narodnom muzeju Niš, muzeju grada Titograda, i Ode-
 lenju za zaštitu, etudije i dokumentaciju ovog Zavoda.

О Ш Р А С Л О Ж Е Н Ј Е

Muzej grada Titograda, obratio se molben Narodnom muzeju u Nišu,
 da se prevedom stvaranja muzeja Marka Miljanova, ustupe predmeti koji
 su pripadali sardar Jola Piletiću, a koji su zaveštani Narodnom muzeju
 u Nišu od strane pak. Mare Piletić.

Posle konsultacije sa Narodnim muzejom u Nišu, Zavod je doneo re-
 šenja o ustupanju navedenih predmeta na godinu dana, uz uslov da pred-
 meti budu osigurani.

Pretiv ovog rešenja može se injeviti Salba Republičkom sekretari-
 jatu za obrazovanje, nauku i kulturu SRK u roku od 15 dana od dana
 prijema rešenja.

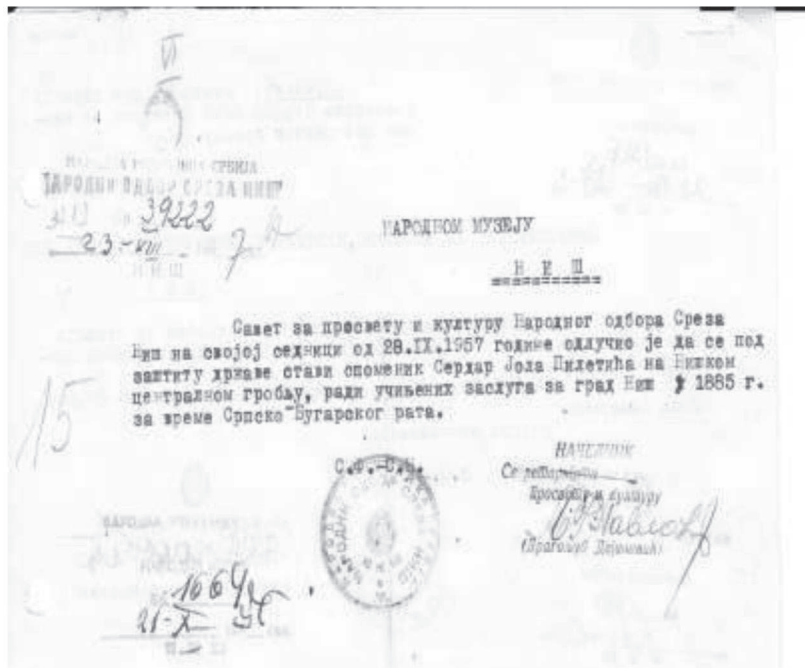
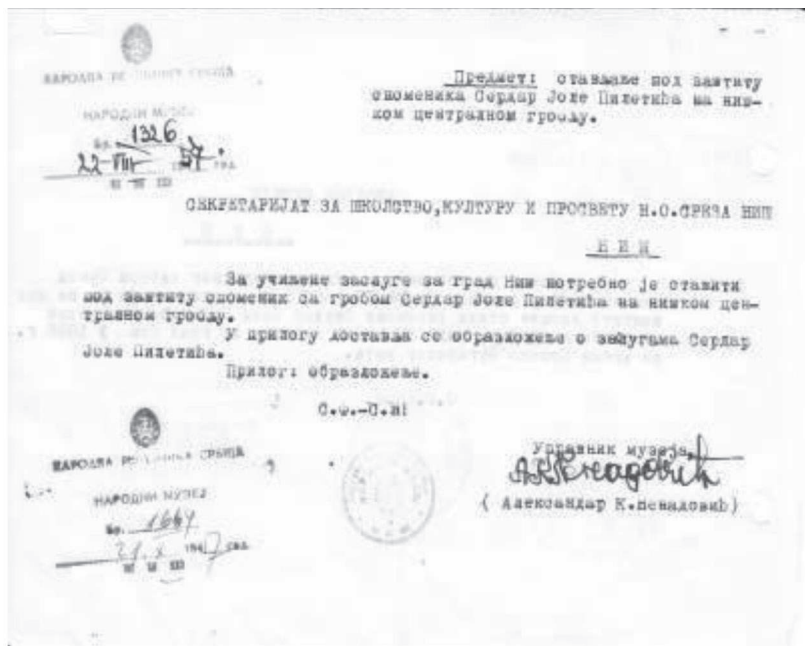
Salba se podnosi preko ovog Zavoda.

Direktor Zavoda,
 arh. Vasilije Mitrović

Документација Завода за заштиту споменика културе Ниш

Гробница срдара Јола Пилетића, као значајне ли-
 чности војног и политичког живота Црне Горе друге
 половине XIX века и заслужног грађанина града Ниша,
 стављена је под заштиту државе Одлуком Савета за
 просвету и културу Народног одбора среза Ниша бр. 39222
 од 23. августа 1957. године

Na osnovu člana 63. Zakona o zaštiti kulturnih dobara ("Službeni glasnik SR Srbije", broj 28/77) i člana 342. Statuta Opštine Niš ("Međunopštinski službeni list - Niš", broj 6/82), Skupština opštine Niš, na sednici Veća udruženog reda od 7.III 1983.godine, na sednici Veća mesnih zajednica od 7.III 1983.godine i na sednici Društveno-političkog veća od 7.III 1983.godine, donosi

O D L O Ž B A

O PROGLAŠENJU GROBNICE SA SPOMENIKOM BERDAR JOLU FILETIĆU U NIŠU
ZA KULTURNO DOBRO - SPOMENIK KULTURE

Član 1.

Grobnica sa sponnikom Berdar Jole Filetiću u Nišu, koja se nalazi na centralnom delu starog niškog groblja na parceli XIII, PROGLAŠAVA SE ZA KULTURNO DOBRO - SPOMENIK KULTURE.

Član 2.

Granice neposredne blizine ovog sponenika kulture čine spoljne ivice kat.parcels XIII.

Član 3.

Nosilac prava, obaveza i odgovornosti u pogledu korišćenja, upravljanja i raspolaganja kulturnim dobrom, mora prava da koristi i upotrebljava kulturno dobro u svrhe koje nisu u skladu sa njegovom prirodom, namenom i značajem, niti da ruši, prepravlja, prezidjuje ili vrši bilo kakve radove koji mogu dovesti do oštećenja kulturnog dobra ili narušiti njegova svojstva.

Član 4.

Nosilac prava, obaveza i odgovornosti iz prethodnog člana dužan je da se izuzetnom pažnjom čuva, održava kulturno dobro i sprovodi utvrdjene mere zaštite i da neodložno obaveštava Zavod za zaštitu sponenika kulture u Nišu o svim pravima i fizičkim promenama u vezi sa kulturnim dobrom.

- 2 -

Члан 5.

Ova odluka stupa na snagu narednog dana po objavljivanju u "Međjuopštinskom službenom listu - Niš".

Broj: 020-29/83

U Nišu, 7.III 1983.godine

SKUPŠTINA OPŠTINE NIŠ

FREDSIEDNIK
SKUPŠTINE OPŠTINE

Božidar Jocić, s.r.

FREDSIEDNIK
VEĆA UDRUŽENOG RADA

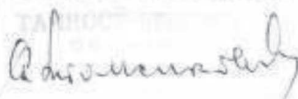
Dragiša Jovanović, s.r.

FREDSIEDNIK
VEĆA MESNIH ZAJEDNICA

Ljubomir Banišević, s.r.

FREDSIEDNIK
DRUŠTVENO-POLITIČKOG VEĆA

Dr Slavka Miladinović, s.r.

Одлуком број: 020-029/83 у Нишу 7. марта 1983. Године, Скупштина општине Ниш је утврдила/прогласила гробницу са спомеником сердару Јолу Пилетићу за непокретно културно добро-споменик културе. Одлука је објављена у Међуопштинском службеном листу –Ниш, број 8/1983. године.

У Историјском архиву Ниш налази се књига умрлих у коју је уписан датум смрти Јована (Јоле) Пилетића.

СТРАНА 143.

за уписивање умрлих у ¹⁹⁰⁰189-1900. години

Редни број 4

1	Име и презиме, радња и стањ умрлог.	✓ Јован (Јоле) Пилетић сердар.
2	Брачна стања: нежењен, неурђа, асмен, урђа, удова, урђа, разведен, разведена.	Веољен.
3	Место где је умро, од којег је болести или којим начином умро, и у ком је гробу сахрањен.	Умро у Нишу од Сваралаг, болести, сам сахрањен у нишким гробу.
4	Година, месец и дан кад је умро.	1900 год. Јануара 5/5. 1900.
5	Време кад је умро, дану или ноћу, пре или после подне, пре или после поноћи.	у 6 сати преподне.
6	Година, месец и дан кад је сахрањен.	1900 год. Јануара 7/5. 1900.
7	У ком је месту рођен, код дана, месеца и године, или колико му је било година.	Рођен у Завали у Црној Гори, стар 86 год.
8	Где је највише становао.	у Нишу
9	Код умрле оца: име и презиме, радња и место становања родитеља.	
10	Име и презиме свештеника и које парохије, који је опело саопио.	Вел. Милојевић парох нишки.
11	Јали умрли своје грехе исповедио и пречеисти се.	Никоје јест.
12	Примедба за сва случајева. Код умрлих дана белажених се обележи дан, месец и година рађања и број под којим су записани у књизи рађених.	

(ЦЕНА КЊИГЕ 21 ДИНАР).

Сердар црногорски, Јован (Јоле) Пилетић, преминуо је у Нишу, 5. јануара 1900. године, у 6 сати пријеподне. Узрок смрти је старачка изнуреност. Рођен је у Завали, у Црној Гори. Доживио је 86 година. Сахрањен је 7. јануара. Исповиједио се. Опело је одржао Велисав Милојевић, парох нишки (ИаН, Мку Сц Ниш 1899 -1900, књига бр. 12, год. 1900, датум 7. 1, број уписа 4, страна уписа 143).

* *

*

Сваки народ мора да памти своје јунаке. Култ јунаштва и витешка традиција један је од основних елемената националне заједнице. Јунаштво се у Црној Гори одувјек највише цијенило. Историја Црне Горе XX вијека везана је за рат и битке, а народни јунаци су увијек били примјер, односно вође свог народа. У личности Јола Пилетића уграђено је то посебно јунаштво, као историјске личности која се показала кроз своја дјела, али и као личности из народне књижевности. Црногорски сердар се борио за слободу свог народа, и то треба увијек да буде инспирација генерацијама које долазе. Јунаци никада неће бити заборављени. Они живе у мислима својих потомака, сјећање на њих чувају и њихови гробови, подсјетници на великане који су живјели, на оне чија се дјела памте. Заправо, они везују традицију и колективни дух и свједочанства су да људи одлазе, а њихова дјела остају.

Извори и литература:

1. Документација Завода за заштиту споменика културе Ниш, Досије: Заштићени гробови, Јоле Пилетић. СК 316 Старо Нишко гробље.

UDK 016:929Nikčević M.

Прикази

**Nada Drašković : „Bio-bibliografija Milorada Nikčevića“
(Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Cetinje;
CKD „Montenegro“, Osijek, CHCDP „Croatica-
Montenegrina“, 2016)**

Bibliografija je važna naučna disciplina, koja nastaje kada nastaje knjiga, biblioteke, odnosno štamparstvo, a zadaća joj je da prema odredjenim nacionalnim i međunarodnim stručnim pravilima i principima da o bibliotečkom materijalu odgovarajući opis i približi ga čitaocima - istraživačima. Na taj način dolazimo do popisa i pregleda knjiga, časopisa i drugih publikacija, te stvaralačkog opusa i ličnosti autora, tako da su bibliografije jedna vrsta spomenika i arhiva o njima.

Moglo bi se reći, bibliografska djelatnost u Crnoj Gori započinje sa Markom Dragovićem (1851-1918), koji je na Cetinju 1892. godine objavio „Pokušaj za bibliografiju o Crnoj Gori“. Nešto kasnije, njeni dalji utemeljivači su: Pero Šoć (1884-1966), objavio „Ogled o bibliografiji Crne Gore na stranim jezicima“ (Beograd 1948) te Dušan Vuksan (1881-1944), koji je u Cetinju 1934. godine objavio „Pregled štampe u Crnoj Gori 1834-1934. godine“, i dr.

Tek u socijalističkoj Jugoslaviji crnogorska bibliografija doživljava puni zamah i procvat, kada nastaju brojna značajna bibliografska djela i velika imena u bibliografskoj nauci.

U prošloj godini u izdanju Fakulteta za crnogorski jezik i književnost, Cetinje, CKD „Montenegro-Montenegrina“, Osijek i CHCDP „Kroatica-Montenegrina“ PH, izašla je iz štampe „Bio-bibliografija Milorada Nikčevića“, autorice Nade

Drašković, našeg poznatog bibliografa i bibliotečko-naučnog radnika u Nacionalnoj biblioteci „Đurđe Crnojević“ na Cetinju.

„Bio-bibliografija“ u uvodnom dijelu sadrži dvije uvodne bilješke: *Bibliografija*, dr. sc. Jakova Sabljica i *Bibliografija: uvodne napomene o bibliografskoj građi*, Nade Drašković. Njih sam u prikazu najvećim dijelom koristio, naročito tekst J. Sabljica, u dijelu života i naučnog rada profesora Nikčevića u Hrvatskoj, te u inostranstvu, objavljeni: Jakov Sabljic : *Bibliografija radova prof. dr. sc. Milorada Nikčevića; Između dviju domovina: zbornik Milorada Nikčevića* Sveučilište J.J. Strossmayera, Filozofski fakultet, Osijek, 2011, 27-76; Jakov Sabljic : *Biografski podaci prof. dr. sc. Milorada Nikčevića, Između dviju domovina: zbornik Milorada Nikčevića*, Sveučilište J.J. Strossmayera, Filozofski fakultet, Osijek, 2011.

Prof. dr Milorad Nikčević je rođen 14. januara 1941. godine u Stubici u Pješivcima u Crnoj Gori. Osnovnu školu je završio u Bogeticima, gimnaziju u Nikšiću, a diplomirao je slavistiku (jugoslovensku i rusku) na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu magistrirao je s tezom „Stefan Mitrov Ljubiša i Njegoš - uticaj i paralela“, a doktorsku disertaciju pod naslovom „Crnogorska pripovjetka od 60-ih godina 19. vijeka do Prvog svjetskog rata“, odbranio je na Filološkom fakultetu u Beogradu čime je stekao zvanje doktora filoloških nauka.

Prof. dr Milorad Nikčević je redovni profesor u trajnom zvanju na Odsjeku za kroatistiku (Katedra za hrvatski jezik i književnost) na Filozofskom fakultetu Sveučilišta Josipa Jurja Štrosmajera u Osijeku, a od 2014. godine je profesor na Fakultetu za crnogorski jezik i književnost na Cetinju.

Bio je na studijskom usavršavanju na prestižnim svjetskim univerzitetima: Državnom univerzitetu „Lomonosov“ u Moskvi (1975), Univerzitetu Kalifornija u Los Angelesu (1989), Univerzitetu Berkli u San Francisku (2001), Zagrebačkom filozofskom fakultetu (1996) i dr.

Učesnik je i brojnih inostranih i domaćih konferencija i kolokvijuma koji su imali teme nacionalni entiteti, njihovi

dodiri, uticaji, intelektualne veze, i prožimanja: na zagrebačkom Filozofskom fakultetu (1996) – gost profesor 2 semestra; studija Montenegrine (Crnogorska književnost i Crnogorska kultura i civilizacija; Univerzitetu Berkli u San Francisku (2001); višemjesečna predavanja na Slavističkoj ljetnjoj školi, Univerzitet UCLA (Los Anđeles, 1989); višemjesečna predavanja na Slavističkoj ljetnjoj školi, Sveučilištu Janos Panonijus i Hrvatski znanstveni zavod, Pečuj (1997) na temu : Hrvati i Mađari u svijetlu prožimanja kultura i jezika; Dukljanska akademija nauka i PEN Centar Crne Gore (2004) na temu: Štokavski književni jezici u porodici slovenskih standardnih jezika; Lavovski univerzitet „Ivan Franko“ u Lavovu u Ukrajni (2007) na temu Srednjojužnoslovenski jezici u sinhroniji i dijahroniji povodom knjige prof.dr.sc. Ljudmile Vasiljeve, i dr.

Posebno ističemo da je utemeljivač Crnogorskog studija Montenegrina (1995), Crnogorska književnost, Povijest crnogorske kulture i civilizacije, i prvi je gostujući profesor toga studija na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu (1996), te predlagač programa i nosilac kolegija Hrvatske književne komunikacije s crnogorskom književnošću (vidovi i aspekti) na postdiplomskom i doktorantskom studiju *Hrvatski jezik i književnost u kontekstu srednjeevropskih jezika* na Sveučilištu „Josip Jurij Strossmayera“ u Osijeku.

Jedan je od utemeljivača i rukovodilac Katedre za metodike i metodologiju znanstveno-istraživačkog rada nastave jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu u Osijeku i jedan je od osnivača Instituta za crnogorski jezik i književnost u Podgorici (sačinio elaborat 2010. godine), kao i Fakulteta za crnogorski jezik i književnost na Cetinju.

Prof. dr Nikčević izuzetno veliku aktivnost i nesebično angažovanje ispoljio je na području afirmacije i organizovanju crnogorske dijaspore, odnosno nacionalne crnogorske zajednice u Hrvatskoj. Osnivač je i predsjednik prvog Društva Crnogoraca i prijatelja Crne Gore „Montenegro“ (1990), Na-

cionalne zajednice Crnogoraca (1993), predsjednik Crnogorskog društva „Montenegro-Montenegrina“ u Zagrebu (1995-1997), Crnogorskog kulturnog društva „Montenegro-Montenegrina“ u Osijeku (od 1997. do sada), Demokratskog saveza Crnogoraca Republike Hrvatske (2006-2014). Trenutno je podpredsjednik Hrvatsko-Crnogorskog društva prijateljstva „Croatica Montenegro-Montenegrina“ Republike Hrvatske, pa je na osnovu toga biran na izborima za nacionalne manjine u prošlom i ovom razdoblju za predstavnika crnogorske manjine za grad Osijek, zatim dva puta za Osječko-Baranjsku županiju. Inicijator je, pokretač i realizator osnivanja Crnogorske pravoslavne crkve u Republici Hrvatskoj (priznata 2006), s blagoslovom i punomoćjem poglavara crnogorske autokefalne pravoslavne crkve Mihaila (Miraša) Dedeića, čiji je povjerenik i opunomoćnik u Republici Hrvatskoj.

Za stručni, naučni, pedagoški i kulturni rad prof. Nikčević je dobio brojna priznanja i nagrade, od kojih posebno ističemo: Pečat grada Osijeka (2003) za izuzetna ostvarenja u području nauke, Nagrada Osječko-Baranjske županije (Plaketa, Pečat i novčana nagrada) za životno djelo (2012), posebna Povelja Crnogorske pravoslavne crkve uz zahvalnost i dobročinstvo na priznavanju naše svete crkve u Republici Hrvatskoj (2006), Odličje reda Danice Hrvatske s likom Marka Marulića, koje mu je uručio predsjednik Hrvatske Ivo Josipović 7. oktobra 2014. godine u Zagrebu.

Iz *Bio-bibliografije* se vidi da prof. dr Milorad Nikčević iza sebe ima veoma značajan i obiman stvaralački opus. Objavio je 21 monografsku publikaciju (samostalno ili u koautorstvu). Urednik je i priređivač 28 knjiga i zbornika radova, a recenzent 108 knjiga i članaka u periodici. Autor je 383 naučna i stručna rada, objavljena u monografskim publikacijama i zbornicima i 176 studija, eseja i članaka u periodičnim publikacijama. Takođe, autor je i 73 predgovora, pogovora, recenzije, te uz brojne intervjue što je dao za novine, radija, TV kuće, njegov stvaralački opus iznosi 792 bibliografske jedinice.

O prof. dr Miloradu Nikčeviću pisano je u književno-istorijskoj i kritičkoj literaturi u 680 priloga, a objavljena su i dva posebna izdanja o njegovom stvaralaštvu: *Dnevnik čitanja jednog intelektualca* (Književno-kritična misao o djelu Milorada Nikčevića) (2006), *Između dviju domovina: zbornik Milorada Nikčevića* (2011). U pripremi za štampu je još jedna publikacija.

Treba posebno istaći da je prof. Nikčević ostvario veliki broj institucionalnih projekata na nekoliko Sveučilišta u bivšoj Jugoslaviji, Republici Hrvatskoj, inostranstvu: *Bajronski elementi-distinktivni znak strukture Smail-age Čengića, Ivana Mažuranića*, u zborniku „Bajron i bajronizam u jugoslovenskim književnostima“ (i na engleskom), Institut za književnost i umetnost, Beograd, Zavod za znanost i književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1991; *Tragom umjetnosti riječi Dušana S. Đukića – Hrvatska moderna*, Croatica XXII, sv. 35-36, Zagreb, 1991; *Barokna književnost bokokotorskog korpusa i njeni tematsko-motivski i jezično – stilski dodiri sa slovenskim barokom – Barokna književnost Slavonije*, u zborniku „Ključevi raja“, Zagreb, 1995; *Poezija Agustina Tina Ujević u europskom književnom kontekstu*, u zborniku „Mađari u svijetlu prožimanja kultura i jezika“, knj. 2, Pečuh / Mađarska, 1997; *Nad povijesnim tokovima i izvorima korespondencije Josipa Jurja Strossmayra i Nikole I. Petrovića Njegoša*, Corpus Strossmayranium, Revija, 1990, Osijek, 2000, i dr.

Od 1994. godine prof. Nikčević je nosilac, odnosno glavni urednik i redaktor institucionalnog međunarodnog projekta *Jezici i kultura u doticaju*, u okviru kojeg su realizovani: a) *Pola milenijuma Crnojevića štamparije*, Zagreb, 1994, (Knjiga sažetaka), b) *Pola milenijuma Crnojevića štamparije*, Zagreb, 1996 (Zbornik radova) c) *Peroj/Istra-u prošlosti i sadašnjosti*, Tabula, Filozofski fakultet, Pula, 2000. Projekat *Kulture u doticaju: stoljetne hrvatsko-crnogorske veze (komparativni kontekst)*, 2000-2007. godine je nastavljen Projektom *Kulture*

u doticaju: stoljetni crnogorski i hrvatski književni kontinuiteti, 2007-2011. godine, čiji je voditelj i glavni istraživač je prof. dr Milorad Nikčević.

U okviru crnogorskog nacionalnog projekta *Istorija crnogorske književnosti*, prof. Nikčević je obradio u trećem tomu period od 1852. do 1918. godine. Takođe, saradnik je na projektu *Bibliografija Njegoš*, četvorotomna bibliografija svih radova o Njegošu i svih izdanja Njegoševih djela na štokavskim standardnim jezicima i u Evropi, Institut za crnogorski jezik i književnost, Cetinje (2013).

Treba istaći, prof. dr Milorad Nikčević se bavio i uredničkim radom. Bio je urednik, odnosno jedan od urednika: *Revije: časopis za književnost, kulturu i društvena pitanja* (Osijek), *Facta montenegrina*, br. 4 (tematski), Zagreb, 1995. i dr., a sada je član uredništva časopisa: *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja* (Osijek) i međunarodnog časopisa *Lingua Montenegrina : časopis za jezikoslovlje, književna i kulturna pitanja*, Institut za crnogorski jezik i književnost i FCJK, Podgorica, Cetinje.

Kao vrstan intelektualac, stvaralac, kulturni i prosvjetni radnik prof. dr Milorad Nikčević je zastupljen u nizu enciklopedija, leksikona i drugih edicija: *Prilozi za leksikon crnogorske kulture*, urednik Nikola Racković (Cetinje 1987), *Hrvatski leksikon*, urednik Antun Vujić, II. svezak (Zagreb 1997), *Leksikon pisaca Jugoslavije*, IV. Tom (Novi Sad 1997), *Ličnosti crnogorske prosvjete: leksikon*, Knjiga III (Podgorica 2015), *Ko je ko u dijaspori Crne Gore*, (Podgorica 2013), Nikola Racković, *Ličnosti crnogorske kulture* (Podgorica 2009), *Leksikon članova Društva hrvatskih književnika : (U susret stogodišnjici Društva 1900-2000)* (1999), i dr.

Profesor Nikčević je bio, a i sada je mentor u izradi i odbrani brojnih magistarskih radova i doktorskih disertacija na Sveučilištu u Zagrebu, Sveučilištu Josip Juraj Štrosmajer u Osijeku, i dr., čime značajno doprinosi razvoju naučnih i književnih istorijskih veza između Crne Gore i Hrvatske.

Njegovom zaslugom se poslije dezintegracije Jugoslavije jedan broj kandidata iz Crne Gore opredijelio da magistarske i doktorske teze brani na hrvatskim sveučilištima, u čemu preporuke i podrška profesora Nikčevića je bila dragocjena. Autor ovog prikaza je magistrirao u Hrvatskoj 1990. godine (prije ratnih sukoba), a doktorsku tezu je i odbranio 2004. godine, i tom prilikom se upoznao i sprijateljio sa ovim velikim naučnikom i humanistom. Moja životna deviza, koju sam imao i ranije, su bile njegove riječi: „Ne radi se samo o nauci, kulturi, i širenju u ovim oblastima obostranih veza, nego ćemo u Hrvatskoj uvijek imati velikog i iskrenog prijatelja“. Sve dotadašnje veze su bile posrnule i potrgane, trebalo je samo vidjeti ruševine kuća, sela, gradova, djevojke i momke u invalidskim kolicima, i stidjeti se ni kriv ni dužan. Što je naš narod lijepo, filozofski kaže: ni luk jeo ni luk mirisao. Hoću reći, ja i ostali hrvatski školarci iz Crne Gore morali smo vaditi kestenje iz vatre i obnavljati ratom pokidane veze sa Hrvatskom, kojih je uvijek u istoriji bilo i biće ih uvijek. Prof. dr Milorad Nikčević i njegov brat akademik i univerzitetski profesor Vojislav bili su nam i u ovome voditelji, ulivali snagu i davali podršku.

Organizator je više izložbi za koje je pisao i kataloge: Stanka Grubana, Dragulji Osijeka (Osijek 1998), Veselina Banjevića, Mediteransko-koloritički simboli Veselina Banjevića, prikazana u više hrvatskih gradova, u okviru koje je i izložba akademskog slikara Miroljuba Pavlovića iz istarskog Novigrada (nedavno preminuo). Naučni, književni, prosvjetni, uopšte stvaralački rezultati profesora Nikčevića uticali su da je postao član brojnih ustanova i udruženja: Društvo Hrvatskih književnika, Matica Hrvatska, Hrvatsko filološko društvo, Društva hrvatskih sveučilnih nastavnika, Društvo nezavisnih pisaca Crne Gore, inostrani član Dukljanske akademije nauka i umjetnosti, i dr.

Bio-bibliografija prof. dr Milorada Nikčevića nastala je povodom 50 godina njegovog naučnog rada, čiji autor je naš

poznati bibliograf Nada Drašković koja, kako sama ističe, stavlja pred veliku odgovornost njenog stvaraoaca, jer je veoma obimna i sadržajna, dodao bih i svakog ko o njoj piše u štampi, časopisima i drugim publikacijama. U njenoj uvodnoj bilješci i stoji da je *Bio-bibliografija Nikčevića* najvećim dijelom rezultat, prije svega, dr. Jakova Sabljica sa Sveučilišta „Josip Juraj Štrossmayer“ u Osijeku. On je, kao dugogodišnji asistent i saradnik na decenijskom institucionalnom projektu prof. dr. Milorada Nikčevića u zborniku *Između dvije domovine*, objavio *Bibliografiju radova prof. Milorada Nikčevića*, odnosno popis svih njegovih radova, kao i tekstova koji su drugi pisali o njemu u periodu od 1978. do 2011. godine, u kojem je dat i biografski portret, koji je dopunjen novim podacima u ovom izdanju *Bio-bibliografije*.

Bio-bibliografija prof. dr. Milorada Nikčevića sadrži 1636 bibliografskih jedinica, podijeljene u više grupa: I. Naučni i stručni rad prof. dr. Milorada Nikčevića – bibliografija, sadrži 799 bibliografske jedinice, koje su podijeljene u devet užih podgrupa: 1. Autorska i koautorska djela, 2. Posebni otisci (separati), 3. Urednik, priređivač, 4. Recenzent monografskih publikacija i članaka u periodici, 5. Naučni stručni radovi u monografskim publikacijama i zbornicima radova, 6. Prikazi, predgovori, pogovori, recenzije, 7. Studije, ogledi, članci u periodnim publikacijama (novinama i časopisima), 8. Intervjui, govori, izjave, 9. Mentor; II. Literatura o stvaralaštvu prof. dr. Milorada Nikčevića sadrži 680 bibliografskih jedinica, podijeljenih u dvije podgrupe: a) Posebna izdanja posvećena M. Nikčeviću, b) Literatura o životu i radu M. Nikčevića; III. Video snimci (CD-ovi), popisano ih 25, IV. Elektronski izvori, grupa broji 139 bibliografskih jedinica.

Kao bitna informativna pomagala, radi lakšeg snalaženja, iščitavanja i korišćenja *Bio-bibliografije*, odnosno bibliografske građe, na kraju izdanja dati su registri: a) registar autora, obuhvata abecedno poređana imena svih autora, koautora, prevodilaca, urednika, fotografa, ilustratora itd.,

b) Predmetni registar, obuhvata predmetne odrednice koje izražavaju sadržaj priloga, kao i imena koja su data u opisima bibliografskih jedinica, u anotacijama, c) Registar korišćenih publikacija, obuhvata sve monografske i serijske publikacije u kojima su objavljeni radovi Milorada Nikčevića i tekstovi o njemu.

Prof. dr Milorad Nikčević, kada se pogleda njegova životna, naučna biografija i naučno stvaralaštvo je veliki naučnik, naučni, književni i kulturni stvaralac, poznat u južnoslovenskim i širim okvirima. U tome je bitno istaći da je imao dvije domovine, Crnu Goru i Hrvatsku, i sa podjednakim žarom i pregnućem podjednako je stvarao za nauku i kulturu Hrvatske i Crne Gore, posebno na njihovim međusobnim istorijskim književnim, kulturnim, naučnim vezama i doticajima i međusobnom prožimanju.

Veliki poznavalac djela prof. dr Milorada Nikčevića, dr. sc. Jakov Sabljic u izdanju ovog važnog bibliografskog djela ističe da kada se pogleda njegov znanstveni opus, on je po „primarnim interesima i postulatima istoričar književnosti“, te „središnje mjesto u njegovim književno povjesnim istraživanjima pripada crnogorskoj i hrvatskoj književnosti XIX i početka XX. vijeka“. Dr. Sabljic smatra da je Nikčević tematski uglavnom orijentisan na crnogorsku književnost ovog perioda, dok je „pristupom materiji“ i „načinom njene obrade“ „u prvom redu usmjeren na međuknjiževna prožimanja“. Takva je i njegova doktorska disertacija ističe dalje Sabljic, u kojoj je „osvijetlio jedan nepoznat korpus crnogorske literature i sagledao ga u kontinuitetu južnoslovenskih i europskih literarnih tokova, kao i *Istorija crnogorske književnosti od 1852. do 1918. godine* (štampana 2012. godine).

Ovom *Bibliografijom* je ostvaren značajan doprinos crnogorskoj i hrvatskoj bibliografskoj nauci, odnosno uopšte nauci, još jedan značajan stvaralački iskorak Nikčevića u zbizavanju crnogorskog i hrvatskog naroda i njihovih zemalja, na čemu je čitavog svog života nesebično, predano i plodotvorno radio.

Njom je osvijetljena naučna ličnost i poluvjekovno djelo ovog velikog naučnika, koji je mnogo naučnog, humanog, prijateljskog radio i uradio za Crnu Goru i Hrvatsku - svoje dvije domovine. On je primjer kako nauka, kultura, književnost zbližavaju pojedine zemlje i narode, te učvršćuju istorijske, političke i državne veze među njima. Nikčević kao naučnik, stvaralac i veliki humanista je pokazao što je imanentno da nauka i naučni rad nijesu omeđeni nacionalnim granicama.

Autor *Bibliografije* Nada Drašković je krajnje profesionalno i uspješno uradila ovaj projekat, dok su urednici Adnan Čirgić, Anela Nikčević i Aleksandar Radoman koji su, sa uvodnim biografskim i bibliografskim tekstovima dr. sc. Jankova Sabljica, dali veliki doprinos naučnom kvalitetu i nivou ovog značajnog bibliografskog djela.

Dr. sc. Mile Bakić

UDK 930.25

Lucijana Duranti : Arhivski zapisi : teorija i praksa
(Hrvatski državni arhiv, Zagreb)

Prof. dr. Lucijana Duranti je poznato svjetsko ime iz arhivističke nauke, predavač na arhivističkom studiju Sveučilišta u Britanskoj Kolumbiji u Kanadi, predsjednica Društva američkih arhivista (osnovano 1936. godine) od 1997. do 1998. godine, Društva Kanadskih arhivista od 2017. do 2018. godine, glavni voditelj brojnih vodećih svjetskih arhivističkih projekata, autor niza poznatih studija, udžbenika „Diplomatika : novo korišćenje stare znanosti“ , i dr.

Na početku knjige dat je tekst *Riječ izdavača* prof. dr. Josipa Kolanovića, poznatog hrvatskog arhivskog znanstvenika, profesora na studiju arhivistike Sveučilišta u Zagrebu, direktora Državnog hrvatskog arhiva u Zagrebu, koji daje veoma studiozan i cjelovit presjek i analizu ove knjige za nježno lakše, profesionalnije iščitavanje i ovladavanje arhivistima i djelatnicima u pismohranama (pisarnicama) ovom dosta novom i složenom problematikom.

Prof. dr. Josip Kolanović, koji je ujedno i prevodilac knjige sa prof. dr. Matom Krizmanom, kao veliki poznavalac arhivske nauke i prakse u svijetu i direktor Hrvatskog državnog arhiva, nastavlja dobru praksu i tradiciju ove poznate arhivske ustanove da se bavi prevođenjem i objavljivanjem djela poznatih svjetskih arhivskih autora, u čemu je dao veliki doprinos. Da napomenem da mi u Crnoj Gori u ovoj oblasti nemamo rezultata, niti ustaljene tradicije, što bi trebali neodložno mijenjati za dobrobit arhiv i ustanova-stvaratelja,

čime bi se koliko-toliko smanjilo naše zaostajanje za razvijenim zemljama u arhivskoj oblasti.

Tema ove knjige su poslovi i suština profesionalnog bića, diskursa *record managers*, odnosno pisarnice, registrature, koji su po mišljenju Kolanovića dobili novo značenje, postali naučnom disciplinom, što se izučava i predaje na akademskom, sveučilišnom nivou, a poklapa se sa naučnim stanovištem autorice ove knjige.

Ovaj arhivski stručnjak smatra da je bitna odrednica, odnosno značajka ove knjige da dokument (zapis) gleda kao *continuum* od njegovog nastanka, predaje arhivu, korišćenja, dakle kao jedinstven proces, te zato možemo govoriti o arhivskoj građi u nastajanju, što nameće nove poglede i zadatke i arhivskoj službi i arhivistici. Ovaj novi koncept u pogledu na dokumenta (zapise) zahtijeva i tješnje povezivanje arhivske službe sa samim stvarateljem i njegovom građom

Sljedeća bitna odlika ove publikacije je, ističe Kolanović, da ona daje novi pristup savremenoj arhivistici (staroj i novoj nauci). Prof. dr. Lucijana Duranti je, zapravo, pokušala diplomatiku ugraditi u upravljanje novim elektronskim dokumentima, tvrdeći da sa tog stanovišta nema razlike između starih, srednjovjekovnih i savremenih elektronskih dokumenata (razlika je samo u mediju). Na taj način ona je, kako konstatuje prof. J. Kolanović, ovim novim naučnim stanovištem, jako prihvaćenim u svijetu, premostila razlike između moderne Amerike i Evrope i utrla razlike između spisovoditelja i arhivista, te „učvrstila i kontinuitet u razvoju savremene arhivistike s njenim današnjim dostignućima“.

Istakao bih da je dodatni kvalitet ove knjige *Predgovor Hrvatskom izdanju*, autorice prof. Duranti, u kojem iznosi dragocjene podatke kako je došlo i koji su razlozi nastanka ove publikacije, te njene novine, inovacije i pomaci u naučnom pogledu. Ističe da u svom profesionalnom obrazovanju i radu u Državnom arhivu u Rimu nije imala prilike proučavati i upoznati teoriju, metode i praksu spisovodstva, odnosno po-

slove pisarice/ pismohrane neke ustanove-stvoritelja. Njen predavački sveučilišni rad u Rimu, takođe, u ovom nije dao pomaka. Kako se ovo „radno područje“ sve više širilo i dobijalo na značaju u Sjevernoj Americi, a nije imalo akademski, naučni nivo, studijski je jedno vrijeme boravila u Torontu, u Kanadi i posvetila se njegovom izučavanju, konsultovanjem raspoložive literature, razgovorima sa nacionalnim i međunarodnim udruženjima koja se bave ovom problematikom, te posjetama stvaraocima (spisovodiocima) i upoznavanja sa njihovim radom.

Smatram da predstavlja veoma značajnu okolnost u naučnom nastanku i razvoju *record managementa* i njegovom bitno drugačijem pozicioniranju u arhivistici i arhivskoj djelatnosti, angažovanje prof. dr Lucijane Duranti za profesora na sveučilištu u Britanskoj Kolumbiji u Kanadi, na kojem je predavala pored kolegijuma o pojmovima i načelima koji se ravnaju sa tradicionalnim arhivističkim studijama, o povijesti arhiva i arhivistike, i *record management*.

Na predavačkom studiju je došla do naučne spoznaje da diplomatika nije samo akademska, naučna disciplina koja se odnosi prema starim, srednjevjekovnim dokumentima, nego je važna i za savremena dokumenta, arhivsku građu, i razumijevanje arhivistike, naročito savremene i uopće za arhivsku službu u rješavanju njenih aktuelnih problema.

Trebalo je tada dosta hrabrosti, ili kako ona kaže bila je „pustolovina“ razvijati savremenu diplomatsku nauku da bude teorijska osnova moderne arhivistike i *record management*, koji postaje i predmet na postdiplomskom studiju u obrazovanju na sveučilištu u Britanskoj Kolumbiji u Kanadi.

Njeno naučno stajalište, koje je i značajna naučna novina, je da focus *record management* predstavlja prirodu arhivskih dokumenata, a ne prirodu njegovih profesionalnih poslova i zadataka, te da je focus diplomatike priroda dokumenata kada se proučavaju pojedinačno, a arhivistike kada se oni proučavaju zbirno.

Nauke u svojoj ontologiji, u svom biću, su promjenjive, odnosno sklone mijenjanju, a sledstveno tome i njihovi djelovi. „Odgovornost je i obrazovanja na razini magisterija da razvija formom mentis profesionalca. Multidisciplinarni integralni pristup je neophodan da se podstakne taj cilj; on se ne može ostvariti naprosto time da se uvode predavanja novih disciplina u sam studij, već sintezom neophodnih spoznaja i njihovom integracijom u disciplinu record managementa. Postojanje određene teorije u osnovi discipline i jasno identificiranje takve teorije od početka do oblika djelovanja koje označavaju profesionalni odgoj: izgradnja novih teorija putem sustavnoga istraživanja. Stvaranje novih valjanih teorija koje stvaraju čvrstu osnovu za profesionalnu praksu traži primjenu znanstvene metode u rješavanju profesionalnih problema u službi javnosti“, mišljenje je prof. Duranti. Moramo prihvatiti činjenicu da u savremenom dobu mnoge nauke, odnosno naučne discipline nastaju (primjer informatika koja je vodeća nauka nije originalna, nego je nastala od drugih nauka ili njihovih djelova - kibernetika, teorija informacija, formalna logika, i dr.), a neke stare, poznate nauke, dosta stagniraju, jenjavaju.

Brojni su razlozi za akademsko teorijsko obrazovanje za *records management*, počev od složenosti upravljanja tekućim i polutekućim dokumentima u elektronskim sistemima, zahtjeva građana za upravnom transparentnošću i zahtjeva za svakodnevnim pronalaženjem dokumenata koji se čuvaju u hibridnim sistemima (papirnatim i elektronskim) i u decentralizovanom sistemu, ističe autorica ove knjige. Ta složenost, kako konstatuje, ima dva imperativa: 1. potreba akademskih standarda, i 2. potreba da se obavlja nadzor na cjelovitošću, organizacijom i korišćenjem osnovnih arhivističkih spoznaja, a sa njima se moguće „suočiti“ ako se postigne „jedinstvenost teorijske osnove obrazovanja“ uposlenih na profesionalnom bavljenju dokumentima, *records managers*, koja je iskustveno provjerena stoljećima i obo-

gaćena naučnim istraživanjima i saznanjima o savremenim dokumentima.

Knjiga sadrži *Uvod*, te poglavlja: I. Narav arhivskih zapisa; II. Život arhivskih zapisa; III. Oblikovanje arhivskih zapisa; IV. Organizacija arhivskih zapisa; V. Čuvanje arhivskih zapisa; VI. Upis arhivskih zapisa; VII. Čuvanje arhivskih zapisa u redima; VIII. Čuvanje arhivskih zapisa u međuarhivu; IX. Čuvanje arhivskih zapisa u povijesnome arhivu; X. Upotreba modernih tehnologija; XI. Stvaranje sistema spisovodstva; XII. Održavanje sistema spisovodstva.

Namijenjena je studentima arhivističkih studija. Ona je i priručnik zaposlenima u pismohranama, pisarnicama na poslovima sa arhivskom građom u nastajanju, jer na jedan nov način i na većem stručnom i naučnom nivou izučava i istražuje pitanja iz njihove nadležnosti. Ona im može biti od velike u upravljanju dokumentima, bez obzira jesu li stari, srednjevjekovni ili novi, elektronski.

Takođe, ova knjiga je vrlo naučno ubjedljivo pokazala da je *records management* nova, složena profesija i naučna arhivistička disciplina čija naučna saznanja i rezultati su značajni za arhivsku teoriju i praksu, odnosno arhivsku službu u cjelini.

Prof. Duranti je nesumnjivo veliko naučno ime, što je pokazala i ovom knjigom. U njoj se očituje velika inventivnost i naučna hrabrost, jer je dokazala naučno uporište *records managementa* za koje se do tada u smatralo da nema teorijski nivo, te diplomatiku učinila teorijskom osnovom *records managementa* i arhivistike ili, kako sama kaže, savremene arhivistike, i dr. Zahvaljujući ovom stanovištu, kao i o nizu drugih pitanja, njena naučna gledišta i teorije su prihvaćene u nauci i arhivskoj službi u Sjevernoj Americi, skandinavskim zemljama, Australiji i dr.

Dr. sc. Mile Bakić

UDK 321.1(497.16)“1919/1989”

**DRAGOCJEN PRILOG PROUČAVANJU CRNOGORSKOGA
NACIONALNOG PITANJA
(Dr Branislav Marović, Komunisti Crne Gore i crnogorsko
nacionalno pitanje 1919–1989, Centar za geopolitiku,
Nikšić, 2017)**

Raspad Jugoslavije i rušenje monolitnoga društveno-političkog sistema krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina XX vijeka, pokrenuo je lavinu istorijskoga revizionizma i hiperprodukciju (pseudo)istorijske literature u Crnoj Gori. Javni prostor okupirali su ideološki renegati, bivši partijski aparatčici – naprasno osviješteni borci za nacionalnu stvar, klerikalni mračnjaci što su šamanski prizivali obnovu srednjovjekovnih carstava i svakovrsni nabijeđeni eksperti za istoriju, u svim njenim pojavnim oblicima, a zapravo opskurni promoteri teorija krvi i tla. Tradicionalno skloni istoriziranju aktuelnoga stanja i aktueliziranju istorije, Crnogorci raznih vjera i nacija u potonjoj su deceniji XX vijeka dobili istorijsku priliku da svu svoju megalomaniju i skribomaniju uguraju u (pseudo)istoriografski kontekst. Od zavičajnih hroničara namjernih da svojim precima, mahom stočarskoga porijekla, obave transfuziju plave krvi, ako treba i od mitskoga i teško invalidnoga Orlovića Pavla, do akademika koji su se bastašno zaricali da će nadživjeti cijelu jednu naciju, ti su borci za „nacionalnu stvar“ kontaminirali istoriografski diskurs novim, revizionističkim teorijama i tumačenjima. Zasnovana na selektivnom pristupu izvorima i nakaradnome tumačenju procesa, jedna od tih teorija snažno se infiltrirala

u našu svakodnevicu – od kafanskih i porodičnih rasprava do akademskih disputa. Riječ je o fami da su komunisti izmislili crnogorsku naciju, slikovito sažetoj u sintagmi jednoga crkvnog velikodostojnika visokih političkih aspiracija – da su Crnogorci „Đilasova kopilad“. No, paralelno s poplavom mitomanije, u crnogorskoj su se historiografiji kraja XX vijeka javili glasovi kritičkoga otklona od hegemonijske historiografije i upotrebe istorije u dnevno-političke svrhe.

Među istoričarima koji su postojano branili dignitet struke posebno mjesto pripada dr Branislavu Maroviću. Marović je rođen 1933. godine u Boljevićima, u Crmnici. Gimnaziju je završio na Cetinju, a studije istorijskih nauka u Zagrebu 1963. godine. Doktorirao je pod mentorstvom velikana jugoslovenske historiografije dr Branka Petranovića. Radio je u Radio Titogradu, Službi za informisanje i dokumentaciju Skupštine SR Crne Gore (čiji je bio i rukovodilac), u Skupštini Crne Gore kao savjetnik, viši savjetnik i sekretar skupštinskih komisija te u Istoriskome institutu Crne Gore. Bio je predsjednik Društva istoričara Crne Gore, član predsjedništva Saveza istoričara Jugoslavije i član odbora za istoriju CANU. Priređivač je i recenzent većeg broja knjiga i urednik nekoliko zbornika radova. Autor je oko 130 naučnih i stručnih radova i učesnik više domaćih i međunarodnih naučnih skupova. Autor je knjiga *Društveno-ekonomski razvoj Crne Gore (1945–1953)* (1987), *Stočarstvo Crne Gore 1860–1953* (1998), *Privredna komora Crne Gore 1928–2000* (2002) te kapitalne dvotomne *Ekonomske istorije Crne Gore* (I tom 2006, II tom 2008). Uža specijalnost mu je ekonomska istorija Crne Gore.

Ako je pitanje nacionalnoga određenja Crnogoraca i bilo jedno od najfrekventnijih tema naše historiografije u potonje tri decenije, čini se da do pojave knjige Františka Šisteka *Narativi o identitetu* (Matica crnogorska, 2015) i nove knjige Branislava Marovića, gotovo da nije bilo serioznoga teorijsko-metodološkog zahvata u naznačenu problematiku. Knjigom *Komunisti Crne Gore i crnogorsko nacionalno pitanje 1919–*

1989, Branislav Marović ponudio je heuristički zasnovanu sintezu saznanja o odnosu crnogorskih komunista prema problemu nacionalnoga identiteta prateći hronološki njegov razvoj od početaka političkoga organizovanja komunista u Crnoj Gori 1919. godine do Antibirokratske revolucije i promjene društvenoga sistema 1989. godine. Pored predgovora i uvoda te propratnoga rezimea na engleskome jeziku, indeksa imena i bilješke o autoru, knjigu čine ova poglavlja: „Stvaranje zajedničke partije jugoslovenskih komunista: osnivački kongresi u Beogradu i Podgorici“, „II kongres KPJ o nacionalnom pitanju“, „Utvrđivanje nacionalnog problema i početak temeljnog provjeravanja stavova o nacionalnoj politici KPJ 1923–1924.“, „IV kongres i IV konferencija KPJ o crnogorskom nacionalnom pitanju“, „Crnogorsko nacionalno pitanje od Splitskog plenuma CK KPJ 1935. do V zemaljske konferencije KPJ 1940. godine“, „Komunisti o nacionalnom pitanju u Narodnooslobodilačkoj borbi 1941–1945: prvi dokumenti o budućem uređenju Jugoslavije“, „Komunisti na vlasti i crnogorsko nacionalno pitanje“, „Socijalna (obrazovna) baza komunista Crne Gore i mogućnosti naučnog tumačenja i oblikovanja crnogorskog nacionalnog pitanja“ i „CNP prema popisima stanovništva i glasanja na višestranačkim izborima 2002. i 2006. godine“. Izdavač knjige je Centar za geopolitiku iz Nikšića, a urednik prof. dr Živko M. Andrijašević.

Kao što se iz naslova cjelina vidi, Marović je uspostavio svojevrsnu periodizaciju odnosa komunista prema crnogorskome nacionalnom pitanju u rasponu od sedam decenija, proprativši je analizama socijalnih i političkih okolnosti u kojima se taj odnos kristalisao, napravivši i hrabar metodološki i analitički iskorak u završnome poglavlju knjige. Istorijat odnosa crnogorskih komunista koji Marović detaljno prikazuje u svojoj knjizi pokazuje da, zapravo, ne možemo govoriti o jedinstvenome i nepromjenjivome konceptu nacionalnoga identiteta kod crnogorskih komunista. Bilo da pitanje nacionalnoga identiteta odbacuju kao

ostatak buržoaskih shvatanja ili instrumentalizuju u cilju kanalisanja socijalnoga nezadovoljstva, bilo da laviraju između suprotstavljenih polova tumačenja etničkoga porijekla Crnogoraca, crnogorski komunisti u sedamdeset godina, koje su predmet ovoga istraživanja, ne samo da se ne mogu prepoznati kao „tvorci“ crnogorske nacije, kako bi to htjela da vidi hegemonijska historiografija, već se teško može govoriti i o konzistentnosti njihova rada na jačanju nacionalne svijesti u Crnogoraca. Vidljivo je to u svim fazama razvoja odnosa komunista prema crnogorskom nacionalnom pitanju. Od nemogućnosti da se to pitanje na adekvatan način teorijski formuliše u međuratnome periodu, preko konsenzualnoga, dualističkoga rješenja koje je ponudio Milovan Đilas u članku u *Borbi* od 1. maja 1945. godine, pa sve do lutanja u predvečerje pada komunizma, kad je svaka kritika velikosrpskoga državnog i nacionalnog projekta u Crnoj Gori morala od partijskih struktura biti praćena i kritikom „crnogorskoga nacionalizma“, kako bi se održao vještački uspostavljen društveni balans. Kao historičar čija je primarna vokacija izučavanje socijalne i privredne historije, Marović svoje analize određenja prema nacionalnom pitanju crnogorskih komunista redovno kontekstualizuje, čime daje cjelovitiju perspektivu razvoja ideje u socijalnom i ekonomskom ambijentu jugoslovenske socijalističke zajednice. Prilježnom istraživačkom nervu Branislava Marovića ne promiču ni oni faktori ukupnoga procesa kakvi se u sličnim studijama redovno zanemaruju, poput analize socijalne (obrazovne) baze komunista Crne Gore i njenome odnosu prema mogućnostima teorijskoga definisanja i artikulisanja nacionalnoga pitanja i sl.

Posebna vrijednost Marovićeva historiografskog postupka ogleda se u lakoći selekcije i sintetizovanja široke izvorne baze i preciznom formulisanju glavnih tendencija u okviru razmatranoga problema, što rezultira jasnoćom iskaza i uvjerljivim i naučno zasnovanim zaključcima. Pisana s ci-

ljem osvjetljavanja odnosa crnogorskih komunista prema crnogorskome nacionalnome pitanju, ova je monografija zapravo osvjetlila jednu fazu razvoja crnogorske nacije i predstava društvene elite o njoj, ubjedljivo demitologizirajući pseudonaučne teorije o Đilasovom novinskome članku kao rodnome listu crnogorske nacije. Marovićeva proučavanja odnosa crnogorske nacije i komunista korespondiraju s uvidima britanskoga historičara Erika Hobsbauma, jednoga od vrhunskih autoriteta savremene historiografije, koji u knjizi *Doba ekstrema* piše da je Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca nastala spajanjem Srbije s djelovima teritorije bivšega Austrougarskoga Carstva i s „malim plemenskim kraljevstvom stočara i ratnika, Crnom Gorom, turobnom masom planina čiji su stanovnici reagovali na nečuven gubitak nezavisnosti masovnim preobraćanjem na komunizam, koji je, kako su ošćali, poštovao njihove herojske vrline“. Određenje komunista prema crnogorskome nacionalnom pitanju, dakle, posljedica je njihova konstatovanja i pokušaja definisanja već izgrađene samoidentifikacije Crnogoraca.

Iako bi posljednje poglavlje knjige, „CNP prema popisima stanovništva i glasanja na višestranačkim izborima 2002. i 2006. godine“, možda naoko moglo izgledati kao da izlazi iz okvira naslovom određene teme, ono, zapravo, čini svojevrsan epilog cijele problematike. Marović, naime, pravi minucioznu analizu popisnoga izjašnjavanja stanovnika Crne Gore od 1948. do 2011. godine, da bi potom napravio uporednu analizu popisa stanovništva iz postsocijalističke epohe i parlamentarnih izbora iz 2002. i 2006. godine. Kako je to iz uporedne analize razvidno, smanjenje procenta Crnogoraca između popisa 1991. i 2003. godine koincidira s porastom broja glasača koji podržavaju (pro)srpske političke organizacije u Crnoj Gori. Svoje istraživanje Marović sumira riječima: „Rezultati te analize daju odgovor na pitanje ko su zapravo ti stanovnici, državljani Crne Gore, koji se nacionalno izjašnjavaju kao Srbi. Ti državljani Crne Gore u socijalisti-

čkom sistemu su se nacionalno izjašnjavali kao Crnogorci, sada su u višepartijskom sistemu postali Srbi, glasajući za prosrpske partije u Crnoj Gori. Tako je politička pripadnost crnogorskih državljana određivala njihovo nacionalno izjašnjavanje. Jaki politički uticaj prosrpskih stranaka i srpskih nacionalističkih krugova bio je osnovni razlog da se dotadašnji nacionalni Crnogorci izjasne nacionalnim Srbima“. Upuštanjem u raspravu o uzrocima popisnih nacionalnih transfera u proteklih 25 godina u Crnoj Gori, Branislav Marović, bar koliko nam je poznato, prvi je crnogorski istoričar koji je ponudio teorijski prihvatljiv model tumačenja ovoga fenomena savremene crnogorske istorije. I više od toga, akribičnost i prodornost Marovićeva analitičkoga zahvata ostavljaju nas u uvjerenju da je na taj problem njegova knjiga dala cjelovit i ultimativan odgovor.

Monografija Branislava Marovića *Komunisti Crne Gore i crnogorsko nacionalno pitanje 1919–1989* ne samo što naučno superiorno razobličava mit o komunistima kao očevima crnogorske nacije, već nudi i obilje vrijednih analitičkih uvida u društveni i ekonomski ambijent u kojem su se tokom sedamdeset godina postojanja jugoslovenske državne zajednice razvijale predstave o crnogorskome nacionalnom identitetu. U metodološkome smislu ova je knjiga prvorazredni uzor za sva dalja proučavanja problema crnogorskoga nacionalnog identiteta koja bi trebala biti jedan od prioriteta naše istoriografije.

Aleksandar Radoman

UDK 930.25

**Dr. sc. Mile Bakić : Arhivska izdavačka djelatnost
(Državni arhiv Crne Gore, Cetinje, 2017)**

Nakon studija: *Arhivistika* (2007), *Crnogorsko arhivsko zakonodavstvo* (2008), *Razvoj arhivske službe u Crnoj Gori* (2010), *Valorizacija arhivske građe* (2014), dr. sc. Mile Bakić početkom ove godine objavio je novu arhivsku studiju - *Arhivska izdavačka djelatnost*, koja ima naglašena obilježja monografije, arhivističkog udžbenika, pa i priručnika.

Iz predgovora nove knjige se može vidjeti da je ona rezultat autorovog višedecenijskog teorijskog i praktičnog, ne samo bavljenja ovim pitanjima, nego i ljubavi prema arhivistici i svakodnevnog života sa njom. Jedino iz takvog pristupa je bilo moguće kreirati ovako tematski značajno i, po mnogo čemu, novo naučno djelo, kako za Crnu Goru, tako i za šire okruženje. U tom smislu, knjiga predstavlja sintezu domaćih i inostranih teorijskih iskustava, koja zajedno sa očiglednim autorovim pragmatizmom i iskustvom u arhivskim poslovima i arhivskoj izdavačkoj praksi, djelu daje visok naučni kvalitet. Knjiga je tematski nova. U skladu sa tim, prezentirana arhivska oblast, kao njena dominantna tema, predstavlja značajan doprinos arhivskoj struci, nauci, djelatnosti i radu arhiva uopšte.

U prvom poglavlju se govori o savremenom arhivu u širim, evropskim i svjetskim razmjerama. Ta činjenica je, po riječima autora, izuzetno važna jer govori o saznanjima, koja spadaju u oblast arhivske klasike koja je, *nažalost, u domaćim razmjerama često nepoznata. U poređenju sa arhivski razvijenim zemljama više je nego jasno da domaćoj*

arhivskoj sceni nedostaju, ne samo neophodna kognicija, nego izostaje čak i elementarna informisanost o mnogim važnim stvarima. Zato dr Bakić šalje nedvosmislenu poruku da se što prije moramo suočiti sa realnošću, da bismo uopšte bili u stanju preduzimati odgovarajuće mjere po ugledu na arhivski razvijene zemlje. Zemlje koje "više cijene" svoje arhive, ne samo kroz veće i kontinuirano ulaganje u njihove materijalne i kadrovske potencijale, nego i kroz demonstraciju stalne podrške arhivu od strane matične države u svakom drugom pogledu. Bez takvog, sistemskog pristupa države nije moguće imati razvijene i "poznate" arhive. U skladu sa tim, autor naglašava da u arhivski razvijenim zemljama postoje arhivi čiji se rad, između ostalog, kontinualno podržava najsavremenijim tehnološkim dostignućima, koja su u funkciji visokog stručnog i naučnog nivoa i kvaliteta čitavih timova arhivskih stručnjaka i specijalista. Osim toga, poslovi arhivske izdavačke djelatnosti, odnosno objavljivanja arhivske građe od kapitalne su važnosti za nauku, kulturu, istoriju, ekonomiju, politiku, obrazovanje i mnoge druge djelatnosti, prije svih, matičnih država. Za te potrebe iz arhiva razvijenih zemalja odavno su proistekle čitave edicije kapitalnih izdavačkih djela i objavljenih dokumenata od šireg nacionalnog i državnog značaja. Zato autor, u vidu metodološkog postulata i polazišta, ističe da kad god se počnemo ozbiljnije baviti veoma složenim, odgovornim i važnim arhivskim poslovima, moramo se ugledati na arhive razvijenih zemalja, njihova dostignuća, odnos prema ovoj problematici, naučna iskustva, metodološka i stručna uputstva, standarde, normative i slično.

Drugo poglavlje je posvećeno pitanju naučnog profila savremenog arhiva i odnosu arhiva i nauke. Ovdje autor zastupa stanovište da su arhivi u svijetu sve više naučne ustanove, jer naučni poslovi zauzimaju najveći dio profesionalnog rada arhiva, pri čemu i većina drugih arhivskih poslova dobija sve veću „naučnost“, odnosno postaje naučne prirode. Zato arhiv mora biti veoma dobro

profesionalno osposobljen. Nauka i naučni profil moraju činiti njegovu suštinu, čime se obezbjeđuju bitni uslovi za arhivsku izdavačku djelatnost, odnosno objavljivanje arhivske građe. Jednostavno, uz neophodni dirižizam i pomoć države koja, po logici stvari, mora biti zainteresovana za arhiv, jer su u pitanju njeni vitalni politički i ekonomski interesi i potrebe, ovako profilisan savremeni naučni arhiv postaje osposobljen za izdavačke poduhvate i objavljivanje arhivske građe. Sve ovo, zajedno, čini veoma složene i važne naučne, ali i državne poslove. Sasvim je logično da se država prilikom donošenja važnih političkih i ekonomskih odluka oslanja i na potencijal koji u te svrhe nude arhivi, kako u smislu analize sopstvenih iskustava, tako i u proučavanju modela država koje su slične stvari ranije riješile i napravile uspješne razvojne modele.

U istom poglavlju autor dalje obrađuje i odnos arhiva, arhivistike i nauke, pri čemu ističe da je arhivistika samostalna društvena nauka i da pripada korpusu informacijskih nauka. Ona ima svoj metod i predmet istraživanja i nije pomoćna istorijska nauka, kako se do skoro pogrešno mislilo. Nauke: paleografija, heraldika, sfragistika, diplomatika, i dr. za arhivistiku su samo pomoćne ali važne nauke, kao što je i arhivistika za njih. Arhivistika ima istovjetan odnos i prema nižu drugih društvenih nauka: pravo, ekonomija, kultura, filozofija, lingvistika, i dr. Takođe, prirodne i primijenjene nauke kao što su: kibernetika, informatika, informatologija, i dr. za arhivistiku su veoma bitne.

U sljedećem poglavlju autor govori o izdavačkoj djelatnosti, pri čemu ukazuje na problem nedostatka domaćih stručnih i naučnih radova, posebno studija i knjižnih publikacija. Nastanak izdavačke djelatnosti i štamparstva on vezuje za renesansu, kao jednu od najkreativnijih epoha čovječanstva. Istovremeno, napominje da su ti procesi imali dodira i sa pokretima humanizma i prosvjetiteljstva i njihoviim idejama. Kada je riječ o Crnoj Gori, štamparstvo, odnosno izdavaštvo započinje sa Crnojevića štamparijom 1493-1496. godine. Kasnije se javlja štamparstvo i izdavaštvo: Vukovića,

Paltašića, Zagurija, Andreole, Njegoševa štamparija, i dr. Nakon toga u Crnoj Gori nastaje moderno štamparstvo i izdavaštvo (do 1916. godine objavljeno je oko 1000 naslova knjiga), osnivaju se brojne štamparije i izdavačke kuće sa adekvatnom opremom i kvalifikovanim kadrom. To je dovelo do pojave obimne i raznovrsne izdavačke, odnosno knjiške produkcije.

Poglavlje koje slijedi je prilično složeno za naučno istraživanje, obimno je, kompleksno i sastoji se od tri dijela. U prvom dijelu govori se o arhivskoj izdavačkoj djelatnosti na nivou iskustava i dostignuća arhivske teorije i prakse kod nas i svijetu. Pruža dosta novih i veoma bitnih saznanja o arhivistici, pravnim osnovama izdavačke djelatnosti arhiva, karakteru, složenosti i značaju izdavačke arhivske djelatnosti, te o strukturi i razlozima za izdavačku djelatnost arhiva. U drugom dijelu se daje presjek arhivske izdavačke djelatnosti u Crnoj Gori od njenih početaka, odnosno srednjeg vijeka do danas. Ovo je prvi rad ove vrste i naučnog opsega kod nas. Kako ističe i sam autor, njegova je posebna vrijednost što zastupa stanovište, primijenjeno u studiji, da arhivska izdavačka djelatnost nije u vezi samo sa arhivima i drugim arhivskim ustanovama, nego i sa institucijama koje nijesu arhivske: akademije, fakulteti, instituti, izdavačke kuće, časopisi, i dr. Takođe, novo u studiji je i zapažanje da su crkve imale svoje arhive i da su u svojim skriptorijumima pečatale knjige teološkog karaktera, crkvenog prava, književnosti, istorijsku literaturu, i dr. Autor smatra da su crkveni skriptorijumi kod nas ujedno i prve štamparije, preteče kasnijih državnih, odnosno savremenih štamparija, dok su crkvene rukopisne knjige bile djela našeg prvog arhivskog izdavaštva, odnosno kasnije savremene izdavačke djelatnosti arhiva. Treći dio ovog poglavlja je posvećen pitanjima objavljivanja arhivske građe (dokumenata). Autor s pravom ističe važnost ovih pitanja, te da se objavljivanje dokumenata ne smije izjednačavati sa arhivskom izdavačkom djelatnošću, iako su ona njen

značajan sastavni dio. U početku, arhivi su objavljivali samo dokumenta, kasnije naučno-informativna sredstva o dokumentima, zbornike radova na različite arhivističke teme, studije, monografije, udžbenike, priručnike iz arhivske oblasti, i dr. U pitanju je, konstatuje autor, veoma složen, težak i odgovoran naučni rad arhiva u vezi sa čim je nastala arheografija, naučna disciplina koja se bavi principima, metodologijom i teorijom objavljivanja arhivske građe. Pored teorijske, naučne obrade ovih pitanja, kojima se autor bavi na nivou udžbenika, odnosno priručnika, on daje brojna arhivistička praktična i metodološka uputstva i pravila koja se moraju poštovati i primjenjivati u ovoj oblasti, počev od strukture zbornika dokumenata, vrste izdanja dokumenata, pripreme i rada na objavljivanju dokumenata, i dr.

Ovo, za arhivsku struku i nauku, veoma značajno djelo namijenjeno je, prije svega, arhivima i arhivistima jer se teorijski i praktično bavi pitanjima, kako kaže dr Bakić, njihove profesije prema arhivskoj građi, najvrednijoj i najznačajnijoj, kao i onim što će se prema strogo naučnom postupku i pravilima selektirati, objaviti i ponuditi javnosti na upotrebu. Takođe, je od velike koristi arhivskim stručnjacima i naučnicima koji će stvaranjem značajnih djela, studija, monografija, udžbenika, priručnika, i dr., ista izdavati i štampati na dobrobit nauke, kulture i društva.

Državni arhiv Crne Gore, koga zastupa direktor Stevan Radunović izdavač je ovog značajnog arhivističkog djela, dok je recenzent prof. dr Božidar Šekularac. Navedena institucija i pomenuti ugledni pojedinci, zajedno sa ljudskim, naučnim i stručnim autoritetom autora, daju mi slobodu i pravo da, sa posebnim zadovoljstvom, knjigu preporučim naučnim, posebno arhivskim radnicima, arhivima, fakultetima i mnogim drugima, kojima će njen sadržaj dobro doći u njihovim naučnim i stručnim aktivnostima.

mr Dragoljub Šarović

VLADA CRNE GORE
DRŽAVNI ARHIV

IZVJEŠTAJ O RADU
za
2016. godinu

Cetinje, februar 2017.

Državni arhiv je, organizovan kao samostalni organ državne uprave za vršenje arhivske djelatnosti na području Crne Gore, a pripada grupi *zavodi*. Zadaci Državnog arhiva proizilaze iz odredbi *Zakona o arhivskoj djelatnosti*, podzakonskih akata donešenih na osnovu njega, zahtjeva državnih organa i korisnika arhivske građe, sporazuma i protokola o saradnji zaključenih sa pojedinim arhivima, akata Međunarodnog arhivskog savjeta i dr. Ti zadaci su definisani dugoročnim programskim opredjeljenjima i godišnjim programima rada.

U izvještajnom periodu, aktivnosti Državnog arhiva u cjelini i njegovih unutrašnjih organizacionih jedinica, odvijale su se uglavnom u okviru planom predviđenih, a bile su usmjerene u nekoliko osnovnih pravaca djelovanja: poboljšanje uslova i kvaliteta rada, realizacija redovnih zadataka i obaveza iz arhivske djelatnosti, izdavačka djelatnost, saradnja sa državnim organima i drugim subjektima, saradnja sa Međunarodnim arhivskim savjetom i pojedinim državnim arhivima, rad na normativnoj regulativi i druge aktivnosti.

Državni arhiv vrši djelatnost na teritoriji čitave Crne Gore, te ima svoje organizacione jedinice u gotovo svim opštinama. Početkom 2014. godine, koristio je ukupno 6.052m² prostora. Od toga je 3.698m² prostor za smještaj arhivske građe, 1.415m² kancelarijski prostor, a preostalih 939m² se odnosi na konzervatorsku radionicu, čitaonice, izložbeni prostor i ostalo. U vlasništvu Arhiva, tj. Države, je 4.140m² ili 68%. U većini slučajeva veličina i kvalitet prostora koji se koristi ne zadovoljavaju potrebe. Problem je toliko složeniji i urgentniji što postoji potreba za stalnim preuzimanjem arhivske građe od niza stvaralaca koja je već prispjela i pripremljena, a za njen smještaj je preostalo još vrlo malo mogućnosti, dok u nekim odsjecima takva mogućnost i ne postoji. To je problem koji iz godine u godinu biva sve izraženiji i u nekim slučajevima je već doveo u pitanje izvršavanje osnovne djelatnost Arhiva.

U cilju sagledavanja trenutnog stanja i traženja mogućnosti za njegovo poboljšanje, sačinjena je detaljna in-

formacija o stanju i problemima sa predlogom mjera i načina rješavanja, što predstavlja osnovu za strateško i tekuće planiranje i preduzimanje aktivnosti na tom planu. U granicama mogućnosti, činjeni su i u ovoj godini napori na poboljšanju stanja.

Problem nedostatka prostora najizraženiji je na Cetinju, gdje se čuva najznačajnija arhivska građa. Planirana je dogradnja objekta, kojom treba da se obezbijedi oko 1000m² smještajnog i radnog prostora i time zadovolje potrebe za dogledno vrijeme. Nakon aktivnosti koje su preduzimate u prethodnim godinama, trebalo je još u 2014. godini da počne izvođenje radova na objektu. Međutim, tada pa ni u narednim godinama nije bilo moguće dobiti potrebne dozvole obzirom da prvo nijesu bili donešeni DUP i UP Staro jezgro, da je njihovo usvajanje puno kasnilo, a kada su ta dokumenta donijeta, njima je predviđeno drugačije urbanističko rješenje od onog koje je bilo dogovoreno sa nadležnim u Prijestonici i kojim je trebalo da se omogući dogradnja predviđena idejnim i izvođačkim projektom. Stoga su 2016. godine ulagani napori da se završi usaglašavanje ovih dokumenata. Nažalost, to nije postignuto te ostaje kao problem koji treba da se rješava u narednoj godini.

Nedostatak prostora i neodgovarajući kvalitet istog je izražen i u ostalim gradovima pa su u cilju rješavanja, ili makar ublažavanja problema, i u ovoj godini preduzete određene aktivnosti. Za smještaj dva arhivska odsjeka u Podgorici je dobijen novi odgovarajući prostor koji je i kvalitetno opremljen. Trebalo je da se obavi i preseljenje, ali to nije učinjeno zbog pojave određenih tehničkih problema. Isti su u međuvremenu riješeni tako da se pred kraj godine počelo sa pripremanama za preseljenje i ono će biti obavljeno narednoj godini.

Arhivski odsjek u Nikšiću koristi prostor koji ni po veličini ni po kvalitetu ni približno ne zadovoljava potrebe, a nalazi se u zgradi Muzeje koja je planirana za rekonstrukciju i privođenje drugoj namjeni. Zahvaljujući razumijevanju Opštine Nikšić

i Uprave za imovinu, postignut je dogovor da se za potrebu ovoga Arhivskog odsjeka opredijeli prostor u obnovljenoj zgradi Kulturno informativnog centra „18. septembar”. Planirano preseljenje u novi prostor nije realizovano obzirom da još nije završen dio građevinskih radova koje treba da organizuje Opština Nikšić, a to će biti završeno u prvoj polovini naredne godine.

Tražena je mogućnost da se obezbijedi proširivanje prostora za rad arhivskih odsjeka u Bijelom Polju i Pljevljima. Nažalost, nije nađeno rješenje te to ostaje kao zadatak i za naredni period.

Urađene su intervencije na nekoliko objekata: u Istorijskom arhivu Kotor završena je rekonstrukcija i izolacija spoljnje terase, zamjena vodovodnih i kanalizacionih cijevi, rekonstrukcija toaleta i ugradnja novih keramičkih pločica; u Arhivskom odsjeku Kotor izvršeno je pripajanje na gradsku kanalizacionu mrežu i rekonstrukcija mokrog čvora, a bila je dogovorena i rekonstrukcija fasade ali nije urađena zbog neoprevidano komplikovanog dobijanja konzervatorskih uslova; na Cetinju je izvršena opravka krova; u Herceg Novom je izvršeno krečenje dijela prostora; u Podgorici je izvršena rekonstrukcija rasvjete; u Arhivskom odsjeku Pljevlja je zamijenjena dotrajala stolarija i obavljena određena opravka prostora.

U cilju zaštite arhivske građe, kao i upošljenih i korisnika koji dolaze u kontakt sa njom, dva puta u toku godine je obavljena dezinfekcija, dezinsekcija i deratizacija u svim prostorima u kojima je smještena arhivska građa. Redovno su kontrolisani i servisirani protivpožarni aparati u svim arhivskim odsjecima i javljači požara u objektu na Cetinju.

Nedostatak odgovarajuće opreme za rad je problem koji nameće potrebu stalnog angažovanja na njegovom rješavanju, te su u tom pravcu preduzete aktivnosti u okviru raspoloživih mogućnosti. Izvršena je nabavka arhivskih polica za Arhivski odsjek Nikšić, ali nijesu još uvijek montirane obzirom da pro-

stor za depo još nije građevinski završen. Započet je postupak nabavke arhivskih polica za odsjeke u Pljevljima i Cetinju, ali nije okončan obzirom da je uloženo dva prigovora na postupak izbora najboljeg ponuđača, a nadležna komisija nije u propisanom roku rješavala po prigovorima. U Rožajama je obezbijedena telefonska linija. Izvršena je nabavka određene količine poster lajsni potrebnih za postavljanje izložbi. Nabavljeno je više računara, štampača i skenera. Izvršena je nabavka određene količine kancelarijskog namještaja, zatim veće količine arhivskih kutija i specijalnog papira i drugih materijala za konzervaciju i restauraciju arhivske građe.

Postojanje odgovarajućeg kadrovskog potencijala je neophodan preduslov za uspješno organizovanje arhivske djelatnosti i brige o arhivskoj građi u najširem smislu. Stoga se ovom pitanju mora kontinuirano poklonjati značajna pažnja. Obzirom na odliv zaposlenih po raznim osnovima i nemogućnosti zapošljavanja novih, Arhiv je na početku godine imao 152, a na kraju godine 153 zaposlenih, što je čak 26, odnosno 25 manje u odnosu na broj predviđen važećim *Pravilnikom o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji*. U ovoj godini je, kao i u prethodnim, tražena saglasnost za popunjavanje upražnjenih radnih mjesta. Dobijena je saglasnost za popunjavanje dva mjesta, po jedno u Kotoru i Cetinju. Postupak nije okončan pa će biti nastavljen u narednoj godini. Izvršena su neka unutrašnja premještanja. Zbog nepokrivenosti neophodnih poslova u Kotoru, Cetinju i Budvi, bilo je potrebno da se njihovo obavljanje organizuje putem povremenog angažovanja lica po ugovoru. Obavljeno je imenovanje troje pomoćnika direktora.

U cilju pravilnog postupanja sa arhivskom građom počev od momenta nastajanja, organizuje se osposobljavanje i stručno usavršavanje za zaposlene u arhivu i kod stvaralaca. Organizovane su stručne konsultacije i više sasatanaka sa službenicima arhiva. Obavljen je veći broj posjeta pojedinim odsjecima i organizovani sastanci na pojedina stručna pita-

nja. Jedan arhivista je pohađao prestižnu školu u Trstu. Namještenici koji obavljaju portirske i stražarske poslove, pohađali su i završili školu za zaštitare.

Državni arhiv Crne Gore posjeduje 1275 arhivskih fondova što čini ukupno oko 10 500 metara dužnih arhivske građe.

Struktura ove arhivske građe je slijedeća: 545 fonda ili nešto preko 4200 metara građe se odnosi na državne organe i organizacije, a 730 fondova ili oko 6000 metara građe se odnosi na lokalne organe i organizacije.

Pored toga Arhiv posjeduje još i 117 ličnih ili porodičnih fondova sa oko 50 metara građe, kao i 140 zbirki sa oko 220 metara građe.

U bibliotekama Državnog arhiva se nalazi preko 50 000 bibliotečkih jedinica.

Za opis stvaralaca arhivske građe i arhivskih fondova, striktno se primjenjuju međunarodni standardi i norme, što je stupanjem na snagu novog *Zakona o arhivskoj djelatnosti*, propisano kao zakonska obaveza.

Kroz saradnju sa drugim subjektima, prije svega arhivima, rađeno je na pribavljanju informacija o arhivskoj građi ili i same građe koja je od značaja za Crnu Goru. Ranije je dobijen od Arhiva Turske katalog dokumenata koja se odnose na Crnu Goru, a nalaze se u Osmanskom arhivu u Istanbulu. Katalog je preveden na crnogorski jezik. Zahvaljujući izuzetnom razumijevanju Arhiva Turske dobijene su kopije svih tih dokumenata u elektronskoj formi (20509 dokumenata što čini oko 30500 strana). Takođe je od Vojnog arhiva Turske obezbijeđen katalog koji sadrži oko 3.500 dokumenata, koji je takođe preveden na crnogorski jezik. Na osnovu ranije postignutog dogovora, Arhiva Dubrovnika je dostavio nekoliko kopija dokumenata - pisama Šćepana Malog.

Zaključen je ugovor za izradu softvera, kao i skeniranje i pohranjivanje digitalnih kopija 1630 knjiga austrijskog katastra, koje se čuvaju u arhivskim odsjecima u Baru, Budvi,

Kotoru i Herceg Novom. Posao je uspješno obavljen, s tim što je ugovor proširen tako da je softver doraden aplikacijom za pretragu *off line* (bez interneta). Izvršena je prezentacija sistema, predaja opreme i kopija, kao i potrebna edukacija za korišćenje tako da se sistem već uspješno koristi. Time će se postići potpuna zaštita ove izuzetno vrijedne arhivske građe, koja je zbog stalnog korišćenja izložena opasnosti da bude dodatno oštećena. Uz to, znatno će biti olakšano njeno korišćenje, a u narednom periodu će se tražiti mogućnosti da bude dostupna i preko interneta.

Arhivska građa i publikacije koje se čuvaju u Arhivu, bili su dostupni i koristio ih je veliki broj korisnika. Najveći broj korisnika tražio je arhivsku građu u dokazne svrhe, radi ostvarivanja određenih imovinskih i drugih prava, a naročito po osnovu povraćaja oduzetih imovinskih prava i obeštećenja.

U planovima i aktivnostima Državnog arhiva značajno mjesto imaju izdavačka djelatnost, objavljivanje i izlaganje arhivske građe, te organizovanje prigodnih manifestacija ili učešće u onim koje iniciraju ili organizuju drugi. Na tom planu i u ovoj godini su ostvareni zapaženi rezultati.

Objavljena su ili pripremljena slijedeća izdanja:

- Spomenica „Medova“ – autor Aleksandar Berkuljan;
- „Izdavačka djelatnost arhiva“ – Mile Bakić –u štampi;
- Sa Maticom crnogorskom: „Ogledi o pozorištu u Crnoj Gori“ – autor Luka Milunović, pripremljeno za štampu,;
- Zbornik dokumenata – „Srez Nikšićki u NOB“ – pripremljeno za štampu;
- Publikacija koja prati izložbu dokumenata: „Branitelji Lovćena“ – autor Aleksandar Berkuljan

Organizovano je više promocija ovih i ranijih izdanja na Cetinju, u Nikšiću i u Sofiji.

Objavljeno je dva broja časopisa „Arhivski zapisi“.

Arhiv je sa svojim izdanjima učestvovao na sajmu knjiga u Podgorici, a posredstvom upravo toga sajma, nekoliko naših izdanja je predstavljeno i na sajmu knjiga u Pekingju.

U ovoj godini priređeno je više izložbi:

- *Mojkovačka bitka,*
- *Branitelji Lovćena,*
- *Zvanične čestitke Nikoli I povodom proglašenja Kraljevine 1910.*

Ove izložbe i neke koje su pripremane ranijih godina prikazivane su na Cetinju, u Danilovgradu, Nikšiću, Žabljaku, Ulcinju i Zagrebu.

Organizovana je tradicionalna manifestacija „Neđelja arhiva“, u okviru koje je realizovano preko 60 raznih programa u gotovo svim arhivskim odsjecima, i to: izložbe dokumenata, promocije izdanja, gostovanja u medijima, posjete učenika, studenata, predstavnika stvaralaca arhivske građe i organa lokalnih samouprava, distribuiranje propagandnog materijala i sl.

Državni arhiv je aktivno učestvovao u *Programu podrške razvoju kulture Nikšića*, u okviru kojega je realizovano više, veoma zapaženih i dobro posjećenih izložbi i promocija knjiga.

Nastavljeno je sa unapređivanjem i redovnim ažuriranjem sajta, što je rezultiralo povećanjem interesovanja posjetilaca, o čemu svjedoči veoma veliki broj posjeta.

Popitanju normativne djelatnosti, pripremljene su izmjene i dopune *Pravilnika o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji*, donešeno je više internih pravila i uzeto aktivno učešće na okruglom stolu o *Zakonu o slobodnom pristupu informacijama i Zakonu o zaštiti ličnih podataka*.

U toku godine pripremljeno je više dokumenata: Program rada, Izvještaj o radu, Zahtjev za budžet, projekti koji su

kandidovani za sufinansiranje iz *Programa zaštite kulturnih dobara*, redovni izvještaji o realizaciji sredstava iz kapitalnog budžeta i drugim aktivnostima. Planirano je i jednim dijelom realizovano niz mjera u cilju štednje i smanjena materijalnih troškova, što već daje pozitivne rezultate.

Ostvarena je uspješna saradnja na nacionalnom i međunarodnom planu. U zemlji je ostvarena saradnja sa: Nacionalnom bibliotekom, Narodnim muzejom, velikim brojem škola i fakulteta, centrima za kulturu, lokalnim muzejima i bibliotekama, opštinama i dr. Na međunarodnom planu saradnja je ostvarena sa: Međunarodnim arhivskim savjetom, Slovenskim kulturnim forumom, kao i arhivima Albanije, Bosne i Hercegovine, Bugarske, Vojvodine Jugoslavije, Makedonije, Ruske federacije, Turske, Hrvatske, Zagreba, Užica, Tuzle i dr.

Predstavnici Državnog arhiva su učestvovali na više skupova i stručnih savjetovanja: Godišnja konferencija MAS, Konferencija arhiva slovenskih država, Međunarodno savjetovanje u Radencima, Međunarodno savjetovanje u Tuzli, Savjetovanje i škola u Trstu i dr. Na većini savjetovanja predstavnici Državnog arhiva su imali radove i saopštenja.

Državni arhiv je i u ovoj godini ostvario dobru saradnju sa medijima: TV Crne Gore, Radio Crne Gore, TV Nikšić, Pobjeda, Dan, Vijesti, lokalne radio i televizijske stabice i dr.

Aktivnosti na realizaciji redovnih obaveza i zadataka iz arhivske djelatnosti koje se odnose na kontrolu, zaštitu, preuzimanje, smještaj, sređivanje, obradu i korišćenje arhivske građe od značaja za državu i jedinice lokalne samouprave, organizovane su i odvijale se u organizacionim jedinicama Državnog arhiva.

I SEKTOR ZA KONTROLU, ZAŠTITU, PREUZIMANJE, SMJEŠTA, SREĐIVANJE, OBRADU I KORIŠĆENJE ARHIVSKE GRAĐE OD ZNAČAJA ZA DRŽAVU

1. ARHIVSKI ODSJEK ZA KONTROLU I ZAŠTITU ARHIVSKE GRAĐE DRŽAVNIH ORGANA I ORGANIZACIJA

U izvještajnom periodu izvršeno je 245 obilazaka u **95** registratura:

1. Generalni Sekretarijat Vlade Crne Gore;
2. Generalni Sekretarijat Predsjednika Crne Gore;
3. Skupština Crne Gore;
4. Ministarstvo prosvjete;
5. Ministarstvo održivog razvoja i turizma;
6. Ministarstvo pravde;
7. Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije;
8. Ministarstvo poljoprivrede;
9. Ministarstvo finansija;
10. Ministarstvo unutrašnjih poslova - Centar bezbjednosti;
11. Ministarstvo odbrane - Vojska CG:
  - Logistički bataljon,
  - Četa veze,
  - Četa za elektronsko izviđanje,
  - Vazduhoplovstvo,
  - Generalštab Vojske CG,
  - Četa vojne policije,
12. Ministarstvo rada i socijalnog staranja;
13. Republički fond za zdravstvo;
14. Vrhovno državno tužilaštvo;
15. Više državno tužilaštvo;
16. Viši sud za prekršaje;

17. Виши суд;
18. Врховни суд;
19. Привредни суд;
20. Управа царина;
21. Ветеринарска управа;
22. Управа за инспекцијске послове;
23. Управа за некретнине,
24. Управа за младе и спорт;
25. Управа за збринјаванје избјеглица;
26. Управа за спрјечавање пранја новца и финансирање тероризма;
27. Савет за грађанску контролу рада полиције;
28. Савез синдиката;
29. Заштитник људских права и слобода;
30. Фудбалски савез;
31. Црногорско народно позориште;
32. Дирекција јавних радова;
33. Комисија за хартије од вриједности;
34. Центар за развој невладиних организација;
35. Центар за екотоксиколошка истраживања;
36. Клинички центар Црне Горе;
37. Аеродром Црне Горе;
38. Дувански комбинат;
39. Ауто мото савез;
40. Монтепут доо;
41. Лутрија Црне Горе;
42. Хемомонт доо
43. Црвени крст Црне Горе;
44. SUBNOR;
45. Југопетрол;
46. Пошта Црне Горе;
47. Телеком Црне Горе;
48. Montenegro airlines;
49. Електропривреда Црне Горе;
50. Железнички превоз;

51. Željeznička infrastruktura;
52. Montecargo;
53. Crnogorski olimpijski komitet;
54. Agencija za zaštitu životne sredine;
55. Agencija za sprječavanje korupcije;
56. Regulatorna agencija za energetiku;
57. Fond rada;
58. Fond za zdravstvenu zaštitu;
59. Nacionalna turistička organizacija;
60. Zavod za zapošljavanje Crne Gore;
61. Zavod za školstvo;
62. Zavod za geoloska istraživanja;
63. Republički zavod za urbanizam i projektovanje;
64. Zavod za hitnu medicinsku pomoć;
65. Filološki fakultet;
66. Medicinski fakultet;
67. Metalurško-tehnološki fakultet;
68. Univerzitet Mediteran;
69. Elektrotehnički fakultet;
70. Građevinski fakultet;
71. Prirodno-matematički fakultet;
72. Mašinski fakultet;
73. Policijska akademija;
74. Privredna komora;
75. Rektorat;
76. Crnogorka akademija nauka i umjetnosti;
77. Istorijski institut Crne Gore;
78. Ispitni centar;
79. Societe generale Montenegro banka;
80. NLB Montenegro banka;
81. Prva banka;
82. Komercijalna banka Budva;
83. Ziraat banka;
84. Universal capital banka;
85. Centralna banka Crne Gore;

86. Udruzenje banaka;
87. MFI Monte credit;
88. MFI Alter modus;
89. Swiss osiguranje;
90. Delta generali Montenegro osiguranje;
91. Lovćen osiguranje;
92. Grawe osiguranje;
93. Uniqa životno osiguranje;
94. Uniqa neživotno osiguranje;
95. DSD Hoffman La Roshe.

Izlučivanje bezvrijednog registraturskog materijala, uz saglasnost Državnog arhiva, urađeno je kod **44** registrature, ukupno 2220,5 dm.

1. Ministarstvo unutrašnjih poslova CB - 175 dm;
2. Pošta CG - 176 dm;
3. Zavod za zapošljavanje CG - 65 dm;
4. Filoloski fakultet - 6,5 dm;
5. MFI Montecredit - 55dm;

6. Telekom - 115dm;
7. Ministarstvo odbrane - 3+1+1,2+0,5+0,5+0,5 dm;
8. Societe generale banka - 145+37 dm;
9. Uprava za inspeksijske poslove - 12 dm;
10. Centar za ekotoksikološka ispitivanja - 12,5 dm;
11. Medicinski fakultet - 4,5dm;
12. Viši sud za prekršaje - 3 dm;
13. JZU Hitna medicinska pomoć - 10 dm;
14. Generalni Sekretarijat Vlade Crne Gore - 1,3 dm;
15. Viši sud - 110 dm;
16. NLB banka -300 dm;
17. KBC - 150+9 dm;
18. Ministarstvo pravde - 14 dm;
19. Nacionalna turistička organizacija - 10 dm;

20. Univerzitet Mediteran - 5,5 dm;
21. Elektrotehnički fakultet - 6 dm;
22. Uprava za sprječavanje pranja novca- 18 dm;
23. Centralna banka Crne Gore - 90 dm;
24. Komercijalna banka Budva - 206 dm;
25. Uprava carina - 13 dm;
26. Crnogorska akademija nauka i umjetnosti - 3,5 dm;
27. Ministarstvo za informaciono društvo - 2,5 dm;
28. Vrhovni sud - 12,5 dm;
29. Uniqa životno - 9 dm;
30. Uniqa neživotno - 10 dm;
31. Hemomont - 11 dm;
32. Fond za zdravstvo - 70+34 dm;
33. Swiss osiguranje - 32 dm;
34. Lutrija CG - 22 dm;
35. MFI Alter Modus -32 dm;
36. Komisija za hartije od vrijednosti - 4,5 dm;
37. Vlada Crne Gore - 1,5 dm;
38. Rektorat - 4 dm;
39. Privredna komora - 12 dm;
40. Ministarstvo finansija - 100 dm;
41. Monteput - 12 dm;
42. Privredni sud - 20 dm;
43. Ministarstvo prosvjete - 8 dm;
44. Statistika - 60 dm.

Lista kategorija registratorske gradje urađena je kod **16** registratura:

1. JZU Hitna medicinska pomoć;
2. DSD Hoffman La Roshe;
3. Lovćen osiguranje;
4. Vrhovno državno tužilaštvo;
5. Istorijski institut;
6. Uprava za nekretnine;

7. Fond za zdravstveno osiguranje;
8. Rektorat;
9. Delta Generali Montenegro osiguranje;
10. Fond rada;
11. Ministarstvo finansija;
12. Agencija za sprečavanje korupcije;
13. Udruženje banaka;
14. Cedis;
15. Nacionalna turistička organizacija;
16. Uprava za sprečavanje pranja novca i finansiranje terorizma.

Dopuna Lista kategorija registratorske gradje urađena je kod **1** registrature:

1. Direkcija javnih radova.

U izvještajnom periodu, službenici Odsjeka su radili i na ažuriranju obaveznih evidencija.

2. ARHIVSKI ODSJEK CENTRALNI DEPO

Tokom godine urađeni su sljedeći poslovi:

1. Pristiglo je 287 zahtjeva stranaka i u tu svrhu pregledano 488 fascikli arhivske građe.
2. Na osnovu uredno vođenih reversa izdavana arhivska građa i to:
  - Odjeljenje SIO - novi period 145 fascikli, 21 djelovodnika, 6 službenih listova;
  - Odjeljenje SIO - stari period 242 fascikli, 17 knjiga, 1 omot i 5 dokumenata;

- Centar za naučoinformativnu i kulturno-prosvjetnu djelatnost 54 fascikli, 13 knjiga, 52 dokumenta i 1 časopis;
- Centar za tehničku zaštitu arhivske građe 28 fascikle, 2 knjige;
- Čitaonici za potrebe istraživača i drugih korisnika arhivske građe 945 fascikle, 702 knjiga i 16 omota.

3. Svakodnevno komunicirano sa strankama vezano za rješavanje njihovih zahtjeva.

4. Nastavljen rad na izradi novog topografskog pokazivača za depo IV. Urađeni su novi spoljni opisi na regalima istog depoa.

5. Za potrebe čitaonice izrađene 4275 kopije, odjeljenjima 700 kopija, za potrebe rješavanja zahtjeva stranaka 128, za potrebe realizacije izložbe snimljeno ukupno 1238 dokumenata arhivske građe Francuske ambasade - Crnogorska vlada u izbjeglištu, 343 dokumenta na turskom jeziku, pravnoj službi kopirana Knjiga internih procedura 1898 stranica, opštoj službi 25 stranica i Arhivskom odjeljenju Podgorica 32 stranice.

Ukupno kopirano **8639** dokumenata.

6. Prefascikulirani sljedeći fondovi:

- Sresko načelstvo Cetinje 119 f;
- Sud opštine Cetinje 225 f;
- Sud okoline Cetinje 2 f;
- Platni spiskovi ministarstvo finansija 261f;
- Okružni sud Andrijevića 1f;
- Okružni sud Čevi 16 f;

- Okružni sud Bar 10 f;
- Okružni sud Rijeka Crnojevića 35 f;
- Zapadno školsko nadzorništvo 17 f;
- Bolnica Danilo I Cetinje 2 f;
- Austrijsko vojno guvernerstvo u Crnoj Gori 2 f;
- Kapetanija Ceklinska 11f;
- Uprava opštine Cetinje 19 f;
- Balkanska izložba u Londonu 1f;
- Državna učiteljska škola 33 f;
- Nadzorništvo prekograničnih škola i oslobođenih krajeva 1f;
- Niža ženska gimnazija 5 f;
- Ženska učiteljska škola 1f;
- Arhiva ženske zanatske škole Cetinje 1f;
- Zanatsko – Trgovačka škola Cetinje 1f;
- Direkcija državnog žitnog fonda 16 f;
- Glavna direkcija ekstrativne industrije 2 f;
- Dječiji sad 2 f;
- Vojno garnizonski sud Pljevlja 18 f;
- Civilni sud okružne komande Pljevlja 2 f;
- Prvostepeni sud za ratnu štetu 7 f;
- Prvostepeni sud za stanove varoš Cetinje 1f;
- Privremeni nacionalni komitet Cetinje 1f;
- Civilni komesarijat Cetinje 9f, Advokatura Radović i drugi 5f;
- Advokatski spisi 1f, i
- Albanija – Okupacija 1f.

7. Pregledana građa fonda Vojni sud II Udarnog korpusa Jugoslovenske armije koji broji 14 fascikli i popisana imena u predmetima.

3. ARHIVSKI ODSJEK ZA SREĐIVANJE I OBRADU ARHIVSKE GRAĐE do 1945. godine – Cetinje

U ovom Odjeku urađeni su sljedeći poslovi:

- Ministarstvo prosvjete i crkvenih poslova MPCP–
Izrada sumarnog inventara. Urađeno za 33 fascikle
ovog fonda (1879-1907).
- Ministarstvo prosvjete i crkvenih poslova MPCP –
signatura i folijacija, urađeno za 10 fascikli građe.
- Glavno školsko nadzorništvo – sređena građa i urađen
sumarni inventar fascikle br. 112-128 (1901-1903).
- Glavna državna kontrola – sređena građa i urađen
sumarni inventar, fascikle br. 13 – 27 (1909 – 1915).
Završena je obrada ovog fonda, 27 fascikli je predato
depou, sa primjerkom sumarnog inventara.
- Revizija fonda Praviteljstvujušći senat - dopuna
sumarnog inventara, fascikle br. 26 – 43 (1875 –
1878).
- Opština Cetinje – sređena građa i urađen sumarni
inventar, fascikle br. 59 – 67 (1901), stari brojevi
fascikli 33, 33a, 34, 34a, 35, 35a, 36, 36a, 37.
- Izrada spiska zarobljenih Crnogoraca u Austro
Ugarskoj tokom Prvog svjetskog rata iz fonda
Crnogorski crveni krst.
- Kraljevska banska uprava Zetske banovine – Tehničko
odjeljenje, sređena građa i urađen sumarni inventar,
fascikle br. 16 – 25 (1938-1941). Obraðeno 25 knjiga
fonda Osnovna škola Cetinje i 27 knjiga Učiteljska
škola .

- Kraljevska banska uprava Zetske banovine – Prosvjetno odjeljenje, sređena građa i urađen sumarni inventar za 6 fascikli ovog fonda (1938-1940).
- Pozorište Zetski dom - sređena građa i urađen sumarni inventar, fascikle br. 21 – 27 (1941-1951).
- Sređena građa i urađen sumarni inventar: Činovnička štedionica, fascikle br. 1, 2 (1906-1918; 3, 4 (1946-1948); Narodna banka Cetinje – serija Trgovačka banka, fascikle br. 1 (1921-1937), 2 (1938-1944, 1946-1949), Razne banke, fascikle br. 2, 3, 4 – sistematizacija građe i umetanje u pripadajuće fondove.

Jedan službenik pohadjao Međunarodnu arhivističku školu u Trstu od 23. 10 – 30. 10. 2016. godine.

4. ARHIVSKI ODSJEK - ISTORIJSKI ARHIV KOTOR

Tokom 1016. godine u ovom Odsjeku urađeni su sljedeći poslovi:

Sređivanje arhivske građe vršeno je na 6 arhivskih fondova:

- Fond Opština Kotor - sređene su 34 fascikle građe;
- Fond Državna realna gimnazija Kotor - vršena je revizija fonda čiji rad se nastavlja i u narednoj godini;
- Fond Austro-ugarski katastar - sređeno 613 katastarskih knjiga;
- Porodični fond Bućin - vršena revizija fonda;
- Porodični fond Lazari - izvršena revizija 1000 dokumenata;

- Porodični fond Popović - izvršena revizija 70 dokumenata;
- Poklon zbirka dr Ivan Božić - sređeno 98 dokumenata.

Obrada arhivske građe:

- Fond Opštine Kotor - izrađen tematsko-analitički inventar za 120 dokumenta;
- Fond Državna Realna gimnazija Kotor - obrađeno 907 dokumenata i urađena regesta-analitički indeks za 14 školskih ljetopisa;
- Fond Osnovna škola Kotor - obrađena 25 dokumenata;
- Fond Francuska uprava u Boki kotorskoj - obrađeno 17 dokumenata;
- Porodični fond Bućin - urađen analitički inventar za 205 dokumenata;
- Porodični fond Popović - dopunjen analitički inventar za 1000 dokumenata;
- Fond Upravno-politički spisi vanrednih providura - dopunjen 381 regist;
- Zbirka ŠTAMPA III - 2 list Boka - urađena 44 regesta.

Bibliotečka građa - obrada i sređivanje:

- urađena 77 bibliotečka kartona za monografska izdanja;
- kataloški obrađena 177 članaka;
- popisana 807 bibliotečkih jedinica Poklon zbirke dr Ivan Božić;
- popisano 910 monografskih publikacija bibliotečke građe poklonjene AO IAK.

Izložbe:

Pripremljene dvije manje izložbe: *Izložba turskih dokumenata* i *Izložba dokumenata o pomorstvu*.

Istraživači i drugi korisnici arhivske građe:

- arhivsku građu je istraživalo 95 istraživača;
- korisnika arhivske građe putem e-pošte bilo je 85, za čije potrebe je skenirano 150 dokumenata;
- uvid u katastarsku i sudsku građu ostvarilo je 156 korisnika;
- za korisnike arhivske građe skenirano je 2300 dokumenta i ovjereno 2800 skeniranih kopija.

Rad sa imaocima arhivske građe i bibliotečkog materijala u ličnom vlasništvu:

Preuzet u AO lični fond Dušana Davidovića – predato 12 kutija arhivske građe, 104 VHS kasete i 6 fascikli spisa.

Službenici arhiva učestvovali na više međunarodnih skupova i bili uključeni na izradi međunarodnih projekata iz oblasti arhivske djelatnosti.

5. ODSJEK ZA SREĐIVANJE I OBRADU ARHIVSKE GRAĐE od 1945. godine – Cetinje

U skladu sa utvrđenim planom za 2016. godinu, u ovom Odsjeku realizovani su sljedeći poslovi:

Klasifikacija arhivske građe:

- Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva 1945-1951:
1947 - 5 f, 1948 - 26 f, 1949 - 7 f, 1950 - 6f, 1951 - 7 f.

Klasifikovano ukupno 51 f.

- Uprava za poljoprivredu 1953-1956: 1953 – 5 f, 1954 – 5 f, 1955 – 4 f, 1956 – 6 f.

Klasifikovano ukupno 19 f.

- Uprava za šumarstvo i lovstvo 1953-1956: 1953 – 3 f, 1953/1955 – 5 f, 1956 – 5 f.

Klasifikovano ulupno 13 f.

- Sekretarijat za poljoprivredu i šumarstvo 1956-1963: 1956 – 3 f, 1957 – 7 f. , 1958 - 6 f, 1959 – 10 f.

Klasifikovano ukupno 26 f.

- Ministarstvo finansija NRCG 1945-1953: 1945 – 16 f, 1946 – 2 f, 1947- 4 f, 1948 - 3f, 1949 – 3 f, 1949 – 3 f, 1950 – 6 f, 1951- 10 f, 1952 – 9 f.

Klasifikovano ukupno 53 f.

Sistematizacija arhivske građe

Sistematizacija arhivske građe odrađena je na sljedećim fondovima:

Izvršno vijeće SRCG 1953-1990

1953 - 14 f, 2496 pr., 10421 dok.

1954 – 28 f, 2137 pr., 14380 dok.

1955 - 23 f, 1717 pr., 14584 dok.

Ukupno: 65 fascikli.

Škola za umjetničke zanate Herceg-Novi 1946-1967

1947 – 1 f, 199 pr., 265 dok.

1947/1949 – 1 f, 102 pr., 209 dok.

1949 -1 f, 251pr., 429 dok.

1949/1950 – 1f, 164pr., 488 dok.

1950 - 1 f, 200 pr., 457 dok.

1952 - 4 f, 416 pr., 673 dok.
1952/1960 - 1 f, 293 pr., 433 dok.
1960/1962 - 1 f, 206 pr., 538 dok.
1962/1963 - 1 f, 224 pr., 501 dok.
1963 - 2 f, 293 pr., 583 dok.
1964 - 1 f, 150 pr., 532 dok.
1965 - 1 f, 166 pr., 500 dok.
1966 - 1 f, 98 pr., 447 dok.
1967 - 1 f, 17 pr., 805 dok.

Ukupno arhivistički sređeno i obrađeno 18 fasckli.
Za navedeni arhivski fond urađen sumarni inventar.

Ostali poslovi

Rađeno na postavljanju izložbe »Branioци Lovćena«.

6. ARHIVSKI ODSJEK ZA ISTORIJU RADNIČKOG POKRETA - Podgorica

Pored kontinuiranog vršenja poslova na pripremanju arhivske građe za preseljenje Odsjeka u novi prostor, urađeni su i sljedeći poslovi:

- Izrada Zbornika dokumenata *Okružni komitet KPJ Nikšić u NOR-u 1941-1945*, knjiga I (1941-08.09.1943-dan kapitulacije Italije).
- Izrađeni: naslovi za 302 dokumenta, registar ličnih imena - ratna biografija za 207 ličnosti, popis dokumenata i skraćenice. Izvršeno upoređivanje prelomljenog teksta Zbornika sa originalnim dokumentima. Zbornik dokumenta Okružni komitet KPJ Nikšić u NOR-u, knjiga I 1941-1943. predata za štampu.

- Zbornik dokumenata *Okružni komitet KPJ Nikšić u NOR-u 1941-1945*, knjiga II, urađeno: izdvojeno iz arhivskih zbirki NOR-a 1041 dokument, urađene kopije izdvojenih dokumenta u dva primjerka. Po hronološkom redu izvršena numeracija izdvojenih dokumenata, ispisane signature i naznačeni podaci za dokumenta koja su objavljena. Prilikom izdvajanja dokumenata za Zbornik Okružni komitet KPJ Nikšić u NOR-u 1941-1945. knjiga II, zbog slabe čitljivosti, izvršeno kopiranje 740 dokumenata i odloženo u arhivske kutije.

Prekucane unutrašnje liste i povezane u informativno sredstvo za fondove:

- Sreski komitet KPCG (SKCG) Kotor 1945-1955, 70 kutija;
- SUBNOR Crne Gore 1944-1965, 51 kutija.

U 2016. godini istraživalo je 35 istraživača i ostvarilo 70 istraživačkih dana. Obavljeno 10 konsultacija sa strankama u vezi dobijanja podataka iz arhivske građe.

Službenici Odsjeka radili na štandu Državnog arhiva na sajmu knjiga u Podgorici od 9-15. maja 2016. godine.

II SEKTOR ZA ARHIVSKU GRAĐU OD ZNAČAJA ZA JEDINICE LOKALNE SAMOUPRAVE

1. ARHIVSKI ODSJEK ANDRIJEVICA

I - Zaštita arhivske i registratorske građe van arhiva

1. Praćenje opšteg stanja i predlaganje mjera zaštite registratorske i arhivske građe izvršena je kod 8 stvaralaca i to:

2. Uprava za nekretnine Plav;
3. Osnovni sud Plav;
4. Fond za zdravstveno osiguranje CG - Filijala Andrijevića;
5. JP za komunalne poslove Plav;
6. DOO Komunalno Andrijevića;
7. JU PU Dječiji vrtić Plav;
8. JU OŠ „Petar Dedović“ Murino;
9. DOO „Elan“ Kompani Plav.

Pružena su stručna uputstva po raznim osnovama navedenim stvaraocima/držiocima registratorske i arhivske građe.

2. Evidencije o stvaraocima i držiocima registratorske i arhivske građe:

- registar stvaralaca: aktivnih i prestalih sa radom nije dopunjen (nije ih bilo);
- dosije stvaralaca i držalaca je dopunjen sa: međunarodnim normama arhivističkog normiranog zapisa za pravna i fizička lica i porodice-ISAAR (cpf) za tri stvaraoca: MNO „Most Bandovića“ MNOMB Andrijevića 1945-1952; MNO „Kruševo“ MNOK Andrijevića 1945-1952 i NOO „Andrijevića“ NOOA Andrijevića 1952-1960;
- nije dostavljen prepis arhivske knjige ni za jednog stvaraoca;
- dosijea za 8 stvaralaca su dopunjena zapisnicima: o izvršenim obilascima, zapisnik o izlučivanju bezvrijednog registratorskog materijala i prepiske sa stvaraocem/držiocem.
- dosije stvaralaca i držalaca je dopunjen sa: zapisnicima o preuzimanju arhivske građe od jednog (1) stvaraoca i to: JU OŠ „Petar Dedović“ Murino-matične knjige učenika 1970-2001 u količini od 1 d/m arhivske građe.

3. Evidencije o registraturskoj i arhivskoj građi koja se nalazi kod držalaca:

- kartoteka je za 1 držaoca dopunjena podacima o količini izlučenog bezvrijednog registraturskog materijala i to: JU OŠ „Petar Dedović“ Murino (finansije) 2007-2010. 1,50 d/m. Zapisnik o provjeri broj 29 i odluci broj 36;
- u evidenciju specijalnih arhiva nije bilo evidencija;
- nije evidentiran nijedan držalac arhivske građe u privatnom vlasništvu.

II - Poslovi u depou

1. Prijem i smještaj arhivske građe

- prijem arhivske građe;
- izdavanje arhivske građe na korišćenje;
- razgraničenje i popisivanje fondova, smještaj arhivske građe u kutije i ispisivanje i lijepljenje spoljnih obilježja;
- vođenje evidencija;
- rad sa strankama.

III - Sređivanje i obrada arhivske građe

1. Klasifikacija i sistematizacija arhivske građe rađena je na 2 fonda:

Osnovni sud Plav (1954-)

- Oznaka krivice „K“ za 1990. godinu: k. 2; predmeta 51; listova 1.249; SI; IR;
- Oznaka ostavine „O“ za 1987-1997. godinu; k. 11; predmeta 367; listova 8.089; SI; IR;
- MNO Plav 1945-1952: knj. 13; k. 19; predmeta 4.242; listova 4.255; SI.

Ukupno je sređeno i obrađeno 32 arhivske kutije i 13 fondovskih knjiga.

2. Izrada međunarodnih normi arhivističkog normiranog zapisa za pravna i fizička lica i porodice-ISAAR (cpf) za 3 stvaraoca:

- MNO „Most Bandovića“, MNOMB Andrijevića 1945-1952;
- MNO „Kruševo“, MNOK Andrijevića 1945-1952;
- NOO Andrijevića, NOAA Andrijevića 1952-1960.

IV - Korišćenje arhivske građe i bibliotečkog materijala

1. Korišćenje arhivske građe preko čitanice

- arhivsku građu nije koristio nijedan istraživač.

2. Korišćenje arhivske građe u javne i privatno-pravne svrhe

obrađeno je 56 zahtjeva pravnih i fizičkih lica po raznim osnovama i u tu svrhu je korišćeno: knj. 57 i k. 51;

- urađeno je 167 kopija predmeta;
- strankama je izdato 8 uvjerenja.

V – Kulturno-prosvjetna i propagandna djelatnost

U okviru kulturno-propagandne djelatnosti obilježena je „Nedelja arhiva“ pa su organizovane sljedeće aktivnosti, u periodu 9-13 maja:

- održan je tematski čas učenicima završnog razreda OŠ „Bajo Jojić“ Andrijevića o istorijatu Arhiva, poslovima i zadacima;
- upriličena je posjeta službenika i namještenika lokalne samouprave i građana Andrijevice, koji su upoznati sa organizacijom, značajem i funkcijom Arhiva;

- načelnik Odsjeka Zoran Zečević je gostovao na Radio Andrijevića sa temom „Istorijat arhivskih ustanova, specifičnost i značaj poslova u Arhivu i način korišćenja arhivske građe“;
- vršena je distribucija propagandnog materijala po školama i institucijama.

2. ARHIVSKI ODSJEK BAR

I - Zaštita arhivske i registratorske građe van arhiva

1. Praćenje opšteg stanja i predlaganje mjera zaštite registratorske i arhivske građe izvršena je kod 25 stvaralaca/ držalaca:

1. JU „Srednja poljoprivredna škola” Bar;
2. JU Osnovna škola „Kekec” Sutomore;
3. JU Škola za osnovno muzičko obrazovanje „Petar II Petrović Njegoš” Bar;
4. JU „Srednja ekonomsko-ugostiteljska škola” Bar;
5. JU „Srednja stručna škola” Bar;
6. JP „Vodovod i kanalizacija” Bar;
7. AD „Luka” Bar;
8. AD „Port of Adria” Bar;
9. „Hotel Princess” DOO Bar;
10. Uprava pomorske sigurnosti Bar;
11. „KEKA” DOO Bar;
12. AD „PUT” Bar;
13. HTP „Trend Korali” Sutomore;
14. JZU Dom zdravlja Bar;
15. „Jadroagent” DOO Bar;
16. Sud za prekršaje Budva, Odjeljenje Bar;
17. Osnovni sud Bar;
18. „Recreatours” AD Beograd – „Biserna obala Čanj“;
19. JP za uzgoj, zaštitu i lov divljači „Rumija” Bar;
20. JP „Sportsko – rekreativni centar” Bar;

21. Uprava za šume, PJ Kotor, Ispostava Bar;
22. AD "Barska plovidba" Bar;
23. AD "Izbor" Bar, u stečaju;
24. JPU "Vukosava Ivanović – Mašanović" Bar;
25. Crnogorska komercijalna banka – AD Filijala Bar.

2. Evidencije o stvaraocima i držaocima registratorske i arhivske građe:

- registar aktivnih stvaralaca/držalaca nije dopunjen novim podacima;
- u registar stvaralaca i držalaca prestalih sa radom nije bilo evidentirano novih podataka;
- dosije stvaralaca i držalaca je dopunjen sa novim podacima: Lista kategorija – Hotel "PRINCESS" DOO;
- u ovoj godini nije dostavljen prepis arhivske knjige ni za jednog stvaraoca;
- u evidenciju specijalnih arhiva nije bilo evidencija;
- nije evidentiran držalac arhivske građe u privatnom vlasništvu.

3. Evidencije o registratorskoj i arhivskoj građi koja se nalazi kod držalaca:

- kartoteka držalaca (5) dopunjena je vlasničkim i organizacionim promjenama sa sljedećim podacima: vlasničke promjene izvršene su kod AD "PUT" Bar i HTP "Trend Korali" Sutomore i organizacione promjene izvršene su kod AD "Port of Adria" Bar, Sud za prekršaje Budva - Odjeljenje Bar i JU "Srednja stručna škola" Bar;
- kartoteka je za 5 držalaca dopunjena podacima o količini izlučenog bezvrijednog registratorskog materijala (provjere i odluke o uništenju) i to: AD "PUT" Bar 45 d/m; JP "Vodovod i Kanalizacija" Bar 14 d/m; "Jadroagent" DOO Bar 25 d/m; JU Osnovna škola "KEKEC" Sutomore 3 d/m i AD "Barska plovidba"

Bar 50 d/m. Ukupna količina izlučenog bezvrijednog materijala iznosi 137 d/m;

- evidencija preostale ukupne količine arhivske i registratorske građe koja se nalazi kod pet stvaraoca/držaoca: AD "PUT" Bar 50 d/m; JP "Vodovod i Kanalizacija" Bar 60 d/m; JU Osnovna škola "KEKEC" Bar 8 d/m; "Jadroagent" DOO Bar 65 d/m i AD "Barska plovidba" Bar 100 d/m. Ukupna količina iznosi 283 d/m;
- u kartoteku je evidentirano škartiranje duplikata i multiplikata, koje je obavljeno u Odsjeku za dva fonda: Osnovno tužilaštvo Bar (1946-1970) 8 d/m i SIZ Fizičke kulture Bar (1981-1996) 0,40 d/m. Ukupno je evidentirano 8,40 d/m bezvrijednog materijala.

II - Poslovi u depou

1. Izdavanje arhivske građe na sređivanje i obradu

- izrada spoljnih opisa na 50 arhivskih kutija;
- izdavanje i vraćanje 53 kutije arhivske građe na mjesto lokacije i vođenje evidencija o istoj;
- izdata je arhivska građa za jednog istraživača;
- fotokopirano je 8 listova za istraživača.

III - Sređivanje i obrada arhivske građe

1. Klasifikacija i sistematizacija arhivske građe je rađena na 7 fondova:

- Osnovno tužilaštvo Bar - naknadno pronađena građa (1946-1970); k. 3;
- Osnovno tužilaštvo Bar - nova građa (1970-1983); knj. 133;
- Osnovno tužilaštvo Bar - predmeti sa oznakom KT, KTR, KTM i K (1970-1972); k. 10;
- SNO Bar (1945-1955), registratorski sređeno (1950-1951); k. 28;

- Zbirka dokumenata Manastir Donji Brčeli 1874-1956; predmeti su sređeni i obrađeni za period 1936-1944; k. 6;
- Društveni pravobranilac samoupravljanja - klasifikacija i sistematizacija po sistemu provenijencije (1987-1991); k. 7;
- Rumijatrans Bar (1973-1992); k. 5;
- Prekookeanska plovidba Bar (naknadno preuzeta građa-registraturski sređeno (1972-2000); knj. 3 i k. 16;
- Opšta bolnica „Blažo J. Orlandić“ (1946-1980); knj. 152 i k. 18;
-

Sačinjena su sljedeća informativna sredstva za navedene fondove:

- Analitički inventar za 6 kutija;
- Sumarni popis za 54 kutije.

Ukupno sređeno i obrađeno 168 fondovskih knjiga i 93 arhivske kutije.

IV - Korišćenje arhivske građe i bibliotečkog materijala:

1. Korišćenje arhivske građe preko čitanice:

- arhivsku građu je koristio jedan istraživač;
- izdato je i vraćeno 17 kutija arhivske građe.

2. Korišćenje arhivske građe u javne i privatno-pravne svrhe:

- obrađeno je 203 zavedena zahtjeva fizičkih (167) i pravnih lica (36);
- pozitivno je riješeno 148 zahtjeva;
- negativno je odgovoreno na 55 zahtjeva;
- fotokopirano je 1.230 listova;
- potraživano je ukupno 281 predmet;

- poslato je 20 pisanih obavještenja i 13 potvrda;
- pružene su informacije za 51 stranku.

V - Kulturno prosvjetna i propagandna djelatnost

- u okviru kulturno-propagandne djelatnosti obilježena je "Nedjelja arhiva";
- gostovanje načelnice AO Bar u emisiji "Promenada" na Radio Baru;
- prezentacija Internet izložbe: „Dokumenta na osman-skom u Arhivskom odsjeku Bar“ www.izlozba2016.blogspot.com;
- distribucija propagandnog materijala;
- "Otvorena vrata"- posjeta đaka i ostalih zainteresovanih građana.

VI – Ostali poslovi

- vršeni su uobičajeni administrativno-tehnički poslovi: pisanje i dostavljanje evidencija o prisutnosti na poslu, mjesečnih izvještaja, zbirnih izvještaja, godišnjih izvještaja, godišnjeg plana rada, godišnje statistike za stvaraoce/držaoce; redovna komunikacija sa pretpostavljenima, pisanje raznih dopisa, itd.;
- kontakti i razgovori sa predstavnicima stvaralaca/držalaca radi uspostavljanja saradnje i dr.

3. ARHIVSKI ODSJEK BERANE

I - Zaštita arhivske i registratorske građe van arhiva

1. Praćenje opšteg stanja i predlaganje mjera zaštite registratorske i arhivske građe izvršena je kod 12 stvaralaca (53 obilaska) i to:
2. Opština Berane;
3. Opština Rožaje;
4. JU Osnovna škola „Mustafa Pećanin“ Rožaje;
5. JU Polimski muzej Berane;
6. JU Osnovna škola „25 maj“ Rožaje;
7. JU Gimnazija „30. septembar“ Rožaje;
8. JU Centar za kulturu Berane;
9. Uprava carina carinarnica Bijelo Polje, Carinska ispostava Rožaje;
10. Preduzeće „Gornji Ibar“ Rožaje;
11. Uprava carina carinarnica Bijelo Polje, Carinska ispostava Berane;
12. Uprava carina carinarnica Bijelo Polje, Carinska ispostava Kula; i
13. Uprava carina carinarnica Bijelo Polje, Carinska ispostava Dračenovac.

Pružena su stručna uputstva po raznim osnovama stvaralaca/držalaca registratorske i arhivske građe koji su gore navedeni (12).

2. Evidencije o stvaralacima i držalacima registratorske i arhivske građe:

- registar stvaralaca: aktivnih i prestalih sa radom nije dopunjen (nije ih bilo);
- dosije stvaralaca i držalaca je dopunjen sa: zapisnicima o preuzimanju arhivske građe od dva (2) stvaralaca i to: Opština Rožaje u količini od 15,80 d/m i JU Gimnazija „30. septembar“ Rožaje u količini 1,0 d/m. Ukupno 16,80 d/m;

- Međunarodnim normama arhivističkog normiranog zapisa za pravna i fizička lica i porodice-ISAAR (cpf) za tri stvaraoca: Srednja medicinska škola, Škola za opšte obrazovanje odraslih i Srednja finansijska škola;
- Listom kategorija sa rokovima čuvanja registratorske i arhivske građe jedne registrature: Opština Petnjica;
- U ovoj godini nije dostavljen prepis arhivske knjige ni za jednog stvaraoca;
- U evidenciju specijalnih arhiva nije bilo evidencija,
- Nije evidentiran držalac arhivske građe u privatnom vlasništvu.

3. Evidencije o registratorskoj i arhivskoj građi koja se nalazi kod držalaca:

Kartoteka stvaralaca/držalaca arhivske i registratorske građe je za 5 držalaca dopunjena podacima o količini izlučenog bezvrijednog registratorskog materijala, ukupno 49,45 d/m i to:

- Opština Berane izlučeno je 6,20 d/m. za period od 1989. do 1999. godine;
- Uprava carina, Carinarnica Bijelo Polje, Carinska ispostava Berane - izlučeno je 5,50 d/m za 2010. godinu;
- Uprava carina, Carinarnica Bijelo Polje, Carinska ispostava Dračenovac - izlučeno je 9,80 d/m za 2010. godinu;
- Uprava carina, Carinarnica Bijelo Polje, Carinska ispostava Rožaje - izlučeno je 9,30 d/m za period od 2007. do 2013. godine;
- Uprava carina, Carinarnica Bijelo Polje, Carinska ispostava Kula - izlučeno je 18,65 d/m za period od 2004. do 2014. godine.

II - Poslovi u depou

1. Prijem i smještaj arhivske građe:

- smještaj arhivske građe u količini od 16,80 d/m;
- dislokacija, sistematizacija i klasifikacija arhivske građe po fondovskoj pripadnosti u Odsjeku.

Utvrđivanje arhivske građe za trajno čuvanje i izlučivanje bezvrijedne registratorske građe. Odabiranje i izlučivanje iz fondova Mjesnih narodnih odbora za period od 1945. do 1952. godine, Narodnih odbora opština za period od 1952. do 1964. godine i Skupštine opštine Ivangrad od 1964. do 1965. godine u količini od 65 kutija 7 d/m.

2. Izdavanje arhivske građe

- izdavanje i vraćanje arhivske građe na mjesto lokacije 784 kutije i 32 knjige;
- za potrebe 28 istraživača izdate su 48 kutija.

III - Sređivanje i obrada arhivske građe

1. Klasifikacija i sistematizacija arhivske građe rađena je na pet fondova:

- Opština Berane 1963 – 1985; k. 23; UL; SI i IP;
- Opština Rožaje 1967 – 1982; k. 10; UL; SI i IP;
- JU Gimnazija „30. septembar“ Rožaje arhivistički obrađeno 39 knjige (upisnice) u rasponu od 1966. do 1990. Godine;
- Socijalistički savez radnog naroda Rožaje 1968 – 1985; k. 6; UL; SI i IP;
- GRO „Hajla“ Rožaje 1985 – 1986; k. 2; UL; SI i IP.
-

Ukupno: kutija 41 i knjiga 39.

2. Izrada međunarodnih normi arhivističkog normiranog zapisa za pravna i fizička lica i porodice-ISAAR (cpf) za tri stvaraoca:

- Srednja medicinska škola;
- Škola za opšte obrazovanje odraslih;
- Srednja finansijska škola.

IV - Korišćenje arhivske građe i bibliotečkog materijala

1. Korišćenje arhivske građe preko čitaonice:

- arhivsku građu koristilo je 28 istraživača koji su koristili jedan fond: Fond Zavoda za zapošljavanje – Berane četrdeset i osam (48) kutija.

2. Korišćenje arhivske građe u javne i privatno-pravne svrhe:

- obrađeno je 555 zahtjeva pravnih i fizičkih lica po raznim osnovama;
- sačinjeno je i izdato 45 uvjerenja;
- sačinjena su pisana obavještenja za 114 zahtjeva;
- urađene su 704 fotokopije po zahtjevu pravnih i fizičkih lica i istraživača.

V - Kulturno prosvjetna i propagandna djelatnost:

Obilježena je „Nedjelja arhiva“ sljedećim aktivnostima:

- distribucija propagandnog materijala po školama i ustanovama;
- posjeta arhivista Odsjeka Berane i Bijelo Polje kancelariji Rožaje;
- predavanje učenicima Gimnazije „Panto Mališić“ Berane, „30. septembar“ Rožaje i

Srednjoj mješovitoj školi Rožaje sa temom Značaj arhivske građe i Arhiva.

4. ARHIVSKI ODSJEK BIJELO POLJE

I - Zaštita arhivske i registratorske građe van arhiva

1. Praćenje opšteg stanja i predlaganje mjera zaštite registratorske i arhivske građe izvršena je kod 8 stvaralaca sa sačinjenim zapisnicima i to:

1. Osnovni državni tužilac Bijelo Polje;
2. SO BijeloPolje, Sekretarijat za lokalnu samupravu Bijelo Polje;
3. Viši sud Bijelo Polje;
4. Osnovni sud Bijelo Polje;
5. Poreska uprava Crne Gore, Filijala Bijelo Polje;
6. JU Cetar za socijalni rad BijeloPolje;
7. Zavičajni muzej BijeloPolje;
8. JU OŠ “Vuk Karadžić” Bistrica.

Pružena su stručna uputstva po raznim osnovama stvaraocima/držaocima registratorske i arhivske građe koji su gore navedeni (8).

2. Evidencije o stvaraocima i držaocima registratorske i arhivske građe:

- registar stvaralaca: aktivnih i prestalih sa radom nije dopunjen (nije ih bilo);
- dosije stvaralaca i držalaca je dopunjen sa 2 zapisnika o izlučivanju bezvrijednog registratorskog materijala;
- dosije stvaralaca i držalaca dopunjen je sa jednim zapisnikom o preuzimanju arhivske građe;
- u ovoj godini nije dostavljen prepis arhivske knjige ni za jednog stvaraoca;
- u evidenciju specijalnih arhiva nije bilo evidencija nijedan;
- nije evidentiran držalac arhivske građe u privatnom vlasništvu.

3. Kartoteka je za dva stvaralaca/držalaca arhivske i registratorske građe dopunjena podacima o količini izlučenog bezvrijednog registratorskog materijala, ukupno 34,50 d/m i to:

- Uprava carina Crne Gore, Carinarnica Bijelo Polje-CI Dobrakovo (2009-2010); 29 d/m;
- Opština Bijelo Polje, Sekretarijat za lokalnu samoupravu (dostavne knjige za poštu, pozivnice, sl. listovi...); 5,50 d/m;
- Kartoteka je ažurirana podacima i evidentirana je preuzeta arhivska građa od jednog stvaralaca: Osnovno državno tužilaštvo Bijelo Polje 2000-2010 - predmeti sa oznakama: "KT", "KTM", "KTN" "KTR" , "GT", "A" i "R". Preuzeto je 117 fascikli, 11 imenika i 15 upisnika; 23 d/m.

II - Poslovi u depou

1. Prijem i smještaj arhivske građe

- unošenje podataka o preuzetoj arhivskoj građi u knjigu primljene arhivske građe;
- izrada i lijepljenje spoljnih etiketa na kutijama: k. 81.

2. Izdavanje arhivske građe

- izdavanje i vraćanje arhivske građe na mjesto lokacije i vođenje evidencija o istoj; k. 109.

III - Sređivanje i obrada arhivske građe

1. Klasifikacija i sistematizacija arhivske građe rađena je na 5 fondova:

- Sreski narodni odbor Bijelo Polje-revizija fonda 1945-1957; k. 44; predmeta 5.106; lista 44.034.

2. Državni tužilac Bijelo Polje (Okružno, Sresko javno tužilaštvo) 1945-2005, predmeti sa oznakama: „KT“ 2004-2005, k. 12; „A“ i „R“ 1991-2000, k. 5; „GT“ 1994-1998, k. 3 i

oznaka "PT" 1998, k. 2. Ukupno k. 22, predmeta 1.280, lista: 12. 901.

3. Виши суд Бијело Поље 1945-1970 предмети са ознакама: „P“ (парнице) к. 7; предмета 228; листа 3.287; ознака „G“ (грађанске парнице), к. 11, предмета 715 и листа 6.172; Фонд је у cjелости завршен. Укупно 18 кутија.

4. Управа за некретнине-RJ Бијело Поље (разграничење шума по КО) 1945-2000. Обрађено 46 катастарских општина (folijacija, stavljanje predmeta u košuljice, ispisivanje kratkog sadržaja predmeta), к. 4.

5. Министарство шума и руда краљевине Југославије 1927-1940, к. 3, предмета 87 и листа 2.453.

Укупно је за 5 фондова сређено 84 архивске кутије.

Пећатанје докумената пет фондова и то:

- Виши суд Бијело Поље – Парнице “P”, 6 кутија;
- Виши суд Бијело Поље – Грађанске парнице “G”, 11 кутија;
- Виши тужилац (Окружно-Више јавно тужилаштво) Бијело Поље за ознаку “KT” 2004-2005. година, 12 кутија; “PT” 1998. година, 2 кутије; “A” и “R” 1991-2000. година, 5 кутија; “GT” 1994-1998. година, 3 кутије;
- Управа за некретнине – PJ Бијело Поље, КО Болјанина, Ресник, Расово, Канје, Добракovo, Добринје, Милово, Миоће, Кukulје, Лјеска, Стожер, Барике, Блишкovo, Коврен, Лековина, Пријелоzi, Femića Krš, Majstorovina, Potrk, Babajići, Pali, Orahovica, Okladi, Đapanov Grob, Ravna Rijeka, Bojišta, Jabučno, Crnionica i Cerovo, Zaton, Dubovo, Crnča, Crniš, Njegnjevo, Gubavač i Oluja, Rastoka, Nedakusi i Potkrajci, Бијело Поље 2, Lješnica, Grančarevo, Bistrica, Pečarska, Srednje brdo, Kostenica, Voljavac i Vrh 46 кутија;
- Министарство шума и руда Краљевине Југославије – Суд за ограничавање шума на сектору Bjelasica 3 кутије.

Укупно пећатано 88 кутија докумената.

IV - Korišćenje arhivske građe i bibliotečkog materijala

1. Korišćenje arhivske građe preko čitaonice

- arhivsku građu je koristio jedan istraživač.

2. Korišćenje arhivske građe u javne i privatno-pravne svrhe:

- obrađeno je 90 pristiglih zahtjeva pravnih i fizičkih lica po raznim osnovama;
- izdato je 5 ovjerenih fotokopija;
- sačinjena su 3 pisana odgovora na zahtjeve;
- data su obavještenja za 45 stranaka.

5. ARHIVSKI ODSJEK BUDVA

I - Zaštita arhivske i registratorske građe van arhiva

1. Praćenje opšteg stanja i predlaganje mjera zaštite registratorske i arhivske građe izvršena je kod 11 stvaralaca sa 15 sačinjenih zapisnika, i to:

- ostvarivanje neposrednog kontakta sa odgovornim radnicima u registraturama radi upoznavanja sa obavezama prema arhivu;
- pregled stanja arhivske građe i registratorskog materijala (smještaj, obezbjeđenost, način arhiviranja i vođenja evidencije o registratorskom materijalu i arhivskoj građi - „arhivska knjiga“ i drugo);
- pružanje neposredne stručne pomoći (u vezi sa smještajem i čuvanjem arhivske građe i registratorskog materijala, evidentiranjem u arhivsku knjigu i dr.);
- izrada zapisnika o pregledu sa nalozima za otklanjanje utvrđenih nedostataka.

Ova vrsta poslova obavljena je u sljedećim registraturama:

1. L.J.E. Radio televizija Budva- Budva; Zapisnik o kontroli br. 0311-18 Od 28. 01. 2016;
2. Fond za zdravstveno osiguranje, Kancelarija Budva; Zapisnik o kontroli br. 0311-29 od 12. 02. 2016;
3. JZU Dom zdravlja - Budva; Zapisnik o kontroli br. 0311-34 od 19. 02. 2016;
4. D.o.o Vodovod i kanalizacija - Budva; Zapisnik o kontroli br. 0311-36 od 23.02. 2016;
5. D.o.o Vodovod i kanalizacija - Budva; Zapisnik o kontroli br. 0311-42 od 10.03.2016;
6. Javno preduzeće za upravljanje morskim dobrom Crne Gore - Budva; Zapisnik o kontroli br. 0311-86 od 11. 05. 2016;
7. AD Komercijalna Banka - Budva; Zapisnik o kontroli br. 0311-104 od 17. 06. 2016;
8. Javna predškolska ustanova „Ljubica Jovanović Maša“ - Budva; Zapisnik o kontroli br. 0311-126 od 26. 07. 2016;
9. Mitropolija crnogorsko-primorska, Manastir Praskvica - Budva; Zapisnik o kontroli br. 0311-140 Od 31. 08. 2016;
10. HIT „Montenegro“D.o.o. - Budva; Zapisnik o kontroli br. 0311-150 od 06. 09. 2016;
11. „WVPCG“ D.o.o. - Budva; Zapisnik o kontroli br. 0311-165 od 28. 09. 2016;
12. HIT „Montenegro“D.o.o. - Budva; Zapisnik o kontroli br. 0311-185 od 14. 10. 2016;
13. Privredno društvo „Hotels group Montenegro stars“ D.o.o. - Budva; Zapisnik o kontroli br. 0311-194 od 01. 11. 2016;
14. D.o.o. Komunalno - Budva; Zapisnik o kontroli br. 0311-205 od 11. 11. 2016;
15. JZU Dom zdravlja Budva; Zapisnik o kontroli br. 0311-215 od 02. 12. 2016.

2. Evidencije o stvaraocima i držaocima registratorske i arhivske građe:

- dosije stvaralaca i držalaca je dopunjen: zapisnicima o izvršenom obilasku kod gore navedenih stvaralaca; 7 zapisnika o izlučivanju (razmatranje zahtjeva registrature sa spiskom registratorskog materijala predloženog za izlučivanje, neposredan uvid u registratorski materijal predložen za izlučivanje i izrada predloga o odobravanju ili neodobravanju izlučivanja);
- u ovoj godini nije dostavljen prepis arhivske knjige ni za jednog stvaraoca;
- u evidenciju specijalnih arhiva nije bilo evidencija;
- nije evidentiran držalac arhivske građe u privatnom vlasništvu.

3. Evidencije o registratorskoj i arhivskoj građi:

Kartoteka je za 7 držalaca dopunjena podacima o količini izlučenog bezvrijednog registratorskog materijala, i to:

- Fond za zdravstveno osiguranje, Kancelarija Budva, na osnovu Zapisnika o provjeri br. 0311-31 od 15. 02. 2016. god. i Odluke o odobrenju br. 0311-32 od 16. 02. 2016. god. uništeno je 10,40 d/m bezvrijednog registratorskog materijala;
- D.o.o. Vodovod i kanalizacija - Budva, na osnovu Zapisnika o provjeri br. 0311-51 od 14. 03. 2016. god. i Odluke o odobrenju br. 0311-61 od 15. 03. 2016. god. uništeno je 94,20 d/m bezvrijednog registratorskog materijala;
- Državni arhiv, Odsjek Budva, na osnovu Zapisnika o provjeri br. 0311-70 od 13. 04. 2016. god. i Odluke o odobrenju br. 0311-71 od 14. 04. 2016. god. uništeno je 1,80 d/m bezvrijednog registratorskog materijala;
- HIT „Montenegro“ D.o.o. Budva, na osnovu Zapisnika o

- provjeri br. 0311-187 od 18. 10. 2016. god. i Odluke o odobrenju br. 0311-188 od 19. 10. 2016. god. uništeno je 28,70 d/m bezvrijednog registraturskog materijala;
- D.o.o. Komunalno - Budva, na osnovu Zapisnika o provjeri br. 0311-211 od 28. 11. 2016. god. i Odluke o odobrenju br. 0311-212 od 29. 11. 2016. god. uništeno je 68,50 d/m bezvrijednog registraturskog materijala;
  - JZU Dom zdravlja Budva, na osnovu Zapisnika o provjeri br. 0311-234 od 15. 12. 2016. god. i Odluke o odobrenju br. 0311-235 od 16. 12. 2016. god. uništeno je 11,70 d/m bezvrijednog registraturskog materija;
  - Javno preduzeće za upravljanje morskim dobrom Crne Gore – Budva, na osnovu Zapisnika o provjeri br. 0311-239 od 20. 12. 2016. god. i Odluke o odobrenju br. 0311-240 od 21. 12. 2016. god. uništeno je 21,50 d/m bezvrijednog registraturskog materijala.

-
Ukupna količina izlučenog bezvrijednog registraturskog materijala iznosi: 236,80 d/m.

II - Poslovi u depou

1. Prijem i smještaj arhivske građe

- unošenje podataka o preuzetoj arhivskoj građi u knjigu primljene arhivske građe.

2. Izdavanje arhivske građe na korišćenje

- izdata građa na sređivanje i vraćena u depo za fond LOFIB 1949-1966 po reversima: 1/2016, 2/2016, 3/2016, 4/2016 i 5/2016;
- prijem, zavođenje i odlaganje reversa (zahtjeva za korišćenje) za čitaonicu;
- pronalaženje, provjeravanje i izdavanje arhivske građe na odredišno mjesto;
- vođenje evidencije o izdatoj građi, izdavanje potvrda,

izdavanje kopija arhivske građe sa ovjerom izdatih kopija, izdavanje obavještenja;

- ostali poslovi sa korisnicima.

III - Sređivanje i obrada arhivske građe

Klasifikacija i sistematizacija arhivske građe rađena je na 9 fondova.

1. Opština Petrovac 1888-1984; OP 1888-1984:

- klasiranje građe u fondu;
- razvrstavanje dijela arhivske građe po temama, a zatim hronološki u okviru tema;
- sistematizovanje arhivske građe u fondu (novi period);
- tehnički poslovi na arhivskoj građi (stavljanje predmeta u košuljice i skidanje spajalica);
- razvrstavanje arhivske građe hronološki u okviru arhivske fascikle.

-

Za arhivsku fasciklu OP 3. 1918-1942 ukupno je 910 listova i 1.015 dokumenata (signiranje arhivskih fascikli će biti odrađeno nakon konačnog arhivističkog sređivanja građe fonda, za sada su određene privremene oznake).

2. Fond br. 20; Lovćen film Budva 1949-1966; LOFIB; 1949-1966:

- sistematizacija arhivske građe u fondu;
- tehnički poslovi na arhivskoj građi (skidanje spajalica, stavljanje predmeta u košuljice);
- popis postojećih grupa unutar predmeta;
- Izlučivanje bezvrijednog registraturskog materijala;
- izrada orjentacione liste za izlučivanje bezvrijednog registraturskog materijala. Obradene su sljedeće fascikle: LOFIB f.2. 1954-1965 sa 4 svež., 19 omota, jednim dnevnikom rada, jednim foto albumom i 33 list.

mult.; LOFIB f. 3. 1955-1965 sa 8 svež. 66 omota i 36 lis. mult.; LOFIB f. 4. 1951-1966 sa 3 svež. 10 omota i 2 lis. multiplikata; LOFIB f. 5. 1951-1963 sa 22 svež. 30 omota i 56 lis. multiplikata i LOFIB f. 6. 1945-1964 sa 7 svež. 58 omota i 47 lis. multiplikata.

Ukupno tri fascikle sa 55 svež. i 175 lis. multiplikata. Napomena: građa ovog fonda je, nakon preuzimanja u arhiv, sistematizovana bez preciznog metodološkog uputstva, pakovana u kutije koje su signirane, nakon detaljnog pregleda fonda i izlučivanja multiplikata biće utvđen princip sređivanja ovog fonda.

3. Fond br. 25. Radna organizacija „Stari Grad“ Budva 1979-1990; ROSG 1979-1990:

- klasiranje arhivske građe na grupe i podgrupe dokumenata prema vrsti građe, tematici....;
- formiranje konstrukcionih cjelina iz rasute arhivske građe i izdvajanje multiplikata.

Ukupno 58 konstrukcionih cjelina sa 0,78 d/m građe i 506 lis. multiplikta

4. Fond br. 29. Društvo prijatelja Budve i okoline- Beograd 1936-1941 DPBOB 1936-1941:

- klasifikacija arhivske građe u fondu po godištima;
- sistematizacija arhivske građe u fondu - stari period sa tehničkim poslovima na arhivskoj građi, sređivanje dokumenata u okviru godina, ispisivanje signature na košuljicama;
- poslovi na izradi analitičkog inventara sa: utvrđivanjem osnovnih elemenata inventarne jedinice: signatura sa rednim inventarnim brojem, hronološka oznaka i ostali poslovi;
- izrada ISAAR-a(CPF) i ISAD-a(G) za svežanj: DPBOB 1936-1941.

Ukupno jedan svežanj sa 106 lista i 18 dokumenata.

5. Fond br. 39, Porodica Mainić 1606-1900 POMA 1606-1900:

- sistematizacija arhivske građe u fondu stari period - ispisivanje signature i sadržaja na košuljici, izvršeno skeniranje i kompjuterska obrada sa ispisivanjem signature (234 skenirane strane), poslovi na izradi analitičkog inventara (u rukopisu);
- izrada ISAAR-a(CPF) i ISAD-a(G) za arhivsku fasciklu: POMA 1. 1606-1900.

Ukupno 1 arhivska fascikla sa 223 list i 122 dok.

6. Fond br. 40, Porodica Medin 1537-1949 POMED 1537-1949:

- klasifikacija arhivske građe u fondu (klasifikacija na grupe i podgrupe prema vrsti građe, tematici, razvrstavanje arhivske građe na tematske grupe i serije dokumenata, klasiranje arhivske građe na godišta u okviru serija);
- sistematizacija arhivske građe u fondu (stari period), formiranje predmeta po tematici, sređivanje dokumenata unutar predmeta sa ispisivanjem signature na košuljicama, prenošenje signature na digitalni oblik zapisa (za skener kopije građe fonda koja je u cjelosti skenirana i čuva se u digitalnom obliku), utvrđivanje redosljeda grupa u fondu, brojanje predmeta, sabiranje listova, ispisivanje i stavljanje spoljne etikete, izrada unutrašnje liste;
- poslovi na izradi analitičkog inventara: utvrđivanje osnovnih elemenata inventarne jedinice, opis sadržaja, obrada analitičkog inventara u digitalnoj formi;
- izrada ISAAR-a(CPF) i ISAD-a(G) za arhivsku fasciklu: POMED I 1537-1949.

Ukupno 1 arhivska fascikla sa pet serija, 201 omotom, 514 lis., 237 dok. i 4 novine.

6. Fond br. 41, Porodica Sudić-Petrovac 1636-1936
POSUĐ 1636-1936:

- klasiranje arhivske građe u fondu: razvrstavanje arhivske građe na tematske grupe i serije dokumenata, klasiranje arhivske građe na godišta u okviru serija;
- sistematizacija arhivske građe u fondu (stari period) signiranje dokumenata, skeniranje dokumenata iz serije 1 sa kompjuterskom obradom i unosom signature (12 list. 11 dok. period 1636-1825);
- poslovi na izradi analitičkog inventara (u rukopisu);
- Izrada ISAAR-a(CPF) i ISAD-a(G) za svežanj: POSUĐ 1. 1636-1936.

Ukupno 1 svežanj sa 89 listova, 59 dokumenata.

7. Državni arhiv, Arhivski Odsjek Budva:

8. škartiranje bezvrijednog registratorskog materijala u Odsjeku za period 1976-2005 sa izradom popisa predloženih dokumenata za izlučivanje br. 0311-69 od 13. 04. 2016, komisijskim pregledom reg. materijala za izlučivanje, ubacivanje arhivske građe nakon komisijskog pregleda, obilježavanje u djelovodniku izlučenih dokumenata.

Ukupno škartirano 1,80 d/m bezvr. reg. materijala.

Napomena: od arhivske građe biće formiran fond Istorijski arhiv Budva 1976-1992.

9. Fond br. 3, Katastar Budva 1838-1994 KAT 1838-1994:

- Izrada ISAAR-a(CPF) i ISAD-a(G).

IV - Korišćenje arhivske građe i bibliotečkog materijala

U toku 2016. Godine, u Arhivskom odsjeku Budva je:

- bilo 593 posjete sa zahtjevima za korišćenje građe. Od ovog broja je bilo 13 istraživača i 350 korisnika;
- na osnovu 120 zahtjeva (naloga) za kseroksiranje, izdato je 796 listova kseroks-kopija;
- na osnovu 208 zahtjeva (naloga) za izdavanje kopija skenirane ili fotografisane građe izdato 2.202 listova kopija.

Ukupno je izdato 2.998 listova ovjerenih kopija.

- izdato je 43 obavještenja po zahtjevima stranaka;
- u toku rada sa korisnicima je izdato i vraćeno u depoe 1.016 arhivskih jedinica;
- u toku rada je korišćena građa sljedećih fondova: KAT; SOB-OU DP; SOB sjednice; SOB-FONI; Biblioteka; OZZDRZ; ROSG; Zbirke matičnih knjiga; Zavičajna Zbirka; Zbirka Fotokopija; SOB-IO; UOB; SOB Urbanizam; OŠP; SOB-GI; LISLO; SOB-URB; OŠ Budva; KOMB; Varija; POMA, POSUĐ; POMED; POMA; POMRD i POSUĐ.

V - Kulturno prosvjetna i propagandna djelatnost

- za projekat „Istorijski rečnik srpskog narodnog jezika do početka 19 .vijeka“ Matice srpske u Novom Sadu, pripremljeni su dokumenti na staroslovenskom jeziku (skeniranje, obrada...) iz fondova POMA, POSUĐ i POMED;
- povodom četrdeset godina od formiranja Arhiva u Budvi, tekst „Arhiv i arhivska služba na teritoriji opštine Budva“, autorke Julije Bajković, publikovan je u „Arhivskim zapisima“.

6. ARHIVSKI ODSJEK DANILOVGRAD

I - Zaštita arhivske i registratorske građe van arhiva

1. Praćenje opšteg stanja i predlaganje mjera zaštite registratorske i arhivske građe izvršena je kod 15 stvaralaca, i to:

1. Opština Danilovgrad;
2. Uprava za nekretnine CG, PJ Danilovgrad;
3. Direkcija za saobraćaj, održavanje i izgradnju puteva na području Danilovgrada;
4. Turistička organizacija Danilovgrad;
5. Dom zdravlja „Dimitrije Dika Marenić“ Danilovgrad;
6. Fond zdravstva Danilovgrad;
7. Osnovni sud Danilovgrad;
8. Područni organ za prekršaje Danilovgrad;
9. Vojska Crne Gore, Pješadijski bataljon Danilovgrad;
10. Vojska Crne Gore, Centar za obuku Danilovgrad;
11. JU Gimnazija „Petar I Petrović Njegoš“ Danilovgrad;
12. JU OŠ „Njegoš“ Spuž;
13. JU OŠ „Vuko Jovović“ Danilovgrad;
14. JPU „Irena Radović“ Danilovgrad;
15. AD „Roma“ Danilovgrad.

Pružena su stručna uputstva po raznim osnovama stvaraocima/držaocima registratorske i arhivske građe koji su gore navedeni i sačinjeni zapisnici (15).

2. Evidencije o stvaraocima i držaocima registratorske i arhivske građe:

- registar aktivnih stvaralaca nije dopunjen (nije bilo novih stvaralaca);
- dosije stvaralaca i držalaca je dopunjen: zapisnicima o izvršenom obilasku kod gore navedenih stvaralaca; 2 zapisnika o izlučivanju (razmatranje zahtjeva re-

gistrature sa spiskom registraturskog materijla predloženog za izlučivanje, neposredan uvid u registraturski materijal predložen za izlučivanje i izrada predloga o odobravanju ili ne odobravanju izlučivanja);

- u ovoj godini nije dostavljen prepis arhivske knjige ni za jednog stvaraoca;
- u evidenciju specijalnih arhiva nije bilo evidencija;
- nije evidentiran držalac arhivske građe u privatnom vlasništvu.

3. Evidencije o registraturskoj i arhivskoj građi:

- u kartoteku stvaralaca i držalaca arhivske građe dospjele za preuzimanje u Arhiv nije evidentiran nijedan stvaralac;
- kartoteka je za 2 stvaraoca/držaoca dopunjena podacima o količini izlučenog bezvrijednog registraturskog materijala i to: Vojska Crne Gore - Danilovgrad (Pješadijski bataljon) 1992-2005 u količini od 21 d/m i (Centar za obuku) 2004-2005 u količini od 3 d/m što ukupno čini količinu od 24 d/m i Područni organ za prekršaje Danilovgrad za godine 2006-2011 u količini od 7 d/m.

Ukupna količina izlučenog bezvrijednog registraturskog materijala iznosi 31 d/m.

II - Poslovi u depou

2. Izdavanje arhivske građe na korišćenje:

- izvršen je smještaj 30 arhivskih kutija u policama po godinama i broju;
- pronalaženje, provjeravanje i izdavanje arhivske građe;
- vođenje evidencije o izdatoj građi, izdavanje potvrda,

izdavanje kopija arhivske građe sa ovjerom izdatih kopija, izdavanje obavještenja;

- ostali poslovi sa korisnicima.

III - Sređivanje i obrada arhivske građe

1. Klasifikacija i sistematizacija arhivske građe rađena je na jednom fondu:

- Osnovni sud Danilovgrad (1945-2000) izvršen je popis predmeta sa oznakom „OV“ za godine 1945-1991, k. 38 i 41 predmet (ostavinski postupci). Za 38 kutija sa oznakama „OV“ je sačinjena UL (unutrašnja lista), a za 6 kutija IR (imenski registar).

IV - Korišćenje arhivske građe i bibliotečkog materijala

1. Korišćenje arhivske građe u javne i privatno-pravne svrhe:

- bilo je 102 zahtjeva fizičkih (68) i pravnih (34) lica po raznim osnovama na koja je blagovremeno odgovoreno;
- za pravna lica kopirano je 8 dokumenata.

V – Kulturno prosvjetna i propagandna djelatnost

- u okviru manifestacije „Neđelja arhiva“ je održana konferencija za štampu na lokalnom nivou (Pobjeda, Dan, Vijesti...);
- organizovana predavanja učenicima JU Gimnazija „Petar I Petrović Njegoš“ i JU OŠ „Vuko Jovović“ Danilovgrad;
- upriličene su posjete Odsjeku od strane: studenata Policijske akademije sa profesorima, pripadnika Vojske Crne Gore (komandant kasarne „Milovan Šaranović“ sa saradnicima), službenika Opštine Danilovgrad, sudije Apelacionog suda Crne Gore i polaznika predškolskog

uzrasta. Tema predavanja je prilagođena za sve posjetioce svakoga dana (Značaj Arhiva, Funkcija Arhiva, Čuvajmo arhive...).

- gost Radija Crne Gore i Radija Danilovgrad bio je načelnik Odsjeka Mijodrag Zoranić sa temom „Značaj i razvoj Arhiva“.

7. ARHIVSKI ODSJEK KOLAŠIN

I - Zaštita arhivske i registratorske građe van arhiva

1. Praćenje opšteg stanja i predlaganje mjera zaštite registratorske i arhivske građe izvršena je kod 11 stvaralaca i to:

1. Opština Kolašin;
2. Sud za prekršaje Bijelo Polje, Odjeljenje Kolašin;
3. JUSMŠ „Braća Selić“ Kolašin;
4. JPU „Sestre Radović“ Kolašin;
5. JU Škola za osnovno muzičko obrazovanje Kolašin;
6. JPKD „Kolašin“ u Kolašinu;
7. Demokratska Partija Socijalista CG, OO Kolašin;
8. Opština Mojkovac (držalac registratorske i arhivske građe DD „Vukman Kruščić“);
9. JU OŠ „Aleksa Đilas Bečo“ Mojkovac;
10. JU SMŠ „Vuksan Đukić“ Mojkovac;
11. SSS, Opštinsko sindikalno povjereništvo Mojkovac.

Pružena su stručna uputstva po raznim osnovama stvaraočima/držaočima, registratorske i arhivske građe koji su gore navedeni (11).

2. Evidencije o stvaraočima i držaočima registratorske i arhivske građe:

- dosije je dopunjen podacima za 11 već postojećih stvaralaca/držalaca sa zapisnicima o predlaganju

mjera zaštite registratorske i arhivske građe (kod gore navedenih stvaralaca/držalaca) i zapisnicima o izvršenoj inspekcijskoj kontroli sa nalozima za otklanjanje utvrđenih nedostataka;

- u ovoj godini nije dostavljen prepis arhivske knjige ni za jednog stvaralaca/držalaca;
- u evidenciji specijalnih arhiva nije evidentiran nijedan stvaralac/držalac na području Opština Kolašin i Mojkovac, kao ni jedan držalac/stvaralac u privatnom vlasništvu;
- u evidenciju specijalnih arhiva nije bilo evidencija.

3. Evidencije o registratorskoj i arhivskoj građi:

- u kartoteku je evidentirano škartiranje duplikata i multiplikata koje je obavljeno u Odsjeku na dva fonda : Osnovni državni tužilac Kolašin (1986-2005); 2001-2005; „KT“ KTR“ „KTM“ : 0,48 d/m i DPS-a CG –OO Kolašin (1945-1990); 1965-1977: 1,10 d/m.

Ukupno je škartirano 1,58 d/m.

II - Poslovi u depou

1. Prijem i smještaj arhivske građe:

- evidencija primljene biblioteke SKCG - OK Kolašin;
- izdavanje i vraćanje arhivske građe na mjesto lokacije i vođenje evidencija o istoj;
- smještaj i održavanje arhivske građe u depou.

2. Izdavanje arhivske građe na sređivanje i korišćenje

- pronalaženje, provjeravanje i izdavanje dokumenata;
- vođenje evidencije o izdatoj građi na: sređivanje i obradu (k. 38);

- korišćenje arhivske građe: AD „Impregnacija drveta“ Kolašin; AD „Eksportdrvo“ Kolašin; DD „Transport“ Kolašin; DD „Sinjavina“ Kolašin; ŠPAD „Kolašin“ Kolašin; DP „Veletrgovina komerc“ Kolašin; Osnovni sud Kolašin; JU OŠ „Risto Manojlović“ Kolašin; JZU „Boško Dedeić“ Mojkovac; JU OŠ „Mojsije Stevanović“ Manastir Morača; JU SMŠ „Braća Selić“ Kolašin; JU OŠ „Međuriječje“ u Međuriječju-Kolašin; JU SMŠ „Vuksan Đukić“ Mojkovac; Opština Mojkovac; Fond zdrastvenog osiguranja Mojkovac i SSS-Opštinsko Sindikalno povjereništvo Mojkovac;
- izdavanje potvrda, obavještenja i ostali poslovi.

III - Sređivanje i obrada arhivske građe

1. Klasifikacija i sistematizacija arhivske građe rađena je na 2 fonda:

- SKCG OK Kolašin (1945-1991); 1968-1990: knj. 552, k. 15, predmeta 1.078, brošura 47, foto-albuma 10;
- Osnovni državni tužilac Kolašin – ODTK (1986-2005); 2001-2005 sa oznakama: „KT“, „KTR“ i „KTM“: k. 23, predmeta 752. IR.

IV - Korišćenje arhivske građe i bibliotečkog materijala

1. Korišćenje arhivske građe u javne i privatno-pravne svrhe:

- pristiglo je 165 zahtjeva za korišćenje arhivske građe po raznim osnovama;
- obrađeno je 117 zahtjeva;
- na 48 zahtjeva odgovoreno je negativno;
- izdato je 405 fotokopija;
- izdate su 32 potvrde;
- dato je 10 saopštenja-informacija;
- Osnovni sud Kolašin zadužio dva predmeta („Ov“ br.57/67 i br.60/67) na revers.

V – Kulturno prosvjetna i propagandna djelatnost

- Manifestacija „Neđelja Arhiva“ održana je od 9-13 maja 2016. godine. Medijski je praćena kroz lokalne i štampane medije, kao i na Facebook stranicama JU OŠ sa područja opština Kolašin i Mojkovac, kojima se išlo u posjetu.
- U Arhivskom odsjeku Kolašin uprilićena je posjeta učenicima i predmetnim nastavnicima četiri osnovne škole sa seoskog područja opštine Kolašin i to: JUOŠ „Međuriječje“ iz Međuriječja; JUOŠ „Dr Radoslav Jagoš Vešović“ Kraljske Bare; JUOŠ „Vojin Čepić“ Dragovića Polje i JUOŠ „Mojsije Stevanović“ Manastir Moraća. Učenici su upoznati sa značajem Arhiva i fondovima škola koji se čuvaju. Posebna pažnja je usmjerena na upisnice njihovih škola. Podijeljeni su štampani flajeri s kratkim tekstom o Arhivu.
- Naćelnica Arhivskog odsjeka Kolašin posjetila je upravu i ućenike JUOŠ „Risto Manojlović“ u Kolašinu, JUOŠ „Radomir Rakoćević“ u Prošćenju i JUOŠ „Milovan Rakoćević“ u Lepencu - opština Mojkovac, upoznavajući ih sa istorijatom, značajem i funkcijom Arhiva.

8. ARHIVSKI ODSJEK KOTOR**I - Zaštita arhivske i registratorske građe van arhiva**

1. Praćenje opšteg stanja i predlaganje mjera zaštite registratorske i arhivske građe izvršena je kod 10 stvaralaca (ukupno 12 obilazaka) i to:

1. Opština Kotor / 2 obilaska;
2. OJU Muzeji Kotor – Perast;
3. DOO komunalno Kotor;
4. Centar za kulturu Kotor;

5. Fakultet za pomorstvo Kotor;
6. Osnovno državno tužilaštvo Kotor;
7. Vodakom DOO – Tivat;
8. JPU “Vrtić” – Kotor;
9. Osnovni sud u Kotoru;
10. Jugobanka AD (nekadašnja ekspozitura Kotor).

Pružanje stručnih uputstava registraturama je bilo prisutno u svih 10 obilazaka, a najčešće po pitanju sređivanja arhivske građe, izlučivanja bezvrijednog registratorskog materijala i izrade Lista kategorija.

2. Evidencije o stvaraocima i držaocima registratorske i arhivske građe:

- u Arhivskom odsjeku Kotor postoji Registar o stvaraocima i držaocima registratorske i arhivske građe koji je uredno ažuriran;
- registar je dopunjen sa 1 aktivnim stvaraocem „Vodakom DOO Tivat“;
- dosijea 10 stvaralaca/držalaca su uredno dopunjavana zapisnicima o obilascima i zapisnicima o uništenju bezvrijednog registratorskog materijala i usvojenim Listama kategorija registratorskog materijala sa rokovima čuvanja;
- dosijea su dopunjena sa pet lista kategorija registratorske građe (data saglasnost) i to: Opština Kotor; Fakultet za pomorstvo Kotor; OJU Muzeji Kotor; NF Kotorski festival pozorišta za djecu i Centar za kulturu Nikola Đurković – Kotor;
- dosije Opštine Tivat dopunjen je prepisom Arhivske knjige ove registrature;
- u Arhivskom odsjeku Kotor postoji Registar stvaralaca/držalaca prestalih sa radom. Nije dopunjavan u ovoj godini.

3. Evidencije o registratorskoj i arhivskoj građi:

- u kartoteku stvaralaca i držalaca arhivske građe dospjele za preuzimanje u Arhiv nije evidentiran nijedan – nije bilo preuzimanja;
- kartoteka je dopunjena podacima (zapisnicima komisija i rješenjima o uništenju bezvrijednog registratorskog materijala) za 5 stvaralaca o količini izlučenog bezvrijednog registratorskog materijala i to: Opština Kotor – 5,70 d/m; Lučka kapetanija Kotor – 8,50 d/m; Uprava carine, Carinarnica Kotor – 14,30 d/m; Opština Tivat – 30 d/m i OJU Muzeji Kotor – Muzej Perast – 0,85 d/m.

-
Ukupna količina izlučenog bezvrijednog registratorskog materijala iznosi: 59,35d/m.

II – Poslovi u depou arhiva

1. Prijem, smještaj i održavanje arhivske građe:

- izdavanje i vraćanje arhivske građe na mjesto lokacije i vođenje evidencija o istoj;
- redovna kontrola urednosti depoa.

2. Izdavanje arhivske građe na korišćenje:

- izdato je i vraćeno na mjesto lokacije 1.051 arhivska kutija i 571 fondovska knjiga;
- vođenje evidencija za izdatu arhivsku građu;
- ispunjeno je 441 prijava za korišćenje arhivske građe;
- Popis 57 knjiga površina za sve katastarske opštine Tivta i Kotora fonda GNOK i GNOT - Katastar i predaja uz primopredajni zapisnik u Istorijski arhiv Kotor radi skeniranja i povraćaj u odsjek na isti način.

III – Sređivanje i obrada arhivske građe

Klasifikacija i sistematizacija arhivske građe rađena je na 3 fonda:

1. GNOK (Gradski narodni odbor Kotor) 1945-1988 - Poboljšanje stepena sređenosti fonda - GNOK - Imovinsko pravno Opštine Kotor-KO Dobrota-revizija fonda po kutijama, formiranje rasutih predmeta; Sumarni inventar; 11 fascikli.

- GNOK - Imovinsko pravno Opštine Kotor - KO Kotor - revizija fonda po kutijama, razvrstan 1,20 d/m hronološki u cilju formiranja rasutih predmeta i izrade Sumarnog inventara - 10 fascikli.

GNOK - Imovinsko pravno Opštine Kotor - Jadranska magistrala – revizija fonda po kutijama, formiranje rasutih predmeta Sumarni inventar za 2 fascikle.

GNOK - Imovinsko pravno Opštine Kotor - KO Stoliv-revizija fonda po kutijama, formiranje rasutih predmeta; Sumarni inventar za 2 kutije.

2. Revizija fonda Osnovni sud Kotor (SKS); 1945-1988 godina.

Zemljišno knjižni predmeti „Dn“ (1945–1981). Izvršena odlaganje dokumentacije po predmetima, zbog velikog broja pogrešno odloženih za 124 fascikle.

Dovedeno u poredak 1.000 predmeta fonda SKS – sudska oznaka „OV“ 1968. Ggodina.

(Napomena: ovaj posao je odrađen jer se pokazao kao neodložan mimo plana za 2016. godinu umjesto planiranog sređivanja sudske oznake „R“ – Fond Osnovni sud u Kotoru).

3. Arhivistička obrada fonda Sresko ugostiteljsko preduzeće (SUK) - 1948-1959 godina – 12 fascikli - poboljšanje stepena sređenosti i istraživanje podataka o ugostiteljstvu u Kotoru.

Ukupno 161 kutija arhivske građe.

4. Izrada normiranih zapisa ISAAR i ISAD za 6 stvalaca/
držalaca i to:

- Otkupno trgovačko preduzeće Kožar-Kotor (PREKOŽ) 1954-1958;
- Lokalni kombinat Vrmac - Kotor (LOKOV) 1948-1962;
- Invalidski dom Meljine (IDMEK) - Kotor 1945-1951;
- Udruženje pomoraca Kotor (UDRUP) 1953-1959;
- Stambeno preduzeće Kotor (STAK) 1952-1961;
- Sresko ugostiteljsko preduzeće (SUK) 1948-1959.

IV - Korišćenje arhivske građe i bibliotečkog materijala

1. Korišćenje arhivske građe preko čitaonice:

- korisnika arhivske građe preko čitaonice bilo je 441;
- kopija preko čitaonice je napravljeno cca 2010, a uplata na žiro račun budžeta, Državnog arhiva 3.746 €.

2. Korišćenje arhivske građe u javne i privatno-pravne svrhe:

- pismenih zahtjeva upućenih od Opštine Kotor, Opštine Tivat, Komisije za povraćaj oduzete imovine i obeštećenje Bar, Osnovnog suda u Kotoru, Nikšiću i Cetinju, Osnovnog tužioca u Kotoru i fizičkih lica primljeno je 81;
- u pisanoj formi, nakon obavljenog pretraživanja, dostavljeno je 40 odgovora i 25 potvrda. Ostali zahtjevi su obrađeni preko čitaonice;
- za potrebe ovih organa pregledano je 175 fascikli i izvršen uvid u 95 fondovskih knjiga;
- Osnovni sud u Kotoru zadužio je preko reversa 33 sudska predmeta za potrebe obnove postupka, dopunskih ostavinskih rasprava i pravosnažnosti, a razdužen je 41 predmet iz ove i prethodnih godina.

V – Ostalo

Redovna komunikacija sa službenicima odjeljenja, direktorom i pomoćnicom direktora Državnog arhiva, dostavljanje izvještaja o radu (mjesečni, polugodišnji i godišnji); godišnji predlog Programa rada; evidencije o prisutnosti na poslu; popis inventara Arhivskog odsjeka; dostavljanje podataka za statistiku; poslovi arhivskog i kancelarijskog poslovanja - uvedeno 157 brojeva u protokol i sva dokumentacija uredno arhivirana; servisiranje svih protivpožarnih aparata u zgradi (6) i čišćenje lišća iz oluka na ravnoj ploči zgrade (uslugu izvršila Vatrogasna jedinica Kotor bez nadoknade); popis inventara arhivskog odsjeka; poslovi domara i kurira; radovi na priključenju Arhivskog odsjeka Kotor na Gradski kanalizacioni sistem; radovi na renoviranju sanitarnog čvora u prizemlju zbog priključenja na kanalizacioni sistem grada; pripremni radovi za obnovu fasade zgrade Arhivskog odsjeka Kotor (tri radna sastanka sa direktorom i nadležnim službama za zaštitu spomenika kulture).

9. ARHIVSKI ODSJEK NIKŠIĆ

I - Zaštita arhivske i registratorske građe van arhiva

1. Praćenje opšteg stanja i predlaganje mjera zaštite registratorske i arhivske građe izvršena je kod 27 stvaralaca i to:

4. Opština Nikšić;
5. JU OŠ „Radoje Čizmović“ Ozrinići;
6. Osnovni sud Nikšić;
7. HTP „Onogošt“ AD Nikšić-u stečaju;
8. JU Škola za osnovno i srednje muzičkog obrazovanje „Dara Čokorilo“ Nikšić;
9. Zemljoradnička zadruga „Župa“, Mjolje Polje Nikšić, u stečaju;
10. JU Centar za socijalni rad Nikšić;

11. JU OŠ „Jagoš Kontić“ Straševina;
12. „Uniprom pekara“ DOO Nikšić;
13. „Rudnik boksita“ A.D. Nikšić, u stečaju;
14. JU Centar za socijalni rad Opštine Nikšić, Šavnik i Plužine;
15. JU OŠ „Dobrislav - Đedo Perunović Bogetići“;
16. Zavod za zapošljavanje Crne Gore, Biro rada Nikšić;
17. Republički fond zdravstva Podgorica, Područno odjeljenje Nikšić;
18. JU Centar za kulturu Nikšić;
19. JU „Zahumlje“ Nikšić;
20. Uprava Carina, PJ Nikšić CI Nikšić;
21. Filozofski fakultet;
22. Centar za obrazovanje odraslih Nikšić;
23. JU OŠ „Olga Golović“ Nikšić;
24. AD „Koni“ Nikšić, u stečaju;
25. Mljekara „Nika“ DOO, u stečaju;
26. JU OŠ „Milija Nikčević“ Kličevo;
27. Sud za prekršaje u Podgorici, Jedinica Nikšić.

Kod svih evidentiranih stvaralaca/držalaca na području Opštine Nikšić, prati se opšte stanje i zaštita registratorske i arhivske građe i predlažu se mjere za otklanjane uočenih nedostataka.

2. Evidencije o stvaraocima i držaocima registratorske i arhivske građe:

- u Registar aktivnih stvaralaca i držalaca registratorske i arhivske građe redovno se ažuriraju podaci. Dopunjen je sa dva stvaraoca i to: Mljekara „Nika“ DOO, u stečaju i Zemljoradnička zadruga „Župa“ Mjolje Polje Nikšić u stečaju;
- dosijea stvaralaca/držalaca su uredno dopunjena zapisnicima o praćenju opšteg stanja (24) i četiri usvojene

(data saglasnost) Liste kategorija registraturskog materijala sa rokovima čuvanja i to: HTP“Onogošt“ AD Nikšić-u stečaju (uradjena je i dopuna ove Liste); JU Centar za socijalni rad Opštine Nikšić, Šavnik i Plužine; Mljekara „Nika“DOO, u stečaju; JU Centar za kulturu Nikšić;

- nije dostavljen nijedan prepis Arhivske knjige;
- Nema evidentiranih specijalnih arhiva na području Opštine Nikšić, niti evidentiranih držalaca arhivske građe u privatnom vlasništvu.

3. Evidencije o registraturskoj i arhivskoj građi:

- kartoteka stvaralaca/držalaca arhivske građe dopunjena je podacima o preuzetoj arhivskoj građi jednog stvaraoca i to: „Nikpek“ Nikšić, 1955-2011, 0,50 d/m;
- kartoteka stvaralaca/držalaca arhivske građe dopunjena je podacima za 10 stvaralaca o količini izlučenog bezvrijednog registraturskog materijala i to: JU Centar za socijalni rad Nikšić za Opštine Nikšić, Šavnik i Plužine, cca 34 d/m; HTP „Onogošt“ AD Nikšić, u stečaju, cca 111 d/m;Uprava Carina–PJ Nikšić CI Nikšić, cca 149 d/m;„Uniprom“ pekara DOO Nikšić, cca 116,50; Republički fond zdravstva Podgorica, Područno odjeljenje Nikšić, cca 101,50 d/m; Rudnik boksita A.D. Nikšić, u stečaju, cca 383 d/m; Mljekara „Nika“ DOO, u stečaju, cca 353, 85 d/m i 2 knjige; Zemljoradnička zadruga „Župa“ Miolje Polje Nikšić u stečaju, cca 11, 90 d/m i 52 knjige; Sud za prekršaje u Podgorici, Jedinica Nikšić, cca 6,5 d/m i JUOŠ „Radoje Čizmović“ Ozrinići, cca 8 d/m.

Ukupna količina izlučenog bezvrijednog registraturskog materijala iznosi cca 1.275 d/m i 54 knjige.

II - Poslovi u depou

1. Prijem, smještaj i održavanje arhivske građe u depou:

- preuzeta je arhivska građa „Nikpek“ Nikšić; 1955-2011; 0,50 d/m;
- tehnički poslovi i prefascikulisanje kutija fonda Sreski narodni odbor - 17 kutija;
- redovno se vrši slanje pošte, prijem poštanskih pošiljki i evidencija;
- povremeno su rađeni tehnički poslovi na održavanju depoa i kancelarija;
- tehnički poslovi na organizaciji i postavci izložbi dokumenata.

2. Izdavanje arhivske građe na korišćenje:

- pronalaženje, provjeravanje i izdvajanje arhivske građe;
- vođenje evidencija o izdatoj i vraćenoj građi;
- izdavanje potvrda, obavještenja i ostali poslovi.

III - Sređivanje i obrada arhivske građe

1. Klasifikacija i sistematizacija arhivske građe rađena je na šest fondova:

- Gradski narodni odbor Nikšić GNO 1948-1955, sređeno ukupno: k. 25, predmeta 4.706, urađene unutrašnje liste za 6 kutija iz 1953 godine, od broja 1-9399. Jedan broj predmeta izdvojen zbog pripadnosti drugim fondovima (SNO, NOO, MNO);
- Sreski narodni odbor Nikšić (1944-1957), k. 12;
- LI Jefto Miletin Nikolić 1860-1899, k. 12;
- Lični fond Ilija Šobajić 96 dokumenata, 108 listova, SI;
- Lični fond Milo Martinović (1861-1931) k. 7, predmeta 322, listova 455;

- Uprava za uređenje prostora i komunalne poslove Nikšić: 1951-1993; k. 25; predmeta 514.

Ukupno je 81 kutija sređena i 96 dokumenata.

IV - Korišćenje arhivske građe i bibliotečkog materijala

1. Korišćenje arhivske građe preko čitaonice:

- arhivsku građu koristilo je 9 istraživača, sadržanu u 17 fondova i to: Okružni sud i državno tužilaštvo (1919-1941); Oblasni sud Nikšić; Sreski sud Nikšić; Turska dokumenta; MNO Velimlje, LI Jefto Miletin Nikolić, Osnovni sud Nikšić; Opštinski sud Nikšić; GNO Nikšić; Uprava za uređenje prostora i komunalne poslove Nikšić; Tehnička sekcija Nikšić; SO Nikšić; NOO Nikšić; IMO Metalac Nikšić; Nikšić trgovina; LI Jefto Pavić i MNO Grahovo.

2. Korišćenje arhivske građe u javne i privatno-pravne svrhe

- ukupno je obrađeno 158 zahtjeva, od čega je 125 zahtjeva fizičkih lica i 33 zahtjeva pravnih lica;
- obavještenja su napisana za 145 korisnika;
- reversi Osnovnom sudu - 8;
- broj fotokopija – 614;
- urađeno je 36 digitalnih snimaka „Doma revolucije“ iz fonda Uprava za uređenje prostora i komunalne poslove (1953-1993).

V – Kulturno prosvjetna i propagandna djelatnost

Nastavak rada na promovisanju Arhiva i arhivske djelatnosti kroz sljedeće aktivnosti: „Neđelja Arhiva“ obilježena je medijskim predstavljanjem Arhiva preko lokalnih TV i Radija Nikšić, posjetom učenika osnovnih i srednjih škola iz Nikšića kao i posjetom ovlašćenih predstavnika stvaralaca.

U februaru je počela realizacija *Programa podrške razvoju kulture u Nikšiću*, koji je usvojila Vlada Crne Gore na prijedlog Ministarstva kulture, u kome je uzeo učešća Državni arhiv Crne Gore sa sljedećim sadržajima: u februaru promocija Zbornika dokumenata „Gubici crnogorske vojske u Prvom svjetskom ratu“, autora Vukote Vukotića i Ane Pejović; u martu izložba dokumenata „Mojkovačka bitka“ autora Aleksandra Berkuljana; u aprilu promocija Zbornika dokumenata „Crnogorska vlast i crnogorsko nacionalno pitanje“ autorke mr Jadranke Selhanović; u maju promocija Zbornika dokumenata „Odnosi Crne Gore i Bugarske“ autorke Mirjane Kapisode; u septembru izložba dokumenata „Kultura sjećanja kroz fondove i zbirke arhiva u Nikšiću“ autorke Violete Krivokapić i u decembru izložba dokumenata „Zvanične čestitke Nikoli I povodom jubilarnih svečanosti“ autora Srdjana Pejovića.

10. ARHIVSKI ODSJEK PLJEVLJA

I - Zaštita arhivske i registratorske građe van arhiva

1. Praćenje opšteg stanja i predlaganje mjera zaštite registratorske i arhivske građe izvršena je kod 11 stvaralaca, i to:

1. JU OŠ „Ristan Pavlović“ Pljevlja;
2. DOO „Komunalne usluge“ Pljevlja;
3. MUP PJ Pljevlja;
4. JU Srednja stručna škola Pljevlja;
5. JU Centar za socijalni rad za opštine Pljevlja i Žabljak;
6. Opština Pljevlja;
7. Novinsko-izdavačka preduzeće „Pljevaljske novine“ d.o.o. Pljevlja;
8. Uprava carina Carinska ispostava Pljevlja, Ranče i Metaljka;

9. Ministarstvo unutrašnjih poslova Crne Gore, Područna jedinica Pljevlja;
10. Fond za zdravstveno osiguranje, Područna jedinica Pljevlja;
11. DP SKI Centar „Durmitor“ ŽABLJAK sa p.o. u stečaju Žabljak.

Data su stručna uputstva, po raznim osnovama, stvaraocima/držaocima registratorske i arhivske građe koji su gore navedeni: ostvarivanje neposrednog kontakta sa odgovornim radnicima u registraturama; upoznavanje sa zakonskim obavezama prema Arhivu; pregled stanja arhivske i registratorske građe (smještaj, zaštita, obezbijeđenost, način arhiviranja i vođenja evidencije o registratorskom materijalu i arhivskoj građi - Arhivska knjiga; sačinjavanje zapisnika o obilasku i predlaganje mjera za otklanjanje utvrđenih nedostataka).

2. Evidencije o stvaraocima i držaocima registratorske i arhivske građe:

- dosijea su za 11 stvaralaca i držalaca dopunjena zapisnicima o izvršenom obilasku kod gore navedenih stvaralaca; 5 zapisnika o izlučivanju (razmatranje zahtjeva registrature sa spiskom registratorskog materijala predloženog za izlučivanje, neposredan uvid u registratorski materijal predložen za izlučivanje i izrada predloga o odobravanju ili neodobravanju izlučivanja, prepiskom...);
- u registar aktivnih registratura po osnovu promjene pravnog statusa evidentiran je DOO „Komunalne usluge“ Pljevlja;
- u ovoj godini nije dostavljen prepis arhivske knjige ni za jednog stvaraoca;
- u evidenciju specijalnih arhiva nije bilo evidencija;
- nije evidentiran držalac arhivske građe u privatnom vlasništvu.

3. Evidencije o registraturskoj i arhivskoj građi:

- kartoteke su dopunjene podacima za 5 stvaralaca/držalaca okoličini izlučenog bezvrijednog registraturskog materijala i to: 1. JU OŠ „Ristan Pavlović“ Pljevlja; 2. MUP Podgorica, Područna jedinica Pljevlja; 3. Fond za zdravstveno osiguranje, Područna jedinica Pljevlja; 4. Uprava carina, carinske ispostave Pljevlja, Ranče i Metaljke, i 5. Opština Pljevlja.

Ukupna količina izlučenog bezvrijednog registraturskog materijala kod držalaca iznosi 79,34 d/m.

II - Poslovi u depou

1. Prijem, smještaj i održavanje arhivske građe u depou

- izdavanje i vraćanje arhivske građe na mjesto lokacije i vođenje evidencija o istoj;
- vođenje evidencija o izdatoj arhivskoj gradji;
- zapisnički izdato Birou rada Pljevlja 56 arhivskih kutija arhivske građe, FOND Biro rada - Pljevlja, na mikrofilmovanje iste, koja je uredno vraćena.

III - Sređivanje i obrada arhivske građe

1. Klasifikacija i sistematizacija arhivske građe rađena je na tri fonda:

- Osnovni sud Pljevlja 1974-1976, predmeti sa oznakom „P“, kutija 1, predmeta 102;
- Štamparsko knjižarsko preduzeće Pljevlja 1964-2004, k. 15;
- Opštinski komitet Saveza komunista Pljevlja 1946-1991, imenični popis dosijea članova; k. 7.

Ukupno 23 kutije arhivske građe

2. Škartiranje bezvrijednog registraturskog materijala u Arhivu, rađeno je iz 4 fonda i to:

- Prosvjetna inspekcija, Područna jedinica Pljevlja 1961-1970, 0,50 d/m;
- Štamparsko knjižarsko preduzeće AD Pljevlja u stečaju 1980-2002, 1 d/m;
- Biro rada Pljevlja 1975-2001, 0,90 d/m;
- Osnovni sud Pljevlja, parnični predmeti „P“ 1975.g, 3,25 d/m.

Ukupno je škartirano 5,65 d/m bezvrijednog registraturskog materijala.

IV - Korišćenje arhivske građe i bibliotečkog materijala

1. Korišćenje arhivske građe u javne i privatno-pravne svrhe

Ukupno je podnijeto 209 zahtjeva korisnika:

- 66 prijava za korišćenje arhivske građe;
- 115 zahtjeva za izdavanje ovjerenih kopija dokumenata od čega za 53 stranke izdata obavještenja, a za 62 stranke kopirana ovjereni dokumentacija (121 dokument – 392 stranice);
- izdate su 23 potvrde;
- sačinjeno je 5 reversa.

V – Kulturno prosvjetna i propagandna djelatnost

1. U okviru manifestacije “Neđelja Arhiva” organizovana je posjeta učenika i studenata Arhivskom odsjeku.

- izvršeno je fotografisanje svih posjeta Arhivskom odsjeku Pljevlja i urađen CD sa fotografijama.

2. Bibliotečki fond, putem poklona autora, dopunjen je sa 6 bibliotečkih jedinica i to:

- „Popis domova u novim krajevima Kraljevine Crne Gore 1913. godine“, autora Miloša K. Vojinovića i Tadije B. Boškovića, izdavač Miloš K. Vojinović, Kolašin, 2015;
- „Stotinu godina od iseljavanja Muslimana iz Crne Gore za Tursku 1914-2014“ autor Miloš K. Vojinović. Izdavač Miloš K. Vojinović, Kolašin 2014;
- „Pljevaljska Gimnazija 1901-2001, dokumenti 1901-1914 (1)“, priredio Milić F. Petrović, Pljevlja;
- „Pljevaljska gimnazija 1901-2001, Spomenica“, više autora, Pljevlja 2001.g.;
- „Zvezdarnica, izbor iz književnog nasljeđa bivših učenika i nastavnika pljevaljske gimnazije“, priredio Isak Kalpačina, Pljevlja 2001.g.;
- „Jug... Zemlja ljepote“, autor Bogomir Aćimović Dalma, izdavač Književni klub „Dalma“ Pljevlja, 2013.g. Naslov originala: „Midi... terre de Beaute“, Paris.

VI - Ostali poslovi

U decembru 2016. su zamijenjeni prozori u depou i kancelarijama. U isto vrijeme je izvršeno fizičko obezbjeđenje arhivske građe premještanjem iste od mjesta radova zajedno sa policama.

11. ARHIVSKI ODSJEK PODGORICA

I - Zaštita arhivske i registratorske građe van arhiva

1. Praćenje opšteg stanja i predlaganje mjera zaštite registratorske i arhivske građe izvršena je kod 96 stvaraoca i to:

1. Glavni grad Podgorica, Služba za zajedničke poslove;
2. Glavni grad Podgorica, Služba menadžera;

3. Glavni grad Podgorica, Centar za informacioni sistem;
4. Glavni grad Podgorica, Služba zaštite;
5. Glavni grad Podgorica, Sekretarijat za komunalne poslove i saobraćaj;
6. Glavni grad Podgorica, Sekretarijat za kulturu i sport;
7. Glavni grad Podgorica, Sekretarijat za finansije;
8. Glavni grad Podgorica, Direkcija za imovinu, Odjeljenje za zaštitu imovinskih prava i interesa;
9. Osnovni sud Podgorica;
10. Sud za prekršaje Podgorica;
11. Osnovno državno tužilaštvo Podgorica;
12. Poreska uprava, Područna jedinica Podgorica;
13. Turistička organizacija glavnog grada Podgorice;
14. Škola za više i srednje obrazovanje "Sergije Stanić", Podgorica;
15. JPU "Ljubica Popović", Podgorica;
16. JU OŠ "Branko Božović", Podgorica;
17. JU Gimnazija "Slobodan Škerović", Podgorica;
18. JU OŠ "Pavle Rovinski", Podgorica;
19. JU OŠ "Milorad Musa Burzan", Podgorica;
20. JU OŠ "Štampar Makarije", Podgorica;
21. JU OŠ „Savo Pejanović“, Podgorica;
22. Notarska komora Crne Gore;
23. JU Centar za socijalni rad, Podgorica;
24. JU Centar za socijalni rad, Služba MOP- a;
25. JU OŠ "21 maj", Podgorica;
26. JU Stručna Medicinska škola, Podgorica ;
27. JU Umjetnička škola za muziku i balet "Vasa Pavić" Podgorica;
28. JU SSŠ "Spasoje Raspopović", Podgorica;
29. JU SGŠ "Marko Radević", Podgorica;
30. JU OŠ "Radojica Perović", Podgorica;
31. JU OŠ "Dr Dragiša Ivanović", Podgorica;
32. JU Zavod „Komanski most“, Podgorica;
33. DOO „Čelebić“, Podgorica;

34. JU KIC "Budo Tomović", Podgorica;
35. „13 jul Plantaže“ AD , Podgorica;
36. JU "Muzeji i galerije", Podgorica;
37. JU OŠ „29. novembar“, Dinoša;
38. JU Centar "Ljubović", Podgorica;
39. JU za smještaj, rehabilitaciju i resocijalizaciju korisnika psihoaktivnih supstanci;
40. Domaća trgovina DOO;
41. FK „Budućnost“, Podgorica;
42. AD „Higijena“, Podgorica;
43. DOO Sportski objekti, Podgorica;
44. „Rudo Montenegro“ DOO, Podgorica;
45. „Bar kod“ DOO, Podgorica;
46. DOO „Saga“ CG, Podgorica;
47. JU Dom zdravlja, Podgorica;
48. Zavod za zapošljavanje, Biro rada Podgorica;
49. AD „Cijevna komerc“, Podgorica;
50. DOO „Putevi“, Podgorica;
51. DOO „Tržnice i pijace“, Podgorica;
52. DOO „Parking servis“, Podgorica;
53. DOO „Deponija“, Podgorica;
54. DOO Komunalne usluge, Podgorica;
55. DOO "Čistoća", Podgorica;
56. „Jumedia mont“ DOO, Podgorica;
57. „CMC“ AD Podgorica;
58. „Rokšped“, Podgorica;
59. Agencija za stanovanje;
60. JU OŠ „Đerđ Kastrioti Skenderbeg“, Tuzi;
61. JU OŠ „Mahmut Lekić“, Tuzi;
62. JU Gimnazija „25 maj“, Tuzi;
63. JU KIC „Malesija“, Tuzi;
64. Gradska opština Tuzi;
65. JU Pogrebne usluge DOO, Podgorica;
66. "Deponija" DOO, Podgorica;
67. "BLT" DOO Kolašin, Poslovna jedinica Podgorica;

68. "Zelenilo" DOO, Podgorica;
69. Sekretarijat za rad, mlade i socijalno staranje, Podgorica (bivši Sekretarijat za socijalno staranje);
70. DOO Agencija za izgradnju i razvoj Podgorice;
71. JU OŠ "Maksim Gorki" , Podgorica;
72. Uprava za nekretnine, Područna jedinica Podgorica;
73. JU OŠ "Gornja Zeta" , Srpska – Golubovci;
74. JU za brigu o djeci "Dječji savez", Podgorica;
75. Uprava carina PJ Carinarnica Podgorica;
76. JU OŠ "Vlado Milić" Donja Gorica;
77. JU Gradsko pozorište, Podgorica;
78. AD "Zetatrans", Podgorica;
79. "Voli" DOO, Podgorica;
80. JU OŠ "Oktoih", Podgorica;
81. JU OŠ "Vuk Karadžić", Podgorica;
82. "Philip Morris" Montenegro;
83. "Neregelnija" DOO;
84. CG - DIN Trgovina;
85. JU OŠ "Milan Vukotić", Golubovci;
86. DOO "Merkator";
87. Gradska Opština Golubovci;
88. JU Škola za srednje i više stručno obrazovanje "Sergije Stanić", Podgorica;
89. JU Umjetnička škola za muziku i balet "Vasa Pavić", Podgorica;
90. "Štampa" u stečaju;
91. DOO "Sportina", Podgorica;
92. DOO "Mil – pop", Podgorica;
93. "Nova knjiga" DOO, Podgorica;
94. DOO "Sajam knjiga", Podgorica;
95. JU Narodna biblioteka "Radosav Ljumović", Podgorica;
96. DOO "Galerija podova" Bačka Palanka, Poslovna jedinica Prodajno centar Podgorica.

Ostvaren je neposredan kontakt sa odgovornima svim navedenim stvaraocima (96); upoznavanje sa zakonskim obavezama prema Arhivu; praćenje opšteg stanja arhivske i registratorske građe (smještaj, zaštita, obezbijedenost, način arhiviranja i vođenja evidencije o registratorskom materijalu i arhivskoj građi - Arhivska knjiga; sačinjavanje zapisnika o obilasku i predlaganje mjera za otklanjanje utvrđenih nedostataka).

2. Evidencija o stvaraocima i držaocima registratorske i arhivske građe

- Registar aktivnih stvaralaca i držalaca dopunjen je sa 22 nova stvaraoca/držaoca i to:

-
JU za smještaj, rehabilitaciju i resocijalizaciju korisnika psihoaktivnih supstanci; JU Dom zdravlja, Podgorica; AD „Cijevna komerc“, Podgorica; DOO „Putevi“, Podgorica; DOO „Tržnice i pijace“, Podgorica; DOO „Parking servis“, Podgorica; „Jumedia mont“ DOO, Podgorica; „Rokšped“, Podgorica; JU Pogrebne usluge, Podgorica; Deponija DOO, Podgorica; BLT DOO Kolašin, Poslovna jedinica Podgorica; DOO Komunalne usluge, Podgorica; „Zelenilo“ DOO, Podgorica; DOO „Čistoća“, Podgorica; CGDIN Trgovina „Štampa“ u stečaju; Philip Morris, Montenegro; DOO „Sportina“, Podgorica; DOO „Milpop“, Podgorica; „Nova knjiga“ DOO, Podgorica; DOO „Sajam knjiga“, Podgorica; DOO „Galerija podova“ Bačka Palanka, Poslovna jedinica Prodajni centar Podgorica.

- U izvještajnom periodu nije dostavljen prepis arhivske knjige ni za jednog stvaraoca.
- Odrađena je aktivnost sa registraturama oko preuzimanja arhivske knjige koju do sada nijesu vodile.

3. Evidencija o registraturskoj i arhivskoj građi kod držalaca:

- kartoteka je za 3 držaoca dopunjena podacima o organizacionim promjenama i to: JU Centar za socijalni rad za Glavni grad, Gradske opštine Golubovci i Tuzi i Opštinu Danilovgrad;
- došlo je do spajanja Sekretarijata za razvoj preduzetništva sa Sekretarijatom za socijalno staranje pod novim nazivom Sekretarijat za rad, mlade i socijalno staranje;
- promjena naziva škole JU OŠ „Gornja Zeta“ u JU OŠ „Vladika Danilo“ – Zeta;
- u kartoteku stvaralaca i držalaca arhivske građe dospjele za preuzimanje u Arhiv je evidentiran jedan stvaralac: Osnovni sud Podgorica, predmeti krivice “K“ za 1983 godinu 0,10 d/m , Zapisnik o primopredaji br.7 od 14.01.2016. god. i predmeti krivice“K“ za 1984. god. 0,7 d/m, Zapisnik br. 70. od 02.03.2016.god. „K“ za 1985 god. 0,60 Zapisnik br.187 od 06.05.2016 god.;

-
Ukupno od jednog stvaraoaca preuzeto je u AO Podgorica 1,40 d/m arhivske građe.

- Kartoteka pet stvaralaca/držalaca je dopunjena podacima o količini izlučenog bezvrijednog materijala i to:
JU Centar za socijalni rad, Podgorica za 2009. i 2010 god. na osnovu Zapisnika o provjeri br.128 i Odluke o odobrenju uništenja br. 130 i Zapisnika br 282 i Odluke br. 284 uništeno je 5,70 d/m;

JU Centar za socijalni rad Podgorica – Sektor dječje zaštite za 2007 i 2008. god, na osnovu Zapisnika o provjeri br. 115 i Odluke o odobrenju uništenja br.117 uništeno je 5 d/m;

AD „CMC“ за 1997 - 2008 , на основу Зависника бр. 273 и Одлуке бр. 275 , уништено је 8,70 д/м;

DOO „Neregeliја“, Подгорика за 2010 - 2012, на основу Зависника бр. 499 и Одлуке бр. 501, уништено је 48,35 д/м, и

JU Центар „Љубовић“, Подгорика за 1981, 1985, 1995 - 2002, на основу Зависника бр. 506. и Одлуке бр. 508. уништено је 5 д/м.

Укупна количина излућеног безвриједног материјала износи 72,75 д/м.

4. Сагласност на листе категорија са роковима чувања

Пружени су стручни савети на изради 14 листа категорија регистратурског материјала и архивске грађе на којима је дата сагласност, и то:

- Главни град Подгорика, Служба за заједничке послове;
- ЈУ Центар за социјални рад;
- „ Бар код “, Подгорика;
- DOO „Saga“ , Подгорика;
- ЈУ ОШ „Радојика Перовић“, Подгорика;
- Агенција за становање, Подгорика;
- ЈУ ОШ „Ђерђ Кастриоти“ Затријебаћ;
- ЈУ Центар „Љубовић“, Подгорика;
- DOO „Тржнице и пијаче“ Подгорика;
- DOO „Зеленило“, Подгорика;
- ЈУ ОШ „29. новембар“, Подгорика;
- DOO „Путеви“, Подгорика;
- DOO „Neregeliја“, Подгорика;
- ЈУ Центар „Љубовић“, Подгорика.

II - Poslovi u depou

1. Prijem, smještaj i održavanje arhivske građe u depou:

- unošenje podataka o preuzetoj arhivskoj građi u knjigu primljene arhivske građe;
- izdavanje i vraćanje arhivske građe na mjesto lokacije i vođenje evidencija o istoj;
- izrada etiketa sa podacima za spoljna obilježja kutija fondova;
- SNOT – Narodno zdravlje i soc.staranje, finansije; 43 kutije.

III - Sređivanje i obrada arhivske građe

1. Klasifikacija i sistematizacija arhivske građe rađena je na 12 fondova:

Opština Podgorica:

- SNOT - Opšta uprava za 1956, 1957. god. Dopuna i ispravka unutrašnjih lista, signatura, folijacija i pečatanje; 5 kutija;
- NOOT - Opšta uprava za 1962, 1963 (rad i radni odnosi, sjednice) dopuna unutrašnjih lista; 11 kutija;
- SNOT - Povjereništvo za poljoprivredu za 1949; 1 kutija;
- SNOT - Narodno zdravlje i socijalno staranje za 1953, 1954. god. Dopuna unutrašnjih lista, signatura i folijacija i prekucavanje imenskog registra; 16 kutija;
- SNOT - Finansije za 1946-1950.god. Dopuna unutraš. lista, signatura i folijacija; 7 kutija;
- SOT - Rad i radni odnosi. Dopuna i izrada unutrašnjih lista; 42 kutije;
- SOT - Opšta uprava za 1964. i 1965.god. Dopuna unutrašnjih lista; 9 kutija;
- SOT - Komunalni poslovi – Urbanizam (projekti) Revizija kutija, izmjena i dopuna unutrašnjih lista i kucanje za period 1951 - 1974, 1980 - 1982; 9 kutija;

- SNOT- Savjet za privredu za 1950 - 1956 g. Dopuna unutrašnjih lista, signatura i folijacija; 9 kutija;
- SNOT- Sekretarijat za privredu (1957); Povjereništvo za privredu (1954 - 1957, 1959 - 1960) i Povjereništvo za poljoprivredu i šumarstvo (1947-1948). Dopune i ispravke unutrašnjih lista, signatura i folijacija; 4 kutije;
- SNOT- Povjereništvo za komunalne poslove, industriju i zanatstvo. Revizija fonda za 1947-1952 i 1957; 5 kutija;
- SNOT- Prosvjeta i kultura za 1946-1948. Rad na folijaciji i signaturi i prekucavanje unutrašnjih lista; 2 kutije;
- GNOT – Komunalni poslovi za 1948 – 1952 i 1954; 3 kutije;
- NOOT – Opšta uprava i Matična služba za 1961 i 1962; 14 kutija.

Osnovni sud Podgorica:

- rad na Imenskom registru za predmete „K“ za godine: 1983-1985 god; 14 kutija;
- rad na unutrašnjim listama za predmete sa oznakom „K“ za godine: 1977-1982; 25 kutija;
- prekucavanje Imenskog registra za predmete „K“ za godine 1963-1976; 125 kutija; predmete „R“ za 1976, 1981, 1983-1984; 9 kutija; predmete „R“ eksproprijacija za godine 1967-1976; 3 kutije; predmeti „KTM“ za 1968-1970; 10 kutija; predmeti sa oznakom „KTN“ za godine: 1968-1970; 8 kutija. Ukupno je 155 kutija;
- prekucavanje Imenskog registra za predmete „I“ za 1973-1976; 12.242 predmeta.

DD „Ratar“:

- rad na folijaciji i signaturi, prekucavanje unutrašnjih lista (kartoni ličnih dohodaka, personalna dosijea) za 1971, 1973-1975, 1984-1988, 1990, 1992-1997; 29 kutija.

Okružni sud Titograd:

- rad na predmetima sa oznakom "P" - Razvodi braka za period 1974-1977 (unutrašnje liste, folijacija, signature, kucanje (220 predmeta - 441 list); 1 kutija;
- rad na predmetima parnice "P" razne godine za SFRJ 1953-1977 (unutrašnje liste, folijacija, signature, imenski registar, kucanje); 147 predmeta, 167 listova; 1 kutija.

Preduzeće za izgradnju Podgorice:

- revizija kutija, izmjena, dopuna, prekucavanje unutrašnjih lista i imenskog registra za period 1979-II-2001; 9 kutija.

„Contex“, Podgorica:

- rad na folijaciji i signaturi i pečatanju dokumentacije za period 1992, 1997-2004; 5 kutija.

AD „Elastik – plastika“, Podgorica:

- dopuna i ispravka unutrašnjih lista, signatura, folijacija i kucanje za period 1970-1988; 5 kutija.

NJP „Tribina“, Podgorica:

- rad na folijaciji, signaturi i prekucavanju unutrašnjih lista za period 1966-2004; 7 kutija.

„Solar - Elastik“, Podgorica:

- rad na unutrašnjim listama, signatura, folijacija, pečatanje (M-4 obrasci); 1 kutija (predmeta 100, listova 498).

-

„Moračatrans“ AD, Podgorica:

- rad na unutrašnjim listama, signatura, folijacija, pečatanje; 2 kutije (predmeta 161, listova 1632);

- rad na inventaru za pomoćne fondovske knjige (djelovodnik 2000-2008) i knjiga akcija 1996-1998); 2 knjige.
- JU „Vodovod i kanalizacija“ Podgorica za period 1961-1974; 7 kutija.
- „Investbanka“ AD „Beograd“, Poslovna jedinica Podgorica za period 1973-2001; 5 kutija.

Ukupnim radom na 12 fondova sređeno je 405 kutija i 12.242 predmeta.

IV - Korišćenje arhivske građe i bibliotečkog materijala

1. Korišćenje arhivske građe preko čitaonice:

- jedan istraživač je koristio građu-SNOT, Narodno zdravlje i soc. staranje 1947-1950; k. 4.

2. Korišćenje arhivske građe u javne i privatno-pravne svrhe:

- podnijeto je 210 zahtjeva pravnih i fizičkih lica;
- urađena je 101 fotokopija dokumenata;
- za 59 zahtjeva nema podataka;
- sačinjeno i izdato 28 potvrda;
- ostvaren je uvid u arhivsku građu 20 fizičkih lica;
- na zahtjev Suda original-predmet je dostavljen (revers);
- Sud nije vratio jedan predmet (revers).

V – Ostali poslovi

- na osnovu sklopljenog Sporazuma o kontinuiranoj saradnji, Odsjek su posjetili profesori i učenici Ekonomske škole „Mirko Vešović“, Podgorica, koji su upoznati sa djelatnošću Arhiva, uz neposredan uvid u upisnice njihove škole i ostale fondove za koje su iskazali interesovanje .

- sastanci sa registraturama - Odsjek je imao sastanke sa predstavnicima: Glavnog grada, Agencije za stanovanje, Turističke organizacije Podgorice, Osnovnog suda i Direkcije za nekretnine, „Philip Moris Montenegro“, „Neregelija“, „Bar Kod“, Agencija za stanovanje, Međunarodni podgorički sajam knjiga DOO Podgorica, AD „Štampa“ u stečaju, DOO Komunalne usluge, DOO „JU medija mont“, „Galerija podova“, „Sekretarijat za soc. Sstaranje i „Nova knjiga“. Na sastancima je ukazano na propuste u izradi Liste kategorija i data uputstva za rad;
- aktivnosti u vezi arhivske knjige - Odsjek je kontaktirao sa 74 registrature vezano za nabavku arhivske knjige i ta aktivnost je naišla na dobar odaziv registratura, jer je to njihova zakonska obaveza;
- rad na pregledu arhivskih fondova i zbirki;
- radilo se na potrebnim izmjenama i dopunama podataka za fondove, radi objavljivanja na sajtu Državnog arhiva.

12. ARHIVSKI ODSJEK ULCINJ

I - Zaštita arhivske i registratorske građe van arhiva

1. Praćenje opšteg stanja i predlaganje mjera zaštite registratorske i arhivske građe izvršena je kod 4 stvaraoca:

- JU Škola za osnovno muzičko obrazovanje Ulcinj;
- JU OŠ „Bedri Elezaga” Vladimir;
- JUOŠ „Marko Nukulović” Štoj;
- SUBNOR Ulcinj.

Ostvaren je neposredan kontakt sa odgovornim stvaraocima/državaocima (4); upoznavanje sa zakonskim obavezama prema Arhivu; praćenje opšteg stanja arhivske i registratorske građe (smještaj, zaštita, obezbijeđenost, način arhiviranja i vođenja evidencije o registratorskom materijalu i arhivskoj

građi - Arhivska knjiga; sačinjavanje zapisnika o obilasku i predlaganje mjera za otklanjanje utvrđenih nedostataka).

2. Evidencije o stvaraocima i držaocima registratorske i arhivske građe:

- dosijea su za 4 stvaraoca/držaoca dopunjena zapisnicima o izvršenom obilasku kod gore navedenih stvaralaca; jednim zapisnikom i odlukom o izlučivanju (razmatranje zahtjeva registrature sa spiskom registratorskog materijala predloženog za izlučivanje, neposredan uvid u registratorski materijal predložen za izlučivanje i izrada predloga o odobravanju ili neodobravanju izlučivanja, prepiska...);
- u ovoj godini nije dostavljen prepis arhivske knjige ni za jednog stvaraoca;
- u evidenciju specijalnih arhiva nije bilo evidencija;
- nije evidentiran držalac arhivske građe u privatnom vlasništvu.

3. Evidencije o registratorskoj i arhivskoj građi:

- u kartoteku stvaralaca i držalaca arhivske građe dospjele za preuzimanje u Arhiv nije evidentiran nijedan stvaralac (nije bilo preuzimanja);
- kartoteka je za jednog držaoca dopunjena podacima o količini izlučenog bezvrijednog registratorskog materijala i to: JU Škola za osnovno muzičko obrazovanje Ulcinj-izlučeni dnevnicu rada od školske 2006/07 do školske 2013/14 godine. Na osnovu Zapisnika o provjeri i Odluke o odobrenju ukupno je izlučeno i uništeno 16,78 d/m bezvrijednog registratorskog materijala.
-

II - Poslovi u depou

1. Prijem i smještaj arhivske građe:

- izdavanje i vraćanje arhivske građe na mjesto lokacije i vođenje evidencija o istoj;
- rad na uspostavljanju poretka i kompletnosti fondova kroz tehničko-fizičke poslove.

III - Sređivanje i obrada arhivske građe

1. Klasifikacija i sistematizacija arhivske građe rađena je na 3 fonda:

Osnovni sud Ulicinj

- završetak obrade predmeta sa oznakom „P“ 1967-1994 - parnični predmeti: revizija, dopuna popisa, izmjena i kucanje imenskih registara i izrada unutrašnjih lista i spoljašnjih etiketa; za trajno čuvanje ostalo ukupno 155 arhivskih kutija;
- nastavak obrade predmeta sa oznakom „R“ 1962-1989 - vanparnični predmeti: revizija, dopuna popisa, izmjena i kucanje imenskih registara i izrada unutrašnjih lista i spoljašnjih etiketa; za trajno čuvanje ostalo ukupno 46 arhivskih kutija;
- nastavak obrade predmeta sa oznakom „K“ 1968-1980 - krivični predmeti: revizija, dopuna popisa, izmjena i kucanje imenskih registara i izrada unutrašnjih lista i spoljašnjih etiketa; za trajno čuvanje ostalo ukupno 40 arhivskih kutija;
- Opštinski komitet saveza komunista Ulicinj OKSKU – klasifikacija: hronološko sređivanje i popis 1985-1991; k. 21;
- SSRNU - Socijalistički savez radnog naroda Ulicinj - klasifikacija: hronološko sređivanje i popis 1978-1991; k. 17.

Nakon završetka klasifikacije i hronološkog sređivanja građe fondova društveno-političkih organizacija Ulcinj: OKSK Ulcinj, SSRN Ulcinj i Marksistički centar Ulcinj za period 1945-1991. Ostalo je ukupno 198 arhivskih kutija.

IV - Korišćenje arhivske građe i bibliotečkog materijala

2. Korišćenje arhivske građe u javne i privatno-pravne svrhe:

- obrađeno je 88 pristiglih zahtjeva: pravnih (61) i to od Komisije za restituciju i povraćaj imovine Bar, Osnovnog suda Ulcinj i drugih i 27 zahtjeva fizičkih lica;
- izdato je 98 fotokopija dokumenata.
-

Naši korisnici uglavnom potražuju građu :

- F1 OSU - Osnovni sud Ulcinj;
- F2 SOU - Skupština opštine Ulcinj;
- F11 SŠBJU - Srednja škola "Bratstvo-jedinstvo" Ulcinj;
- F16 HK „Agroulcinj“ Ulcinj.

V - Medijsko predstavljanje

Arhivski odsjek Ulcinj je „Neđelju Arhiva“ obilježio sljedećim aktivnostima:

- priprema i realizacija foto-dokumentarne izložbe „Razvoj školstva u Ulcinju kroz arhivska dokumenta i fotografije“, povodom 130 godina od početka rada prve svjetovne škole u Ulcinju. Izložbu su činila 23 panoa iz zbirke „Dr. Branko Babić“ AO Ulcinj, kao i foto dokumentarni materijal ustupljen od OŠ "Bedri Elezaga" iz Vladimira i OŠ „Marko Nukulović“ iz Štoja, fizičkih lica i fotografije iz fototeke Lika. Kroz pisani i foto materijal pratili smo razvoj školstva na području Ulcinja od 1886-1966 godine;

- medijskim predstavljanjem arhiva preko lokalnih medija Radio Ulcinja, TV Teuta, Radija Crne Gore - informativne emisije na crnogorskom i albanskom jeziku i posjetom profesora i učenika osnovnih i Srednje mješovite škole u Ulcinju, kao i posjetama ovlašćenih predstavnika registratura i prijatelja arhiva;
- kontinuirani i stalni kontakt, pronalaženje dokumenata i saradnja sa Komisijom za restituciju i povraćaj imovine iz Bara.
-

13. ARHIVSKI ODSJEK HERCEG NOVI

I - Zaštita arhivske i registratorske građe van arhiva

1. Praćenje opšteg stanja i predlaganje mjera zaštite registratorske i arhivske građe izvršena je kod 23 stvaraoca:

1. Opština Herceg Novi (depo Opštine);
2. Mjesna zajednica Herceg Novi;
3. Mjesna zajednica Meljine;
4. Mjesna zajednica Zelenika;
5. Mjesna zajednica Topla;
6. Mjesna zajednica Igalo;
7. Mjesna zajednica Podi;
8. Mjesna zajednica Srbina;
9. Mjesna zajednica Kumbor;
10. Mjesna zajednica Đenovići;
11. Mjesna zajednica Baošići;
12. Mjesna zajednica Bijela;
13. Mjesna zajednica Kamenari;
14. Mjesna zajednica Kruševice;
15. Mjesna zajednica Kameno-Žlijebi;
16. Mjesna zajednica Mokrine;
17. Mjesna zajednica Luštica;
18. Opšta Bolnica Meljine;

19. AD “Novi Prvoborac“ Herceg Novi;
20. Uprava za nekretnine, Područna jedinica Herceg Novi;
21. AD Jadransko brodogradilište Bijela;
22. Centar za odmor, rekreaciju i liječenje AD Igalo-Hotel Palmon Bay;
23. Javni Radio-difuzni servis DOO Herceg Novi.

Ostvaren je neposredan kontakt sa odgovornim stvaraocima/držaocima (23); upoznavanje sa zakonskim obavezama prema Arhivu; praćenje opšteg stanja arhivske i registratorske građe (smještaj, zaštita, obezbjeđenost, način arhiviranja i vođenja evidencije o registratorskom materijalu i arhivskoj građi - Arhivska knjiga; sačinjavanje zapisnika o obilasku i predlaganje mjera za otklanjanje utvrđenih nedostataka).

2. Evidencije o stvaraocima i držaocima registratorske i arhivske građe:

- u Registar aktivnih stvaralaca i držalaca registratorske i arhivske građe evidentirani su podaci za 6 novih stvaralaca/držalaca i to: Mjesna zajednica Igalo, Mjesna zajednica Kruševica, Mjesna zajednica Mokrine, Mjesna zajednica Kameno-Žlijebi, Mjesna zajednica Podi i Mjesna zajednica Luštica;
- dosijea 23 stvaraoca i držaoca su dopunjena zapisnicima o izvršenom obilasku; 10 zapisnika o izlučivanju (razmatranje zahtjeva registrature sa spiskom registratorskog materijala predloženog za izlučivanje, neposredan uvid u registratorski materijal predložen za izlučivanje i izrada predloga o odobravanju ili neodobravanju izlučivanja); zapisnicima o preuzimanju arhivske građe (1) četiri usvojene (data saglasnost) Liste kategorija registratorske građe i to: Institut za fizikalnu medicinu, rehabilitaciju i reumatologiju “Dr

Simo Milošević” Igalo, Turističko Društvo ”Đenović”, AD ”Vektra Boka” u stečajju, ”Južni Jadran AD” u likvidaciji, Bijela;

- u ovoj godini nije dostavljen prepis arhivske knjige ni za jednog stvaraoca;
- u evidenciju specijalnih arhiva nije evidentiran ni jedan, kao ni držalac arhivske građe u privatnom vlasništvu.

3. Evidencije o registratorskoj i arhivskoj građi:

- u kartoteku stvaralaca i držalaca arhivske građe dospjele za preuzimanje u Arhiv evidentiran je stvaralac Uprava za nekretnine-područna jedinica Herceg Novi; predmeti fonda KUH (dopune); 1837-1995; katastarske mape, situacioni planovi i knjige; 5d/m;
- kartoteka je za 3 držaoca dopunjena podacima o količini izlučenog bezvrijednog registratorskog materijala i to: Opština Herceg Novi, Služba za zajedničke poslove i informacione sisteme; 4,40 d/m; Komunalna policija, 1,50 d/m; Uprava lokalnih javnih prihoda 5,8 d/m; Sekretarijat za prostorno planiranje i izgradnju 9,9 d/m; Sekretarijat za komunalne djelatnosti i ekologiju 1,10 d/m;
- JPU ”Naša radost” Herceg Novi; 11 d/m;
- Uprava Carina, PJ Carinarnica Kotor-CI Zelenika 12,15 d/m; CI Bijela 5,4 d/m; CI Sitnica 0,30 d/m; CI Debeli brijeg 57 d/m;
- Ukupno je, na osnovu Zapisnika o provjeri i Odluke o odobrenju uništeno 108,55 d/m bezvrijednog registratorskog materijala;
- U Odsjeku je izvršeno izlučivanje bezvrijednog registratorskog materijala iz fonda Opštinsko javno pravobranilaštvo (1967-1994); predmeti izvršenja k. 4; platni nalozi k. 4; Ukupno 0,80 d/m.

II - Poslovi u depou

1. Prijem i smještaj arhivske građe:

- smještaj preuzete arhivske građe Uprava za nekretnine, Područna jedinica Herceg Novi; 1837-1995; katastarske mape, situacioni planovi i knjige; 5 d/m;
- smještaj arhivske građe u kutije i ispisivanje spoljnih opisa;
- unošnje podataka o preuzetoj arhivskoj građi u knjigu primljene arhivske građe.

2. Izdavanje arhivske građe na sređivanje, obradu i korišćenje:

- izdavanje i vraćanje arhivske građe na mjesto lokacije;
- vođenje evidencije o izdatoj građi na korišćenje.

III - Sređivanje i obrada arhivske građe:

1. Klasifikacija i sistematizacija arhivske građe rađena je na sljedećim fondovima:

- Osnovni sud Herceg Novi; odjeljenje civilno (1820-1830); pregled i razvrstavanje po grupama (građa oštećena); k. 8;
- Osnovni sud Herceg Novi; ostavinski predmeti „IV“ (1820-1898); 1893. predmeta 38; k. 1; imenski popis; 1897. predmeta 169; k. 2; 1898. predmeta 114; k. 2; SI;
- Osnovni sud Herceg Novi; parnični predmeti „P“ (1945-1990); 1986-1990; predmeta 389; k. 25; SI;
- Opštinsko javno pravobranilaštvo (1967-1994); analitički obrađeni predmeti imovinsko-pravne prirode (izvršenja i platni nalozi u vezi naknada za nacionalizovane, eksproprisane i dodijeljene nepokretnosti); grupa VII; I 1987-1989 ; Pn 1982-1985; k.2;

- Opština Herceg Novi (1944 -); sređivanje i ubacivanje naknadno nađene arhivske građe; spomenici prirode 1964-1981;
- Fond KUH (Katastar); Situacioni planovi 1972. godina; Katastarske opštine za područje Opštine Herceg Novi; Razmjer R 1:1000; Dimenzije 0,90x0,60. Prethodno stanje: listovi pocijepani, pojedini listovi iscijepani, rasuti djelovi i nedostajući djelovi. Urađeno: spajanje listova u cjeline, lijepljenje, dekovanje najugroženijih djelova, obilježavanje; količina: planova 86;
- Fond KUH (Katastar); Situacioni planovi 1972. godina; Katastarske opštine za područje Opštine Herceg Novi; Razmjer R 1:2500; dimenzije 1,00x0,70. Prethodno stanje: listovi pocijepani, pojedini listovi iscijepani, rasuti djelovi i nedostajući djelovi. Urađeno spajanje listova u cjeline, lijepljenje, dekovanje najugroženijih djelova, obilježavanje; količina: planova 16;
- Za svaku KO formirana cjelina i urađena spoljna zaštita formiranjem zaštitnih košuljica prema dimenzijama planova; količina fas. 25;
- Opštinski odbor Saveza boraca NOR-a; sređivanje i ubacivanje naknadno nađene arhivske građe; Spomenički fond Opštine Herceg-Novi; spomen obilježja, spomenici, spomen ploče, spomen kosturnice, spomen grobovi, spomen biste, spomen česme.

Ukupno 40 arhivskih kutija.

IV - Korišćenje arhivske građe i bibliotečkog materijala

1. Korišćenje arhivske građe preko čitaonice:

- arhivsku građu, sadržanu u 52 fonda, koristilo je 37 istraživača.

2. Korišćenje arhivske građe u javne i privatno-pravne svrhe:

- obrađeno je 1.003 zahtjeva fizičkih i pravnih lica;
- ovjerenu fotokopiju traženog dokumenta dobilo je 810 korisnika;
- uvid u arhivsku građu izvršilo je 188 korisnika;
- za 5 korisnika, izdato je 5 uvjerenja o ostvarenom ličnom dohotku u bivšim preduzećima;
- pismeno je odgovoreno na 126 zahtjeva pravnih i fizičkih lica;
- broj urađenih digitalnih kopija je 1698;
- broj urađenih fotokopija dokumenata: za format A4 fotokopija - 2749; format A3 - 953 fotokopija.

Ukupan broj urađenih fotokopija je 3.702.

V – Poslovi arhivske biblioteke

1. Rad sa korisnicima bibliotečke građe:

- Bibliotečko odjeljenje je uslužilo 102 korisnika, koji su za svoje potrebe koristili 327 publikacija.

2. Prenošnje poklon biblioteke Pušić

- prenešeno je u depo 490 publikacija.

3. Rad na izradi elektronskog inventara poklon biblioteke Pušić

- uneseni podaci za 244 poklonjenih publikacija u PC.

4. Rad na skeniranju i izradi vizuelnih prikaza poklonjenih publikacija

- Skenirano je ukupno 244 publikacije.

5. Klasifikacija i katalogizacija

- Urađena je UDK klasifikacija i ISBD(M) i ISBD(S) katalogizacija za 244 publikacije.

6. Izrada i print podataka za izradu publikacije o poklon biblioteci

- Dizajnirane stranice i printani podaci za poklon biblioteku Pušić (710 str. A4 formata sa detaljnim bibliotečkim podacima o poklonjenim knjigama).

7. Informativna djelatnost - Unošenje podataka o svim obavljenim poslovima u PC

- Izrada statistika i izvještaja i unošenje podataka o svim gore navedenim poslovima.

8. Zaštita građe

- Zaštita publikacija biblioteke Đonović; 387 publikacija biblioteke Đonović stavljeno je u košuljice, kao i 43 publikacije PZŠ.

14. ARHIVSKI ODSJEK CETINJE

I - Zaštita arhivske i registratorske građe van arhiva

1. Praćenje opšteg stanja i predlaganje mjera zaštite registratorske i arhivske građe izvršena je kod 10 stvaralaca:

1. Prijestonica Cetinje;
2. Osnovni sud Cetinje;
3. Sud za prekršaje Podgorica, Odjeljenje Cetinje;
4. Srednja likovna škola: „Petar Lubarda“;
5. KUD „Njegoš“;
6. Uprava za nekretnine, Područna jedinica Cetinje;
7. JU Uprava carina, Carinarnica Cetinje;
8. EI „Obod“, u stečaju;
9. IMO „Košuta“, u stečaju;
10. AD „Ribarstvo“, u stečaju.

Ostvaren je neposredan kontakt sa odgovornim stvaraocima/držaocima (10); upoznavanje sa zakonskim obavezama prema Arhivu; praćenje opšteg stanja arhivske i registratorske građe (smještaj, zaštita, obezbijeđenost, način arhiviranja i vođenja evidencije o registratorskom materijalu i arhivskoj građi - Arhivska knjiga; sačinjavanje zapisnika o obilasku i predlaganje mjera za otklanjanje utvrđenih nedostataka).

2. Evidencije o stvaraocima i držaocima registratorske i arhivske građe:

- dosijea 10 stvaralaca i držalaca su dopunjena zapisnicima/slужbenim zabilješkama o izvršenom obilasku kod gore navedenih stvaralaca; zapisnicima o preuzimanju arhivske građe (3);
- u ovoj godini nije dostavljen prepis arhivske knjige ni za jednog stvaraoca;
- u evidenciju specijalnih arhiva nije bilo evidencija;
- nije evidentiran držalac arhivske građe u privatnom vlasništvu.

3. Evidencije o registratorskoj i arhivskoj građi:

- kartoteka stvaralaca i držalaca arhivske građe dospjele za preuzimanje u Arhiv dopunjena je podacima za tri stvaraoca i to: Uprava za nekretnine PJ Cetinje (osam KO) u količini od 2.20 d/m; EI "Obod" u stečaju, preuzeto 350 fascikli (1966-2008); Turistički savez Opštine Cetinje (1983-1991), poklon g-dina Luke Milunovića, (jedna fascikla i jedna pfk).

II - Poslovi u depou

1. Prijem i smještaj arhivske građe:

- smještaj 22 fascikle preuzete arhivske građe Uprave za nekretnine PJ Cetinje;
- smještaj 350 fascikli arhivske građe EI "Obod" u stečaju;
- smještaj jedne fascikle i jedne pom. fond. knjige (poklon);
- Dislokacija arhivske građe.

III - Sređivanje i obrada arhivske građe

1. Klasifikacija arhivske građe rađena je na 4 fonda:

- Osnovni sud Cetinje; prefascikulacija 294 fascikli u nove arhivske kutije sa oznakama (P, K, KS i KPS);
- Osnovna škola „Njegoš“ Cetinje: obrada 168 pomoćnih fondovskih knjiga (izrada, numerisanje i lijepljenje spoljnih obilježja);
- Uprava za nekretnine PJ Cetinje: obrada 90 pomoćnih fondovskih knjiga (ispisivanje i numerisanje kartotečkih listića za 8 katastarskih opština);
- Skupština opštine Cetinje (UP 1981-1986) ispisivanje kartotečkih listića za pf knjige.

IV - Korišćenje arhivske građe i bibliotečkog materijala

1. Korišćenje arhivske građe preko čitaonice:

- arhivsku građu koristilo je 16 istraživača;
- za potrebe Osnovnog suda izdat je predmet na osnovu reversa.

2. Korišćenje arhivske građe u javne i privatno-pravne svrhe:

- obrađena su 87 zahtjeva fizičkih i pravnih lica po raznim osnovama;
- sačinjeno je i izdato 10 pismenih obavještenja;
- urađeno je 1.650 fotokopija.

III ODJELJENJE ZA NAUČNU, INFORMATIVNU I KULTURNO-PROSVJETNU DJELATNOST

Poslovne aktivnosti u okviru Odjeljenja obavljale su se u skladu sa godišnjim programom rada i raspoloživim kadrovskim potencijalom.

U programu implementacije međunarodnih normiranih arhivističkih opisa nastavljeno je sa evaluacijom primjene opisa ISAAR (cpf) i ISAD (g). Tokom godine primljeno je 5 normiranih opisa ISAAR (cpf), što ukazuje na nepovoljan trend. Kada su u pitanju normirani opisi ISDAF i ISDIAH poslovi na upotpunjavanju abecedara stručnih termina odgovarajućim detaljnim objašnjenjima, stagniraju zbog kadrovske deficitarnosti.

Publikovan je zbornik dokumenata: „Prosvjetni rad profesora Mihaila Bukvića 1903-1916“, koji je priredila Žana Tassan.

Poslovi na ediciji „Pasoške knjige Knjaževine Crne Gore“ je nastavljen radom na knjizi VI, koja je u fazi redakture i treba da uđe u štampu tokom 2017. godine. Pored toga, u redakturi je i imenski registar za 60 fascikli fonda MID koje sadrže podnijete molbe za izdavanje pasoša. Ovo će biti VII tom navedene edicije.

Pripremljena su dva značajna projekta na publikovanju zbornika dokumenata:

1. „Crnogorski crveni krst 1912 – 1918“
2. „Popisi poginulih i ranjenih u Veljem ratu 1876 – 1878“.

Nastavljen je rad na projektu zbornika dokumenata „Izveštaj crnogorskog poslanika u Carigradu Mitra Bakića 1883-1903“. Transkribovano je 137 izvještaja do 1886. godine.

U okviru procesa digitalizacije skenirano je na skeneru SCEYE 29 dacijskih knjiga iz fonda MUD. Paralelno sa tim radi se na modelu za upravljanje digitalnim zapisima koji bi bio usklađen sa arhivističkim zahtjevima.

Obavljani su poslovi na ažuriranju podataka za internet prezentaciju Državnog arhiva, kontinuirano administriranje i tehničko održavanje, kao i unapređenje tehničke funkcionalnosti. Pored toga, redovno se radilo na održavanju mreže, zatim na obuci službenika za rad na računarima, kao i za rad na skenerima. Po potrebi vršilo se skeniranje dokumenata za izložbe koje su realizovane tokom 2015. godine, kao i za određen broj korisnika.

Povodom obilježavanja 10-godišnjice nezavisnosti realizovana je izložba „Zvanične čestitke Nikoli I povodom jubilarnih svečanosti” koja je predstavljena na Cetinju, Nikšiću, Zagrebu i Splitu.

Za sva objavljena izdanja, kao i za neka ranije objavljena, organizovane su odgovarajuće promocije.

Pružena je stručna pomoć u istraživačkom postupku, odnosno izboru tema, fondova, metoda i sl. za 18 korisnika iz zemlje i 11 iz inostranstva. Odgovoreno je na 186 korisničkih zahtjeva putem pisma i/ili elektronskom poštom.

Vođene su evidencije o korisnicima arhivske građe u čitaonici i temama istraživanja. Evidentirana je 71 tema istraživanja.

Usluge čitaonice tokom godine koristilo je 116 istraživača (6 iz inostranstva) koji su ostvarili 374 posjete Arhivu. Za potrebe istraživača izdato je na korišćenje 945 fascikli građe i 702 knjige. Za potrebe korisnika urađeno je ukupno 5704 kopije dokumenata: 4503 fotokopija, 1178 snimaka digitalnim aparatom, 23 skenirana dokumenata.

Organizovana je tradicionalna manifestacija „Neđelja arhiva“ u okviru koje je realizovano preko 60 programa u gradovima širom Crne Gore.

IV ODJELJENJE ZA TEHNIČKU ZAŠTITU ARHIVSKE GRAĐE

1. Konzervacija - restauracija

U 2016. godini obavljani su sledeći poslovi: numerisanje, odabir oštećenih dokumenata, mehaničko čišćenje, provjera otpornosti mastila na vodu, dezinfekcija, pranje, ispiranje, neutralizacija, kaširanje, dopuna djelova koji nedostaju, ispravljanje presovanjem i vraćanje konzervirano – restauriranih dokumenata u arhivske kutije.

Ove mjere primijenjene su na oštećenim dokumentima iz sljedećih arhivskih jedinica:

- Ministarstvo vojno, Srbijanska vojska - razne komande, 1912, 1913, 1914, 1915 godina f. br. 1; 151 list;
- Ministarstvo vojno, Komanda IV divizije - Kolašin 1912, 1913, 1914 godina, f. br. 3; 191 list;
- Ministarstvo vojno, Komanda IV divizije - Kolašin 1910 - 1911 godina, f. br. 2; 288 listova;
- Ministarstvo vojno, Katunska brigada 1913 - 1916 godina, f. br. 2; 355 listova;
- Ministarstvo vojno, Vojna bolnica Cetinje 1913 godina, f. br. 1; 210 listova;
- Ministarstvo vojno, Vojna bolnica Cetinje 1913 godina, f. br. 2; 134 lista;
- Ministarstvo vojno, Administrativno odjeljenje 1908 godina, f. br. 13; 213 listova;
- Ministarstvo vojno, Kontrolna komisija - Bijelo polje 1914, 1915 godina, f. br. 1; 483 lista;
- Ministarstvo vojno, Okupacija 1916 - 1918 godina, f. br. 2; 255 listova;
- Ministarstvo vojno, Starosrbijanski odred 1915 godina, f. br. 2A; 639 listova;
- Ministarstvo vojno, Bjelopoljska brigada – V divizija 1914 godina, f. br. 1; 708 listova;

- Ministarstvo vojno, Vrhovna komanda 1913 godina, f. br. 2; 500 listova;
- Ministarstvo vojno, Starosrbijanski odred 1915 godina, f. br. 2; 345 listova;
- Ministarstvo unutrašnjih djela -dacijalna knjiga-Kapetanija lješkopoljska 33/1910 godina; 28 listova;
- Ministarstvo unutrašnjih djela -dacijalna knjiga-Kapetanija cetinjska 1/1869 godina; 10 listova;
- Ministarstvo finansija - glavna državna blagajna, dnevnik kase primanja i izdavanja 1910 godina; 111 listova;
- Takseni registar - naplaćenih sudskih taksi u 1919 i 1920 godini do zaključno 31maja kod načelnika sreza čevskog; 33 lista;
- Protokol Agalarskih zemalja - Vasojevička oblast 1895 godina; 100 listova;
- Kontrolne komisije (Andrijevića, Bar, Berane) 1913 – 1915 godina, f. br. 1; 773 lista;
- Kontrolna komisija Berane 1914 godina, f. br. 1; 360 listova;
- Bolnica Danilo I Cetinje, 1900 - 1909 godine, f. br. 2; 110 listova;
- Bolnica Danilo I Cetinje, 1880 - 1899 godine, f. br. 1; 106 listova;
- Vršena je evidencija o konzervirano – restauriranoj arhivskoj građi.

2. Mikrofilmovanje arhivske građe

Priprema arhivske građe za mikrofilmovanje:

- Opština varoši Cetinje – završeno je 9 kutija iz 1901 godine: kutija 33 (59), 33a (60), 34 (61), 34a (62), 35 (63), 35a (64), 36 (65), 36a(66), 37 (67). Za navedene kutije urađene su unutrašnje liste sa sadržajem svakog

arhivskog broja kojih je ukupno 1338, u kojima ima preko 3500 punih listova;

- Kraljevska banska uprava Zetske banovine, Tehničko odjeljenje - djelimično sređeno 10 fascikli iz 1938, 1939, 1940 i 1941 godine;
- Kraljevska banska uprava Zetske banovine, personalna dosijea - urađen je imenski registar za 9 fascikli;
- Službenica Odjeljenja za tehničku zaštitu radila je sa strankama u čitaonici Arhiva. Izvještaj o korisnicima usluga čitaonice dostavljen je nadležnoj službi. Osim mjesečnog izvještaja o korisnicima usluga DACG u čitaonici, ovog mjeseca nadležnim službama predati su i sumarni izvještaji o ukupnom broju stranaka u 2016 godini, posjetama, količini izdate građe, fotokopiranju, snimanju, skeniranju, temama istraživanja, itd.

V SLUŽBA ZA OPŠTE POSLOVE

- Sarađivalo se sa Ministarstvom kulture, Ministarstvom finansija - Državnim trezorom, Ministarstvom unutrašnjih poslova, Upravom za kadrove, Komisijom za žalbe Vlade CG, Republičkim fondom PIO, Republičkim zavodom za statistiku, Upravom za imovinu, Poreskom upravom.
- Rađeno je na izradi *Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji Državnog arhiva*, izradi podnesaka, rješenja o rasporedu službenika, rješenja o zaradama, rješenja o prestanku radnog odnosa, rješenja o godišnjim odmorima, potvrda o radnom stažu.
- Odlučivano je po zahtjevima za slobodan pristup informacijama.

- Praćeni su i primjenjivani propisi koji se odnose na državne službenike, kao i propisi iz finasijsko-materijalnog poslovanja.
- Na osnovu finasijskog plana vršeno je praćenje ostvarenja plana po periodima i usklađivanja sa rebalansom plana.
- Vršena je nabavka materijala i opreme neophodne za poboljšavanje uslova rada i poslovanja.
- Vršeni su poslovi na fizičkom obezbjeđenju zgrade i imovine Državnog arhiva, kurirski i poslovi na održavanju čistoće.

Direktor
Stevan Radunović

UPUTSTVO SARADNICIMA

Arhivski zapisi objavljuju radove iz oblasti arhivske teorije i prakse, istorije i pomoćnih istorijskih nauka, istorije institucija, informatičkih nauka, prikaze i ocjene stručnih publikacija i časopisa, izvještaje sa stručnih skupova, itd. Radovi koji se objavljuju podliježu stručnoj ocjeni, izuzev prikaza i recenzija, izvještaja sa stručnih skupova i izvještaja o radu Arhiva, bibliografija i dr.

Radovi po pravilu ne treba da prelaze obim od 16 kartica i 5 ilustracija. Recenzije, prikazi i drugi prilozi ne mogu prelaziti 4 do 8 kartica teksta. Radovi koji su prihvaćeni za objavljivanje u časopisu, kao i objavljeni radovi ne mogu se objaviti na drugom mjestu bez saglasnosti *Uredništva*.

Autor je isključivo odgovoran za objavljivanje teksta ili ilustracija iz neobjavljenih materijala iz autorski zaštićenog rada (copyright).

Poželjna struktura rada je sljedeća: ime i prezime, adresa autora ili ustanove u kojoj je zapošljen, naslov rada, sažetak na jeziku članka (oko 300 znaka) koji se donosi između naslova i teksta članka, tekst samog rada, a na kraju članka nešto opširniji sažetak (zaključak, rezime) na engleskom jeziku (najviše 1500 znakova) sa naslovom članka.

Sve vrste radova moraju biti napisani na računaru u nekoj od verzija MS WORD program (MS WORD 6.0 i novijim) i snimljeni na formatu MS WORD dokumenta. Poželjna je upotreba fonta Times New Roman, stila normal, veličine slova 12 tačaka, (jednostruki prored - single) bilješke se pišu upotrebom funkcije footnote, veličine slova 10 tačaka i donose se ispod teksta.

Naslov teksta piše se velikim slovima (bold), podnaslovi malim slovima (bold) a sažeci, originalni termini i nazivi na stranom jeziku kurzivom (italic). Fotografije i druge ilustracije moraju biti jasne i oštre u crno bijeloj tehnici.

Svi prilozi dostavljaju se na disketi, CD-u ili elektronskom poštom. Jedan primjerak priloga mora biti dostavljen na papiru formata A-4.

Časopis izlazi dva puta godišnje. Rukopisi se ne vraćaju. Honorar za objavljene radove isplaćuje se prema Pravilniku Državnog arhiva.

Adresa Redakcije je : Novice Cerovica broj 2. 81250 Cetinje,

E-mail: pejovic.dacg@t-com.me, telefon/ fax: 041/230-226.

Uredništvo

АРХИВСКИ ЗАПИСИ
2/2016.

Коректор
Драгица Ломпар

Компјутерска припрема
ДауС - Цетиње

Тираж
300

Штампа
DPC d.o.o - Podgorica

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

930.25(497.16)(05)

Архивски записи: часопис за архивску теорију и праксу
= Archival theory and practice review / главни уредник Срђан
Пејовић, одговорни уредник Стеван Радуновић. - Год. 1. бр. 1
(1994) - . - Цетиње (Новице Церовића 2) : Државни архив Црне
Горе, 1994 (Цетиње: SICERO). - 24 цм.

Годишње.

ISSN 0353-7404 = Архивски записи (Цетиње)

COBISS.CG-ID 08216592